

ІНВЕСТИЦІЇ: ПРАКТИКА ТА ДОСВІД

ISSN 2306-6814

9 772306 681405

Науково-практичний журнал

№ 12 червень 2023

Головний редактор:

Ємельянов В.М.,
доктор наук з державного управління,
професор, заслужений діяч науки
і техніки України

Заступники головного редактора:

Антонова Л.В.,
кандидат економічних наук, доктор наук
з державного управління, професор
Нора Г.А.,
доктор економічних наук, професор

Відповідальні секретарі:

Штиршов О.М., кандидат наук з
державного управління, доцент
Тимофеев С.П., кандидат наук з
державного управління, доцент
Кучеренко Г.Б.

Члени редакційної колегії:

Abbas Mardani, Ph.D. in Philosophy Management (USA)
Бартош Гордецки, доктор політичних наук, професор факультету журналістики й політичних наук Університету імені Адама Міцкевича (м. Познань, Польща)
Беглиця В. П., кандидат економічних наук, доктор наук з державного управління, професор
Гармідер А. Д., доктор економічних наук, доцент
Гнат'єва Т. М., кандидат економічних наук, доцент
Гришова І. Ю., доктор економічних наук
Дацій О. І., доктор економічних наук
Денисенко М. П., доктор економічних наук, професор
Козловський С. В., доктор економічних наук, професор
Кравчук А. О., кандидат економічних наук, доцент
Кушнір С. О., кандидат економічних наук, професор
Лазарева О. В., доктор економічних наук, професор
Ніколюк О. В., доктор економічних наук, професор
Плеханов Д. О., кандидат економічних наук, доктор наук з державного управління, професор
Резнікова Н. В., доктор економічних наук, професор
Сазонець І. А., доктор економічних наук, професор
Сазонець О. М., доктор економічних наук, професор
Сорока С. В., доктор наук з державного управління, професор
Стоян О. Ю., кандидат економічних наук, доктор наук з державного управління, доцент
Тарасова Т. О., доктор економічних наук, професор
Чвортко Л. А., кандидат економічних наук, доцент
Яременко Л. М., к. е. н., доцент, доцент кафедри фінансів, обліку і оподаткування
Ярошевська О. В., доктор економічних наук, професор

ІНВЕСТИЦІЇ:

ПРАКТИКА ТА ДОСВІД

№ 12 червень 2023 р.

Журнал засновано у січні 2002 року.
Виходить 2 рази на місяць

Журнал включено до переліку наукових фахових видань України з питань

ЕКОНОМІКИ ТА ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ

Категорія «Б»

(Наказ Міністерства освіти і науки України від 02.07.2020 № 886)

Спеціальності – 051, 071, 072, 073, 075, 076, 281, 292

ІНДЕКСАЦІЯ ВИДАННЯ В НАУКОМЕТРИЧНИХ БАЗАХ:

- Index Copernicus (IC);
- SIS;
- Google Scholar.

Свідоцтво КВ № 23727-13567ПП від 17.12.2018 року
ISSN 2306-6814

Передплатний індекс: 23892

Адреса редакції:

04112, м. Київ, вул. Дорогожицька, 18, к. 29

Поштова адреса:

04112, м. Київ, вул. Дорогожицька, 18, к. 29

Телефон: (044) 223-26-28, 458-10-73
(050) 382-06-63

E-mail: economy_2008@ukr.net
www.nayka.com.ua
www.investplan.com.ua

Засновники:

*Чорноморський національний університет
імені Петра Могили,
ТОВ "ДКС Центр"
Видавець:
ТОВ "ДКС Центр"*

Передрукування дозволяється лише за згодою редакції.

Відповідальність за добір і викладення фактів несуть автори. Редакція не завжди поділяє позицію авторів публікацій.

За зміст та достовірність реклами несе відповідальність рекламодавець.

Рекомендовано до друку Вченою Радою 22.06.23 р.
Підписано до друку 22.06.23 р.

Формат 60x84 1/8, Ум. друк. арк. 28.6.

Наклад — 1000 прим.

Папір крейдований, друк офсетний.

Замовлення № 2206/1.

Віддруковано у ТОВ «ДКС Центр»

м. Київ, пров. Куренівський, 17

Тел. (044) 537-14-34

© ІНВЕСТИЦІЇ: ПРАКТИКА ТА ДОСВІД, 2023

РОЗМІЩЕННЯ СТАТТІ

1. Вимоги щодо змісту наукової статті.

1.1. Високий науковий рівень статті.

1.2. Приймаються раніше не опубліковані наукові статті.

1.3. Автор несе відповідальність за оригінальність тексту статті (за плагіат відповідає автор).

1.4. Стаття повинна бути написана українською, російською або англійською мовою.

1.5. Автори опублікованих матеріалів несуть відповідальність за точність наведених фактів, цитат, статистичних даних, власних назв, географічних назв та інших відомостей, а також за те, що в матеріалах не містяться дані, що не підлягають відкритій публікації.

1.6. Остаточне рішення про публікацію ухвалюється Редакційною колегією, яка також залишає за собою право на додаткове рецензування, редагування і відхилення статей.

2. Вимоги щодо оформлення наукової статті.

2.1. У статті з лівого боку має стояти індекс УДК (Регистр – «ВСЕ ПРОПИСНЫЕ»)

2.2. Ініціали та прізвище автора. Через кому після ПІБ зазначається науковий ступінь, вчене звання, посада, науковий заклад. (На мові статті, українською (якщо стаття не україномовна) та англійською мовою). ORCID ID.

2.3. Назва статті (Регистр – «Как в предложениях») мовою статті, українською (якщо стаття не україномовна) та англійською мовою.

2.4. Анотація.

2.4.1. Мовою статті (обсяг не менш як 100 слів).

2.4.2. Англійською мовою (обсяг не менш як 1800 знаків без пробілів).

2.4.3. У статті не українською мовою обов'язкова анотація українською мовою (обсяг не менш як 1800 знаків без пробілів).

2.5. Ключові слова (5–8 слів) мовою статті, українською (якщо стаття не україномовна) та англійською мовою.

2.6. Текст статті.

У статті повинні міститись (із виділенням у тексті) такі елементи:

— постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями;

— аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор, виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття;

— формулювання цілей статті (постановка завдання);

— виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових

результатів;

— висновки з проведеного дослідження і перспективи подальших розвідок у цьому напрямі;

— список літератури;

— список літератури (References) в романському алфавіті.

Згідно з новими правилами, які враховують вимоги міжнародних систем цитування, автори статей повинні давати список літератури в двох варіантах: один мовою оригіналу і окремим блоком той же список літератури (References) в романському алфавіті (harvard reference system), повторюючи в ньому в тому ж порядку всі джерела літератури, незалежно від того, чи є серед них іноземні.

Для правильного оформлення, скористайтеся рекомендаціями <http://www.economy.in.ua/d/references.doc> або замовте цю послугу в редакції (див. анкету для автора).

3. Технічні вимоги до статті.

3.1. Обсяг рукопису — 20—35 тис. знаків, включаючи рисунки, таблиці.

3.2. Стаття повинна бути виконана у форматі А-4 текстового редактора Microsoft Word for Windows (шрифт – Times New Roman). Якщо стаття зроблена в редакторі Microsoft Word (версія 2007) і має розширенням .docx, обов'язково потрібно відправити додатково файли статті Perezberezeni u format .doc dla Microsoft Word (версія 97-2003) або .rtf. Назва файлу має відповідати прізвищу автора (наприклад: Іванов або Ivanov).

3.3. Кількість табличного матеріалу та ілюстрацій повинна бути доречною. Цифровий матеріал подається у таблиці, що має порядковий номер (наприклад, Таблиця 1.) і назву (друкується над таблицею посередині жирним шрифтом). Ілюстрації також потрібно нумерувати і вони повинні мати назви, які вказуються під кожною ілюстрацією (наприклад, Рис. 2. Переваги ефективної структуризації попиту).

3.4. Рисунки, виконані у MS Word, потрібно згрупувати; вони повинні бути єдиним графічним об'єктом. Для рисунків, зроблених у програмі Excel, потрібно додатково до статті відправити файл Excel (2003).

3.5. Формули виконуються за допомогою вбудованого редактора формул MS Equation і нумеруються з правого боку.

3.6. Посилання на літературу в тексті необхідно подавати в квадратних дужках, наприклад, [3, с. 35; 8, с. 56–59], в яких перша цифра вказує порядковий номер джерела в списку літератури, а друга – відповідну сторінку в цьому джерелі; одне джерело (зі сторінкою) відокремлюється від іншого крапкою з комою.

3.7. У статті не повинно бути переносу слів та макросів При наборі слід вимкнути автоматичний «м'який» перенос (заборонені «примусові» переноси – за допомогою дефісу). Абзаци позначати тільки клавішею «Enter», не застосовувати пробіли або табуляцію (клавіша «Tab»).

4. Матеріали, які потрібно подати до редакції.

4.1. Стаття, рисунки окремими файлами (якщо потрібно (див. пункт 3.4)).

4.2. Анкета (скачати на сайті).

4.3. Рецензія на статтю* (з підписом рецензента та печаткою):

— якщо автор або один із співавторів не має наукового ступеня (статті українською, російською або англійською мовами);

— якщо в статті один автор, який не має наукового ступеня доктора наук (статті англійською мовою).

Матеріали надсилати на електронну адресу economy_2008@ukr.net

* Рецензію та витяг редакція має право запросити у автора з науковим ступенем.

ІНВЕСТИЦІЇ: ПРАКТИКА ТА ДОСВІД

№ 12 червень 2023 р.

У НОМЕРІ:

Економічна наука

Резнікова Н. В., Булатова О. В., Шлапак А. В., Іващенко О. А.

Інновації як драйвер цифрової трансформації світової економіки в умовах техноглобалізму: вплив нових бізнес-моделей на розвиток міжнародної торгівлі товарами і послугами 5

Попело О. В., Острівська Н. С.

Фінансове забезпечення сфери охорони здоров'я в умовах трансформаційних викликів 13

Кустфіч Л. О.

Управління персоналом: тренди та інноватика 20

Королович О. О., Ліба Н. С.

Сучасні дилеми розвитку цифрової ігрової індустрії як сфери цифрової економіки в Україні 26

Денисенко М. П., Юринець З. В., Цвілій Ю. О.

Стратегічне управління людським капіталом в системі венчурного фінансування інноваційного бізнесу 32

Цаль-Цалко Ю. С., Літвінчук В. В.

Управлінський облік діяльності банку: ідентифікація об'єктів за центрами відповідальності 37

Краєвський В. М., Муравський О. Ю.

Звітність із трансфертного ціноутворення: виникнення та розвиток 46

Бердар М. М., Нечипоренко К. В.

Фінансові технології як інструмент розвитку фондового ринку в Україні 52

Тарасюк М. В., Білецька Н. В., Смирнова І. М., Головачко В. В.

Безпечний менеджмент ІТ інфраструктури з використанням VLAN 59

Яремova М. І., Тарасович Л. В., Кільницька О. С., Буднік О. М.

Активізація інвестиційного потенціалу як стратегічна передумова управління розвитком бізнесу 65

Матвеєв М. Е., Чумаков К. І.

Смартменеджмент як сучасний інструмент управління діяльністю підприємства 73

Грешко Р. І., Харабара В. М.

Сучасний стан, динаміка та перспективи вкладень у криптоактиви в Україні 77

Завгородній К. В.

Перспективи інклюзивного розвитку національної економіки 83

Мацука В. М.

Сучасні тренди іноземного інвестування в Україні 88

Подмазко О. М.

Макроекономічна результативність процесу зменшення тіньового сектора економіки України 95

Колєватова А. В.

Взаємозв'язок аналізу та системи управління підприємством, направленої на покращення рівня економічної безпеки 101

Федотова Ю. В., Наумов М. С.

Сучасні тенденції розвитку офшорних юрисдикцій 107

Коцюк В. Д., Рогова Н. В., Медвідь А. І., Попович О. П.

Екологічний сільський туризм: стале використання природних ресурсів та екосистем 113

Тимошенко М. В.

Бюджетна політика як інструмент протидії геополітичним шокам 120

Середа О. О.

Стан ефективності використання земельно-ресурсного потенціалу сільськогосподарських підприємств 126

Алещенко Л. О.

Основні економічні показники розвитку сфери туризму країни та регіону 131

Державне управління

Баб'як О. В., Сазонець І. А.

Міжнародні організації: сутність, функції та канали комунікації з національними урядами 137

Стеців І. С.

Напрями активізації економічного механізму державного управління для подолання продовольчої кризи у воєнний та повоєнний період 142

Котуков О. А., Котукова Т. В.

Особливості формування та реалізації державної політики щодо протидії корупції в США 149

Голобородько Т. В., Адамівська В. С., Денисенко Д. О.

Цифрова трансформація та інноваційність в Україні: погляд з позицій міжнародних рейтингів 155

Притула М. О.

Компаративний аналіз світового досвіду функціонування системи охорони здоров'я 163

Салманов С.

Теоретичні засади сучасної кадрової політики у системі публічного управління 169

Кошляк І. І.

Основні проблеми інституалізації органів самоорганізації населення в територіальних громадах 174

INVESTYTSIYI: PRAKTYKA TA DOSVID

№ 12 / 2023

CONTENTS:

Economy

Reznikova N., Bulatova O., Shlapak A., Ivashchenko O.

INNOVATION AS A DRIVER OF DIGITAL TRANSFORMATION OF THE GLOBAL ECONOMY IN THE CONDITIONS OF TECHNOGLOBALISM: THE INFLUENCE OF NEW BUSINESS MODELS ON THE DEVELOPMENT OF INTERNATIONAL TRADE IN GOODS AND SERVICES 5

Popelo O., Ostrovska N.

FINANCIAL SUPPORT OF THE HEALTH CARE SECTOR IN THE CONDITIONS OF TRANSFORMATIONAL CHALLENGES 13

Kustrich L.

HR-MANAGEMENT: TRENDS AND INNOVATIONS 20

Korolovych O., Liba N.

MODERN DILEMMAS OF THE DIGITAL GAMING INDUSTRY DEVELOPMENT AS A SECTOR OF THE DIGITAL ECONOMY IN UKRAINE 26

Denysenko M., Yurynets Z., Tsvilii Y.

STRATEGIC MANAGEMENT OF HUMAN CAPITAL IN THE VENTURE FINANCING SYSTEM OF INNOVATIVE BUSINESS 32

Tsal-Tsalko Yu., Litvinchuk V.

MANAGEMENT ACCOUNTING OF THE BANK'S ACTIVITIES: IDENTIFICATION OF OBJECTS BY RESPONSIBILITY CENTERS 37

Kraievskiy V., Muravskiy O.

TRANSFER PRICING REPORTING: ORIGIN AND DEVELOPMENT 46

Berdar M., Nechyporenko K.

FINANCIAL TECHNOLOGIES AS A TOOL FOR THE DEVELOPMENT OF THE STOCK MARKET IN UKRAINE 52

Tarasiuk M., Biletska N., Smyrnova I., Holovachko V.

БЕЗПЕЧНИЙ МЕНЕДЖМЕНТ ІТ ІНФРАСТРУКТУРИ З ВИКОРИСТАННЯМ VLAN 59

Yaremova M., Tarasovych L., Kilnitska O., Budnik O.

ACTIVATION OF THE INVESTMENT POTENTIAL AS A PREREQUISITE FOR MANAGING BUSINESS DEVELOPMENT 65

Matveyev M., Chumakov K.

SMART MANAGEMENT AS A MODERN TOOL FOR MANAGING ENTERPRISE OPERATIONS 73

Greshko R., Kharabara V.

CURRENT STATE, DYNAMICS AND PROSPECTS OF INVESTING IN CRYPTO ASSETS IN UKRAINE 77

Zavgorodniy K.

PROSPECTS OF INCLUSIVE DEVELOPMENT OF THE NATIONAL ECONOMY 83

Matsuka V.

MODERN TRENDS OF FOREIGN INVESTMENT IN UKRAINE 88

Podmazko O.

MACROECONOMIC RESULTS OF THE PROCESS OF REDUCING THE SHADOW SECTOR OF UKRAINE'S ECONOMY 95

Kolevatova A.

RELATIONSHIP OF ANALYSIS AND ENTERPRISE MANAGEMENT SYSTEM, DIRECTED TO IMPROVE THE LEVEL OF ECONOMIC SECURITY 101

Fedotova Y., Naumov M.

MODERN TRENDS IN THE DEVELOPMENT OF OFFSHORE JURISDICTIONS 107

Kotsiuk V., Rogova N., Medvid L., Popovych O.

ECOLOGICAL RURAL TOURISM: SUSTAINABLE USE OF NATURAL RESOURCES AND ECOSYSTEMS 113

Tymoshenko M.

BUDGET POLICY AS AN INSTRUMENT FOR AGAINST GEOPOLITICAL SHOCKS 120

Sereda O.

EFFECTIVE USE OF LAND AND RESOURCE POTENTIAL OF AGRICULTURAL ENTERPRISES 126

Alieshchenko L.

THE MAIN ECONOMIC INDICATORS OF THE DEVELOPMENT OF THE TOURISM SECTOR IN THE COUNTRY AND THE REGION 131

Public administration

Babiak O., Sazonets I.

INTERNATIONAL ORGANIZATIONS: ESSENCE, FUNCTIONS AND CHANNELS OF COMMUNICATION WITH NATIONAL GOVERNMENTS 137

Stetsiv I.

DIRECTIONS FOR ACTIVATION OF THE ECONOMIC MECHANISM OF STATE ADMINISTRATION TO OVERCOME THE FOOD CRISIS IN THE WAR AND POST-WAR PERIOD 142

Kotukov O., Kotukova T.

PECULIARITIES OF THE FORMATION AND IMPLEMENTATION OF STATE POLICY ON COMBATING CORRUPTION IN THE USA 149

Holoborodko T., Adamovska V., Denysenko D.

DIGITAL TRANSFORMATION AND INNOVATION IN UKRAINE: PERSPECTIVES FROM INTERNATIONAL RANKINGS 155

Prytula M.

COMPARATIVE ANALYSIS OF THE WORLD EXPERIENCE OF THE FUNCTIONING OF THE HEALTH CARE SYSTEM 163

Salmanov S.

THEORETICAL FOUNDATIONS OF MODERN PERSONNEL POLICY IN THE SYSTEM OF PUBLIC ADMINISTRATION 169

Koshlyak I.

MAIN PROBLEMS OF THE INSTITUTIONALIZATION OF POPULATION SELF-ORGANIZATION BODIES IN TERRITORIAL COMMUNITIES 174

УДК 339.9+ 330.47:004

*Н. В. Резнікова,**д. е. н., професор, професор кафедри світового господарства і міжнародних економічних відносин, НН інститут міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка*ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-2570-869X>*О. В. Булатова,**д. е. н., професор, перший проректор, Маріупольський державний університет*ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-7938-7874>*А. В. Шлапак,**д. е. н., доцент, завідувач кафедри міжнародної економіки, Київський університет ім. Бориса Грінченка*ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-8697-7039>*О. А. Іващенко,**к. е. н., доцент, доцент кафедри менеджменту, маркетингу та публічного управління, Національна академія статистики, обліку та аудиту*ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-8490-778X>

DOI: 10.32702/2306-6814.2023.12.5

ІННОВАЦІЇ ЯК ДРАЙВЕР ЦИФРОВОЇ ТРАНСФОРМАЦІЇ СВІТОВОЇ ЕКОНОМІКИ В УМОВАХ ТЕХНОГЛОБАЛІЗМУ: ВПЛИВ НОВИХ БІЗНЕС-МОДЕЛЕЙ НА РОЗВИТОК МІЖНАРОДНОЇ ТОРГІВЛІ ТОВАРАМИ І ПОСЛУГАМИ

N. Reznikova,

Doctor of Economic Sciences, Professor,

Professor of the Department of World Economy and International Economic Relations, Educational and Scientific Institute of International Relations Taras Shevchenko National University of Kyiv

O. Bulatova,

Doctor of Economic Sciences, Professor,

First Vice-Rector, Mariupol State University

A. Shlapak,

Doctor of Economic Sciences, Associate Professor,

Head of the Department of International Economics, Borys Grinchenko Kyiv University

O. Ivashchenko,

PhD in Economics, Associate Professor,

Associate Professor of the Department of Management, Marketing and Public Administration, National Academy of Statistics, Accounting and Audit

INNOVATION AS A DRIVER OF DIGITAL TRANSFORMATION OF THE GLOBAL ECONOMY IN THE CONDITIONS OF TECHNOGLOBALISM: THE INFLUENCE OF NEW BUSINESS MODELS ON THE DEVELOPMENT OF INTERNATIONAL TRADE IN GOODS AND SERVICES

Мета статті полягає в ідентифікації інновацій як драйверу цифрової трансформації світової економіки з акцентом на формах прояву техноглобалізму, що дозволило охарактеризувати вплив технологій на становлення діджиталізованих міжнародних ринків товарів і послуг. В статті прослідковано еволюцію підходів до визначення цифрової економіки, що дозволило встановити відсутність єдиного підходу до її ідентифікації і визнати, що понятійний апарат, який опи-

сує процеси цифрової трансформації економіки, перебуває на етапі становлення. Проаналізовано відмінності між поняттями "оцифрована економіка" і "цифрова економіка", що дозволило уникнути колізій сприйняття окресленого феномену і визначити місце цифрової економіки в оцифрованій економіці. Зазначено, що цифрова трансформація розглядається не лише як результат взаємодії між цифровими технологіями, цифровою бізнес-моделлю та цифровими інноваціями, але також залежить від структури і ринкових позицій компанії, її цифрової готовності та характеру зовнішньої співпраці для сприяння цифровій трансформації. Охарактеризовано типи і характеристики продуктів цифрової економіки і цифрового товару, виокремлено типи цифрової торгівлі. Зазначено, що різні погляди на ідентифікацію присутності "цифрових технологій" у роботі фірм порушують питання про те, чи виступають вони складовими базових бізнес-моделей фірм або, зокрема, виступають невід'ємною частиною цифрових бізнес-моделей. Наведено характерні ознаки цифрових технологій і цифрових інновацій, що дозволило визначити процеси цифрових інновацій як рушійні сили цифрової трансформації та визначити драйвери розвитку самих цифрових інновацій. Встановлено, що етапи цифрової трансформації економіки залежать від концентрації цифрових технологій та інновацій в бізнес-процесах. Розглянуто феномен "зачарованого кола техноглобалізму", коли збільшення продуктивності, різноманітності та доступності цифрових ресурсів призводить до створення додаткових ресурсів. Визначено, що "цифрова трансформація" виходить за межі поняття "цифра", адже передбачає постійні зміни та управління змінами. "Цифрова трансформація" характеризується впровадженням інноваційних, операційних і гнучких бізнес-моделей, що базуються на новітніх технологіях, цифрових процесах і цифровій бізнес-аналітиці. Оскільки прояви цифрової трансформації різняться залежно від позицій компаній, уніфікованого визначення, застосовного до всіх, не існує, однак, загалом, цифрова трансформація розглядається як інтеграція цифрових технологій у всі сфери бізнесу, що призводить до фундаментальних змін у тому, як компанії працюють і як вони приносять користь клієнтам.

The purpose of the article is to define innovation as a driver of the digital transformation of the world economy with an emphasis on the forms of manifestation of techno-globalism, which made it possible to characterize the impact of technology on the development of digitalized international markets for goods and services. The article traces the evolution of approaches to the definition of the digital economy, which made it possible to establish the absence of a unified approach to its identification and to recognize that the conceptual apparatus that describes the processes of digital transformation of the economy is in its infancy. The differences between the concepts of "digitized economy" and "digital economy" are analyzed, which made it possible to avoid conflicts in the perception of the designated phenomenon and to determine the place of the digital economy in the digitized economy. It is noted that digital transformation is seen not only as a result of the interaction between digital technologies, digital business model and digital innovation, but also depends on the structure and market position of the company, its digital readiness and the nature of external cooperation to promote digital transformation. The types and characteristics of products of the digitaleconomy and digital goods are characterized, types of digital trade are highlighted. It is noted that different views on the identification of the presence of "digital technologies" in the work of firms raise the question of whether they are components of the basic business models of firms or, in particular, are an integral part of digital business models. The characteristic features of digital technologies and digital innovations are presented, which made it possible to identify the processes of digital innovations as the driving forces of digital transformation and determine the drivers for the development of digital innovations themselves. It has been established that the stages of digital transformation in the economy depend on the concentration of digital technologies and innovations in business processes.

The article notes that: (1) the expansion of the scope of digital technologies acts as a driver of digital transformation and leads to the formation of digital platforms as a new type of company; (2) the condition for digital innovations carried out by "platform" companies is the efficient use of data; (3) the growing importance of economies of scale, network effects, managerial and technical skills, and advantages in the field of specific intangible assets leads to an increase in the dominant position in the market of some players, which exacerbates the problem of technoglobalism; (4) the international competitive environment is changing in sectors most affected by digitalization, which predetermines the emergence of new business models; (5) digital business models affect international trade, as they are accompanied by the emergence of new forms of value creation and new supply chains; (6) digital transformation consistently drives growth and productivity; (7) advanced technologies and related business models and organizational practices

should be disseminated more effectively in order to avoid the negative manifestations of technoglobalism; (8) the development of digital infrastructure will provide the technical basis for the digital transformation of the economy; (9) digitization, digitalization and digital transformation are related processes, but differ significantly in their forms of manifestation; (10) digital technologies are a key condition for digital transformation as a result of the economic and social consequences of digitization and digitalization, and significantly affect the international trade in goods and services; (11) the digitalization of trade can not only revive the international market for goods and services, but also create threats to competition due to the strengthening of the positions of big high-tech companies; (12) the concept of the digital ecosystem is dynamic and ranges from the collection of digitally enabled entities to the inclusion of infrastructure and rules for the use of digital technologies; (13) the concept of "digital ecosystem" is broader than the concept of "digital platform", as it combines several markets with different types of participants at the same time. "Digital transformation" goes beyond the concept of "digital", because it involves constant changes and change management. "Digital transformation" is characterized by the introduction of innovative, operational and flexible business models based on the latest technologies, digital processes and digital business analytics. Since the manifestations of digital transformation vary depending on the positions of companies, there is no unified definition applicable to all. However, in general, digital transformation is seen as the integration of digital technologies into all areas of business, leading to fundamental changes in how companies operate and how they deliver value to customers. In addition, digital transformation is a kind of civilizational change that requires organizations to constantly change the status quo and revise the perception of the concepts of "sustainability" and "risk".

Ключові слова: цифрова економіка, цифрова торгівля, міжнародна торгівля товарами і послугами, цифровий товар, цифрова платформа, техноглобалізм, шерінгова економіка, цифрова трансформація, цифрова революція, цифровий ринок, ринок цифрових послуг, цифрові інновації, цифрові технології, економіка платформ.

Key words: digital economy, digital trade, international trade in goods and services, digital product, digital platform, technoglobalism, sharing economy, digital transformation, digital revolution, digital market, digital services market, digital innovations, digital technologies, platform economy.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Останніми роками дискусія про цифрову революцію в економіці, яка означає зміни в технологіях, які відбуваються за останні сорок років — від аналогових технологій і механічних технологій до цифрових технологій, — набула жвавого інтересу як в академічному середовищі, так і серед політиків та громадськості. Проте процес цифровізації (також іменованої оцифруванням) економіки не є новим явищем. Фактично, він розпочався у другій половині ХХ-го століття (між кінцем 1950-х та 1970-ми роками, залежно від точного визначення) з появою сучасних цифрових обчислень та продовжився з появою різних типів інформаційних та комунікаційних технологій (ІКТ) впродовж останніх десятиліть. Цифрова революція часто сприймається як третя промислова революція і вважається, що вона вже справила глибокий вплив на економіку і суспільство, як і попередні промислові революції. У той час як аграрна революція ознаменувала перехід людського суспільства від збирачів і мисливців до осілих землеробів, Перша промислова революція, що почалася наприкінці ХVІІІ століття, ознаменувала перехід від ручного виробництва до промислового виробництва за допомогою машин (переважно парової машини) та Друга промислова революція на межі ХХ-го століття представила нові технології, такі як електрика. Так само цифрова революція сприймається як перехід від механічних технологій

до цифрових технологій, що відкриває цілу низку нових технологічних можливостей, які вже глибоко впливають на економіку в цілому по всьому світу. Цифрова революція включає: віртуальну та доповнену реальність (віртуальну реальність і AR); адитивне виробництво (AM); штучний інтелект (AI); глибоке навчання; робототехніку; великі дані; Інтернет речей (IoT); автоматизовані рішення із виготовлення систем. Деякі навіть стверджують, що зміни, викликані цифровізацією, матимуть "підричний" характер і що існує "можливість нових траєкторій розвитку в майбутньому" [1]. Однак неможливо точно передбачити економічні та соціальні наслідки таких глибоких та безпрецедентних змін (наприклад, наслідки для робочих місць та зайнятості, структурні перетворення, вплив на навколишнє середовище тощо).

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Еволюцію підходів до визначення цифрової економіки можна відслідкувати за дослідженнями Д. Тепско-та [2], експертів групи Світового Банку [3] і ЮНЕП [4], С. Бреннера і Д.Крайса [5], М. Ардоліно, Н. Саккані і М. Перона [6], П. Сінг [7], Р. Букт і Р. Хікс [8] (див. Рис. 1).

В своїй фундаментальній монографії із питань цифрової трансформації економіки К.Краус і Н.Краус [9] ідентифікують можливості для інноваційної діяльності

Рис. 1. Еволюція підходів до визначення цифрової економіки

Джерело: укладено автором з використанням джерел [2; 3; 4; 8].

корпорацій у багатьох галузях економіки, пророкуючи поглиблення діалогу між урядом, міжгалузевими організаціями та бізнес-спільнотою для уможливлення реалізації масштабних проектів на основі "глибокої" цифровізації. Д. Едгертон [10] і С. Монтресор [11] зауважують, що цифровізація економіки супроводжується технологічною глобалізацією або процесами техноглобалізму, які розвивають можливості міжнародного співробітництва та спільного використання ресурсів, а відтак — шерінгової економіки [12] та економіки доступу [13]. Техноглобалізм, за підходом С. Острі та Р. Нельсона [14], Т. Елк'єр і Я. Дамгаард [15] чинить вплив на макро— та мікрорівнях — від характеру взаємозв'язків та якості взаємодії національних економік, до гармонізації бізнес-відносин і зокрема — гармонізації бізнесу та інформаційних технологій.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Мета статті полягає в ідентифікації інновацій як драйверу цифрової трансформації світової економіки з акцентом на формах прояву техноглобалізму, що дозволить охарактеризувати вплив технологій на становлення діджиталізованих міжнародних ринків товарів і послуг.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Понятійний апарат, що описує процеси цифрової трансформації економіки, перебуває на етапі становлення. Саме тому ми пропонуємо зупинитись на основних поняттях, що їх характеризують, що дозволить уникнути колізій сприйняття окресленого феномену. Найбільш вживаним є помилкове використання як синонімів понять оцифрування (англ. "digitization") та цифровізація (англ. "digitalization"). Під "оцифруванням" розуміється технічний процес, тобто "інтеграція цифрових технологій у повсякденне життя" [16]. Розглядаючи цей технічний процес через призму інформаційних технологій кодування та програмування, "оцифрування" описує аналогову інформацію, яка перетворюється на цифровий формат, наприклад, шляхом створення програмованих або комунікабельних фізичних продуктів [17]. Нав-

паки, цифровізація виступає соціотехнологічним процесом застосування методів оцифрування в контексті ширшого соціального та інституційного контексту, що відтворює інфраструктуру цифрових технологій" [18]. Галузева таксономія (англ. "industry taxonomy") виокремлює цифрові фірми як частину наукомістких фірм [19; 20], виокремлюючи хімічний сектор, сектор електроніки та суміжні галузі, чому сприяють останні досягнення в інтеграції знань через платформи [21]. А. Ганельт, Е. Пічініні, Р.-В. Грегорі, Б. Гільдебрандт, Л. Кольбе [22], тим не менш, утримуються від розмежування процесів оцифрування на галузевому рівні. Позиція авторів полягає в тому, що "оцифрування" слід аналізувати лише на рівні продукту, відтак вони розмежовують галузі як такі та процеси, що характеризують їхнє функціонування. Це дозволяє їм виокремити три архетипи за рівнем оцифрування — від відсутності оцифрування до повного оцифрування: (1) чисто фізичні продукти, (2) фізичні продукти, покращені цифровим способом, і (3) повністю оцифровані продукти.

"Цифровізація" — всеосяжне поняття. Майже всі економічні процеси прямо чи "посередковано залежать від тих чи інших цифрових технологій. Р. Букт і Р. Хікс [8] пропонують авторську концепцію цифрової економіки, характеризуючи її як частину економіки, що найбільш безпосередньо пов'язана з цифровими технологіями і цифровим сектором. Під "цифровим сектором" автори розуміють сектором ІТ/ІКТ, який виробляє основні цифрові товари та послуги. "Цифрова економіка" включає "цифровий сектор", а також цифрові послуги та послуги цифрових платформ, і визначається як "частина економічної продукції, отримана виключно або переважно за рахунок цифрових технологій при реалізації бізнес-моделей, що базуються на цифрових товарах чи послугах (див. Рис. 2). Відтак частини економіки, опосередковано або безпосередньо пов'язані з цифровими технологіями, визначаються як "цифрова економіка". Переосмислення підходу Р. Букта і Р. Хікса дозволило українським вченим А. Кузнецовій та Г. Чмерук [23, с. 38—39] запропонувати авторське визначення цифровізованої економіки, під якою ними пропонується розуміти частину економічної діяльності, яка

ЦИФРОВИЙ СЕКТОР

ОЦИФРОВАНА ЕКОНОМІКА

Рис. 2. Місце цифрової економіки в оцифрованій економіці

Джерело: [8].

здійснюється суб'єктами господарювання з допомогою інтенсивного використання інформаційно-комунікаційних та новітніх цифрових технологій. Під цифровою економікою А. Кузнєцова та Г. Чмерук мають на увазі економічну діяльність, яка виникла лише завдяки новітнім цифровим технологіям та базується на використанні нових цифрових бізнес-моделей і в якій основними засобами (факторами) виробництва є цифрові (електронні, віртуальні) дані як числові, так і текстові.

Цифрова трансформація розглядається не лише як результат взаємодії між цифровими технологіями, цифровою бізнес-моделлю та цифровими інноваціями, але також залежить від структури і ринкових позицій компанії, її цифрової готовності та характеру зовнішньої співпраці для сприяння цифровій трансформації (див. Рис. 3).

Різні погляди на ідентифікацію присутності "цифрових технологій" у роботі фірм порушують питання про те, чи виступають вони складовими базових бізнес-моделей фірм або, зокрема, виступають невід'ємною частиною цифрових бізнес-моделей (див. Рис. 4).

Зовнішнє співробітництво є вирішальним чинником у керуванні цифровою трансформацією. Без цифрової готовності впровадження цифрових технологій, цифрових бізнес-моделей чи освоєння цифрової трансформації неможливе. Фактор ноу-хау, що впливає на цифрову технологію, залежить від швидкості, яка, у свою чергу, залежить від стійкості та швидкого виходу на ринок, щоб зрештою вплинути на успіх цифрової технології. Транспарентність є важливим компонентом, що дозволяє успішно виконувати посередницькі ролі в галузі цифрових технологій та інновацій.

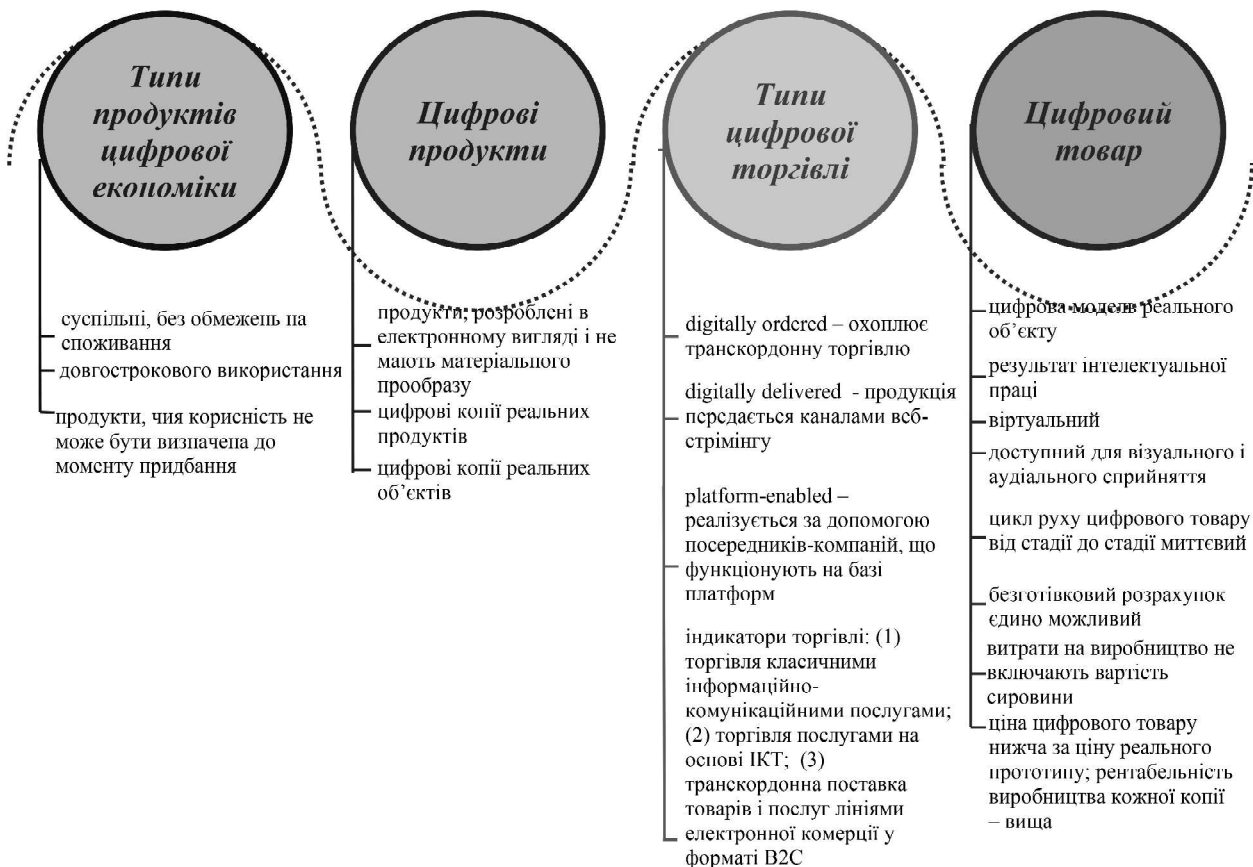

Рис. 3. Характеристика ключових понять, що розкривають зміст цифрової трансформації економіки

Джерело: розроблено авторами за [24; 25; 26].

Рис. 4. Етапи цифрової трансформації економіки

Джерело: [27].

Якщо розглядати цифрові інновації як рушійні сили цифрової трансформації, виникає питання про визначення драйверів розвитку самих цифрових інновацій (див. Рис. 5). Потенційно важливі фактори, зазначені в літературі, включають окремі ознаки цифрових технологій, які можуть впливати на процеси, пов'язані із цифровими інноваціями [28; 29; 30].

До таких характеристик цифрових технологій відноситься можливість перепрограмування з часом за рахунок відокремлення форми від функції, що дозволяє, наприклад, змінити смартфон у будь-який час, встановивши нові програмні програми. По-друге, цифрова технологія вважається самореферентною, оскільки є важливим стимулятором створення більшої кількості собі подібних [30]. По суті, формується "зачароване коло техноглобалізму", в якому збільшення продуктивності, різноманітності та доступності цифрових ресурсів призводить до створення додаткових ресурсів. Цифрові технології привносять відкритий характер у процеси та результати цифрових інновацій, що проявляється в тому, як додавання нових модулів уможливує зміни функцій цифрового продукту чи послуги з часом. Хоча модульна архітектура зазвичай дозволяє додавати модулі після продажу, вони здебільшого повинні узгоджуватися з первинними функціями конкретного продукту.

ВИСНОВКИ

"Цифрова трансформація" виходить за межі поняття "цифра", адже передбачає постійні зміни та управління змінами. "Цифрова трансформація" характеризується

впровадженням інноваційних, операційних і гнучких бізнес-моделей, що базуються на новітніх технологіях, цифрових процесах і цифровій бізнес-аналітиці. Оскільки прояви цифрової трансформації різняться залежно від позицій компаній, уніфікованого визначення, застосовного до всіх, не існує. Однак, загалом, цифрова трансформація розглядається як інтеграція цифрових технологій та інновацій у всі сфери бізнесу, що призводить до фундаментальних змін на міжнародних ринках товарів і послуг, на ринку робочої сили і в інноваційній екосистемі. Цифрова трансформація — це своєрідна цивілізаційна зміна, яка вимагає від компаній постійної зміни статус-кво та перегляду сприйняття поняття "стійкість" та "ризик", адже, по суті, робить безальтернативним впровадження цифрових інновацій на всіх етапах життєвого циклу товарів, призводячи до зростання рівня сервісізації міжнародної торгівлі.

Література:

1. Lutkenhorst W. Creating wealth without labour? Emerging contours of a new techno-economic landscape. 2018. URL: https://www.idos-research.de/uploads/media/DP_11.2018.pdf
2. Tapscott D. The Digital Economy: Promise and Peril in the Age of Networked Intelligence. New York: McGraw-Hill, 1996. 342 pp.
3. The World Bank. World Development Report 2016: Digital Dividends. 2016. URL: <https://www.worldbank.org/en/publication/wdr2016>
4. UNEP. Fintech, Green Finance and Developing Countries. 2017. URL: <https://unepinquiry.org/wp>

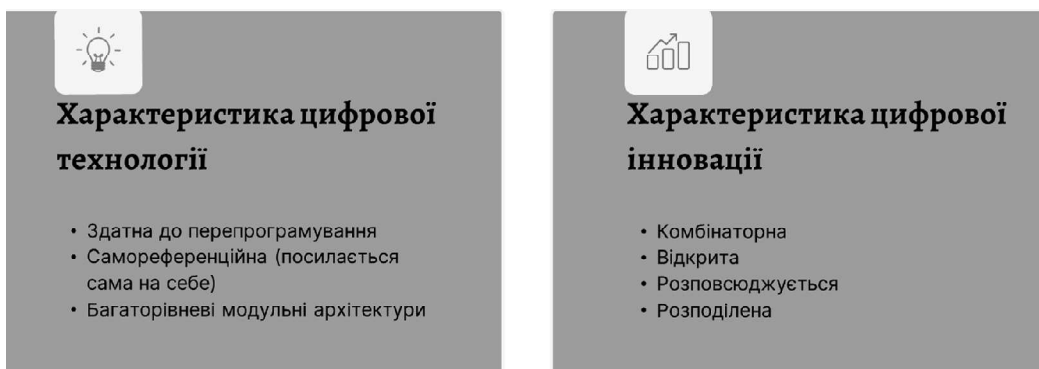

Рис. 5. Характеристики цифрової технології та цифрової інновації

content/uploads/2017/06/Fintech_Green_Finance_and_Developing_Countries-input-paper.pdf

5. Brennen S., Kreiss D. Digitalization and digitization. 2014. URL: <http://culturedigitally.org/2014/09/digitalization-and-digitization/>.

6. Ardolino M., Sacconi N., Perona M. The rise of platform economy: a framework to describe multisided platforms. 2016. URL: http://www.summerschool-aidi.it/edition-2016/cms/extra/papers/final_42.pdf

7. Singh P.J. Digital industrialisation in developing countries: A review of the business and policy landscape. 2018. URL: <https://itforchange.net/digital-industrialisation-developing-countries---a-review-of-business-and-policy-landscape>

8. Bukht R., Heeks R. Defining, Conceptualising and Measuring the Digital Economy. 2017. URL: <https://diode-web.files.wordpress.com/2017/08/diwp68-diode.pdf>

9. Kraus K., Kraus N. The nature of digital transformation. Energy of the economy. How to feel, understand and use it: Scientific monograph. Riga, Latvia: "Baltija Publishing", 2023. 280 p.

10. Edgerton D.E. The contradictions of technological nationalism and techno-globalism: A historical perspective. *New Global Studies*. 2007. Vol. 1 (1). P. 1—32.

11. Montresor S. Techno-globalism, techno-nationalism and technological systems: Organizing the evidence. *Technovation*. 2001. Vol. 21 (7). P. 399—412.

12. Altrock S., Suh A. Sharing Economy Versus Access Economy. 2017. URL: https://www.researchgate.net/publication/317172012_Sharing_Economy_Versus_Access_Economy

13. Costa-Nascimento D.V., Teodosio A.S.S., Pinto M.R. Dilemmas of the Sharing Economy in the Age of Access. *Organizacoxes & Sociedade Journal*. 2021. Vol. 28 (99). P. 806—829.

14. Ostry S., Nelson R. Techno-nationalism and technoglobalism: Conflict and cooperation. Washington, D.C.: The Brookings Institution, 1995. 132 pp.

15. Elkjaer T., Damgaard J. How Digitalization and Globalization have Remapped the Global FDI Network. 2018. URL: https://www.oecd.org/iaos2018/programme/IAOS-OECD2018_Elkjaer-Damgaard.pdf

16. Fors A.C. The Ontology of the Subject in Digitalization. 2012. URL: https://www.researchgate.net/publication/289080765_The_ontology_of_the_subject_in_digitalization

17. Yoo Y., Henfridsson O., Lyytinen K. The New Organizing Logic of Digital Innovation: An Agenda for Information Systems Research. *Information Systems Research*. 2010. Vol. 21. P. 724—735.

18. Sussan F., Acs J.Z. The digital entrepreneurial ecosystem. *Small Business Economics*. 2017. Vol. 49. P. 55—73.

19. Pavitt K. Sectoral patterns of technical change: Towards a taxonomy and a theory. *Research Policy*. 1984. Vol. 13. P. 343—373.

20. Archibugi D. Pavitt's taxonomy sixteen years on: A review article. *Economics of Innovation and New Technology*. 2001. Vol. 10. P. 415—425.

21. Gawer A., Cusumano M.A. Industry Platforms and Ecosystem Innovation. *Journal of Product Innovation Management*. 2014. Vol. 31. P. 417—433.

22. Digital Transformation of Primarily Physical Industries-Exploring the Impact of Digital Trends on Business Models of Automobile Manufacturers / A. Hanelt, E. Piccinini, R.W. Gregory, B. Hildebrandt, L.M. Kolbe. 2015. URL: https://www.researchgate.net/publication/277325717_Digital_Transformation_of_Primarily_Physical_Industries_-_Exploring_the_Impact_of_Digital_Trends_on_Business_Models_of_Automobile_Manufacturers

23. Кузнєцова А.Я., Чмерук Г.Г. Теоретичні підходи до визначення цифрової економіки. Проблеми системного підходу в економіці. 2019. Вип. 6 (74). С. 34—41.

24. Rayna T. Understanding the Challenges of the Digital Economy: The Nature of Digital Goods. *Communications & Strategies*. 2008. No. 71. P. 13—16.

25. Laatikainen G., Ojala A. Pricing of digital goods and services. 2018. URL: <https://www.semanticscholar.org/paper/Pricing-of-digital-goods-and-services-Laatikainen-Ojala/f61fed43aa07694fa1df0a4ead140ed1ac39a4bf>

26. Defining and Measuring the Digital Economy / K. Barefoot, D. Curtis, W. Jolliff, J.R. Nicholson, R. Omohundro. 2018. URL: <https://www.bea.gov/research/papers/2018/defining-and-measuring-digital-economy>

27. Solis B. The Definition of Digital Transformation. 2017. URL: <https://www.briansolis.com/2017/01/definition-of-digital-transformation/#:~:text=Digital%20transformation%20is%20the%20evolving,customer%20employees%20and%20stakeholders.>

28. Kallinikos J., Aaltonen A., Marton A. The Ambivalent Ontology of Digital Artifacts. *Mis Quarterly*. 2013. Vol. 37 (2). P. 357—370.

29. Tilson D., Lyytinen K., Sorensen C. Research Commentary--Digital Infrastructures: The Missing IS Research Agenda. *Information Systems Research*. 2010. Vol. 21. P. 748—759.

30. Yoo Y. The Tables Have Turned: How Can the Information Systems Field Contribute to Technology and Innovation Management Research? *Journal of the Association for Information Systems*. 2013. Vol. 14. P. 227—236.

31. Панченко В. Г., Резнікова Н. В., Іващенко О. А. Розвиток industry 4.0 й цифрової економіки у фокусі глобальної технологічного та інноваційного суперництва КНР і США. *Економіка та держава*. 2021. № 2. С. 4—10.

32. Резнікова Н., Панченко В. Г., Булатова О. В. Регуляторна конкуренція в цифровій економіці: нові форми протекціонізму. *Міжнародна економічна політика*. 2020. № 1—2 (32—33). С. 50—80.

References:

1. Lutkenhorst, W. (2018), "Creating wealth without labour? Emerging contours of a new techno-economic landscape", available at: https://www.idos-research.de/uploads/media/DP_11.2018.pdf (Accessed 10 May 2023).

2. Tapscott, D. (1996), *The Digital Economy: Promise and Peril in the Age of Networked Intelligence*, McGraw-Hill, New York, US.

3. The World Bank (2016), "World Development Report 2016: Digital Dividends", available at: <https://www.worldbank.org/en/publication/wdr2016> (Accessed 10 May 2023).

4. UNEP (2017), "Fintech, Green Finance and Developing Countries", available at: https://unepinquiry.org/wp-content/uploads/2017/06/Fintech_Green_Finance_and_Developing_Countries-input-paper.pdf (Accessed 10 May 2023).
5. Brennen, S., and Kreiss, D. (2014), "Digitalization and digitization", available at: <http://culturedigitally.org/2014/09/digitalization-and-digitization/> (Accessed 10 May 2023).
6. Ardolino, M., Sacconi, N., and Perona, M. (2016), "The rise of platform economy: a framework to describe multisided platforms", available at: http://www.summerschool-aidi.it/edition-2016/cms/extra/papers/final_42.pdf (Accessed 10 May 2023).
7. Singh, P.J. (2018), "Digital industrialisation in developing countries: A review of the business and policy landscape", available at: <https://itforchange.net/digital-industrialisation-developing-countries---a-review-of-business-and-policy-landscape> (Accessed 10 May 2023).
8. Bukht, R., and Heeks, R. (2017), "Defining, Conceptualising and Measuring the Digital Economy", available at: <https://diodeweb.files.wordpress.com/2017/08/diwpkpr68-diode.pdf> (Accessed 10 May 2023).
9. Kraus, K., and Kraus, N. (2023), The nature of digital transformation. Energy of the economy. How to feel, understand and use it: Scientific monograph, "Baltija Publishing", Riga, Latvia.
10. Edgerton, D.E. (2007), "The contradictions of techno-nationalism and techno-globalism: A historical perspective", *New Global Studies*, vol. 1 (1), pp. 1—32.
11. Montresor, S. (2001), "Techno-globalism, techno-nationalism and technological systems: Organizing the evidence", *Technovation*, vol. 21 (7), pp. 399—412.
12. Altrock, S., and Suh, A. (2017), "Sharing Economy Versus Access Economy", available at: https://www.researchgate.net/publication/317172012_Sharing_Economy_Versus_Access_Economy (Accessed 10 May 2023).
13. Costa-Nascimento, D.V., Teodósio, A.S.S., and Pinto, M.R. (2021), "Dilemmas of the Sharing Economy in the Age of Access", *Organizacoxes & Sociedade Journal*, vol. 28 (99), pp. 806—829.
14. Ostry, S., and Nelson, R. (1995), *Techno-nationalism and technoglobalism: Conflict and cooperation*, The Brookings Institution, Washington, D.C., US.
15. Elkjaer, T., and Damgaard, J. (2018), "How Digitalization and Globalization have Remapped the Global FDI Network", available at: https://www.oecd.org/iaos-2018/programme/IAOS-OECD2018_Elkjaer-Damgaard.pdf (Accessed 10 May 2023).
16. Fors, A.C. (2012), "The Ontology of the Subject in Digitalization", available at: https://www.researchgate.net/publication/289080765_The_ontology_of_the_subject_in_digitalization (Accessed 10 May 2023).
17. Yoo, Y., Henfridsson, O., and Lyytinen, K. (2010), "The New Organizing Logic of Digital Innovation: An Agenda for Information Systems Research", *Information Systems Research*, vol. 21, pp. 724—735.
18. Sussan, F., and Acs, J.Z. (2017), "The digital entrepreneurial ecosystem", *Small Business Economics*, vol. 49, pp. 55—73.
19. Pavitt, K. (1984), "Sectoral patterns of technical change: Towards a taxonomy and a theory", *Research Policy*, vol. 13, pp. 343—373.
20. Archibugi, D. (2001), "Pavitt's taxonomy sixteen years on: A review article", *Economics of Innovation and New Technology*, vol. 10, pp. 415—425.
21. Gawer, A., and Cusumano, M.A. (2014), "Industry Platforms and Ecosystem Innovation", *Journal of Product Innovation Management*, vol. 31, pp. 417—433.
22. Hanelt, A., Piccinini, E., Gregory, R.W., Hildebrandt, B., and Kolbe, L.M. (2015), "Digital Transformation of Primarily Physical Industries-Exploring the Impact of Digital Trends on Business Models of Automobile Manufacturers", available at: https://www.researchgate.net/publication/277325717_Digital_Transformation_of_Primarily_Physical_Industries_-_Exploring_the_Impact_of_Digital_Trends_on_Business_Models_of_Automobile_Manufacturers (Accessed 10 May 2023).
23. Kuznetsova, A., and Chmeruk, H. (2019), "Theoretical approaches to determining the digital economy", *Problems of Systemic Approach in the Economy*, vol. 6 (74), pp. 34—41.
24. Rayna, T. (2008), "Understanding the Challenges of the Digital Economy: The Nature of Digital Goods", *Communications & Strategies*, no. 71, pp. 13—16.
25. Laatikainen, G., and Ojala, A. (2018), "Pricing of digital goods and services", available at: <https://www.semanticscholar.org/paper/Pricing-of-digital-goods-and-services-Laatikainen-Ojala/f61fed43aa07694fa1df0a4ead140ed1ac39a4bf> (Accessed 10 May 2023).
26. Barefoot, K., Curtis, D., Jolliff, W., Nicholson, J.R., and Omohundro R. (2018), "Defining and Measuring the Digital Economy", available at: <https://www.bea.gov/research/papers/2018/defining-and-measuring-digital-economy> (Accessed 10 May 2023).
27. Solis, B. (2017), "The Definition of Digital Transformation", available at: <https://www.briansolis.com/2017/01/definition-of-digital-transformation/#:~:text=Digital%20transformation%20is%20the%20evolving,customers%2C%20employees%2C%20and%20stakeholders> (Accessed 10 May 2023).
28. Kallinikos, J., Aaltonen, A., and Marton A. (2013), "The Ambivalent Ontology of Digital Artifacts", *Mis Quarterly*, vol. 37 (2), pp. 357—370.
29. Tilson, D., Lyytinen, K., and Sorensen, C. (2010), "Research Commentary--Digital Infrastructures: The Missing IS Research Agenda", *Information Systems Research*, vol. 21, P. 748—759.
30. Yoo, Y. (2013), "The Tables Have Turned: How Can the Information Systems Field Contribute to Technology and Innovation Management Research?", *Journal of the Association for Information Systems*, vol. 14, pp. 227—236.
31. Panchenko, V., Reznikova, N. and Ivashchenko, O. (2021), "The development of industry 4.0 and digital economy in focus of the China-United States global technological and innovation rivalry", *Ekonomika ta derzhava*, vol. 2, pp. 4—10.
32. Reznikova, N., Panchenko, V. and Bulatova, O. (2020), "Regulatory competition in the digital economy: new forms of protectionism", *International economic policy*, vol. 1—2 (32—33), pp. 50—80.

Стаття надійшла до редакції 10.06.2023 р.

УДК 336

О. В. Попело,

д. е. н., доцент, професор кафедри менеджменту та державної служби,
Національний університет "Чернігівська політехніка"

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-4581-5129>

Н. С. Островська,

д. е. н., професор, професор кафедри фінансів і кредиту,

Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-7259-7403>

DOI: 10.32702/2306-6814.2023.12.13

ФІНАНСОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СФЕРИ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я В УМОВАХ ТРАНСФОРМАЦІЙНИХ ВИКЛИКІВ

О. Popelo,

Doctor of Economic Sciences, Associate Professor,

Professor of the Department of Management and Civil Service, Chernihiv Polytechnic National University

N. Ostrovska,

Doctor of Economic Sciences, Professor,

Professor of the Department of Finance and Credit, Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University

FINANCIAL SUPPORT OF THE HEALTH CARE SECTOR IN THE CONDITIONS OF TRANSFORMATIONAL CHALLENGES

У статті проаналізовано особливості фінансового забезпечення сфери охорони здоров'я в умовах трансформаційних викликів. Виокремлено три основні системи фінансування охорони здоров'я в світі, такі як: державна, страхова, приватнострахова. Розглянуто джерела фінансування сфери охорони здоров'я в Україні та визначено проблеми фінансового забезпечення в умовах трансформаційних викликів. Проаналізовано динаміку обсягу видатків Зведеного бюджету України на охорону здоров'я за 2015–2022 рр. У результаті аналізу сфери охорони здоров'я представлено принципи, яких доцільно дотримуватись з метою забезпечення ефективного фінансування та розвитку цієї сфери в умовах трансформаційних викликів. Досліджено, що забезпечення системності у фінансовому забезпеченні сфери охорони здоров'я є важливим фактором для підвищення ефективності, якості та доступності медичних послуг для населення. Обґрунтовано ключові аспекти удосконалення системи фінансового забезпечення охорони здоров'я, які повинні вживатись з дотриманням принципу комплексності.

The article analyzes the peculiarities of financial support of the healthcare sector under conditions of transformational challenges. There are three main systems of financing health care in the world, such as: public, insurance, private insurance. The sources of health financing in Ukraine are analyzed. The problems of financial support of health care in Ukraine in the context of transformational challenges. The dynamics of changes in the volume of expenditures of the consolidated budget of Ukraine for health care for 2015–2022 is analyzed. As a result of the analysis of the health sector, a number of principles have been substantiated, which must be followed in order to ensure effective financing and development of this sector in the face of transformational challenges. These include:

equality and universality, fairness, efficiency, purposefulness, consistency, balance, integration, long-term, transparency, innovation, resource orientation. It is determined that ensuring consistency in the financial provision of health care development is an important factor for improving the efficiency, quality and accessibility of medical care for the population. The key aspects of improving the system of financial support of health care have been substantiated, which should be used in compliance with the principle of complexity. These include the following: increasing the total amount of funding, optimizing the distribution of financial resources, developing health insurance, strengthening control in the management of financial resources, innovative development and research, partnership with international organizations, investment in infrastructure, and determining development priorities. These ways can contribute to improving the financial support system of the healthcare sector in Ukraine and provide more accessible, high-quality and effective medical care for the population. Financial support for the development of the health sector in the face of transformational challenges requires an integrated approach aimed at ensuring access to quality health care, effective use of resources, taking into account the changing needs of the population and global challenges.

Ключові слова: охорона здоров'я, фінансове забезпечення, механізм, медичне страхування, фінансові ресурси, сфера охорони здоров'я, система охорони здоров'я.

Key words: health care, financial provision, mechanism, health insurance, financial resources, healthcare sector, healthcare system.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Фінансове забезпечення сфери охорони здоров'я є критично важливим у контексті сучасних трансформаційних викликів, які пов'язані зі змінами в демографічній структурі населення, епідеміологічними трендами, науково-технологічним прогресом, економічними факторами, соціальними змінами та низкою проблем, що з'явилися унаслідок повномасштабного вторгнення. Проблема фінансового забезпечення сфери охорони здоров'я є надзвичайно актуальною як для України, так і для багатьох інших країн. Належне фінансування системи охорони здоров'я є необхідним для забезпечення відповідного рівня медичної допомоги та розвитку інфраструктури сфери охорони здоров'я. Забезпечення адекватних фінансових ресурсів є ключовим для покращення доступності та якості медичних послуг. Недостатнє фінансування охорони здоров'я може призводити до обмеженого доступу до медичних послуг та погіршення якості. Багато країн, включаючи Україну, постають перед системними проблемами у фінансуванні сфери охорони здоров'я, такими як недостатнє фінансування, несправедливий розподіл ресурсів, недостатня ефективність використання фінансових ресурсів та корупція. У контексті глобальних викликів, таких як пандемія COVID-19, воєнний стан, питання фінансового забезпечення сфери охорони здоров'я набувають все більшої актуальності.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Проблема фінансового забезпечення сфери охорони здоров'я знаходить своє відображення у працях таких науковців, як Бойко С. [1], Філіпова Н. [11], Солда-

тенко О. [10], Михайловська О. [12], Гавриченко Д. [2], Сабецька Т. [9], Чорна В. [14], Криничко Л. [3] та інших. Проте, зважаючи на сучасні трансформаційні виклики, необхідність забезпечення доступу до якісних медичних послуг та врахування зміни потреб населення зумовлює необхідність подальших досліджень зазначеної проблеми.

МЕТА СТАТТІ

Метою статті є дослідження особливостей фінансового забезпечення сфери охорони здоров'я в умовах трансформаційних викликів.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Розвиток сфери охорони здоров'я в Україні вимагає належного ресурсного забезпечення. Світова практика свідчить, що фінансові ресурси у сфері охорони здоров'я формуються за рахунок таких джерел: державне соціальне медичне страхування, оподаткування, прямі платежі населення, добровільне медичне страхування. Виокремлюють три основні системи фінансування охорони здоров'я [1, с. 121]:

1) державна (моделі Беверіджа й Семашка, бюджетна): пріоритетне значення у фінансуванні сфери охорони здоров'я належить коштам державного та місцевих бюджетів (близько 50—90 %);

2) страхова (модель Бісмарка, соціально- страхова): фінансування сфери охорони здоров'я здійснюється за рахунок коштів страхових фондів, які створені державою на принципах соціального страхування;

3) приватнострахова (американська модель, ринкова, платна): фінансування медичних послуг здійснюється за рахунок коштів суб'єктів господарювання та громадян безпосередньо чи за допомогою системи приватних страхових фондів.

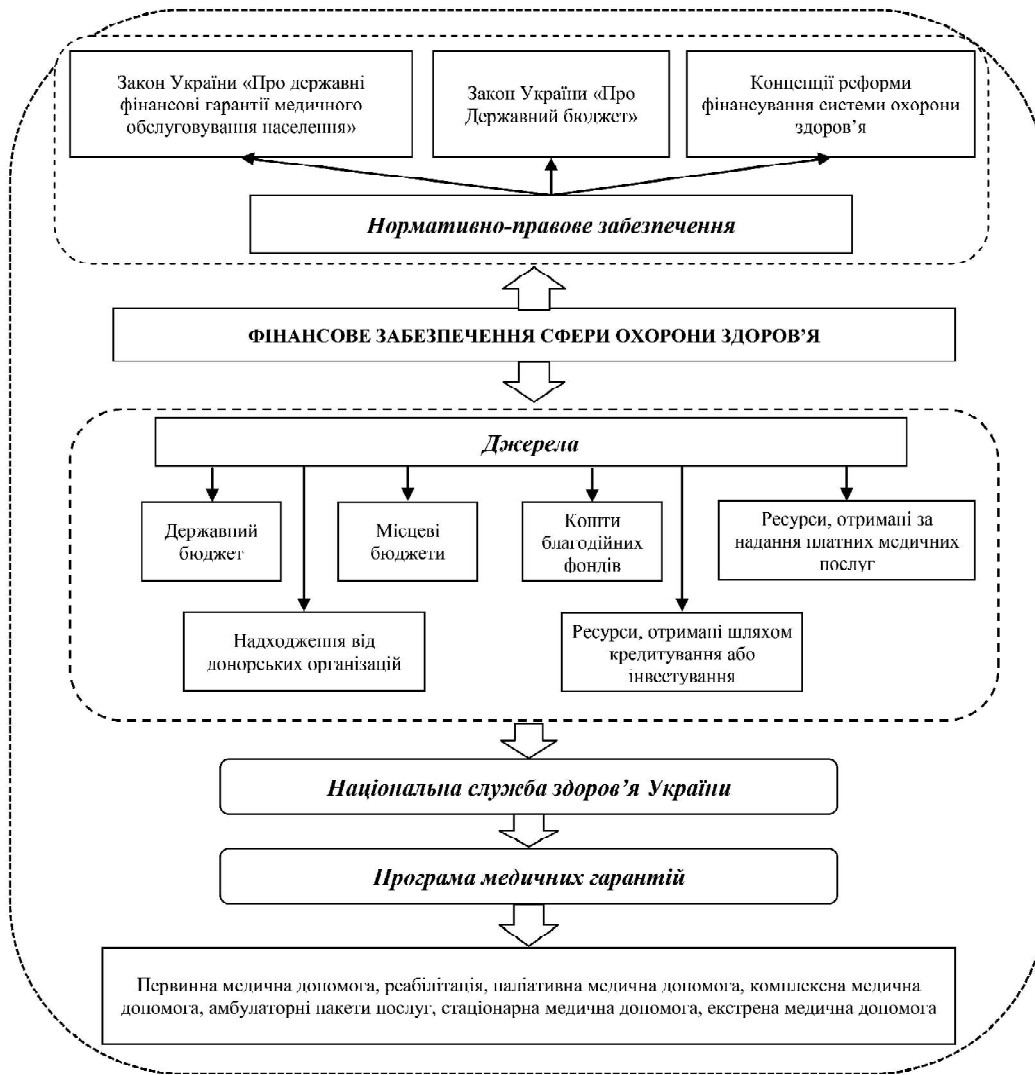

Рис. 1. Особливості фінансового забезпечення сфери охорони здоров'я

Джерело: розроблено авторами за даними [6; 8; 11; 12].

В Україні сфера охорони здоров'я може фінансуватись з різних джерел (рис. 1).

Уряд виділяє кошти з Державного бюджету, що спрямовуються на фінансування закладів охорони здоров'я, забезпечення лікарськими засобами, розвиток інфраструктури, заробітну плату медичним працівникам.

Деякі українці мають додаткове медичне страхування, яке може бути придбане у приватних страхових компаніях, що дозволяє покривати витрати та отримувати додаткові медичні послуги. Проте деякі медичні послуги та процедури можуть не покриватись страховими програмами та бути платними. Україна також отримує фінансову підтримку від міжнародних донорських організацій та фондів, яка спрямовується на покращення сфери охорони здоров'я. Ці кошти можуть використовуватися для реалізації проєктів з модернізації медичних закладів, підвищення доступності до медичних послуг та розвитку медичної інфраструктури.

Важливо зазначити, що фінансування сфери охорони здоров'я в Україні є надзвичайно важливим, але водночас і надскладним питанням, однак держава активно працює над удосконаленням та реформуванням системи з метою забезпечення більш ефективного та доступного медичного обслуговування для громадян.

За останні роки видатки Зведеного бюджету України на охорону здоров'я збільшувались (рис. 2). Уряд здійснював кроки для забезпечення підвищення показників фінансування сфери охорони здоров'я, зокрема

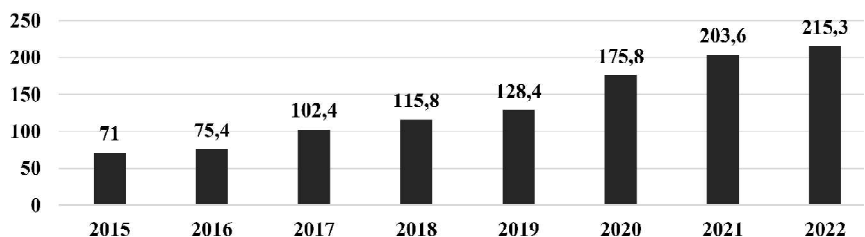

Рис. 2. Динаміка обсягу витратів Зведеного бюджету України на охорону здоров'я за 2015–2022 рр., млрд грн

Джерело: систематизовано авторами за даними [4].

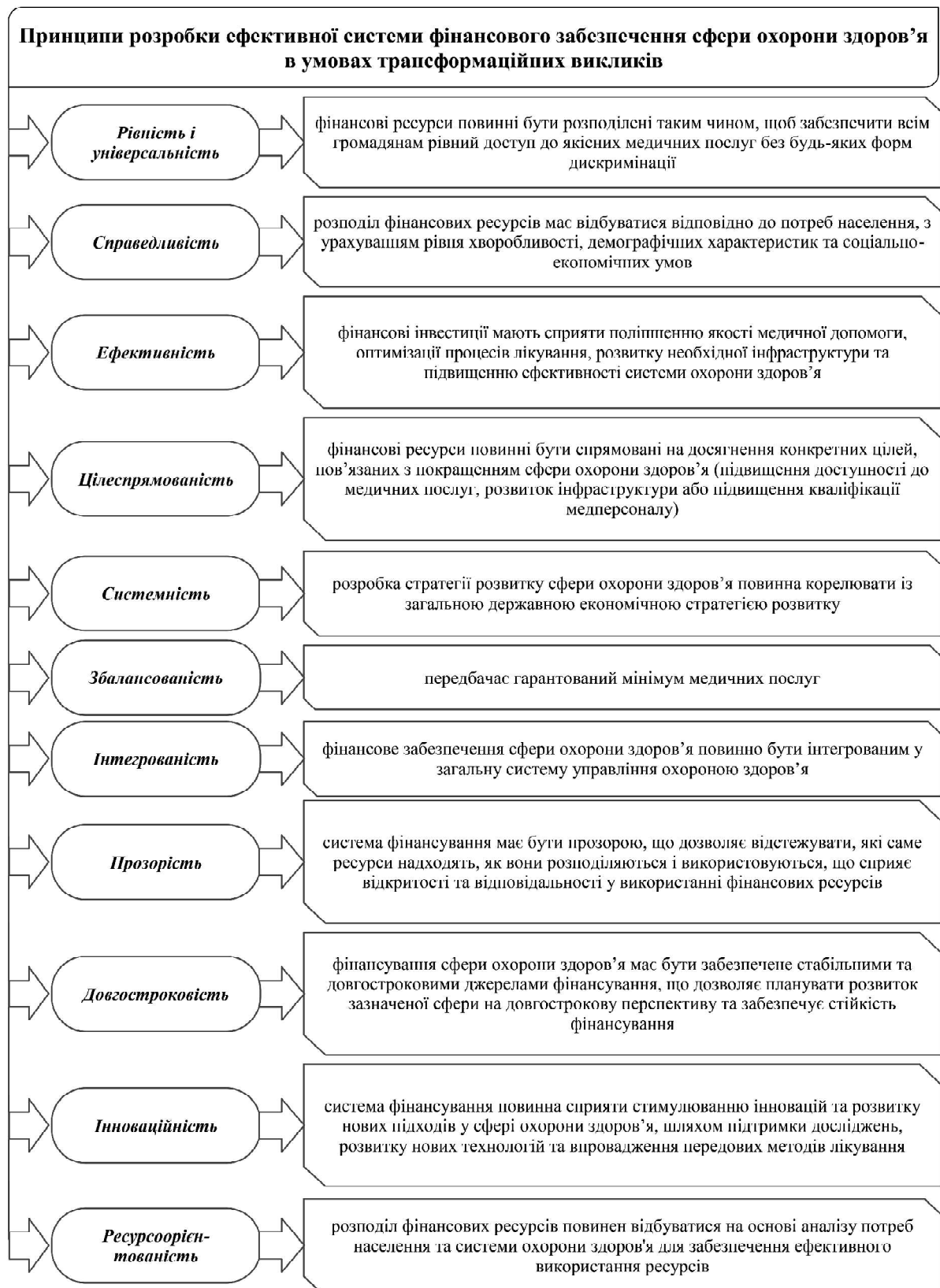

Рис. 3. Принципи розробки ефективної системи фінансового забезпечення розвитку сфери охорони здоров'я в умовах трансформаційних викликів

Джерело: розроблено авторами.

шляхом збільшення видатків на закупівлю медичного обладнання, ремонт медичних закладів, підвищення заробітної плати медичним працівникам, впровадження нових програм та проєктів у сфері охорони здоров'я.

У результаті аналізу сфери охорони здоров'я можна виділити певні принципи, яких доцільно дотримуватись з метою забезпечення ефективного фінансування та розвитку цієї сфери в умовах трансформаційних викликів (рис. 3).

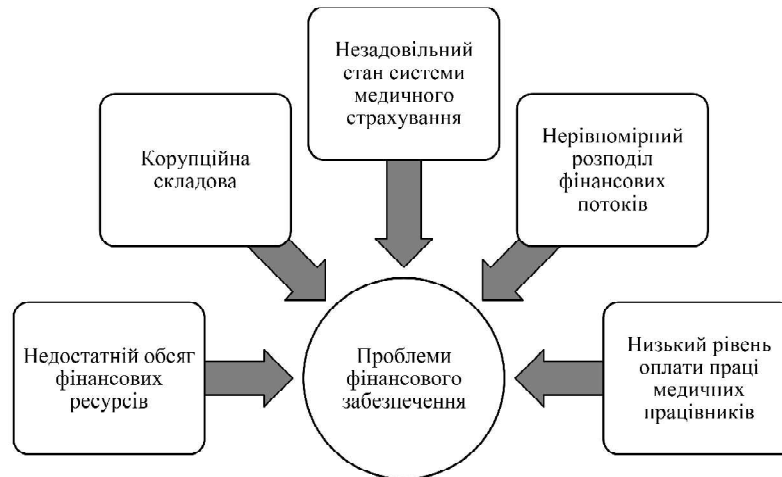

Рис. 4. Проблеми фінансового забезпечення сфери охорони здоров'я в умовах трансформаційних викликів

Джерело: систематизовано авторами.

Дотримання вище зазначених принципів та системності у фінансовому забезпеченні сфери охорони здоров'я сприятиме створенню цілісної та узгодженої системи фінансування, підвищенню ефективності, покращенню доступності і якості медичних послуг для населення [11].

Фінансове забезпечення сфери охорони здоров'я в Україні є надзвичайно актуальною проблемою (рис. 4). Бюджетні асигнування на охорону здоров'я в Україні є недостатніми для задоволення потреб населення. Це призводить до дефіциту лікарських засобів, медичного обладнання та кадрів, недостатнього фінансування лікувально-профілактичних закладів та заробітної плати медичних працівників.

Також серйозною проблемою в Україні є корупція у сфері охорони здоров'я. Недобросовісні практики, такі як хабарництво та вимагання неправомірних платежів від пацієнтів, спричиняють втрату фінансових ресурсів, які мали б бути використані на поліпшення медичної допомоги [5].

Система обов'язкового медичного страхування в Україні також має свої недоліки. Поточна модель фінансування базується на зборі премій з роботодавців та самозайнятих осіб. Однак ця система не забезпечує достатніх ресурсів для фінансування медичної системи. Фінансові ресурси не завжди ефективно розподіляються між різними рівнями медичної допомоги, що може призводити до нерівності в доступі до якісних медичних послуг між регіонами та населенням. Заробітна плата медичних працівників в Україні залишається низькою порівняно з іншими країнами. Це спричиняє відтік кваліфікованих фахівців та неспроможність залучити нові кадри до системи охорони здоров'я.

Для вирішення окреслених проблем необхідно розробити комплексні заходи, спрямовані на збільшення фінансування сфери охорони здоров'я, поліпшення системи страхування, боротьбу з корупцією та забезпечення справедливого розподілу фінансових ресурсів. Також необхідно підвищити рівень оплати праці медичних працівників для збереження кваліфікованих фахівців у системі охорони здоров'я.

Виходячи із вищезазначених проблем, до ключових аспектів удосконалення системи фінансового забезпечення сфери охорони здоров'я, які мають базуватись на принципі комплексності, можна віднести:

1. Збільшення загального обсягу фінансування. Належне фінансування сфери охорони здоров'я потребує збільшення загального обсягу фінансування з бюджету, що може включати збільшення видатків з державного бюджету, а також пошук інших джерел фінансування, таких як страхові та благодійні внески, публічно-приватне партнерство.

2. Оптимізація розподілу фінансових ресурсів. Важливо забезпечити раціональний та ефективний розподіл фінансових ресурсів, що може бути реалізовано за рахунок перегляду механізмів фінансування та розподілу коштів між різними рівнями сфери охорони здоров'я, забезпечення пріоритетного фінансування для населених пунктів із найбільшою потребою та забезпечення відповідності фінансування потребам населення.

3. Розвиток медичного страхування. Обов'язкове медичне страхування може стати ефективним інструментом фінансування охорони здоров'я, що дозволить залучити додаткові фінансові ресурси та забезпечити більш стабільне фінансування.

4. Посилення контролю в управлінні фінансовими ресурсами. Ефективне управління та контроль за використанням фінансових ресурсів є важливим аспектом. Саме тому необхідно забезпечити прозорість та відповідальність у використанні коштів, впровадити механізми аудиту та моніторингу, а також боротися з корупцією в системі охорони здоров'я.

5. Інноваційний розвиток та дослідження. Фінансування досліджень та інновацій у сфері охорони здоров'я є ключовим аспектом для розвитку нових методів діагностики, лікування та профілактики хвороб. Уряд повинен сприяти інвестиціям у медичні дослідження, створенню інноваційних центрів та партнерству з приватним сектором.

6. Партнерство з міжнародними організаціями. Співпраця з міжнародними організаціями, наприклад, такими як Всесвітня організація охорони здоров'я (ВООЗ), ЮНІСЕФ, може допомогти отримати фінансо-

ву та технічну підтримку, а також надати експертні рекомендації для удосконалення системи фінансування.

7. Інвестиції в інфраструктуру. Розвиток сучасної медичної інфраструктури є необхідним у контексті трансформаційних викликів (будівництво нових лікарень, поліклінік, медичних центрів та лабораторій, а також модернізація існуючих закладів). Інвестиції в цю сферу можуть забезпечити доступну та якісну медичну допомогу. Особливо це актуалізується на фоні значних руйнувань інфраструктури сфери охорони здоров'я внаслідок повномасштабного вторгнення.

8. Визначення пріоритетів розвитку. В умовах трансформаційних викликів важливо визначити пріоритети розвитку сфери охорони здоров'я. Наприклад, можуть бути виділені додаткові ресурси для боротьби зі специфічними хворобами або на превентивні програми, зокрема вакцинацію та скринінги. Оцінка потреб населення та ефективне планування розвитку можуть допомогти визначити ці пріоритети.

Отже, вище зазначені аспекти можуть сприяти поліпшенню системи фінансового забезпечення сфери охорони здоров'я в Україні та забезпечити більш доступну, якісну та ефективну медичну допомогу для населення.

Навіть у воєнний період доцільно звернути увагу на реформи, що допоможуть визначити пріоритетність обмежених ресурсів, шляхом використання фінансових інструментів для підвищення ефективності та справедливості, зниження рівня корупції та забезпечення фінансового захисту вразливих верств населення. Також важливо розробити загальносистемні заходи, необхідні для відновлення та продовження реформи, наприклад, шляхом ефективного розподілу ресурсів та подальшого розвитку і зміцнення електронної системи охорони здоров'я, на що націлена Концепція розвитку електронної охорони здоров'я [7]. Інтеграція ветеранів у цивільні системи фінансування та надання послуг у сфері охорони здоров'я також матиме вирішальне значення, наприклад, шляхом зміни ідентифікаторів пацієнтів у інформаційній системі охорони здоров'я для забезпечення кращого моніторингу медичних потреб та медичних послуг, що надаються ветеранам [15]. З 24 лютого 2022 року Національна служба здоров'я України продемонструвала гнучкість у перерозподілі фінансування між територіями та постачальниками відповідно до руху населення.

ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ДАНОМУ НАПРЯМІ

Фінансове забезпечення сфери охорони здоров'я в умовах трансформаційних викликів потребує комплексного підходу, спрямованого на забезпечення доступу до якісних медичних послуг, ефективне використання ресурсів з урахуванням зміни потреб населення та глобальних викликів. Оскільки сфера охорони здоров'я є складною та багатогранною, необхідно враховувати різноманітні аспекти для забезпечення ефективного фінансового забезпечення. Держава має виділяти достатні ресурси з державного бюджету на охорону здоров'я, зокрема на розвиток медичної інфраструктури, закупівлю необхідного обладнання, підвищення оплати праці медичних працівників та реалізацію програм і

проєктів, спрямованих на підвищення якості медичного обслуговування. Медичне страхування може забезпечити стабільне джерело фінансування і зменшити навантаження на державний бюджет. Уряд має сприяти розвитку партнерства з приватним сектором з метою залучення приватного капіталу для інвестицій у медичну інфраструктуру, технології та інновації. Необхідно забезпечити прозоре та ефективне управління фінансовими ресурсами, включаючи контроль за використанням коштів, оптимізацію бюджетних процесів, впровадження механізмів моніторингу та оцінки результативності витрат. Зазначені аспекти сприятимуть застосуванню комплексного підходу до фінансового забезпечення сфери охорони здоров'я в умовах трансформаційних викликів.

Література:

1. Бойко С. Г. Фінансово-економічне забезпечення сфери охорони здоров'я зарубіжних країн: досвід для України. Стратегічні пріоритети. 2019. № 3—4 (51). С. 119—125.
2. Гавриченко, Д., Козирева, О., Попова, Т., & Сергієнко, Л. Механізм фінансування охорони здоров'я України в умовах трансформацій. *Financial and Credit Activity Problems of Theory and Practice*. 2022. № 1 (42). С. 125—133. DOI: <https://doi.org/10.55643/fcaptr.-1.42.2022.3674>.
3. Криничко Л., Мотайло О. Нові підходи до фінансування системи охорони здоров'я. Аспекти публічного управління. 2021. Том 9, № 2. С. 86—100. URL: <http://surl.li/hrzqt>.
4. Офіційний сайт Міністерства фінансів України. URL: https://mof.gov.ua/uk/budget_2022-538.
5. Попело О. Організаційно-економічний механізм запобігання корупції в органах влади в контексті забезпечення ефективного регулювання системи охорони здоров'я. Вісник Хмельницького національного університету. 2022. № 6. Т. 2. С. 318—322. URL: <http://journals.khnu.km.ua/vestnik/?p=16534>.
6. Про державні фінансові гарантії медичного обслуговування населення: Закон України від 19.10.2017 № 2168-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2168-19#Text>.
7. Про схвалення Концепції розвитку електронної охорони здоров'я: розпорядження Кабінету Міністрів України від 28.12.2020 № 1671-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1671-2020-%D1%80#Text>.
8. Реформа фінансування системи охорони здоров'я в Україні. Прогрес та майбутні напрями. URL: <https://openknowledge.worldbank.org/server/api/core/bitstreams/a76075b0-fb68-57c4-aa27-5316076d4e57/content>.
9. Сабецька Т. Проблеми та перспективи фінансового забезпечення сфери охорони здоров'я України. *Економіка та суспільство*. 2021. № 27. URL: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/466/448>.
10. Солдатенко О. Сучасний стан правового регулювання фінансування сфери охорони здоров'я України. Підприємництво, господарство і право. 2018. № 2. С. 142—147. URL: <http://pgp-journal.kiev.ua/archive/2018/2/27.pdf>.

11. Філіпова Н. В. Джерела фінансового забезпечення сфери охорони здоров'я в Україні. Актуальні проблеми інноваційної економіки. 2021. № 1. С. 95—100.

12. Філіпова Н. В., Михайловська О. В. Теоретичні засади стратегії фінансового забезпечення розвитку сфери охорони здоров'я. Проблеми сучасних трансформацій. Серія: економіка та управління. 2022. № 4. DOI: <https://doi.org/10.54929/2786-5738-2022-4-08-02>.

13. Фінансування охорони здоров'я в Україні: стійкість в умовах війни. Копенгаген: Європейське регіональне бюро ВООЗ; 2022. URL: <https://apps.who.int/iris/rest/bitstreams/1462188/retrieve>.

14. Чорна В. Порівняльний аналіз фінансування сфери охорони здоров'я України та країн Європейського Союзу. Вісник соціальної гігієни та організації охорони здоров'я України. 2021. № 1 (87). С. 45—49. URL: <http://surl.li/hrzrn>

15. Priorities for Health System Recovery in Ukraine. Joint Discussion Paper. URL: <http://surl.li/hpmow>.

References:

1. Boiko, S.H. (2019), "Financial and economic provision of health care in foreign countries: experience for Ukraine", *Stratehichni priorytety*, vol. 3—4 (51), pp. 119—125.

2. Havrychenko, D., Kozyrieva, O., Popova, T. and Serhiienko, L. (2022), "Mechanism of financing health care in Ukraine in the conditions of transformations", *Financial and Credit Activity Problems of Theory and Practice*, vol. 1 (42), pp. 125—133. DOI: <https://doi.org/10.55643/fcaptop.1.42.2022.3674>.

3. Krynychko, L. and Motailo, O. (2021), "New approaches to financing the health care system", *Aspekty publicznego upravlinnia*, vol. 9 (2), pp. 86—100, available at: <http://surl.li/hrzqt> (Accessed 25 May 2023).

4. Official website of the Ministry of Finance of Ukraine (2023), available at: https://mof.gov.ua/uk/budget_-2022-538 (Accessed 25 May 2023).

5. Popelo, O. (2022), "Organizational and economic mechanism of corruption prevention in authorities in the context of ensuring effective regulation of the health care system", *Visnyk Khmelnytskoho natsionalnoho universytetu*, vol. 6 (2), pp. 318—322, available at: <http://journals.khnu.km.ua/vestnik/?p=16534> (Accessed 25 May 2023).

6. The Verkhovna Rada of Ukraine (2017), The Law of Ukraine "On state financial guarantees of medical care for the population", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2168-19#Text> (Accessed 25 May 2023).

7. Cabinet of Ministers of Ukraine (2020), "On the approval of the Concept of the development of electronic health care", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1671-2020-%D1%80#Text> (Accessed 25 May 2023).

8. World Bank (2022), "Reform of the financing of the healthcare system in Ukraine. Progress and future directions", available at: <https://openknowledge.worldbank.org/server/api/core/bitstreams/a76075b0-fb68-57c4-aa27-5316076d4e57/content> (Accessed 25 May 2023).

9. Sabetska, T. (2021), "Problems and prospects of financial provision of the sphere of health care of Ukraine", *Ekonomika ta suspilstvo*, vol. 27, available at: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/466/448> (Accessed 25 May 2023).

10. Soldatenko, O. (2018), "The current state of legal regulation of the financing of health care in Ukraine", *Pidpriemnytstvo, gospodarstvo i pravo*, vol. 2, pp. 142—147, available at: <http://pgp-journal.kiev.ua/archive/2018/2/27.pdf> (Accessed 25 May 2023).

11. Filipova, N. V. (2021), "Sources of financial support in the sphere of health care in Ukraine", *Aktualni problemy innovatsiinoi ekonomiky*, vol. 1, pp. 95-100.

12. Filipova, N.V. and Mykhailovska, O.V. (2022), "Theoretical foundations of the strategy of financial support for the development of the health care sector", *Problemy suchasnykh transformatsii. Serii: ekonomika ta upravlinnia*, vol. 4. <https://doi.org/10.54929/2786-5738-2022-4-08-02>.

13. WHO (2022), "Health care financing in Ukraine: sustainability in wartime", available at: <https://apps.who.int/iris/rest/bitstreams/1462188/retrieve> (Accessed 25 May 2023).

14. Chorna, V. (2021), "Comparative analysis of health care financing of Ukraine and the countries of the European Union", *Visnyk sotsialnoi hiiieny ta orhanizatsii okhorony zdorovia Ukrainy*, vol. 1 (87), pp. 45—49, available at: <http://surl.li/hrzrn> (Accessed 25 May 2023).

15. Joint Discussion Paper (2023), "Priorities for Health System Recovery in Ukraine", available at: <http://surl.li/hpmow> (Accessed 25 May 2023).

Стаття надійшла до редакції 06.06.2023 р.

<https://nayka.com.ua>

Електронне фахове видання

Ефективна
ЕКОНОМІКА

Виходить 12 разів на рік

Журнал включено до переліку наукових фахових видань України з ЕКОНОМІЧНИХ НАУК (Категорія «Б»)

Спеціальності – 051, 071, 072, 073, 075, 076, 292

e-mail: economy_2008@ukr.net

viber: +38 050 3820663

Л. О. Кустріч,
д. е. н., професор, професор кафедри менеджменту,
Уманський національний університет садівництва
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-5048-4053>

DOI: 10.32702/2306-6814.2023.12.20

УПРАВЛІННЯ ПЕРСОНАЛОМ: ТРЕНДИ ТА ІННОВАТИКА

L. Kustrich,
Doctor of Economic Sciences, Professor,
Professor of the Department of Management, Uman National University of Horticulture

HR-MANAGEMENT: TRENDS AND INNOVATIONS

У статті проведено аналіз дефініцій "управління персоналом" та "HR-технології". Окреслено основні тренди кадрової політики на підприємстві. Відмічено, що система кадрового менеджменту — це напрямок управлінської діяльності, який потребує постійного перегляду та удосконалення на основі розробки та упровадження інноваційних рішень. Зазначено, що персонал підприємства є ваговою складовою розвитку та життєдіяльності підприємства. З'ясовано, що під час підбору кадрів застосовують різні методики, які спрямовані на аналіз ефективності потенційного співробітника при досягненні завдань підприємства. Зауважено, що інноваційні методики усфері HR-технологій зазнають постійних змін. Встановлено, що наразі потенціал використовуваних методів кадрового підбору персоналу та способів й інструментів кадрового менеджменту майже вичерпано, тому виникає проблема щодо винайдення інноваційних методик щодо HR-технологій. З метою підвищення ефективності реалізації політики кадрового менеджменту запропоновано інноваційну адаптивну методику HR-менеджменту. Пропонована адаптивна методика в системі HR-менеджменту передбачає інноваційний підхід до політики управління персоналом в умовах невизначеності та ґрунтується на аналізі особливостей сучасних методів управління кадровим потенціалом і може бути використана при удосконаленні системи кадрового менеджменту на підприємстві.

In the context of constant institutional changes and crisis phenomena caused by the political and economic instability of the global economy, some problems in the field of enterprise management, in particular in the HR-management system, are becoming more acute, so there is a need to analyze the features of modern methods of human resources management and develop innovative methodology of human resources management techniques. Nowadays, when the company's profitability and competitiveness directly depend on the economy and political situation in the country, management needs to use versatile tools to increase the company's profitability. In order to operate fully and efficiently, an enterprise must possess not only financial, raw stock, material and information resources, but it also requires human labor. Therefore, human resources, in particular highly educated and qualified personnel, are essential for the development and maintenance of an enterprise.

The article analyzes the definitions of "human resources management" and "HR-technologies". The main trends in HR policy of an enterprise are outlined. It is specified that the system of personnel management is a direction of managerial activity that requires constant review and improvement on the basis of development and implementation of innovative solutions. It was determined that during

the recruitment process, a number of different methods are being applied in order to analyze the effectiveness of a potential employee while achieving the company's objectives and targets. It is mentioned that innovative methods in the field of HR-technologies are constantly changing. It is established that currently the potential of the used methods of HR recruitment and methods and tools of HR-management is almost exhausted, so there is a problem of inventing innovative methodologies for HR-technologies.

In order to increase the efficiency of implementation of the HR-management policy, an innovative adaptive methodology of HR-management has been proposed. The proposed adaptive methodology in the HR-management system envisages an innovative approach to the HR-management policy in conditions of uncertainty and is based on the analysis of the features of modern methods of human resource management and can be used during the improvement of the HR-management system of the enterprise.

*Ключові слова: менеджмент, HR-технології, персонал, підприємство, працівник, кадровий потенціал.
Key words: management, HR-technologies, personnel, enterprise, employee, personnel potential.*

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

В умовах сьогодення, коли прибутковість та конкурентоздатність підприємства безпосередньо залежить від економіки та політичної ситуації в країні, керівництву необхідно застосовувати різнопланові інструменти підвищення рентабельності підприємства. Підприємству для його повноцінної діяльності, потрібні не тільки фінансові, сировинні, матеріальні та інформаційні ресурси, а й людська праця. Отже, кадровий склад, зокрема висоосвічений та кваліфікований персонал, відіграє важливу роль у розвитку та життєдіяльності підприємства.

Кадровий менеджмент є вагомим чинником розвитку підприємства. Під час підбору кадрів застосовують різні методики, які спрямовані на аналіз ефективності потенційного співробітника при досягненні завдань підприємства.

Варто зазначити, що наразі потенціал використовуваних методів кадрового підбору персоналу та способів й інструментів кадрового менеджменту майже вичерпано, тому виникає проблема винайдення інноваційних методик щодо HR-технологій.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Дослідженням питання кадрової політики та управління персоналом займалися багато вчених-науковців. Зокрема, серед зарубіжних дослідників варто виокремити праці Novo M., Feliciano M. та Brewster Ch., у працях яких проведено емпіричні дослідження щодо використання моделей ефективності управління людськими ресурсами на підприємствах [1, с. 82—100]. Вчені-дослідники Bacon N., Ackers P., Storey J., Coates D. вивчали питання стосовно управління людськими ресурсами в малому бізнесі [2, с. 82—100].

Активною науковою діяльністю з даного питання займаються й дослідники з України. Так, Клецьор Т. вважає, що "Кадрова політика є частиною політики компанії та повинна повністю відповідати концепції її роз-

витку. Кадрова політика тісно пов'язана з усіма галузями господарської політики компанії. Водночас кадрова політика компанії представляє основні напрями та підходи в управлінні персоналом для реалізації місії компанії та декларованих керівництвом стратегічних цілей [3]. Як зазначає Шкробот М. "Управління персоналом — це цілеспрямована діяльність керівного складу організації на розробку концепції, стратегій кадрової політики і методів управління персоналом. Це системний, плановано організований вплив через систему взаємопов'язаних, організаційно економічних і соціальних заходів, спрямованих на створення умов нормального розвитку й використання потенціалу робочої сили на рівні підприємства. Планування, формування, перерозподіл і раціональне використання людських ресурсів є основним змістом управління персоналом" [4, с. 12]. На думку Ковальчук С. та Голюк В. "Управління персоналом є дуже важливим елементом управління будь-якого підприємства, адже персонал — це людський ресурс, завдяки якому створюються і реалізуються безліч ідей, проектів, інновацій, технологій, тощо. Від того, як буде працювати персонал, буде залежати успіх самого підприємства, а також задоволеність споживачів. Тому менеджмент персоналу слід вважати вагомим фактором підвищення конкурентоспроможності кожного підприємства" [5, с. 82]. Автори Волошенко О. та Скрыга Н. вважають, що "Управління персоналом підприємства є необхідною функціональною стратегією, успіх якої є заporукою конкурентоспроможності та динамічного розвитку підприємства. Стратегічне управління персоналом базується на тих же принципах і засадах, що і стратегічне управління організацією загалом, бо є його невід'ємною частиною" [6, с. 36]. Гонська М. зазначає, що проблеми в кадровій роботі підприємств полягають у тому, що вони проводять тільки поточну кадрову роботу, недостатньо мотивують працівників, недостатньо заохочують працівників до навчання [7, с. 72].

Серед методів, які надають можливість підприємству покращувати якість своєї роботи, постійно наро-

щувати продуктивність, враховуючи зміни зовнішнього середовища і запити персоналу компанії — на думку Кутідзе Л. — варто використовувати бенчмаркінг [8, с. 99]. "Незважаючи на значну кількість методів управління персоналом, на сьогодні безліч підприємств зіштовхнулися з тим, що більшість із них не завжди приносять відчутний ефект. Тому сучасні методи підвищення ефективності діяльності компанії вимагають від служби персоналу не тільки і не стільки обліку кадрів, контролю за дотриманням трудового законодавства і забезпечення документообігу, а в першу чергу — формування працездатної і ефективно функціонуючої команди" — зазначають Волянська-Савчук Л. і Мацшина М. [1, с. 34].

НЕВИРШЕНІ ЧАСТИНИ ПРОБЛЕМИ

Провівши аналіз наявної науково-популярної та дослідницької літератури, в якій розглядалися питання щодо управління кадровим потенціалом, варто зауважити, що ефективна діяльність будь-якого підприємства безпосередньо пов'язана з правильною вибудованою системою кадрового менеджменту.

Незважаючи на значну кількість методів кадрового менеджменту, які наразі існують у системі управлінської діяльності, підприємства зіштовхнулися з тим, що їх застосування не приносить бажаних результатів. Тому перед підприємствами при удосконаленні процесів їх економічної діяльності постає питання у виборі моделей та методів управління кадрами, зокрема щодо формування ефективної працездатної команди, яка ефективно та злагоджено функціонує.

Отже, питання впровадження інноваційних методів управління персоналом набуває особливої актуальності.

МЕТА СТАТТІ

Ціль статті полягає в аналізі особливостей сучасних методів управління кадровим потенціалом та розробці інноваційної методики, яка може бути використана при реалізації ефективної політики кадрового менеджменту на підприємстві.

Зважаючи на ціль статті, основними завданнями дослідження є: аналіз дефініцій "управління персоналом" та "HR-технології"; окреслення основних трендів кадрової політики на підприємстві; розробка інноваційної адаптивної методики в системі HR-менеджменту.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

"У сучасних умовах цінність людських ресурсів постійно зростає, що обумовлює необхідність формування ефективної системи управління персоналом підприємств. Адже в управлінні підприємством далеко не останнє місце посідають людський фактор, психологічні особливості колективу, особисті потреби та інтереси його членів. Мистецтво керівництва й полягає в тому, щоб знайти саме такі підходи і методи, які забезпечили б бажаний перебіг подій на підприємстві й спонукали його працівників до продуктивної праці. У таких умовах управління трудовим потенціалом є важливою складовою менеджменту, що сприяє підвищенню ефективності діяльності суб'єкта господарювання" [10, с. 171].

"Управління персоналом — це система технологій, методів, заходів впливу організації на своїх співробіт-

ників заради повного використання їхнього потенціалу та компетенцій, щоб досягти організаційної мети діяльності. Сутність управління персоналом полягає в тому, що люди розглядаються як конкурентне багатство будь-якої організації, яке потрібно добирати, розміщувати, розвивати разом з іншими ресурсами, щоб досягти стратегічних цілей організації. Отже, основними характеристиками, які відрізняють управління персоналом від традиційної роботи з людьми в організаціях є, по-перше, те, що витрати на співробітників організацій розглядаються як стаття інвестицій, вкладання їх у людей як в нематеріальне багатство організації; по-друге, здійснюється інтеграція функцій управління персоналом з загальною стратегією, тобто кінцевою метою є продуктивність організації та задоволення потреб її співробітників" [4, с. 9].

На нашу думку, під терміном "управління персоналом" варто розглядати множину фінансових, психологічних та інших мотиваційних чинників, які направлені на управління поведінкою працівника, і які стимулюють його до розвитку та активізації власних знань та професійних можливостей у процесі здійснення діяльності, що пов'язана з виконанням певних завдань на підприємстві чи в організації.

"Успіх реалізації кадрової політики неабияк залежить від визнання на всіх рівнях управління компанією високої економічної значущості кожного співробітника як важливої складової її стратегічного й тактичного потенціалу" [3].

"Основними складовими кадрової політики є п'ять взаємопов'язаних питань, за допомогою яких здійснюється сприяння досягненню цілей компанії та втілюється бачення в галузі управління персоналом:

1. Підвищення результативності роботи на всіх рівнях.
2. Оптимізація та стабілізація кадрового складу компанії й забезпечення ефективного використання їх можливостей та потенціалу.
3. Створення та розвиток системи навчання й розвитку персоналу.
4. Формування та підтримання високого рівня лояльності співробітників.
5. Формування та зміцнення корпоративної культури компанії" [3].

Ефективне управління персоналом є одним з найважливіших завдань сучасного підприємства. Персонал є рушійною силою вирішення проблем, які у свою чергу пов'язані з економічним розвитком підприємства, його ефективним функціонуванням та конкурентоспроможністю. Для того, щоб правильно та раціонально управляти співробітниками, потрібні інноваційні методи управління персоналом. Висококваліфікованому управлінцю потрібно обирати такі методи, які будуть найбільш продуктивними та найменш затратними [11, с. 261].

"Кадрова політика формується керівництвом компанії, реалізується кадровою службою під час виконання її працівниками своїх функцій. Вона знаходить своє відображення в таких локальних документах, як: корпоративна культура компанії, колективний договір, правила внутрішнього трудового розпорядку. Тому всі заходи щодо роботи з кадрами — добір, складання штатного розкладу, атестація, навчання, просування — мо-

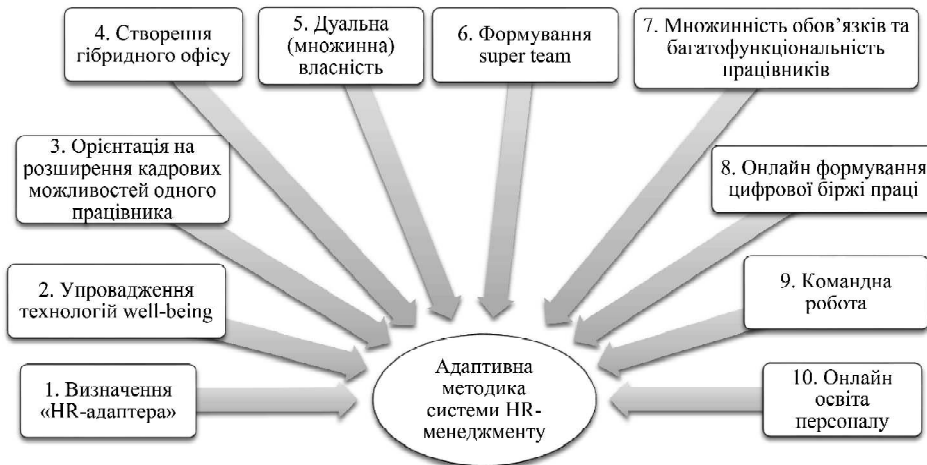

Рис. 1. Принципові засади адаптивної методики в системі HR-менеджменту

Джерело: побудовано автором на основі проведеного дослідження.

жуть заздалегідь плануватися й узгоджуватися зі стратегічними цілями та поточними завданнями компанії" [3].

Сфера HR-технологій продовжує розвиватися й активно реагувати на всі зміни, які відбуваються у світі. Здається, що пандемія коронавірусу не те що не змогла зіпсувати процеси роботи з персоналом, а тільки відкрила нові горизонти й інструменти для продуктивної роботи HR-менеджерів.

Під HR-технологіями слід розуміти специфічну множину методів, засобів і прийомів щодо ефективного управління ресурсами праці на підприємстві.

За умов мінливого середовища та кризових явищ, що викликані політичною та економічною нестабільністю світової економіки, деякі проблеми у сфері управління підприємствами загострюються, зокрема у системі HR-менеджменту, тому виникає потреба в аналізі особливостей сучасних методів управління кадровим потенціалом та розробці інноваційної методики, яка може бути використана при реалізації ефективної політики кадрового менеджменту.

З метою вирішення зазначеної проблематики нами пропонується до розгляду так звана "адаптивна методика HR-менеджменту (рис. 1).

Основними аспектами пропонованої адаптивної методики є:

1) визначення "HR-адаптера" — особи, яка володіє високим рівнем адаптаційних здібностей, може швидко перейти з офлайн-режиму в онлайн-формат роботи та скоординувати дистанційну роботу відділу чи підприємства.

2) Упровадження технологій well-being. Головне завдання технологій well-being полягає у підвищенні рівня комфорту і благополуччя співробітників під час виконання ними професійних обов'язків.

Ефективність застосування технологій well-being досягається завдяки таким факторам:

- самостійний вибір працівником методів виконання робочих завдань;
- використання цифрових платформ для організації колективної діяльності;
- наявність швидкісного інтернету вдома у віддаленого співробітника;

- самостійне складання працівником зручного йому графіка роботи і можливість віддаленого відстеження його дотримання HR-адаптером;

- надання допомоги з облаштування робочого місця вдома;

- надання корпоративних пільг та додаткових преференцій для працівників;

- навчання нових співробітників, підвищення рівня професійних компетенцій вже діючих працівників за рахунок підприємства (оплачувані фахові курси, практики, стажування, відвідування майстер-класів тощо).

Well-being технологія стала популярною в умовах пандемії, коли багатьом фахівцям довелося перейти на віддалену роботу. Щоб правильно проводити паралель між особистим життям і професійною діяльністю, працівникові потрібно забезпечити оптимальні умови праці, в яких усі сили й увагу він би спрямовував на бізнес-проекти з розвитку підприємства, на якому працює.

3) Орієнтація на розширення кадрових можливостей одного працівника. Сьогодні HR менеджмент — це не просто відстеження виконання стандартних завдань фахівцями та управління їхніми ресурсами, а й можливість виявити універсалів, здатних працювати в різних умовах і виконувати широкий спектр обов'язків. Пов'язана тенденція все з тією ж пандемією. Наразі керівники підприємств пропонують співробітникам виконувати завдання, які раніше не входили до їх посадових обов'язків. У період карантину багато працівників і команд прийняли такий виклик і довели, що здатні робити проекти навіть у тих сферах діяльності, які для їхнього фаху виявлялися досить незвичними.

Подібне управління HR-процесами дало змогу підприємствам:

- вибудувати міцний фундамент для подальшої діяльності на ринку та утримання конкурентних позицій;
- визначити у своїх співробітників нові професійні можливості й потенціал та додати їм нових обов'язків, які раніше не входили до кола їх відповідальності.

4) Створення гібридного офісу. З переходом на віддалену роботу гнучкий графік роботи став уже звичною справою як для керівників підприємств, так і для їх співробітників. Водночас такий режим роботи підвищив

рівень комфорту працівників, а паралельно і продуктивність їх праці. Залишається лише один момент для того, щоб трудові обов'язки вдома виконувалися з не меншою віддачею, ніж в офісі: створення гібридної моделі роботи офлайн та онлайн. Це допоможе поліпшити показники продуктивності та прибутковості організації.

5) Дуальна (множинна) власність. Незвичайне рішення системи HR менеджменту, коли кілька або одна людина створює власне підприємство, наймає людей і робить кожного з них співвласником. Ці працівники так само як і той, хто перший створив підприємство — ідейний керівник, можуть ухвалювати важливі рішення щодо його продажу або щодо найму нових людей. Така система є ефективною, оскільки кожен працівник виконуватиме одразу кілька обов'язків, а також буде особисто зацікавлений у тому, щоб робота виконувалася максимально якісно та ефективно, її результати були високими, а підприємницька діяльність приносила максимальний прибуток.

б) Формування super team (суперкоманди). Сучасний HR менеджмент ґрунтується на поєднанні людських ресурсів із цифровими технологіями. Стрижень будь-якої організації — в її колективі. Тепер керівники здатні створювати надколективи. Це такі команди, в яких інтелект і професійні навички співробітників доповнюються інноваційними технологіями. Щоб сформувати таку команду, необхідно врахувати такі моменти:

- застосування абсолютно нових методів з організації та контролю роботи персоналу;
- впровадження сучасних стимулів для підвищення ефективності праці, наприклад, програми для обліку часу — тайм-трекер Checkiant;
- зміна структури підприємства (якщо такий крок буде доцільним);
- створення такого відділу (структури), працівники якого відповідали б за підвищення адаптаційних навичок персоналу, а також емоційної стійкості підлеглих;
- підвищення кваліфікації та регулярне навчання працівників з метою підвищення потенціалу трудового колективу.

7) Множинність обов'язків та багатофункціональність працівників. Управління персоналом та HR-менеджмент сьогодні стрімко змінюються, але ще більших трансформацій вони зазнаватимуть у майбутньому. Тут мова йде про специфіку схеми найму співробітників. Якщо раніше працівник "приходив" на конкретну посаду, то тепер керівник шукає взаємозамінних і багатозадачних фахівців. За таких умов працевлаштовуватимуть людину для розв'язання конкретного завдання або виконання певного проєкту. Один співробітник може мати десятки контрактів, виконуючи їх по черзі або у вільному графіку. Такий працівник при пропозиції від керівника взяти участь у проєкті після його розгляду може або відхилити, або прийняти його в роботу. Цікавим є той факт, що обов'язки працівника можуть змінюватися (варіюватися) для кожного проєкту по-різному. Тому можна сказати, що множинність обов'язків та багатофункціональність завдань для одного працівника породжує такий тип працівника як фахівець-універсал.

8) Онлайн формування цифрової біржі праці. Наразі виникла потреба у формуванні цифрової біржі праці,

оскільки дедалі менше співробітників офіційно рахується в штатному розписі підприємства. За певну вартість така інституція буде знаходити працівників на запит підприємств, і навпаки, особа, яка цікавиться певним видом роботи, може зайти в базу і переглянути наявні офери праці. Подібні структури у віртуальному світі існують тільки для фрілансерів. Надалі, можливо, за розвиток цифрових бірж візьмуться і державні органи. Передумови до цього є вже сьогодні.

9) Командна робота. Під час досліджень у системі управління персоналом було встановлено, що завдання виконуються ефективніше і швидше, а результати виявляються вищими, якщо за них береться колектив, а не фахівці в межах підрозділу. Отож, на нашу думку, формування команд та реалізація принципів командної роботи — це майбутній тренд, який підтримуватимуть багато підприємств.

10) Онлайн освіта персоналу. Підвищувати кваліфікацію, стимулювати працівників до участі у додаткових курсах підвищення кваліфікації та оплачувати їх проходження є важливим завданням та обов'язком відповідального керівника. Такий підхід дає змогу здійснювати управління ефективною HR-діяльністю, адже всі члени колективу будуть висококваліфікованими фахівцями у тій сфері, в якій працюють. У випадку підвищення кваліфікації в онлайн форматі працівнику не обов'язково "відриватися" від його прямих обов'язків, він може одночасно паралельно працювати і навчатися, що позитивно відображається на роботі підприємства

ВИСНОВКИ

Отже, управління персоналом — це множина фінансових, психологічних та інших мотиваційних чинників, які направлені на управління поведінкою працівника, і які стимулюють його до розвитку та активізації власних знань та професійних можливостей у процесі здійснення діяльності, що пов'язана з виконанням певних завдань на підприємстві чи в організації.

Основні HR-технології, що використовуються у процесі реалізації ефективної політики кадрового менеджменту, є тим інструментарієм, за допомогою якого забезпечується виконання тих чи інших кадрових функцій і обумовлюється досягнення поставлених завдань.

Інноваційні методики у сфері HR-технологій знають постійних змін. А тому всім, хто так чи інакше пов'язаний із бізнес-сферою і чийми обов'язками є підбір кадрів та управління колективом підприємства, варто відстежувати ці тенденції та вживати заходів з адаптації HR-технологій до вимог сучасності. Пропонована нами адаптивна методика в системі HR-менеджменту передбачає інноваційний підхід до політики управління персоналом в умовах невизначеності та ґрунтується на аналізі особливостей сучасних методів управління кадровим потенціалом і може бути використана при удосконаленні системи кадрового менеджменту на підприємстві.

Саме сучасні технології допомагають HR-менеджерам створювати фахові, готові до змін та міцні команди, які утримуватимуть конкурентні позиції підприємства. Тому перспективи подальших розвідок вбачаються нами саме в напрямі більш ґрунтовного вивчення з вищезазначеної тематики.

Література:

1. Novo M., Feliciano M., Brewster Ch. Human resource management in small and medium-sized enterprises: A performance model definition. *Strategic Management*. 2022. P. 82—100. DOI:10.5937/StraMan2200024N
2. Bacon N., Ackers P., Storey J., Coates D. It's a small world: Managing human resources in small businesses. *International Journal of Human Resource Management*. 1996. №7. P. 82—100. DOI:10.1080/09585199600000119
3. Клецор Т. Кадрова політика підприємства: розроблюємо положення. Інтерактивна бухгалтерія. 2018. № 181/31. URL: <https://interbuh.com.ua/ua/documents/ib/8697/120792>
4. Шкробот М.В. Сучасні технології управління персоналом. 2 вид., переробл. і доповн. Київ: КПІ ім. Ігоря Сікорського, 2022, 194 с.
5. Ковальчук С.Є., Голюк В.Я. Особливості управління персоналом торговельного підприємства. Актуальні проблеми економіки і управління. 2018. Вип. 12. С. 81—91.
6. Волошенко О.О., Скрыга Н.В. Особливості стратегічного управління персоналом у торгівлі. Інвестиції: практика та досвід. 2016. № 22. С. 35—38.
7. Гонська М.Р. Удосконалення кадрової політики торговельних мереж. Вісник Одеського національного університету. Сер.: Економіка. 2015. Т. 20. Вип. 1 (2). С. 69—74.
8. Кутідзе Л.С. Методика застосування бенчмаркінгу для удосконалення процесу управління персоналом торговельних підприємств. Приазовський економічний вісник. Сер.: Економіка та управління підприємствами. 2020. Вип. 6 (23). С. 97—102.
9. Волянська-Савчук Л.В. та Мацишина М.В. Використання інноваційних персонал-технологій в управлінні персоналом на підприємствах. Економіка і організація управління. 2019. № 1 (33). С. 33—42.
10. Гарват О.А., Бець Ю.О. Сучасні персонал-технології в системі управління підприємством. Вісник Хмельницького національного університету Сер.: Економічні науки. 2018, № 2. С. 171—175.
11. Яковенко І.В., Петряєв О.О. Інноваційні методи управління персоналом підприємства. Сучасні проблеми розвитку права та економіки в інноваційному суспільстві: зб. наук. праць за матеріалами Міжнар. наук.-практ. конф., Велико-Тирново, 20 березня 2020 р. Болгарія: Access Press, 2020. С. 257—262.
4. Shkrobot, M.V. (2022), *Suchasni tekhnologii upravlinnia personalom* [Modern technologies of personnel management], Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute, Kyiv, Ukraine.
5. Koval'chuk, S.Ye. and Holiuk, V.Ya. (2018), "Peculiarities of personnel management of a trading enterprise", *Aktual'ni problemy ekonomiky i upravlinnia*, vol. 12, pp. 81—91.
6. Voloshenko, O.O. and Skriaha, N.V. (2016), "Features of strategic personnel management in trade", *Investytsii: praktyka ta dosvid*, vol. 22, pp. 35—38.
7. Hons'ka, M.R. (2015), "Improving the HR strategy of retail chains", *Visnyk Odes'koho natsional'noho universytetu*. Ser.: Ekonomika, vol. 20, no. 1 (2), pp. 69—74.
8. Kutidze, L.S. (2020), "Methods of applying benchmarking to improve the process of personnel management of trade enterprises", *Pryazovs'kyj ekonomichnyj visnyk*. Ser.: Ekonomika ta upravlinnia pidpriemstvamy, vol. 6 (23), pp. 97—102.
9. Volians'ka-Savchuk, L.V. and Matsyshyna, M.V. (2019), "The use of innovative personnel technologies in personnel management at enterprises", *Ekonomika i orhanizatsiia upravlinnia*, vol. 1 (33), pp. 33—42.
10. Harvat, O.A. and Bets', Yu.O. (2018), "Modern personnel technologies in the enterprise management system", *Visnyk Khmel'nyts'koho natsional'noho universytetu* Ser.: Ekonomichni nauky, vol. 2, pp. 171—175.
11. Yakovenko, I.V. and Petriaiev, O.O. (2020), "Innovative methods of enterprise personnel management", *Zbirka nauk. prats za materialamy Mizhnar. nauk.-prakt. konf. Suchasni problemy rozvytku prava ta ekonomiky v innovatsijnomu suspil'stvi* [Conference Proceedings of the International scientific-practical Conference. Modern problems of development of law and economics in an innovative society], Velyko-Tyrново, Bulgaria, pp. 257—262.

Стаття надійшла до редакції 08.06.2023 р.

<https://nayka.com.ua>

Електронне фахове видання

Ефективна
ЕКОНОМІКА

Виходить 12 разів на рік

Журнал включено до переліку наукових фахових видань України з ЕКОНОМІЧНИХ НАУК (Категорія «Б») Спеціальності – 051, 071, 072, 073, 075, 076, 292

e-mail: economy_2008@ukr.net

viber: +38 050 3820663

O. Korolovych,
PhD in Economics, Associate Professor,
Associate Professor of the Department of Accounting,
Taxation and Marketing, Mukachevo State University
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-5878-0925>
N. Liba,
Doctor of Economic Sciences, Professor of the Department
of Accounting, Taxation and Marketing, Mukachevo State University
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-7053-8859>

DOI: 10.32702/2306-6814.2023.12.26

MODERN DILEMMAS OF THE DIGITAL GAMING INDUSTRY DEVELOPMENT AS A SECTOR OF THE DIGITAL ECONOMY IN UKRAINE

О. О. Королович,
к. е. н., доцент кафедри обліку і оподаткування та маркетингу,
Мукачівський державний університет
Н. С. Ліба,
д. е. н., професор кафедри обліку і оподаткування та маркетингу,
Мукачівський державний університет

СУЧАСНІ ДИЛЕМИ РОЗВИТКУ ЦИФРОВОЇ ІГРОВОЇ ІНДУСТРІЇ ЯК СФЕРИ ЦИФРОВОЇ ЕКОНОМІКИ В УКРАЇНІ

The digital gaming industry is a platform for economic activity involving various entities that generate income through highly profitable areas of operation. On the one hand, the development of the digital gaming industry as a sector of the digital economy presents a range of advantages for Ukraine. On the other hand, it is limited by certain challenging aspects that, without a comprehensive solution, would hinder the ability of the domestic digital gaming industry to independently produce digital games and gaming technologies for the mass consumer. According to the above, the purpose of the article is to investigate the current dilemmas in the development of the digital gaming industry as a sector of the digital economy in Ukraine. The research identifies the main challenging issues faced by the digital gaming industry in Ukraine. Among the dilemmatic issues need to highlight the underdeveloped domestic infrastructure and resources. To minimize this dilemma, the presence of modern infrastructure is crucial for both the endemic game production industry and the endemic esports sector. Among the dilemmatic issues, the need to highlight insufficient government support for the digital gaming industry generates situations and problems that restrict and complicate the development of gaming companies and esports. To dilemma minimize, an important role is attributed to government support, such as financial initiatives, creating favorable conditions for businesses, and establishing specialized educational programs. Among the dilemmatic issues need to highlight the insufficient human resources potential in the digital gaming industry. To dilemma minimize, crucial

to develop and have highly skilled specialists from various fields, such as programming, design, art, and marketing. Among the dilemmatic issues need to highlight the financial risks for projects in the digital gaming industry. To dilemma minimize, crucial to attract investments from leading technology companies worldwide. Among the dilemmatic issues, important to highlight that competition in the global market. To dilemma minimize, crucial to attract investments from leading technology companies worldwide. Among the dilemmatic issues, monetization of game content and ethics stand out. To dilemma minimize, need to balance the commercial interests of gaming companies and esports with consumer and gamer rights protection.

Цифрова ігрова індустрія є площиною для економічної активності різноманітних суб'єктів економічної діяльності, які формують дохід за високорентабельними сферами діяльності. З одного боку, розвиток цифрової ігрової індустрії як сфери цифрової економіки формує для України низку переваг. З іншого боку, він обмежується деякими дилемними моментами, які без комплексного вирішення не дозволять вітчизняній цифровій ігровій індустрії самостійно виробляти цифрові ігри та ігрові технології для масового споживача. Відповідно до вищенаведеного, метою статті є дослідження сучасних дилем розвитку цифрової ігрової індустрії як сфери цифрової економіки в Україні. За результатами дослідження виділені основні дилемні питання цифрової ігрової індустрії в Україні. Серед дилемних питань слід виокремити нерозвинену вітчизняну інфраструктуру та ресурси, для мінімізації яких важлива наявність сучасної інфраструктури для ендемічної сфери виробництва ігор та ендемічної сфери кіберспорту. Серед дилемних питань слід виокремити недостатню підтримку цифрової ігрової індустрії від держави. Для мінімізації цієї дилеми важлива роль відводиться державній підтримці, такій як фінансові ініціативи, створення сприятливих умов для бізнесу та створення спеціалізованих освітніх програм. Серед дилемних питань слід виокремити недостатній кадровий потенціал цифрової ігрової індустрії. Для мінімізації дилеми важлива наявність висококваліфікованих спеціалістів з різних областей. Серед дилемних питань слід виокремити фінансові ризики для проектів в сфері цифрової ігрової індустрії. Для мінімізації дилеми важливе залучення інвестицій від провідних технологічних компаній світу. Серед дилемних питань слід виокремити конкуренцію на світовому ринку. Для мінімізації цієї дилеми розробники відеоігор та кіберспортивні клуби мають бути здатними конкурувати з великими міжнародними компаніями. Серед дилемних питань монетизація ігрового контенту та етика. Для мінімізації цієї дилеми важливим є збалансування між комерційними інтересами ігрових та кіберспортивних компаній, захистом прав споживачів та геймерів та розширенням каналів доходів від етичного продажу ігор, враховуючи сучасні моделі монетизації.

Key words: endemic sector; esports; esports arenas; specialized gaming zones; training facilities; monetization models; digital economy; game companies.

Ключові слова: ендемічна сфера; кіберспорт; кіберспортивні арени; спеціалізовані ігрові зони, тренувальні бази; монетизаційні моделі; цифрова економіка; ігрові компанії.

TARGET SETTING

The triggers for the development of the digital gaming industry in Ukraine are the increasing popularity of video games, as it facilitates the creation, development, production, and commercialization of video games collectively constitute a new sphere of Ukraine's digital economy. The digital gaming industry serves as economic activity platform for various entities engaged in economic activities, generating income through high-profit sectors such as game design, programming, graphic design, sound design, or marketing and sales of games for different target markets (including esports). On one hand, the development of the digital gaming industry as a sector of the digital economy brings several advantages for Ukraine. Among the innovation stimulation in the software industry, computer graphics, artificial intelligence, and virtual reality are particularly notable.

Additionally, it is worth emphasizing that video game developers create innovative technologies and solutions that can find applications in other industries such as education, medicine, architecture, and many others.

However, on the other hand, the growth of the digital gaming industry in Ukraine is hindered by certain challenging issues that, without comprehensive solutions, prevent the domestic digital gaming industry from independently producing digital games and gaming technologies for the mass market.

ANALYSIS OF RESEARCH AND PUBLICATIONS

Questions related to the development of the digital gaming industry as a sector of the digital economy in Ukraine have been addressed by numerous researchers, including Chayka Y.V. [5], Gobyk V.V. [2], Lazneva I.O. [3],

Table 1. Analysis of dilemma issues in the development of the digital gaming industry as a sector of the digital economy in Ukraine

Subjects of the digital gaming industry	The main dilemmas currently constraining the development of digital gaming industry entities (- the presence of dilemmatic questions; + the absence of dilemmatic questions)					
	Infrastructure and resources	Insufficient government support	Insufficient human resource capacity.	Insufficient human resource capacity.	Competition in the global market	Monetization of game content and ethics
Endemic sphere of game production						
Best Way	+	-	+	+	-	+
Action Forms	+	+	-	+	+	-
4A Games	+	+	+	-	+	+
N-Game Studios	-	+	+	+	+	+
Endemic sphere of esports						
Natus Vincere	+	-	-	+	+	+
HellRaisers	-	+	+	+	+	-
Team Spirit	+	-	+	+	+	+
Gambit Esports	+	+	+	+	+	-

Source: formed based on data from economic entities.

Skavronska I.V., and Mandziy A.R. [4]. These mentioned researchers focus primarily on the specifics and fundamental trends in the development of the digital gaming industry. Furthermore, most of the mentioned works emphasize that such development is accompanied by a significant number of challenges that require identification and systematic study.

THE WORDING OF THE PURPOSES OF ARTICLE (PROBLEM)

Based on the information provided, the purpose of the article is to investigate the current challenges in the development of the digital gaming industry as a sector of the digital economy in Ukraine.

THE PAPER'S MAIN BODY WITH FULL REASONING OF ACADEMIC RESULTS

The Ukrainian gaming industry is primarily the development of an endemic sphere with game production [1].

Many gaming companies are operating in the domestic gaming industry, and the list is constantly expanding (among the most well-known are Best Way, Action Forms, 4A Games, and N-Game Studios).

Additionally, the endemic sphere of esports is actively developing in Ukraine, with professional esports clubs forming teams of talented players in various esports disciplines (including Natus Vincere, HellRaisers, Team Spirit, and Gambit Esports).

The analysis of the experience of these digital gaming industry entities allows us to outline the main challenges currently limiting their development (Table 1), including:

- infrastructure and resources;
- insufficient government support;
- insufficient human resource capacity;
- financial risks; competition in the global market;
- monetization of game content and ethics.

The dilemma questions category is identified as situations or problems in which the choice between two or more alternatives is difficult (since each alternative has its advantages and disadvantages) or limited (due to a

small number of options to choose from) [1]. In such situations, it is challenging to decide because there is no clear or definitive answer to the question.

According to the data presented above, dilemma questions in the context of the digital gaming industry in Ukraine can include various situations or problems outlined by us in Figure 1. Let's examine each of the outlined situations in more detail.

The situation where underdeveloped domestic infrastructure and resources can limit players' opportunities for online gaming and participation in esports competitions, create connectivity issues, reliability and game speed problems, complicate player training, and increase the costs of digital game development. Indeed, the development of the gaming industry requires the presence of modern infrastructure [2—3]:

1. For the endemic sphere of the gaming industry, such as high-speed internet, powerful computer systems, and robust data centers, the modular principle is applied. Currently, there is only one modular data center (DeNovo Data Center) operating in Ukraine with two separate data processing centers. Additionally, the country faces issues with high-speed internet coverage due to the high cost of renting electrical poles and excessive bureaucratic hurdles.

2. For the endemic sphere of esports, such as modern gaming esports arenas, specialized gaming zones, and training bases, Ukraine currently lacks specialized gaming arenas and training facilities for esports teams. Additionally, there is only one esports arena in operation, capable of accommodating approximately 3000 people (Kyiv CyberSport Arena, which has hosted tournaments for Starcraft II, Starladder, Intel Extreme Masters, and others).

The outlined challenges in the development of infrastructure currently pose a barrier to the effective and full-fledged functioning of the domestic digital gaming industry.

The situation related to insufficient support from the government for the digital gaming industry can complicate the development of gaming companies and esports, and create a capital deficit for the development of new games,

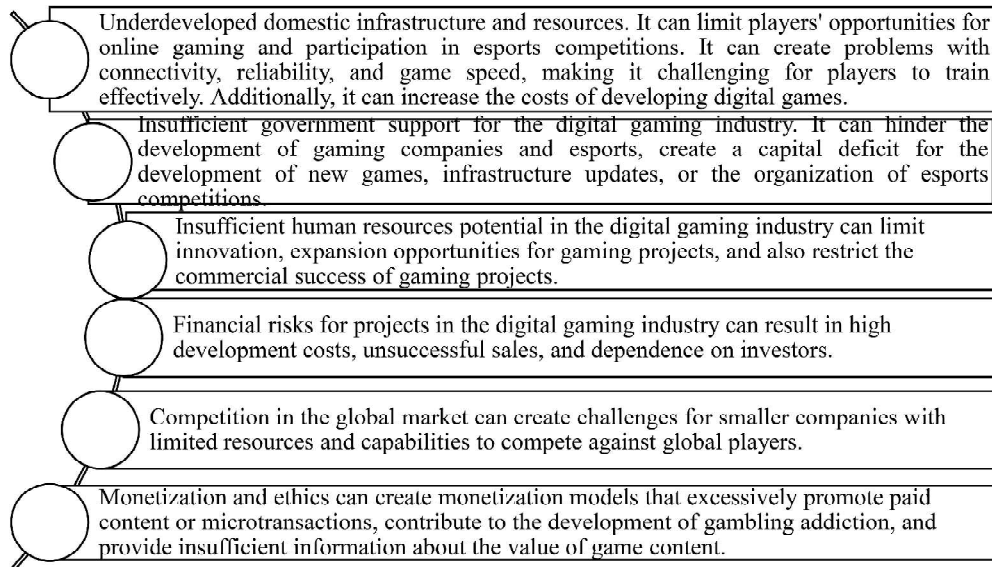

Fig. 1. Specification of the content of dilemma questions in the context of the digital gaming industry in Ukraine

Source: formed based on Table 1 and [2–3; 5].

infrastructure upgrades, or the organization of esports competitions. State support plays a crucial role in stimulating the development of the gaming industry, including financial initiatives, creating favorable conditions for businesses, and establishing specialized educational programs. However, currently, the concept of creating attractive conditions for the IT business in Ukraine ("Diia City") is still in the development stage [6]. Within this concept, there are plans to introduce protection against pressure, practices of using elements of English law, tax reduction, and simplification of tax payment, as well as the ability to choose the model of employment relationships [6]. Currently, only the order of the President of Ukraine "On measures to create favorable conditions for the development of the IT industry" No. 371/2020 has been signed, initiating the development of draft laws aimed at stimulating economic activities in the field of information technology [6]. Indeed, at the moment, the support from the government is insufficient complicates the development of the domestic digital gaming industry.

The situation is also associated with the insufficient talent pool in the digital gaming industry, which can limit innovation, expansion opportunities for gaming projects, and commercial success. Developing high-quality video games requires the presence of highly skilled professionals from various fields, such as programming, design, art, and marketing. Currently, there is a shortage of qualified professionals, which is a limitation for the rapid development of the industry. In 2020, Ukraine opened its doors to highly skilled foreign specialists in the IT industry (in particular, on March 11, 2020, the Cabinet of Ministers established a quota of five thousand for the immigration of foreign experts for employment in Ukrainian IT companies [6]).

Indeed, the domestic endemic game development and esports sectors have the opportunity to attract the most experienced and competent professionals for permanent employment. However, due to the ongoing large-scale aggression by Russia against Ukraine, the outlined

initiative has not had a significant impact on the personnel potential of the digital gaming industry. However, there are prospects for expanding the personnel potential in the digital gaming industry, provided that:

1. Promotion of e-residency procedures (allowing foreign professionals to conduct activities remotely in Ukraine [6]). The first steps in this direction have already been taken, as the government has approved a resolution "On experimenting on the introduction and implementation of e-residency" (June 2020) grants foreign professionals the right to: obtain a qualified electronic signature; a registration number of the taxpayer identification card obtain; access administrative services in Ukraine; open an online account with a Ukrainian bank [2];

2. Development of the relocation initiative for Belarusian IT specialists (this issue was first addressed with the onset of the political crisis in Belarus). In particular, the Ministry of Digital Transformation, together with IT associations, the Ministry of Economy, and the Ministry of Foreign Affairs, have already developed a set of measures for temporary relocation for workers in the Belarusian IT sector (including the establishment of a legal framework to facilitate migration and efforts to address border crossing issues [2]). Considering Belarus' hybrid status (undetermined position in the Russian-Ukrainian conflict), relocation for Belarusian IT specialists is possible [6].

The economic landscape presents significant financial risks for projects in the digital gaming industry, which can result in substantial costs for project development, poor sales, and dependence on investors. Consequently, the development and promotion of video games can be both costly and risky. Not all projects may become profitable, and there is a risk of financial losses for developers and publishers. The lack of access to sufficient financial resources can hinder the development of the gaming industry. Considering this, there are significant prospects for reducing financial risks by attracting investments from leading global technology companies. Before the start of

Table 2. Sphere of manifestation of dilemmatic issues of monetization and business ethics in the domestic digital gaming industry

Situation or issue	Specificity of dilemmatic issues	Characteristics of problem manifestation or situation
Impact on gameplay	If monetization models excessively favor paid content or microtransactions, it can distort gameplay and disrupt the game's balance. Players may feel compelled to spend money to achieve success, which affects their satisfaction with the game.	For example, the use of the "Pay-to-Win" model by game developers or tournament operators ¹
Gaming addiction	Uncontrolled implementation of monetization models that encourage players to spend excessive time and money can contribute to the development of gaming addiction. It is a serious problem that can harm the health and well-being of players.	For example, the integration of loot boxes in games or esports ²
Lack of transparency	If monetization practices are not fair and transparent, players may encounter insufficient information about the cost of in-game content, spending options, and other important details. It can lead to mistrust and dissatisfaction among players.	For example, in-game items may have high prices or players may be forced to spend a significant amount of money to achieve certain goals

Note:

¹ This model allows players to gain advantages in the game by purchasing paid content or microtransactions that give them a significant edge over non-paying players.

²Loot boxes are randomized containers that can be purchased with real money. They contain in-game items that the player acquires randomly.

Source: formed based on [3; 4].

Russia's large-scale aggression against Ukraine, the Ministry of Digital Transformation signed memorandums with Microsoft (2020) (this document confirmed intentions to invest over \$500 million in automating the workstations of government officials and increasing productivity in the social sphere through the Azure Expansion Program) [6] and with the international technology holding company TECHIIA (2020) (this document confirmed intentions to invest in the construction of an eco-techno park, with a data center as its foundation capable of up to 500 MW, built on a modular principle [6]).

The situation of entering a competitive environment in the global market can pose challenges for smaller companies with limited resources and capabilities to compete with global players. This is because the gaming industry is a highly competitive sector in the digital economy. As a result, domestic video game developers and businesses related to the esports ecosystem are forced to compete with large international companies. 95% of domestic businesses operating in the digital gaming industry are small and medium-sized enterprises (SMEs) with limited resources, making it challenging for them to compete in the global market. Therefore, such businesses need assistance establishing their presence on the international stage through projects similar to the initiative launched by the NGO "Internet Initiatives" (the Ukrainian Bridge project helps Ukrainian IT companies make a name for themselves in Silicon Valley [6]). In addition, collaboration projects in the digital gaming industry are necessary, which will help small and medium-

sized businesses jointly create original content and find niche markets to stand out among competitors and more.

The monetization situation and ethics of game content result in monetization models that excessively promote paid content or microtransactions, contribute to the development of gambling addiction and provide insufficient information about the value of game content.

The manifestation of dilemmas in the monetization and business ethics of the domestic digital gaming industry is presented in Table 2.

Therefore, one of the key issues is finding a balance between the commercial interests of gaming companies and esports and protecting the rights of consumers and gamers. Additionally, it is necessary to expand revenue channels through ethical game sales as per modern monetization models. Initiating the development and popularization of paid add-ons, microtransactions, or advertisements while ensuring fairness and ethical gameplay standards would be important. This means that:

1. Monetization models should not create an advantage for players who spend more money than others. Players should have equal opportunities to succeed in the game regardless of their financial status.

2. Monetization models should contribute to ensuring fairness and ethical gameplay standards. Game developers should avoid practices that create the appearance of gaming addiction or manipulate players' psychological states to induce spending. It may include limiting the volume of microtransactions, clearly displaying prices for in-game items, and implementing time restrictions on gaming activities.

CONCLUSIONS FROM THIS STUDY AND PROSPECTS FOR FURTHER EXPLORATION IN THIS AREA

Based on the research conducted, the following conclusions can be drawn:

1. Among the dilemmatic issues need to highlight the underdeveloped domestic infrastructure and resources that generate situations and problems limiting the opportunities for players to engage in online gaming and participate in esports competitions. These issues create connectivity, reliability, and game speed problems, complicate player training, and increase the costs of game development. To minimize this dilemma, the presence of modern infrastructure is crucial for both the endemic game production industry and the endemic esports sector.

2. Among the dilemmatic issues, the need to highlight insufficient government support for the digital gaming industry generates situations and problems that restrict and complicate the development of gaming companies and esports. It leads to a capital deficit for new games and issues development with infrastructure updates or the organization of esports competitions. To dilemma minimize, an important role is attributed to government support, such as financial initiatives, creating favorable conditions for businesses, and establishing specialized educational programs.

3. Among the dilemmatic issues need to highlight the insufficient human resources potential in the digital gaming industry that generates situations and problems that limit innovation and expansion opportunities for gaming

projects and minimize the commercial success of game projects. To dilemma minimize, crucial to develop and have highly skilled specialists from various fields, such as programming, design, art, and marketing.

4. Among the dilemmatic issues need to highlight the financial risks for projects in the digital gaming industry that generate situations and problems that entail high development costs, unsuccessful sales, and dependence on investors. To dilemma minimize, crucial to attract investments from leading technology companies worldwide.

5. Among the dilemmatic issues, important to highlight that competition in the global market generates situations and problems for smaller companies with limited competing resources and capabilities. To dilemma minimize, crucial to attract investments from leading technology companies worldwide.

6. Among the dilemmatic issues, monetization of game content and ethics stand out. To dilemma minimize, need to balance the commercial interests of gaming companies and esports with consumer and gamer rights protection, as well as expand revenue channels through ethical game sales, taking into account modern monetization models.

Based on the obtained results, the prospects for further research are focused on dynamic modeling of the development of the digital gaming industry as a sector of the digital economy in Ukraine.

Література:

1. Борняков О. Десять кроків для розвитку ІТ-індустрії, Підсумки першого року роботи Міністерства цифрової трансформації., Економічна правда, 2020,, URL.: <https://www.epravda.com.ua/columns/2020/10/29/666558/> (дата звернення: 20.04.2023).

2. Гоблик В.В. Вплив цифрової ігрової індустрії на економіку, Міжнародний науковий журнал "Освіта і наука". Вип. 1 (30), 2021. С. 140—142.

3. Лазнева І.О., Цараненко Д. І. Кіберспорт та його вплив на зміну структури світового ринку комп'ютерних ігор, Науковий вісник Ужгородського національного університету, 2018. - Випуск 22, Ч. 2. — С. 63—67.

4. Скавронська І.В., Мандзій А.Р. Вплив цифрової економіки на креативні індустрії, "Молодий вчений", 2017. Вип. № 4 (44), С. 758—761.

5. Чайка Є.В. Стан та динаміка росту ринку кіберспорту, Економічний вісник НТУУ, Київський політехнічний інститут", 2018, Вип. № 15, URL.: <http://ev.fmm.kpi.ua/article/view/143144> (дата звернення: 20.04.2023).

6. Як Україна виглядає на світовому ринку розробки ігор - 8 графіків, BusinessViews, 2019, URL.: <https://businessviews.com.ua/ru/tech/id/virobnictvo-igor-v-ukrajini-1948/> (дата звернення: 20.04.2023).

References:

1. Boryakov, O. (2020), "Ten steps for the development of the IT industry, Results of the first year of work of the Ministry of Digital Transformation", Ekonomichna pravda, Available at.: <https://www.epravda.com.ua/columns/2020/10/29/666558/>. (Accessed 21 Apr 2023).

2. Hoblyk, V.V. (2021), "The Impact of the Digital Gaming Industry on the Economy", Mizhnarodnyy naukovyy zhurnal "Osvita i nauka", vol. 1 (30), pp. 140—142.

3. Lazneva, I.O. and Tsaranenko, D.I. (2018), "Cybersport and its influence on the change in the structure of the world market of computer games", Naukovyy visnyk Uzhhorods'koho natsional'noho universytetu, vol 22, no. 2, pp. 63—67.

4. Skavronska, I.V. and Mandziy, A.R. (2017), "The impact of the digital economy on creative industries", Molodyy vcheny, vol. 4 (44), pp. 758—761.

5. Chayka, Ye.V. (2018), "The state and dynamics of the growth of the e-sports market", Ekonomichnyy visnyk NTUU, Kyivivs'kyu politekhnichnyy instytut", vol.15, Available at.: <http://ev.fmm.kpi.ua/article/view/143144> (Accessed: 20.04.2023).

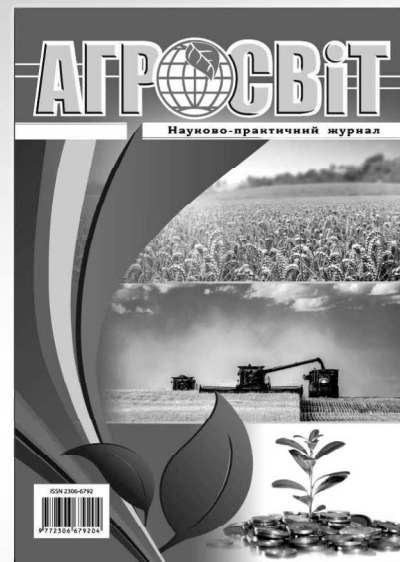
6. BusinessViews (2019), "How Ukraine looks on the world game development market - 8 graphs", Available at: <https://businessviews.com.ua/ru/tech/id/virobnictvo-igor-v-ukrajini-1948/> (Accessed 21 Apr 2023).

Стаття надійшла до редакції 06.06.2023 р.

АГРОСВІТ

<https://nauka.com.ua>

Передплатний індекс: 23847

Виходить 24 рази на рік

Журнал включено до переліку наукових фахових видань України з ЕКОНОМІЧНИХ НАУК (Категорія «Б»)

Спеціальності – 051, 071, 072, 073, 075, 076, 292

УДК 336.76(045)

*М. П. Денисенко,**д. е. н., професор кафедри математики та методики її викладання,**Центральноукраїнський державний університет імені Володимира Винниченка**ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-8767-9762>**З. В. Юринець,**д. е. н., професор кафедри менеджменту,**Львівський національний університет імені Івана Франка**ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-9027-2349>**Ю. О. Цвілій,**аспірант кафедри менеджменту, Львівський національний університет імені Івана Франка**ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-8390-4691>*

DOI: 10.32702/2306-6814.2023.12.32

СТРАТЕГІЧНЕ УПРАВЛІННЯ ЛЮДСЬКИМ КАПІТАЛОМ В СИСТЕМІ ВЕНЧУРНОГО ФІНАНСУВАННЯ ІННОВАЦІЙНОГО БІЗНЕСУ

M. Denysenko,

Doctor of Economic Sciences, Professor of the Department of Mathematics and Methods of its Teaching,
Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State University, Kropyvnytskyi

Z. Yurynets,

Doctor of Economic Sciences, Professor of the Department of Management, Ivan Franko National University of Lviv

Y. Tsvilii,

Postgraduate student of the Department of Management, Ivan Franko National University of Lviv

STRATEGIC MANAGEMENT OF HUMAN CAPITAL IN THE VENTURE FINANCING SYSTEM OF INNOVATIVE BUSINESS

У статті проведено аналіз впливу венчурного фінансування на розвиток інноваційного бізнесу та стратегічний розвиток людського капіталу. З цією метою розроблено і запропоновано структурну модель стратегічного управління людським капіталом в системі венчурного фінансування інноваційного бізнесу через створення вартості інноваційного бізнесу, що включає такі елементи: розроблення стратегії управління людським капіталом менеджерами інноваційного бізнесу, долучення венчурних фондів до стратегічного управління людським капіталом, формування стратегії управління людським капіталом інноваційного бізнесу, формулювання цілей та завдань управління людським капіталом інноваційного бізнесу, формування програми управління людським капіталом, вибір інструментів розвитку людського капіталу, налагодження процесів стратегічного управління людським капіталом бізнесу, оцінка рівня привнесених знань і досвіду, створення вартості інноваційного бізнесу. Виявлено стратегічні чинники створення вартості інноваційного бізнесу завдяки стратегічному розвитку людського капіталу та чинники, які найбільше обумовлюють вкладення інвестицій фондами венчурного капіталу в інноваційний бізнес. Визначено сегменти, в яких венчурні фонди мають вплив на підвищення вартості людського капіталу, що пов'язаний із інноваційним бізнесом. Досліджено сучасний стан розвитку інноваційного бізнесу в Україні та його людського капіталу, враховуючи стан функціонування венчурного фінансування.

The article analyzes the influence of venture financing on the development of innovative business and strategic development of human capital. For this purpose, a structural model of strategic management of human capital in the system of venture financing of innovative business through the creation of the value of innovative business was developed and proposed. This structural model includes the following elements: development of a human capital management strategy by managers of innovative business, involvement of venture capital funds in strategic human capital management, formation of a strategy of human capital management of innovative business, formulation of goals and tasks of human capital management of innovative business, formation of a human capital management program, selection of human capital development tools, adjustment of processes strategic management of business human capital, assessment of the level of brought knowledge and experience, creation of innovative business value. Management and employees of venture funds should apply their skills to improve the human capital management system of innovative business, as well as their own connections to hire qualified personnel or technical consultants. The value of training employees increases due to the implementation of the principle of active learning — enabling learning through action.

The strategic factors of creating the value of innovative business thanks to the strategic development of human capital and the factors that most determine the investment of venture capital funds in innovative business have been identified. This contributes to the formation of the value of innovative business on two levels: the development of human capital and increasing the stability of innovative business activity. Segments in which venture funds have an impact on increasing the value of human capital associated with innovative business have been identified. The current state of development of innovative business in Ukraine and its human capital is studied, taking into account the state of operation of venture financing. The development of human capital in Ukraine in the system of venture financing of innovative business in the conditions of war is at a low level and requires the adjustment of processes to strengthen the role of increasing the value of innovative business.

Ключові слова: стратегічне управління, людський капітал, венчурні фонди, венчурне фінансування, інноваційний бізнес.

Key words: strategic management, human capital, venture funds, venture financing, innovative business.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Напрямок покращення стратегічного управління людським капіталом, стану підтримки інноваційної активності бізнесу є венчурне фінансування. Стратегічне управління людським капіталом інноваційного бізнесу постає тим підходом до ухвалення рішень, яке пов'язане із цілями та планами організації щодо трудових відносин, найму персоналу, управління талантами, навчання та розвитку, ефективності управління, винагороди та політики, практики відносин із працівниками. Інвестиції в людський капітал створюють основи підприємства, яке використовує досвід і найкращі практики всієї організації для свого майбутнього інноваційного розвитку [1]. Без належного підходу до питань розвитку персоналу не можна думати про подальший успіх інноваційного бізнесу, тим більше що інноваційний розвиток змушує роботодавців і співробітників постійно підвищувати свою кваліфікацію [2].

Залучення венчурних фондів до створення вартості інноваційного бізнесу має на меті як інвестування в інноваційні проекти з метою отримання високого прибутку, так і стратегічний розвиток людського капіталу, що працює на досягнення стратегічних цілей інноваційної діяльності бізнесу та венчурних фондів зокрема.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

У наукових працях Гаррісон С. [3], Гернего І. [4], Шкода Т. [4], Савич О. [4], Соколенко А. [5] актуалізовано теоретичні та практичні основи стратегічного управління людським капіталом. Вивчення впливу інвестицій венчурного капіталу на розвиток інноваційного підприємництва, створення інновацій у системі становлення інноваційної економіки здійснювали Вебер К. [6], Бауке Б. [6], Райбулет В. [6], Литвин І. В. [7], Булак Ю. В. [7]. Науковці акцентують увагу на тому, що питання стратегічного управління людським капіталом, розвиток венчурного фінансування та інноваційного бізнесу не до кінця вивчені та обгрунтовані.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ

Метою дослідження є проведення аналізу впливу венчурного фінансування на розвиток інноваційного бізнесу та стратегічний розвиток людського капіталу; формування структурної моделі стратегічного управління людським капіталом у системі венчурного фінансування інноваційного бізнесу через створення вартості інноваційного бізнесу.

Відповідно до мети, поставлено такі завдання: виявити вплив венчурного фінансування на розвиток інноваційного бізнесу; визначити стратегічні чинники створення вартості інноваційного бізнесу завдяки стратегі-

чному розвитку людського капіталу та чинники, які найбільше обумовлюють вкладання інвестицій фондами венчурного капіталу в інноваційний бізнес і розвиток людського капіталу; обґрунтувати сегменти, в яких венчурні фонди мають вплив на підвищення вартості людського капіталу; з'ясувати стан розвитку інноваційного бізнесу та його персоналу через венчурне фінансування в Україні; побудувати структурну модель стратегічного управління людським капіталом в системі венчурного фінансування інноваційного бізнесу через створення вартості інноваційного бізнесу.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Однією із форм підтримки інноваційного бізнесу є залучення венчурних фондів до управління бізнесом, розвиток контрактів із командами менеджменту в рамках підтримки венчурного капіталу, забезпечення потенційних інноваційних підприємців фінансовою та іншими видами підтримки у фонді венчурного капіталу.

Венчурний капітал є елементом приватного капіталу і включає капітальні інвестиції в інноваційний бізнес, які вкладені перед початком діяльності підприємництва (seed капітал), на етапі їх початкового розвитку (startup капітал) або на початковій стадії їх розширення (early expansion капітал).

Вплив венчурного фінансування на розвиток інноваційного бізнесу полягає в отриманні як фінансових результатів, так і, передусім, нефінансових ефектів. Інноваційний бізнес на початковій стадії залучає кошти венчурного капіталу для реалізації стратегічних напрямів розвитку, тоді як більш зрілі фірми цінують підвищення довіри до компанії, досвід персоналу.

Ключовим фактором, окрім інновацій, який шукають венчурні фонди, є сильні менеджери та кваліфікований персонал зі знаннями, досвідом і навичками, які дають змогу ефективно впроваджувати інноваційну бізнес-модель.

Найважливішими стратегічними чинниками створення цінності інноваційного бізнесу є:

- покращення ліквідності та досягнення стабільного грошового потоку,
- розробка нових продуктів,
- покращення позиції на ринку,
- залучення кваліфікованого персоналу та його постійний розвиток.

Інвестиції венчурних фондів впливають на розвиток інноваційного бізнесу на багатьох рівнях. Венчурний фонд не є представником традиційного інвестування, а бере участь у поточній роботі інноваційного бізнесу і, таким чином, допомагає їй створювати вартість.

Венчурні фонди формують вартість для інноваційного бізнесу на трьох рівнях:

- створення вартості (цінності) бізнесу, інвестуючи в новітні технологічні проєкти [3];
- у випадку IPO, інноваційний бізнес, який підтримується фондом, досягає кращих результатів, ніж компанії без такої підтримки [6];
- підтримка фонду допомагає сигналізувати про вартість бізнесу (переконаючи інших зацікавлених осіб інвестувати в певний проєкт разом із венчурним фондом; фінансові установи, андеррайтери або аналітики

більш охоче інвестують в проєкт на початковому етапі; підтримка венчурного фонду дає змогу інноваційному бізнесу швидше вийти на ринок капіталу).

Останні чинники найбільше обумовлюють вкладання інвестицій фондами венчурного капіталу в інноваційний бізнес. Це сприяє формуванню вартості інноваційного бізнесу на двох рівнях: розвиток людського капіталу та підвищення стабільності діяльності інноваційного бізнесу.

Створення вартості інноваційного бізнесу завдяки стратегічному розвитку людського капіталу може відбуватись через підвищення якості управлінського персоналу та використання зв'язків, механізмів венчурного фонду в безпосередній діяльності інноваційного бізнесу. Керівний персонал є одним з основних елементів, що визначає вартість бізнесу. У разі інвестування коштів венчурного капіталу в інноваційний бізнес допускається до участі в ньому представника фонду, найчастіше в якості члена правління. Доволі часто до складу наглядової ради вводять іншого представника. Фонд також впливає на підбір ключових спеціалістів, переважно у сфері маркетингу та фінансів.

Однією з важливих проблем є недостатній рівень людського потенціалу для засвоєння або створення нових знань в інноваційному середовищі [4]. Необхідно забезпечити доступ до людського капіталу належної якості, сприятливого для процесів поглинання знань в інноваційному бізнесі. Проблема доступу до людського капіталу особливо гостро постала в Україні в умовах війни.

Сьогодні в Україні нагальним питанням постає відтворення людського капіталу, який має можливість створювати інтелектуальні активи, активи знань, цінності, нематеріальні активи, які визначають як квазіфактори виробництва. Людський капітал є платформою, завдяки якій відбувається поєднання факторів виробництва, спрямованих на створення вартості інноваційного бізнесу. Стратегічне управління людським капіталом має бути орієнтоване на використання тих компетентностей персоналу, які можуть сприяти створенню найбільшу вартість бізнесу у майбутньому. Працівники є ключовими для збереження поточної позиції бізнесу на ринку, а їхні знання сприяють успіху та підвищенню вартості компанії на ринку.

Структурна модель стратегічного управління людським капіталом в системі венчурного фінансування інноваційного бізнесу через створення вартості інноваційного бізнесу наведена на рис. 1.

Інноваційний бізнес відносять до стратегічно орієнтованого, пріоритетом якого є стратегічний розвиток людського потенціалу, зокрема нарощення інтелектуального капіталу бізнесу, постійний розвиток керівників усіх ієрархічних рівнів; вироблення стратегічних напрямів командного, індивідуального та організаційного навчання працівників тощо.

У випадку інноваційного бізнесу, які ведуть науково-дослідну діяльність, проблема дефіциту людського капіталу є найбільш серйозною. Це пов'язано з характером такого виду діяльності. Його результатом є насамперед інтелектуальний капітал у формі патентів, баз даних, ноу-хау, фірмового програмного забезпечення, технологій тощо. Основним джерелом вартості інноваційного бізнесу зазвичай є вузькоспеціалізована праця вчених, інженерів або технологів, а матеріальні та фінансові ресурси відіграють другорядну роль. Відхід ключових співробітників може суттєво знизити вартість науково-дослідних

робіт, і тому значна частина нематеріальних активів може бути ототожнена з людським капіталом. Це джерело додаткового інвестиційного ризику [2]. Прямі вигоди від досліджень і розробок — на відміну від виробничих інвестицій — отримуються лише в довгостроковій перспективі, і їх досягнення пов'язане з високим рівнем невизначеності. Тому суб'єкти ринку капіталу (венчурні фонди, інвестиційні та інноваційні фонди тощо) не поспішають фінансувати науково-дослідну діяльність інноваційного бізнесу. Як наслідок, воно фінансується переважно за рахунок власних ресурсів, яких у сьогоденній час не вистачає.

Зміцнення людського капіталу в науково-дослідній сфері відбувається завдяки отриманню працівниками кращої освіти та професійної підготовки, легшого доступу до дослідницького потенціалу та інфраструктури, а також підвищенню визнання дослідницької професії та заохоченню дослідників до мобільності та розвитку наукової кар'єри.

Керівництво та співробітники венчурних фондів, маючи великий досвід роботи в результаті вузької спеціалізації, можуть застосувати свої навички та контакти для вдосконалення системи управління людським капіталом інноваційного бізнесу. Часто вони також можуть використовувати свої зв'язки для найму кваліфікованого персоналу або технічних консультантів.

Венчурні фонди мають велике значення для підвищення вартості людського капіталу в таких сегментах:

- вдосконалення організаційної структури бізнесу, що робить її більш гнучкою та стійкою до змін на ринку через проведення регулярного моніторингу та впровадження принципів ефективного функціонування бізнесу на ринку,

- впровадження нових знань, комунікування та навчання персоналу, доступ до інформації та інтелектуальних активів,

- зміна системи управління — від традиційної до такої, що веде до постійного зростання цінності бізнесу,
- сприяння налагодженню співпраці з діловими партнерами та отриманню нових джерел фінансування.

Розвиток інноваційної економіки приводить до постійного збільшення різниці між балансовою та ринковою вартістю інноваційного бізнесу. Ця ситуація особливо чутлива в тих сферах, де в основі діяльності лежить формування нових знань.

Проблема, з якою стикаються венчурні фонди з точки зору важливості управління людським капіталом, стосується насамперед його вимірності. Не так легко однозначно оцінити рівень привнесених знань, досвіду чи контактів. Процес навчання залишається найважли-

Рис. 1. Структурна модель стратегічного управління людським капіталом в системі венчурного фінансування інноваційного бізнесу через створення вартості інноваційного бізнесу

Джерело: складено авторами.

вішим з точки зору одержувача. На відміну від інших реальних опцій, він також активується в разі провалу проекту — менеджери отримують можливість навчатися у представників фонду під час реалізації проекту, що дає їм знання та досвід, які будуть корисні за умови виконання інших завдань. Тут додається вартість за рахунок зменшення невизначеності та підтримки процесу ухвалення рішень на основі отриманого досвіду. Венчурний фонд дає можливість персоналу розвиватися, беручи на себе частину ризику. Цінність навчання працівників підвищується завдяки впровадженню принципу активного навчання — уможливлення навчання через дію, а не, як у випадку з пасивним навчанням, — лише через спостереження.

Рівень інноваційної активності українського бізнесу є досить низький, а в умовах війни може остаточно призупинитись розвиток науки, інновацій, освіти. Серед причин цього явища є непристосованість освітнього ринку до потреб ринку праці, неналежна підтримка персоналу на робочому місці, низький рівень отримання інноваційних результатів, великі витрати на інноваційний розвиток бізнесу, недосконалість та криза інноваційної системи.

Сфера венчурного фінансування в Україні зазнала негативного впливу від наслідків війни, однак намагається підтримувати життєдіяльність, продовжує готувати чи закривати угоди із інноваційним бізнесом, а саме стартапами. Нестача фахівців як на ринку венчурного фінансування, так і в сфері інноваційного підприємництва є чинниками, що гальмують розвиток венчурного, інноваційного бізнесу в Україні.

Венчурне фінансування інноваційного бізнесу в умовах війни відбувається вкрай повільно [7]. Зарубіжні інвестори зупинили вкладення інвестиції в наслідок повномасштабної війни та підвищеного ризику.

Результати воєнних дій відчули як венчурні фонди (особливо ті, якими володіли портфельні компанії у сфері логістики, фізичних товарів і їхнього переміщення), так і українське інноваційне підприємництво, стартапи, які опинились у кризовому становищі різного рівня. Відповідно знизився показник — якість людського капіталу, що пов'язано насамперед із його переміщенням.

Згідно зі звітом Світового банку, в 2018 році, оцінюючи індекс людського капіталу, Україна посіла 50 місце, але вже в редакції The Human Capital Index 2020 Update: Human Capital in the Time of COVID-19 — 102 місце [5].

Однак, незважаючи на виклики та невизначеність, окремі інвестори (SMRK VC Fund, український венчурний фонд, орієнтований на сферу ІТ), продовжують вкладати інвестиції в українській інноваційний бізнес, зокрема стартапи, з метою розвитку інформаційних технологій [8]. Велика кількість проєктів фінансування інноваційного бізнесу в Україні здійснювалась через венчурні фонди за рахунок підтримки Європейського банку реконструкції і розвитку.

Розвиток інноваційного бізнесу в Україні потребує цілеспрямованої підтримки підприємництва сфері інновацій та венчурного фінансування через організацію моделі навчання менеджерів інноваційної діяльності та фахівців, спроможних навчатись впродовж життя, формування механізмів ефективного спрямування інвестицій венчурних фондів.

ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ДАНОМУ НАПРЯМІ

Проблема стратегічного управління людським капіталом обумовлена залученням венчурного фінансування до розвитку інноваційного бізнесу і є важливим аспектом для створення вартості інноваційного бізнесу. Венчурні фонди мають велике значення для підвищення вартості людського капіталу та інноваційного бізнесу. Керівництво та співробітники венчурних фондів повинні застосувати свої вміння для вдосконалення системи управління людським капіталом інноваційного бізнесу, а також власні зв'язки для найму кваліфікованого персоналу. Цінність навчання працівників підвищується завдяки впровадженню принципу активного навчання — можливлення навчання через дію. Розвиток людського капіталу в Україні в системі венчурного фінансування інноваційного бізнесу в умовах війни перебуває на низькому рівні і потребує налагодження процесів для зміцнення ролі нарощення вартості інноваційного бізнесу.

Література:

1. Денисенко М. П., Юринець З. В., Юринець Р. В., Кохан М. О., Конкурентоспроможність підприємництва в умовах інноваційно-інвестиційної модернізації економіки. Економіка та держава. 2020. № 4. С. 19—24. URL: http://www.economy.in.ua/pdf/4_2020/5.pdf

2. Денисенко М. П., Юринець З. В. Система управління ризиковими ситуаціями в умовах підвищення інвестиційної привабливості та безпеки бізнесу. Економіка та держава. 2022. № 9. С. 4—7.

3. Harrison S. Strategic Management of Human Capital as Rural Praxis. Electronic Theses and Dissertations. 2022. Vol. 3595. URL: <https://digitalcommons.library.umaine.edu/etd/3595>

4. Gernego I., Shkoda T., Savych O. (2021). Marketing tools in strategic management of young scientists' human capital. Baltic Journal of Economic Studies. Vol. 7 (4). P. 43—53. <https://doi.org/10.30525/2256-0742/2021-7-4-43-53>

5. Соколенко А. Як війна відкрила можливості для розвитку людського капіталу. Економічна правда. 2023. URL: <https://www.epravda.com.ua/columns/2023/05/10/699977/>

6. Weber C., Bauke B., Raibulet V. An Empirical Test of the Relational View in the Context of Corporate Venture Capital. Strategic entrepreneurship journal. 2016. Vol. 10. P. 274—299.

7. Литвин І. В., Булак Ю. В. Венчурний бізнес в Україні в умовах воєнного часу. Менеджмент та підприємництво в Україні: етапи становлення та проблеми розвитку. 2022. № 2 (8). С. 283—287.

8. Ukraine War: Crisis in Tech Startup Industry. GlobalData. 2023. URL: <https://www.globaldata.com/datainsights/technology/ukraine-war-crisis-in-tech-startup-industry/>

References:

1. Denysenko, M. P. Yurynets, Z. V. Yurynets, R. V. and Kokhan, M. O. (2020), "Competitiveness of entrepreneurship in terms of innovation and investment modernization of the economy", Economy and State, vol. 4, pp. 19—24.

2. Denysenko, M. P. and Yurynets, Z. V. (2022), "A system for managing risk situations in terms of increasing investment attractiveness and business security", Economy and the state, vol. 9, pp. 4—7.

3. Harrison, S. (2022), "Strategic Management of Human Capital as Rural Praxis", Electronic Theses and Dissertations, vol. 3595, available at: <https://digitalcommons.library.umaine.edu/etd/3595>

4. Gernego, I., Shkoda, T., and Savych, O. (2021), "Marketing tools in strategic management of young scientists' human capital", Baltic Journal of Economic Studies, vol. 7 (4), pp. 43—53. <https://doi.org/10.30525/2256-0742/2021-7-4-43-53>

5. Sokolenko, A. (2023), "How the war opened opportunities for the development of human capital", Economic truth, available at: <https://www.epravda.com.ua/columns/2023/05/10/699977/> (Accessed 5 May 2023).

6. Weber, C., Bauke, B. and Raibulet, V. (2016), "An Empirical Test of the Relational View in the Context of Corporate Venture Capital", Strategic entrepreneurship journal, vol. 10, pp. 274—299.

7. Lytvyn, I. V. and Bulak, Y. V. (2022), "Venture business in Ukraine in wartime conditions", Management and entrepreneurship in Ukraine: stages of formation and development problems, vol. 2 (8), pp. 283—287.

8. GlobalData (2023), "Ukraine War: Crisis in Tech Startup Industry", available at: <https://www.globaldata.com/datainsights/technology/ukraine-war-crisis-in-tech-startup-industry/> (Accessed 5 May 2023).

Стаття надійшла до редакції 12.06.2023 р.

УДК 657: 336

Ю. С. Цаль-Цалко,
д. е. н., професор, професор кафедри бухгалтерського обліку, оподаткування та аудиту,
Поліський національний університет
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-4525-9449>
В. В. Литвінчук,
аспірант, Поліський національний університет
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-6847-0944>

DOI: 10.32702/2306-6814.2023.12.37

УПРАВЛІНСЬКИЙ ОБЛІК ДІЯЛЬНОСТІ БАНКУ: ІДЕНТИФІКАЦІЯ ОБ'ЄКТІВ ЗА ЦЕНТРАМИ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ

Yu. Tsal-Tsalko,
Doctor of Economic Sciences, Professor,
Professor of the Department of Accounting, Taxation and Audit, Polissia National University
V. Litvinchuk,
Postgraduate student, Polissia National University

MANAGEMENT ACCOUNTING OF THE BANK'S ACTIVITIES: IDENTIFICATION OF OBJECTS BY RESPONSIBILITY CENTERS

Сучасний розвиток бізнесу актуалізує функціонування банківських установ в системі управління яких важливе місце займає управлінський облік. Використання системи інформаційних ресурсів управлінського обліку впливає на весь процес управлінської діяльності банку, створює реальні можливості для оптимізації банківських послуг та відносин з клієнтами через прийняття виважених інноваційних рішень.

Банківська система України станом на початок 2023 року характеризувалася 65 банківськими установами, в структурі яких функціонувало 5336 (на 01 квітня 2023 року — 5192) територіально відокремлених підрозділів та здійснювали трудову діяльність біля 120 тис. працівників (1,32 % до зайнятих в бізнесі).

У своїй діяльності банківські установи використовували 2492,3 млрд грн інвестиційних ресурсів на формування активів, з них 218,1 млрд грн власного капіталу (9,3 % від балансованої вартості активів), а для потреб клієнтів було надано більше 1 трлн грн позик, з яких, на жаль, станом на 01 травня 2023 року 435,3 млрд грн (39,3 %) є проблемними.

Негативні тенденції у формуванні результативних показників банківських установ змушують їх шукати не тільки шляхи оптимізації асортименту банківських послуг і клієнтів, але і впроваджувати інструменти управління, які б дозволили збільшувати співвідношення доходів і витрат та покращувати конкурентні переваги здійснюваних операцій.

Одним із таких інструментів, що дозволяє впливати на результативні показники банку є управлінський облік за центрами відповідальності.

Проведене дослідження дозволило обґрунтувати, що управлінським обліком в банківській установі необхідно вважати самостійну систему збору, обробки, підготовки та передачі сукупності інформації про об'єкти управління користувачам (внутрішнім стейкхолдерам) з метою аналізу, оцінювання, інтерпретації та використання в процесі прийняття управлінських рішень в конкретній управлінській діяльності та контролю за їх виконання.

Встановлено, що об'єктами управлінського обліку в банківських установах виступає діяльність центрів відповідальності, зокрема: цілісний майновий господарський комплекс в особі власника (власників), що забезпечують функціонування банківської установи; вищі управлінські структури, які відповідають за окремі напрями стратегії розвитку банківської установи; виконавчі органи управління центрального апарату, які виконують окремі управлінські функції; територіальні макрорегіональні управління за сукупністю регіонів; територіальні відділення за регіонами; структурні підрозділи територіальних управлінських структур; робочі місця працівників та/або їх колективів за окремими професійними видами діяльності щодо надання послуг клієнтам.

Modern business development actualizes the functioning of banking institutions in the management system of which management accounting occupies an important place. The use of the system of management accounting information resources affects the entire process of the bank's management activity, creates real opportunities for optimizing banking services and relations with clients through the adoption of balanced innovative decisions.

As of the beginning of 2023, the banking system of Ukraine was characterized by 65 banking institutions, in the structure of which 5,336 (as of April 1, 2023 – 5,192) territorially separated subdivisions operated and about 120,000 employees (1.32% of those employed in business) worked.

In their activities, banking institutions used UAH 2,492.3 billion of investment resources for the formation of assets, of which UAH 218.1 billion was equity capital (9.3% of the balanced value of assets), and more than UAH 1 trillion of loans were provided for the needs of clients, with of which, unfortunately, as of May 1, 2023, UAH 435.3 billion (39.3%) are problematic.

Negative trends in the formation of performance indicators of banking institutions force them to look not only for ways to optimize the range of banking services and customers, but also to implement management tools that would allow to increase the ratio of income and expenses and improve the competitive advantages of the operations carried out.

One of such tools that allows influencing the performance indicators of the bank is management accounting by responsibility centers.

The conducted research made it possible to substantiate that management accounting in a banking institution should be considered an independent system of collecting, processing, preparing and transmitting a set of information about management objects to users (internal stakeholders) for the purpose of analysis, evaluation, interpretation and use in the process of making management decisions in a specific management activities and control over their implementation.

It was established that the objects of management accounting in banking institutions are the activities of responsibility centers, in particular: a complete property economic complex in the person of the owner (owners), which ensure the functioning of the banking institution; higher management structures that are responsible for certain areas of the banking institution's development strategy; executive management bodies of the central apparatus, which perform separate management functions; territorial macro-regional administrations by the totality of regions; territorial offices by region; structural subdivisions of territorial management structures; workplaces of employees and/or their teams for specific types of professional activities regarding the provision of services to clients.

Ключові слова: банківська установа, управлінський облік, центри відповідальності, види діяльності, результативні показники.

Key words: banking institution, management accounting, centers of responsibility, types of activities, performance indicators.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Система управління банками в умовах інвестиційно-інноваційного розвитку бізнесу значно ускладнюється у зв'язку з необхідністю запровадження для господарюючих суб'єктів широкого спектру банківських продуктів та послуг, що приводить до значного зростання обсягів і ролі інформації у відносинах з клієнтами.

Банківські установи, як і будь-які бізнесові структури, потребують надійних джерел інформації про свою діяльність, серед яких важливе місце займає управлінський облік. Використання системи інформаційних ресурсів управлінського обліку впливає на весь процес управлінської діяльності банку, створює реальні можливості для оптимізації банкі-

вських послуг та відносин з клієнтами через прийняття виважених інноваційних рішень.

Управлінський облік допомагає створити дієву інформаційну базу для ведення активного пошуку ефективних інструментів з метою оперативного та стратегічного управління щодо підвищення конкурентоспроможності банківських продуктів. Мета провадження банківської діяльності спрямовується на отримання прибутку для власного розвитку та в інтересах власника, держави і територіальних громад.

У зв'язку з цим, питання організації управлінського обліку в банківських установах набувають особливої актуальності.

Таблиця 1. Ресурси банківських установ України, млрд грн

Роки	Кількість				Активи	Капітал	Кредити надані клієнтам
	банківських установ, од	структурних підрозділів, од	працівників				
			осіб	% до зайнятих у бізнесі			
2013	176	19290	236042	2,37	1127,2	169,3	815,3
2014	180	15082	211644	2,35	1278,1	192,6	911,4
2015	163	11871	151921	1,82	1316,9	148,0	1006,4
2016	96	10316	135688	1,65	1256,3	123,8	1005,9
2017	82	9489	130327	1,58	1333,8	161,1	1036,7
2018	77	8509	128868	1,49	1359,7	155,0	1118,9
2019	75	8002	127700	1,40	1493,3	199,9	1033,4
2020	73	7134	125153	1,38	1822,8	209,5	960,6
2021	71	6685	119931	1,32	2053,2	255,5	1065,3
2022	67	5336	x	x	2353,9	218,1	1036,2

Джерело: узагальнено авторами за <https://bank.gov.ua/ua/statistic/supervision-statist#1>

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

У вітчизняній економічній літературі ще не сформувалася комплексна система наукових досліджень щодо питань управлінського обліку в банках. Окремі аспекти управлінського обліку в банківських установах розкриваються в працях таких вчених як: Авраменко О.І. [1], Білорусець Л. М. [7], Бобиль В.В. [3], Беніна М. О. [24], Бочуля Н. В. [7], Голов С. Ф. [4], Гром'як Т. Д. [8], Джулій Л. В. [7], Ємчук Л. В. [7], Жидовська Н. М. [8], Зеленська В.В. [1], Кіндрацька Л. М. [10—13], Корпанюк Т.М. [14], Ларікова Т. В. [15], Литвин Н. Б. [16], Мороз Ю. Ю. [27], Сарахман О.М. [23], Семенчук Л. І. [24], Фоміна О.В. [26], Цал-Цалко Ю. С. [27], Цегельник Н. І. [27], Шепель І.В. [28] та інші.

Загалом, напрацювання вчених взаємодоповнюють. Проте, у дослідженнях недостатньо уваги приділяється розгляду об'єктного змісту банківського управлінського обліку як основного інструменту його функціонування та розвитку.

Особлива потреба є в організаційно-методичному обґрунтуванні підходів до виділення в управлінському обліку функціональних об'єктів банківських установ як центрів відповідальності, їх ідентифікація в системі бухгалтерських рахунків та узагальнення господарських операцій через показники управлінської звітності.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ (ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ)

Вибір теми і мети даного наукового дослідження визначила потреба необхідності теоретичного і практичного обґрунтування визначення об'єктів управлінського обліку банківських установ та їх ідентифікації за центрами відповідальності, видами діяльності і оціночними результативними показниками.

ВИКЛАДЕННЯ ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Сучасний стан діяльності банківських установ характеризується необхідністю посилення контролю за станом їх самодостатнього розвитку.

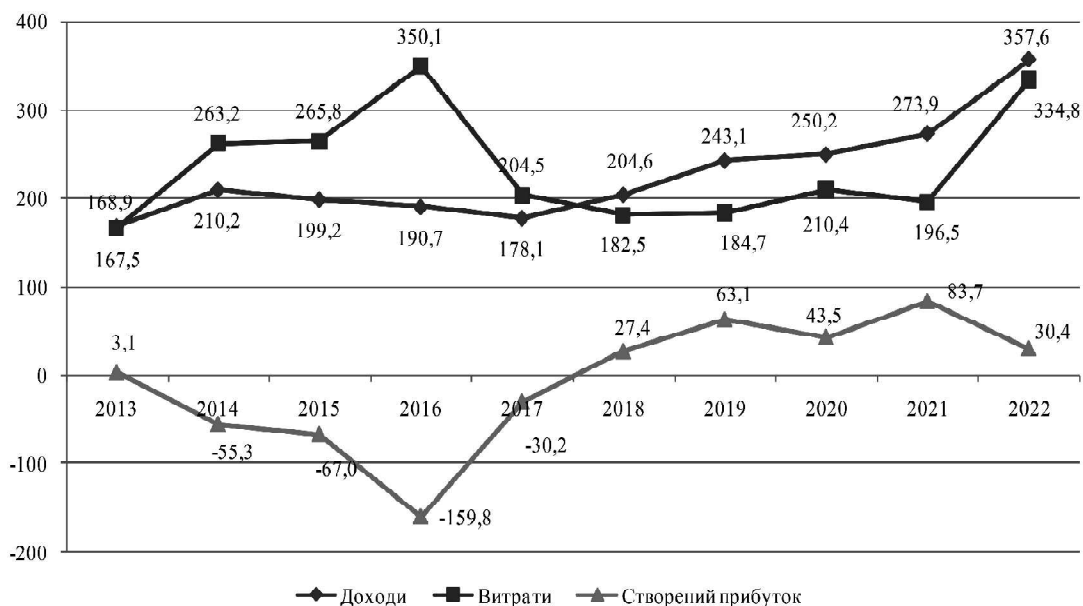

Рис. 1. Результативні показники діяльності банківських установ України, млрд грн

Джерело: узагальнено авторами за <https://bank.gov.ua/ua/statistic/supervision-statist#1>

Сучасна банківська система України станом на початок 2023 року характеризувалася 65 банківськими установами, які використовують в своїй діяльності 2492,3 млрд грн активів. Показники розвитку та наявних ресурсів банківських установ в динаміці наведені в табл. 1.

За даними НБУ на кінець 2022 року в структурі банківських установ функціонувало 5336 територіально відокремлених підрозділів, здійснювали трудову діяльність біля 120 тис. працівників (1,32 % до зайнятих в бізнесі), інвестиції у формування власного капіталу становили 218,1 млрд грн (9,3 % від балансованої вартості активів), а для потреб клієнтів було надано більше 1 трлн грн позик, з яких, на жаль, станом на 01 травня 2023 року 435,3 млрд грн (39,3 %) є проблемними, з динамікою зростання після початку повномасштабної війни [<https://bank.gov.ua/>].

Результативні показники бізнесу банківських установ, динаміка яких відображена на рис. 1 свідчать, що в 2022 році відбувалося зростання доходів меншими темпами ніж витрат і, відповідно, зменшилася величина створеного прибутку (прибутку до оподаткування).

Негативні тенденції у формуванні результативних показників банківських установ змушують їх шукати не тільки шляхи оптимізації асортименту банківських послуг і клієнтів, але і впроваджувати інструменти управління, які б дозволили збільшувати співвідношення доходів і витрат та покращувати конкурентні переваги здійснюваних операцій.

Одним із таких інструментів, що дозволяє здійснювати вплив на результативні показники банку є управлінський облік за центрами відповідальності.

Для того щоб сформувати основні методологічні засади відносно об'єктів управлінського обліку як центрів відповідальності в банківських установах розглянемо його нормативне регулювання щодо суб'єктів господарювання та, зокрема, банків в Україні за роки незалежності.

В основному законодавчому документі з бухгалтерського обліку визначення поняття управлінського обліку охоплює чотири складові: систему збору, обробки та підготовки інформації; діяльність підприємства на власний розсуд в процесі його управління; внутрішньогосподарські форми обліку, звітності і контролю господарських операцій; внутрішні користувачів. В першій редакції Закону [21] трактування управлінського обліку було без поняття збору інформації, а його доповнення відбулося 05 жовтня 2017 року.

Академічний тлумачний словник української мови визначає систему понять збору, обробки та підготовки інформації як дії за значеннями слів [2]:

— збір — нагромадження чого-небудь завдяки поступовому збиранню;

— обробляти — певними операціями надавати чому-небудь потрібного вигляду, доводити до певного стану;

— підготовляти — приводити заздалегідь у порядок, у стан готовності все необхідне для проведення, здійснення чого-небудь.

Щодо поняття інформації, то це відомості про які-небудь події, чиясь діяльність, повідомлення про щось [2].

Отже, управлінський облік, який представляє систему збору, обробки та підготовки інформації, це досить складне економічне явище, організація якого визначається розвитком ринкових відносин та системою управлінської діяльності в бізнесі.

Поняття управлінський облік в банківських установах в нормативному визначенні діяло за Інструкцією [9] з 21 листопада 1997 року до 17 червня 2004 року як процес деталізації, накопичення, підготовки та передачі фінансової інформації, що використовується керівництвом для планування, оцінки, контролю та забезпечення використання своїх ресурсів та Положенні [18] з 30 грудня 1998 року до 04 липня 2018 року як складова системи обліку, що ведеться для забезпечення внутрішніх потреб в інформації.

В Положенні [17], яке видано на заміну Положення [18] згадується лише управлінська звітність, яка використовується керівником (правлінням банку), підрозділами банку для планування, контролю та прийняття відповідних управлінських та економічних рішень з метою надання можливості оперативного управління ресурсами та оцінювання ризиків. Складання управлінської звітності має забезпечувати управлінський облік, обов'язком якого є перевірка ідентичності інформації і розрахунків, здійснених на основі бухгалтерського обліку.

Управлінський облік, на відміну від бухгалтерського обліку, який нормативно регулюється Законом [21], Податковим кодексом України та національними і міжнародними стандартами, всі суб'єкти господарювання здійснюють за власною ініціативою та визначеною власником бізнесу обліковою політикою. У Законі [21] дано тільки загальне визначення управлінського обліку як внутрішньогосподарського, а щодо банківських установ — у плані рахунків бухгалтерського обліку [6] виділено 8 клас рахунків "Управлінський облік", де кожна банківська установа має можливість самостійно формувати та відкривати рахунки для відображення господарських операцій.

Рахунки цього класу функціонують автономно як інформаційні екрани для потреб прийняття управлінських рішень та кореспондують тільки між собою. Залишки від відображення господарських операцій за рахунками не враховуються для складання балансу та як показники фінансової звітності.

Таким чином, управлінський облік здійснюється на основі інформаційних продуктів, створених бухгалтерським обліком в процесі виявлення, вимірювання та реєстрації господарських операцій підприємства шляхом їх переформатування за допомогою цільового збору, обробки і підготовки для потреб управління.

Наукові дослідження у сфері управлінського обліку банківських установ в незалежній Україні активізувалися після офіційного переходу банківської системи на міжнародні стандарти (1998 рік) та з прийняттям нового Плану рахунків, в якому для управлінського обліку було виділено окремий 8 клас Плану та здійснено глибоку деталізацію балансових рахунків з метою формування інформації для управлінських рішень.

В цей період вагомий внесок у встановлення та розвиток управлінського обліку в банківських установах через видання підручників, навчальних посібників, мо-

нографії та написання докторської дисертації зробила Кіндрацька Л.М. [10—13].

Кіндрацька Л.М. обґрунтовує, що управлінський облік як підсистема бухгалтерського обліку є сукупністю прийомів, способів, методів забезпечення інформацією різних рівнів керування банком, що використовується для аналізу тенденцій та перспектив діяльності банківської установи, установлення міри відповідальності конкретних осіб за наслідками прийнятих ними рішень [13].

Організація управлінського обліку здійснюється в розрізі трьох інформаційних площин: цінової (застосування внутрішніх цін на банківські продукти); інформаційної (використання обліково-планової інтегрованої системи); очікування (психологічна складова прийняття рішення). Об'єктами управлінського обліку є виокремлені центри обліку, а предметом — інформація про доходи і витрати з орієнтацією на їх номенклатуру, означену в кошторисі [13].

Пізніше, у 2008-2009 роки, Кіндрацька Л.М. трактує управлінський облік як такий, що включає певні прийоми і методи, сукупність яких забезпечує управлінців необхідною інформацією про результати діяльності банку і наслідки прийняття рішень. По суті, управлінським обліком вважається частина системи бухгалтерського обліку, яка задовольняє потреби управління в оперативній, змістовній інформації, що сприяє формуванню реальних умов для аналізу окремих об'єктів і процесів, обґрунтування управлінських рішень та контролю за їх виконанням [12, с. 540].

Ларікова Т.В. в 2010 році в дисертації (керівник Кіндрацька Л.М.) уточнила сутність понять управлінський облік — збір, обробка інформації про доходи, витрати та фінансові результати центрів відповідальності банку, яка в процесі узагальнення проходить етапи бюджетування, обліку, аналізу і контролю та внутрішньогосподарський облік — збір, обробка, нагромадження та оцінка інформації про господарські операції банку та її відображення у системі бухгалтерського обліку [15, с. 6].

Литвин Н.Б. у 2017 році у підручнику з фінансового обліку у банках (у контексті МСФЗ) трактує поняття управлінського обліку як сукупність принципів, методик і процедур збору, оброблення і формування фінансової інформації про діяльність банку за об'єктами управління та складання звітності для забезпечення внутрішнього процесу прийняття керівництвом банку управлінських рішень [16, с. 12].

Джулій Л. В., Білорусець Л. М., Ємчук Л. В., Бочула Н. В. у 2020 році розглядають управлінський облік як частину системи бухгалтерського обліку, яка задовольняє потреби управління в оперативній, змістовній інформації, що сприяє формуванню реальних умов для аналізу окремих об'єктів і процесів, обґрунтування управлінських рішень та контролю за їх виконанням [7, с. 88].

Таким чином, розмаїтості формулювань змісту управлінського обліку в банках у літературних джерелах і нормативних документах можна розділити на два підходи:

— підсистема (частина) бухгалтерського обліку як процес виявлення, виміру, накопичення, аналізу, підготовки, інтерпретації і передачі інформації для плануван-

ня, оцінки і контролю щодо об'єктів управління при прийнятті рішень;

— система організації збору та обробки інформації про об'єкти управління, спрямованої на прийняття конкретних рішень на виконання окремих завдань господарської діяльності.

Спільність цих підходів в тому, що вони розглядають необхідність формування інформації для прийняття рішень оперативного і стратегічного характеру пов'язаних з господарською діяльністю. При цьому, перший підхід передбачає створення додаткової інформації, а другий — використання наявної інформаційної бази банку в системі інформаційних ресурсів, які відображають господарську діяльність.

Природно, управлінський облік — це самостійна система, яка має свої стандарти (облікову політику) та право на регламентацію деталізації (аналітичності) інформації про господарську діяльність за структурними підрозділами, видами банківських продуктів (напрямами бізнесу), структурними елементами результативних показників щодо використаних ресурсів. По суті, управлінський облік формує сукупність конфіденційних інформаційних ресурсів в результаті одноразового введення даних про факти господарського життя в інформаційну систему бухгалтерського обліку та багаторазового її використання в процесі управління банком.

Виходячи з цього, управлінським обліком в банківській установі необхідно вважати самостійну систему збору, обробки, підготовки та передачі сукупності інформації про об'єкти управління користувачам (внутрішнім стейкхолдерам) з метою аналізу, оцінювання, інтерпретації та використання в процесі прийняття управлінських рішень в конкретній управлінській діяльності та контролю за їх виконання.

Система збору, обробки та підготовки інформації в процесі управлінського обліку функціонує відносно об'єктів, які забезпечують бізнесу створення продукту і мету його діяльності.

У банківських установах до об'єктів, що забезпечують їх функціонування належать:

— центри відповідальності за переліком окремих колективних та індивідуальних робочих місць, структурних підрозділів та в цілому банківської установи як господарюючої системи цілісного майнового комплексу;

— види діяльності щодо надання послуг клієнтам та господарські операції внутрішнього соціального характеру;

— результативні показники за створеними витратами (використаними ресурсами), одержаними доходами, сформованим валовим і чистим прибутком та щодо елементів доданої вартості.

Управлінський облік банківської установи, насамперед, повинен забезпечити формування інформаційної бази за результатами діяльності центрів відповідальності. Центри відповідальності — це структурні підрозділи банківської установи, які забезпечують її діяльність та в межах яких визначено відповідальність їх керівників (колективу) за результативні показники роботи.

Для здійснення діяльності банківські установи мають право створювати різного роду і статусу підрозділи з розташуванням як за місцезнаходженням, так і на іншій території. Відповідно до ст. 64 Господарського

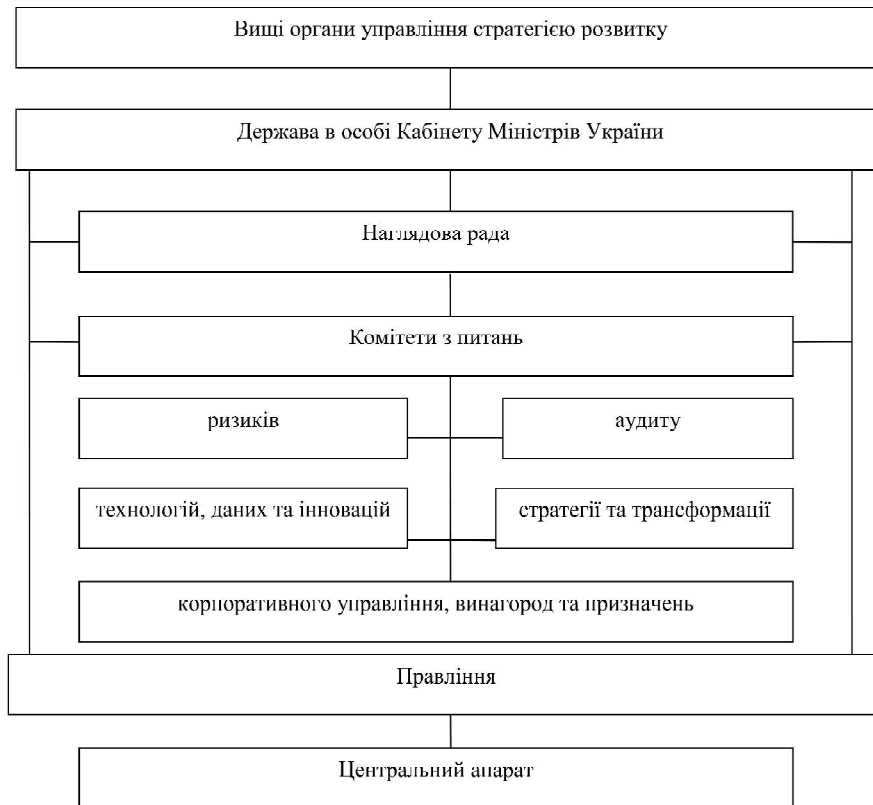

Рис. 2. Вищі структурні органи управління АТ "Приватбанк"

Джерело: узагальнено авторами за <https://privatbank.ua/about/management/corp>

кодексу України [5] підприємства в сфері бізнесу можуть створювати два види структурних підрозділів, а саме для створення об'єктів діяльності та виконання управлінських функцій.

В банківських установах України [<https://bank.gov.ua/>] станом на 01 квітня 2023 року функціонувало 5192 (на початок року 5336) відокремлених структурних підрозділів на територіях в межах держави, в тому числі м. Київ — 818 од., Дніпропетровська область — 507 од., Одеська — 407 од., Львівська — 398 од.

Діяльність структурних підрозділів банку здійснюється відповідно до внутрішніх положень та вимог нормативних документів [5; 25]. Створення структурних підрозділів банку необхідно розглядати як окремі бізнес-проекти надання банківських послуг за принципом: зручне розташування, якість обслуговування, індивідуальний підхід до клієнтів, ефективність для власників.

Структурні аспекти функціонування центрів відповідальності за вищими та виконавчими органами управління АТ "Приватбанк" відображено на рис. 2, 3.

У системі управління банківськими установами вищим центром відповідальності є власник, який має здійснювати контроль і оцінку роботи за відповідною управлінською ієрархією всіх структурних підрозділів, а їх керівники, в свою чергу, повинні здійснювати самоконтроль та надавати інформацію про роботу підрозділу вищому керівнику.

Центри відповідальності можуть функціонувати за одним видом діяльності або щодо декількох видів послуг, що надаються клієнтам.

В центрах відповідальності об'єктами управлінського обліку за видами послуг можуть бути витрати від використаних ресурсів на діяльність, створені доходи, одержані валовий прибуток, прибуток та чистий прибуток, а також сформовані елементи доданої вартості щодо амортизації як джерела інвестування необоротних активів, доходів працівників, соціальних видатків, податків і прибутку.

Отже, об'єктами управлінського обліку в банківських установах виступає діяльність центрів відповідальності і, зокрема, на прикладі АТ "Приватбанк" [22] це:

- 1) цілісний майновий господарський комплекс в особі власника (власників), що забезпечують функціонування банківської установи;
- 2) вищі управлінські структури, які відповідають за окремі напрями стратегії розвитку банківської установи;
- 3) виконавчі органи управління центрального апарату, які виконують окремі управлінські функції;
- 4) територіальні макрорегіональні управління за купністю регіонів;
- 5) територіальні відділення за регіонами;
- 6) структурні підрозділи територіальних управлінських структур;
- 7) робочі місця працівників та/або їх колективів за окремими професійними видами діяльності щодо надання послуг клієнтам.

До видів діяльності банківських установ як об'єктів управлінського обліку за центрами відповідальності можуть належати ліцензовані послуги (операції) що відповідають вимогам законодавства [20], зокрема, на прикладі статуту АТ "Приватбанк" [25]:

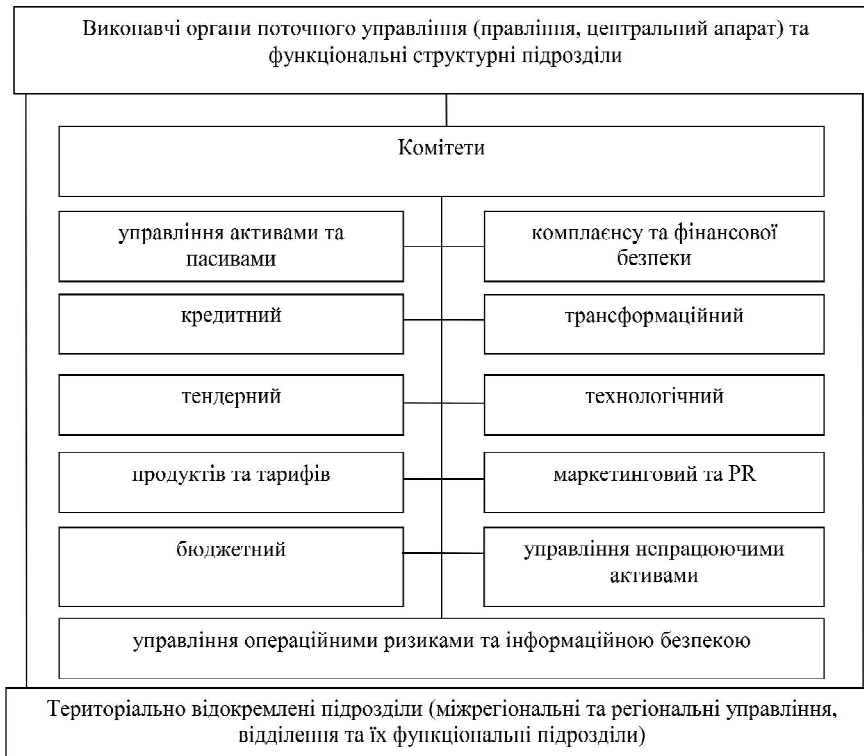

Рис. 3. Центри відповідальності АТ "Приватбанк" в системі поточного управління і виконавчих функцій

Джерело: узагальнено авторами за <https://privatbank.ua/about/management/corp>

— банківські: залучення депозитів, ведення поточних рахунків, розміщення депозитів;
 — кредитні: здійснення операцій з цінними паперами, надання гарантій і поручительств, факторинг, лізинг;
 — операції діяльності щодо: інвестицій, емісії власних цінних паперів, державних лотерей, зберігання цінностей, інкасації коштів, консультаційних послуг;
 — фінансові: торгівля цінними паперами, депозитарна діяльність, іпотечне покриття, реалізація монет, страхове посередництво.

Важливе місце серед об'єктів управлінського обліку в банківських установах в сучасних умовах займає діяльність щодо соціальної відповідальності бізнесу, направленої на зростання добробуту найманих працівників, власників банку та інших зовнішніх і внутрішніх стейкхолдерів [22; 25].

Діяльність центрів відповідальності банківських установ характеризується результативними показниками як об'єктами управлінського обліку, до яких належать:

— витрати банку, пов'язані з наданням послуг — як зменшення економічних вигід у вигляді вибуття вартості ресурсів, використаних на створення банківських продуктів або збільшення зобов'язань, які призводять до зменшення капіталу;
 — витрати банку пов'язані з придбанням ресурсів — як загальна сума активів, що витрачаються банком в процесі залучення ресурсів;
 — доходи банку — як загальна сума збільшення економічних вигід у вигляді надходження ресурсів від надання послуг, або зменшення зобов'язань, які ведуть до зростання капіталу;
 — результат діяльності центрів відповідальності та надання окремих послуг — валовий, створений та чис-

тий прибуток (збиток) як різниця між одержаними доходами та витратами, пов'язаними з наданням послуг. Результат діяльності залежить від ефективності управління активами, капіталом, зобов'язаннями, процесом використання ресурсів, асортименту банківських продуктів та цінової політики на послуги.

Для забезпечення управлінського обліку за об'єктами діяльності банків необхідно мати обґрунтування трьох його складових: методологічної, методичної та технічної. Методологічна — передбачає визначення завдань управлінської системи обліку за відповідними об'єктами. Методична — характеризується підбором прийомів управлінського обліку, які забезпечують формування необхідної інформації для прийняття ефективних управлінських рішень. Технічна — формує управлінський персонал, який буде відповідальний за центри діяльності банку і розмежовує обов'язки між окремими особами в сфері збирання та опрацювання інформації для управлінського обліку.

Система управлінського обліку за кожним об'єктом діяльності банку унікальна, оскільки враховує специфіку його господарських операцій, надає можливість підвищити контрольованість управлінських рішень, що сприяє досягненню поставлених стратегічних, тактичних і оперативних цілей.

Інформаційна система управлінського обліку повинна забезпечувати управлінську діяльність не тільки власного банку та його структурних підрозділів, але і систему управління клієнтів, особливо позичальників.

ВИСНОВКИ

Узагальнюючи результати проведеного дослідження, можна сформулювати предмет управлінського обліку

як поточну діяльність банківської установи за окремими структурними підрозділами в загальному господарському процесі. Об'єктами управлінського обліку є центри відповідальності, види діяльності та результативні показники їх роботи, а також інформаційна база щодо клієнтів.

Зміст управлінського обліку в банківських установах необхідно трактувати як систему збору, обробки, підготовки (агрегування) та передачі інформації щодо об'єктів управління стейкхолдерами (користувачам) з метою оцінювання, інтерпретації та використання у процесі прийняття управлінських рішень в конкретній управлінській діяльності. Головною особливістю управлінського обліку є його оперативність щодо можливості впливу на господарську діяльність у процесі прийняття управлінських рішень.

Література:

1. Авраменко О. І., Зеленська В. В. Особливості управлінського обліку в комерційних банках України. URL: http://apgs.kdu.edu.ua/zbirnik_apgs_2019.pdf#page=119 (дата звернення: 01.06.2023).
2. Академічний тлумачний словник української мови: в 11 т. / АН УРСР, Інститут мовознавства; за ред. І. К. Білодіда. Київ: Наукова думка, 1970—1980.
3. Бобиль В. В. Організація управлінського обліку за центрами відповідальності банку. Теоретичні та прикладні аспекти обліку, оподаткування та аудиту в сучасних умовах господарювання: колективна монографія. Дніпро, 2019. С. 38—47.
4. Голов С. Ф. Управлінський облік: підручник. Київ: Лібра, 2009. 704 с.
5. Господарський кодекс України: Закон України від 16 січ. 2003 р. № 436. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15#Text> (дата звернення: 01.06.2023).
6. Інструкція про застосування Плану рахунків бухгалтерського обліку банків України: Постанова Правління Національного банку України від 11 вер. 2017 р. № 89. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0089500-17#Text> (дата звернення: 01.06.2023).
7. Джулій Л. В., Білорусець Л. М., Ємчук Л. В., Бочуля Н. В. Особливості організації управлінського обліку в банках України. Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки. 2020. № 4 (1). С. 86—89.
8. Жидовська Н. М., Гром'як Т. Д. Формування управлінського обліку в системі ефективного управління процесами банку. Інноваційна економіка. 2013. № 8. С. 316—319.
9. Інструкція про застосування Плану рахунків бухгалтерського обліку банків України: Постанова Правління Національного банку України від 21 лис. 2017 р. № 388. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0495500-97#Text> (дата звернення: 01.06.2023).
10. Кіндрацька Л. М. Бухгалтерський облік у банках України: підручник. 2-ге вид., допов. і переробл. Київ: КНЕУ, 2001. 636 с.
11. Кіндрацька Л. М. Бухгалтерський облік у банках: методологія і практика: монографія. Київ: КНЕУ, 2002. 316 с.
12. Кіндрацька Л. М. Фінансовий та управлінський облік у банках: підруч. Вид. 2-ге. Київ: КНЕУ, 2009. 816 с.
13. Кіндрацька Л. М. Система бухгалтерського обліку в комерційних банках: методологія та практика: дис.... д-ра екон. наук: 08.06.04. Київ, 2003. 457 с.
14. Корпанюк Т. М. Особливості ведення управлінського обліку в комерційних банках України. Економіка. Фінанси. Менеджмент: актуальні питання науки і практики. 2017. № 4. С. 152—157.
15. Ларікова Т. В. Організація та методика управлінського обліку в банківських установах: автор. дис. канд. економ. наук: 08.00.09. Київ, 2010. 20 с.
16. Литвин Н. Б. Фінансовий облік у банках (у контексті МСФЗ): підручник. Київ: Центр учбової літератури, 2017. 676 с.
17. Положення про організацію бухгалтерського обліку в банках України: Постанова Правління Національного банку України від 04 лип. 2018 р. № 75. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0075500-18#Text> (дата звернення: 02.06.2023).
18. Положення про організацію бухгалтерського обліку та звітності в банках України: Постанова Правління Національного банку України від 30 груд. 1998 р. № 566. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0056-99#Text> (дата звернення: 02.06.2023).
19. Положення щодо організації діяльності банків та їх відокремлених підрозділів при здійсненні ними професійної діяльності на фондовому ринку: Рішення Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку 16 груд. 2014 р. № 1708. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1650-14#Text> (дата звернення: 02.06.2023).
20. Про банки та банківську діяльність: Закон України від 7 груд. 2000 р. № 2121. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2121-14#Text> (дата звернення: 02.06.2023).
21. Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні: Закон України від 16 лип. 1999 р. № 996. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/996-14#Text> (дата звернення: 02.06.2023).
22. Річна інформація емітента цінних паперів за 2022 рік АТ "Приватбанк". URL: <https://privatbank.ua/about/management/corp> (дата звернення: 03.06.2023).
23. Сарахман О. М. Організація управлінського обліку у банківських установах. URL: https://economics.net.ua/files/science/admin_men/2020/tezy.pdf#page=69 (дата звернення: 03.06.2023).
24. Семенчук Л. І., Беніна М. О. Управлінський облік у комерційних банках. Науковий вісник Ужгородського національного університету. 2016. Вип. 7, ч. 3. С. 75—78.
25. Статут Акціонерного товариства "ПриватБанк": Постанова Кабінету Міністрів України від 05 черв. 2019 р. № 594. URL: <https://privatbank.ua/about/management/corp> (дата звернення: 03.06.2023).
26. Фоміна О. В. Управлінський облік у торгівлі: монографія. Київ: Київський національний торговельно-економічний університет, 2016. 468 с.
27. Цал-Цалко Ю. С., Мороз Ю. Ю., Цегельник Н. І. Управлінський облік: підручник. Житомир: Рута, 2015. 632 с.
28. Шепель І. В. Організація бухгалтерського обліку в комерційних банках. URL: <http://www.ksau.kherison.ua> (дата звернення: 03.06.2023).

References:

1. Avramenko, O.I. and Zelens'ka, V.V. (2019), "Peculiarities of management accounting in commercial banks of Ukraine", available at: http://apgs.kdu.edu.ua/zbirnik_apgs_2019.pdf#page=119 (Accessed 01 Jun. 2023).
2. Bilodid, I.K. (1970—1980), Akademichnyj tлумachnyj slovnyk ukrains'koi movy [Academic explanatory dictionary of the Ukrainian language], in 11 volumes, Naukova dumka, Kyiv, Ukraine.
3. Bobyl', V.V. (2019), Orhanizatsiia upravlins'koho obliku za tsentramy vidpovidal'nosti banku. Teoretychni ta prykladni aspekty obliku, opodatkovannia ta audytu v suchasnykh umovakh hospodariuvannia [Organization of management accounting by the bank's responsibility centers. Theoretical and applied aspects of accounting, taxation and auditing in modern economic conditions], Dnipro, Ukraine.
4. Golov, S.F (2003), Upravlins'kyj oblik [Managerial Accounting], Libra, Kyiv, Ukraine.
5. The Verkhovna Rada of Ukraine (2003), "Economic Code of Ukraine", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15#Text> (Accessed 01 Jun. 2023).
6. National Bank of Ukraine (2017), Resolution of the Board of the National Bank of Ukraine "Instructions on the application of the Chart of accounts of the accounting accounts of banks of Ukraine", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0089500-17#Text> (Accessed 01 Jun. 2023).
7. Juliy, L.V. Bilorusets, L.M. Yemchuk, L.V. and Bochulya, N.V. (2020), "Peculiarities of the organization of management accounting in banks of Ukraine", *Ekonomichni nauky*, vol. 4 (1), pp. 86—89.
8. Zhydovska, N. M. and Gromyak, T. D. (2013), "Formation of management accounting in the system of effective management of bank processes". *Innovatsijna ekonomika*, vol. 8, pp. 316—319.
9. National Bank of Ukraine (2017), Resolution of the Board of the National Bank of Ukraine "Instructions on the application of the Chart of accounts of the accounting accounts of banks of Ukraine", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0495500-97#Text> (Accessed 01 Jun. 2023).
10. Kindrats'ka, L. M. (2001), *Bukhhalters'kyj oblik u bankakh Ukrainy* [Accounting in banks of Ukraine], 2nd ed KNEU, Kyiv, Ukraine.
11. Kindrats'ka, L. M. (2002), *Bukhhalters'kyj oblik u bankakh: metodolohiia i praktyka* [Accounting in banks: methodology and practice], KNEU, Kyiv, Ukraine.
12. Kindrats'ka, L. M. (2009), *Finansovyj ta upravlins'kyj oblik u bankakh* [Financial and management accounting in banks], 2nd ed KNEU, Kyiv, Ukraine.
13. Kindrats'ka, L. M. (2003), "Accounting system in commercial banks: methodology and practice", Abstract of Ph.D. dissertation, Economics and enterprise management (By types of economic activity), Kyiv National University of Economics, Kyiv, Ukraine.
14. Korpanyuk, T.M. (2017), "Peculiarities of management accounting in commercial banks of Ukraine", *Ekonomika. Finansy. Menedzhment: aktual'ni pytannia nauky i praktyky*, vol. 4, pp. 152—157.
15. Larikova, T. V. (2010), "Organization and management accounting methods in banking institutions", Ph.D. Thesis, Economy and management of the national economy, Kyiv National University of Economics, Kyiv, Ukraine.
16. Lytvyn, N. B. (2017), *Finansovyj oblik u bankakh (u konteksti MSFZ)* [Financial accounting in banks (in the context of IFRS)], 2nd ed, Tsentri uchbovoi literatury, Kyiv, Ukraine.
17. National Bank of Ukraine (2000), Resolution of the Board of the National Bank of Ukraine "Regulations on the organization of accounting in banks of Ukraine", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0075500-18#Text> (Accessed 02 Jun. 2023).
18. National Bank of Ukraine (1998), Resolution of the Board of the National Bank of Ukraine "Regulations on the organization of accounting and reporting in banks of Ukraine", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0056-99#Text> (Accessed 02 Jun. 2023).
19. National Securities and Stock Market Commission (2014), Decision "Provisions regarding the organization of the activities of banks and their separate divisions when they carry out professional activities on the stock market", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1650-14#Text> (Accessed 02 Jun. 2023).
20. The Verkhovna Rada of Ukraine (2000), The Law of Ukraine "About banks and banking", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2121-14#Text> (Accessed 02 Jun. 2023).
21. The Verkhovna Rada of Ukraine (1999), The Law of Ukraine "About accounting and financial reporting in Ukraine", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/996-14#Text> (Accessed 02 Jun. 2023).
22. JSC "Privatbank" (2023), "Annual information of the issuer of securities for 2022", available at: <https://privatbank.ua/about/management/corp> (Accessed 03 Jun. 2023).
23. Sarahman, O.M. (2020), "Organization of management accounting in banking institutions", available at: https://economics.net.ua/files/science/admin_men/2020/tezy.pdf#page=69 (Accessed 03 Jun. 2023).
24. Semenchuk, L. I. and Benina, M. O. (2016), "Management accounting in commercial banks", *Naukovyj visnyk Uzhhorods'koho natsional'noho universytetu*, vol. 7, pp. 75—78.
25. Cabinet of Ministers of Ukraine (2019), Resolution "Charter of PrivatBank Joint Stock Company", available at: <https://privatbank.ua/about/management/corp> (Accessed 03 Jun. 2023).
26. Fomina, O.V. (2016), *Upravlins'kyj oblik u torhivli* [Management accounting in trade]. *Kyivs'kyj natsional'nyj torhovel'ne-ekonomichnyj universytet*, Kyiv, Ukraine.
27. Tsal-Tsalko, Yu.S. Moroz, Yu.Yu. and Tsegel'nuk, N.I. (2015), *Upravlins'kyj oblik: Pidruchnyk* [Management accounting], Ruta, Zhytomyr, Ukraine.
28. Shepel', I.V. (2018), "Organization of accounts with debtors and creditors", available at: <http://www.ksau.kherson.ua> (Accessed 03 Jun. 2023).

Стаття надійшла до редакції 06.06.2023 р.

В. М. Краєвський,

*д. е. н., професор, професор кафедри облікових технологій та бізнес-аналітики,
Державний податковий університет*

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-3513-3666>

О. Ю. Муравський,

аспірант, Державний податковий університет

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-0081-2124>

DOI: 10.32702/2306-6814.2023.12.46

ЗВІТНІСТЬ ІЗ ТРАНСФЕРТНОГО ЦІНОУТВОРЕННЯ: ВИНИКНЕННЯ ТА РОЗВИТОК

V. Kraievskyi,

Doctor of Economic Sciences, Professor,

Professor of the Department of Accounting Technologies and Business-Analytics, State Tax University

O. Muravskyi,

Postgraduate student, State Tax University

TRANSFER PRICING REPORTING: ORIGIN AND DEVELOPMENT

У статті досліджено причини виникнення, необхідність, важливість та інформаційна цінність звітності з трансфертного ціноутворення. Обґрунтовано, що належна документація з трансфертного ціноутворення, з одного боку, полегшує податковим адміністраціям перевірку контрольованих операцій транснаціональних компаній, а з іншого боку, регламентує, що трансфертна ціна, визначена платником податків, відповідає принципу "витягнутої руки", що сприяє уникненню податкового спору або своєчасного вирішення будь-яких спорів щодо трансфертного ціноутворення, які можуть виникнути. Розглянуто прийнятий трирівневий стандартизований підхід до звітності з трансфертного ціноутворення, основними рівнями якого є складання таких видів документів, як глобальної документації з трансфертного ціноутворення (Master File), документації з трансфертного ціноутворення (Local File), звіту у розрізі країн міжнародної групи компаній (Country-by-Country Report). Проаналізовано особливості та структуру зазначеної документації відповідно до міжнародного стандарту (рекомендацій). Розглянуто структуру документації та звітів, прийнятих у вітчизняній практиці.

The article examines the causes, necessity, importance and informational value of transfer pricing reporting. It was determined that the main recommendatory and methodological international document in the field of tax regulation of transfer pricing is the OECD Guidelines (Organization for Economic Cooperation and Development) on transfer pricing for transnational companies and tax services, the main norms of which are included in Article 39 of the Tax Code of Ukraine. It is substantiated that an important element of work with transfer pricing is a correct and legally defined system of documentation of transactions, which should be reflected in special reporting in the future, the purpose of which is to control compliance with the principles of work with transfer pricing. A three-level standardized approach to transfer pricing reporting was considered, the main levels of which are the preparation of such types of documents as global transfer pricing documentation (Master File), transfer pricing documentation (Local File), a report by country of an international

group of companies (Country— by-Country Report). The features and structure of the specified documentation were analyzed in accordance with the international standard (recommendations). The structure of documentation and reports adopted in domestic practice is considered. It is concluded that transfer pricing reporting has two important functions: it helps the taxpayer to document the process and methodology of analyzing the compliance of controlled transactions with the "arm's length" principle; is an important informative component to ensure that the controlling authority conducts tax control over transfer pricing. Taking into account the special importance of timeliness and completeness of preparation and submission of transfer pricing reporting for the regulatory body, the legislator established significant penalties for violation of reporting requirements in this area. Ukraine is successfully implementing a transfer pricing reporting and documentation system that meets internationally established standards, and the practice of compiling such reporting by domestic enterprises indicates a large number of errors contained in it. In particular, the long period of verification of transfer pricing reports and documentation is a problematic aspect.

Ключові слова: трансфертне ціноутворення, звітність, документація, глобальна документація з трансфертного ціноутворення (Master File), документація з трансфертного ціноутворення (Local File), звіт у розрізі країн міжнародної групи компаній (Country-by-Country Report).

Key words: transfer pricing, reporting, documentation, global transfer pricing documentation (Master File), transfer pricing documentation (Local File), country-by-country report of an international group of companies.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Глобалізація світової економіки суттєво підтвердила вільний рух капіталу та робочої сили, переміщення прибутку з юрисдикцій із високим рівнем податків у юрисдикції з низьким рівнем податків, усунення торгових бар'єрів, технологічні та телекомунікаційні вдосконалення. Власне глобалізація створює умови для розвитку бізнесу, сприяє працевлаштуванню, підвищує інвестиційний рух в країни, що розвиваються, однак її негативні чинники впливають на економіку країн більш жорстко. Зокрема, транснаціональні компанії з усього світу диверсифікують виробничі ризики в різних країнах зі сприятливим режимом оподаткування, щоб якомога суттєвіше мінімізувати базу оподаткування, використовуючи "легальні можливості арбітражу" [1, с. 7—8]. Слід зазначити, що транснаціональні компанії з таким "агресивним" податковим плануванням штучно створюють критичні прогалини в міжнародному податковому законодавстві, але загалом ця діяльність не сприймається як незаконна, оскільки відмінності національних систем оподаткування у різних країнах світу самі по собі заохочують платників податків звертатися до податкових маніпуляцій.

Загалом, глобальні події та практика свідчать про те, що тенденції до зменшення бази оподаткування та переміщення прибутку за допомогою трансфертного ціноутворення, різних податкових угод, оптимальної структури оподаткування тощо різко зросла, а керівні принципи, а також принципи оподаткування можуть бути застарілим для застосування до поточного ринкового середовища. Таким чином, боротьба з несправедливою податковою конкуренцією бере свій початок у 1996 році, коли на Ліонському саміті було винесено суворі висновки, які вимагали від ОЕСР працювати над багатостороннім механізмом, який би обмежував ступінь розмивання національних податкових баз і сприяв відшко-

дуванню податків. Саме з цього моменту розпочинається робота із регулювання та контролю трансфертного ціноутворення, складовою якої виступає розробка методологічних вимог та рекомендації до звітності.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Дослідженням виникнення, еволюції та призначення звітності із трансфертного ціноутворення займалися такі провідні вітчизняні вчені, як Л. Г. Ловінська, Я. В. Олійник, М. В. Кучерява, Л. Г. Олейнікова, О. Є. Федорченко, А. Г. Косенкова та ін.

МЕТА ДОСЛІДЖЕННЯ

Метою статті є дослідити причини виникнення, важливість, необхідність, розвиток та структуру документації і звітності із трансфертного ціноутворення.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Механізми ухилення від оподаткування поклали початок розробці звітності щодо трансфертного ціноутворення та наміру ОЕСР забезпечити більшу прозорість світового ринку. Дія 13 Плану дій щодо розмивання податкової бази та переміщення прибутку (план дій BEPS) [1—3] вимагає розробки "правил складання звітності щодо трансфертного ціноутворення для підвищення прозорості податкового адміністрування, враховуючи витрати бізнесу на дотримання законодавства". Правила, які будуть розроблені, включатимуть вимогу, щоб транснаціональні компанії надавали всім відповідним урядам необхідну інформацію про їхній розподіл доходу, економічної діяльності та податків, сплачених між країнами, відповідно до загального шаблону".

За цих обставин від політиків вимагалось визначити, де саме відбувається економічна діяльність і ство-

Таблиця 1. Структура Глобальної документації з трансфертного ціноутворення: вітчизняна практика

Розділ	Зміст та інформація
Організаційна структура, форми та структура власності	організаційна структура міжнародної групи компаній (у вигляді графічної схеми) із зазначенням осіб, які є учасниками міжнародної групи компаній, їх організаційно-правових форм, структуру власності (із зазначенням часток володіння) та держави і території, у яких зазначені особи здійснюють свою діяльність
Загальний опис діяльності міжнародної групи компаній	опис ключових факторів, що впливають на фінансовий результат міжнародної групи компаній; опис ланцюгів постачання та утворення вартості найбільших за показником виручки міжнародної групи компаній п'яти товарів (робіт, послуг), а також ланцюгів постачання будь-яких інших товарів (робіт, послуг, інших об'єктів цивільних прав), частка яких становить більше 5 відсотків виручки міжнародної групи компаній за фінансовий рік, і основних географічних ринків, на яких реалізуються (виконуються, надаються) зазначені товари (роботи, послуги); перелік та стислий опис суттєвих договорів з надання (отримання) послуг, робіт, укладених між учасниками міжнародної групи; стислий функціональний аналіз діяльності учасників міжнародної групи компаній, що мають суттєвий вплив на фінансовий результат цієї групи; інформацію про основні угоди щодо реструктуризації бізнесу, придбання та відчуження активів
Нематеріальні активи, які використовуються міжнародною групою компаній в своїй діяльності	опис стратегії розвитку міжнародної групи компаній щодо розробки, володіння і використання нематеріальних активів; перелік та опис нематеріальних активів (груп нематеріальних активів), що мають істотний вплив на ціноутворення компаній міжнародної групи, із зазначенням учасників такої міжнародної групи компаній, які володіють такими активами на праві власності або іншому праві; перелік суттєвих договорів, пов'язаних з нематеріальними активами, укладених між учасниками міжнародної групи компаній; опис політики трансфертного ціноутворення міжнародної групи компаній щодо проведення науково-дослідних та дослідно-конструкторських робіт і нематеріальних активів; опис суттєвих операцій з передачі нематеріальних активів між учасниками міжнародної групи компаній протягом відповідного фінансового року із зазначенням назв таких учасників, держав реєстрації та юрисдикцій, де вони провадять свою діяльність, компенсацій, що здійснювалися у звітному (податковому) періоді, та рівня винагород (компенсаційних виплат), пов'язаних з такою передачею;
Фінансова діяльність міжнародної групи компаній	загальний опис, яким чином фінансується така група, включаючи інформацію про фінансування, залучене від осіб, які не є учасниками міжнародної групи компаній; зазначення усіх учасників міжнародної групи компаній, які здійснюють централізовану внутрішньогрупову фінансову діяльність для учасників цієї групи, з інформацією щодо держав (територій), які є місцем реєстрації таких учасників, та/або місця знаходження органу їх управління; загальний опис політики трансфертного ціноутворення щодо фінансування учасників міжнародної групи компаній; консолідовану фінансову звітність міжнародної групи компаній за останній фінансовий рік; перелік і стислий опис існуючих односторонніх договорів про попереднє узгодження ціноутворення, податкових роз'яснень компетентних органів держав (територій), які застосовуються в угодах між учасниками міжнародної групи компаній і пов'язані з розподілом доходів між державами (територіями)

Джерело: систематизовано на основі [9].

рюється вартість, щоб забезпечити належне і справедливе оподаткування прибутку. Відповідно, у 2015 році ОЕСР випустила "Дія 13: фінальний звіт за 2015 рік про документацію з трансфертного ціноутворення та звітність за країнами" [1—3] як інструкцію щодо звітності трансфертного ціноутворення для платника податків.

Загалом, належна документація з трансфертного ціноутворення, з одного боку, полегшує податковим адміністраціям перевірку контрольованих операцій транснаціональних компаній, а з іншого боку, регламентує, що трансфертна ціна, визначена платником податків, відповідає принципу "витягнутої руки", що сприяє уникненню податкового спору або своєчасного вирішення будь-яких спорів щодо трансфертного ціноутворення, які можуть виникнути.

Зобов'язання платників податків складати документацію щодо трансфертного ціноутворення звільняє по-

даткові органи від відповідальності за неправильні наслідки, але підвищує податковий тягар доказовості на платників податків, якщо документація неповна або неточна.

Відповідно, розроблений "трирівневий стандартизований підхід до звітності з трансфертного ціноутворення" суттєво розширив обсяг і глибину інформації, яка вимагається від транснаціональних компаній про їхні внутрішньогрупові операції [1—3]. Основними рівнями звітності із трансфертного ціноутворення є:

1. Глобальна документація з трансфертного ціноутворення (Master File) — широка, повна картина бізнесу, що охоплює глобальні торговельні операції та політику трансфертного ціноутворення, яку слід надати всім відповідним податковим органам країн, де функціонують головні офіси платника податків. Цей документ є зведеною документацією для міжнародних операцій підприємств усередині групи;

2. Документація з трансфертного ціноутворення (Local File) — документація, що стосується певної країни, підготовлена дочірнім підприємством (компанією), про контрольовані операції та фінансові дані. У той час як головний файл надає повний огляд всієї компанії, локальний файл надає більш детальну інформацію, пов'язану з конкретними суттєвими внутрішньофірмовими операціями;

3. Звіт у розрізі країн міжнародної групи компаній (Country-by-Country Report) — сукупна

інформація, що стосується глобального розподілу доходу, сплачених податків і певних показників географії економічної діяльності серед податкових юрисдикцій, у яких працює група транснаціональних компаній. Звіт може висвітлювати потенційні невідповідності в тому, де визнається дохід, і в тому, де створюється "цінність".

Нова парадигма звітності з трансфертного ціноутворення вимагає від транснаціональних компаній переглянути свої процедури для встановлення, моніторингу та документування своєї глобальної політики трансфертного ціноутворення, а підвищення прозорості може вимагати від багатьох платників податків збільшення ресурсів, спрямованих на питання з управління системою трансфертного ціноутворення.

ОЕСР стверджує, що податковим адміністраціям і платникам податків пропонується досягти міцної узгодженості в процесі створення звітності, щоб надійно за-

стосовувати принцип "витагнутої руки" та заздалегідь уникнути будь-якої двозначності чи непорозумінь. Платники податків повинні подавати належну інформацію; податкові органи повинні вивчати надану документацію та використовувати статті для обміну інформацією в певних випадках [1-3]. Крім того, ОЕСР рекомендує платникам податків періодично переглядати та оновлювати документацію з трансфертного ціноутворення, щоб підтримувати відповідність звітності функціональному та економічному аналізу для поточних обставин і підтверджувати валідність застосованої методології трансфертного ціноутворення [1—3].

Розглянемо детальніше структуру основних документів із трансфертного ціноутворення.

1. Глобальна документація з трансфертного ціноутворення (Master File). Основний файл містить огляд глобальних операцій платника податків, політики трансфертного ціноутворення на право власності на нематеріальні активи, його фінансову та господарську діяльність, щоб дослідити практику трансфертного ціноутворення платника податків у глобальному економічному, правовому, фінансовому та податковому контексті. ОЕСР опублікувала відповідні вимоги до інформації, яка має бути включена до головного файлу. Іншими словами, оскільки головний файл є глобальним, правила відповідно розширюються. Таким чином, подана документація може містити інформацію про структуру ланцюга поставок для п'яти найбільших пропозицій продуктів і послуг, опис основних географічних ринків для продуктів групи та важливих домовленостей про надання послуг між членами холдингової групи, короткий письмовий функціональний аналіз про основний внесок у створення вартості окремими суб'єктами всередині групи тощо [2]. Очевидно, що основний файл характеризується тим, що він зосереджується на значно суттєвих операціях, подіях і випадках, пов'язаних з конкретним підприємством. Загалом, транснаціональні компанії мають бути обережними, представляючи один окремий бізнес-напрямок че-

Таблиця 2. Структура Документації з трансфертного ціноутворення: вітчизняна практика

Розділ	Зміст та інформація
Дані про особу (осіб), яка є стороною контрольованої операції, та про пов'язаних осіб платника податків	дані щодо контрагента (контрагентів) контрольованої операції; фізичних осіб, які є кінцевими бенефіціарними власниками (контролерами) платника податків; осіб, які безпосередньо (опосередковано) володіють корпоративними правами платника податків у розмірі 25 і більше відсотків; осіб, корпоративними правами яких у розмірі 25 і більше відсотків безпосередньо (опосередковано) володіє платник податків;
Загальний опис діяльності групи компаній (включаючи материнську компанію та її дочірні підприємства)	організаційна структура такої групи, опис господарської діяльності цієї групи, політику трансфертного ціноутворення, інформацію про осіб, яким платник податків надає місцеві управлінські звіти (назва держави, на території якої такі особи утримують свої головні офіси)
Опис структури управління платника податків	схема його організаційної структури із зазначенням загальної кількості працюючих осіб та в розрізі окремих підрозділів платника податків станом на дату операції або на кінець звітного періоду
Опис діяльності та стратегії ділової активності, що провадиться платником податків	економічні умови діяльності, аналіз відповідних ринків товарів (робіт, послуг), на яких проводить свою діяльність платник податків, основні конкуренти
Відомості про участь платника податків у реструктуризації бізнесу або передачі нематеріальних активів у звітному або попередньому році з поясненням аспектів цих операцій, що вплинули або впливають на діяльність платника податків	
Опис контрольованої операції із зазначенням ланцюга постачання (створення вартості) товарів (робіт, послуг) у контрольованій операції	
Опис товарів (робіт, послуг), включаючи фізичні характеристики, якість і репутацію на ринку, країну походження і виробника, наявність товарного знаку та іншу інформацію, пов'язану з якісними характеристиками товару (роботи, послуги)	
Відомості про фактично проведені розрахунки у контрольованій операції (сума та валюта платежів, дата, платіжні документи)	
Чинники, які вплинули на формування та встановлення ціни, зокрема бізнес-стратегії сторін операції (за наявності), які істотно впливають на ціни товарів (робіт, послуг)	
Функціональний аналіз контрольованої операції: відомості про функції осіб, що є сторонами (беруть участь) у контрольованій операції, про використані ними активи, пов'язані з такою контрольованою операцією, та економічні (комерційні) ризики, які такі особи враховували під час здійснення контрольованої операції	
Економічний та порівняльний аналіз	суму отриманих доходів (прибутку) та/або суму понесених витрат (збитку) внаслідок здійснення контрольованої операції, рівень рентабельності; обґрунтування вибору методу, який застосовано для визначення відповідності умов контрольованої операції принципу "витагнутої руки", фінансового показника; обґрунтування вибору та інформація про зіставні операції (зіставних осіб) і джерела інформації, які використовувалися для аналізу; обґрунтування використання під час визначення діапазону рентабельності; розрахунок діапазону цін (рентабельності); опис та розрахунок проведених коригувань;
Відомості про проведене платником податку самостійне або пропорційне коригування податкової бази та сум податку	
Якщо платник входить до міжнародної групи компаній	копії істотних внутрішньогрупових угод, що впливають на ціноутворення в контрольованій операції; копії договорів про попереднє узгодження ціноутворення, податкових роз'яснень компетентних органів держав (територій), що застосовуються в угодах між учасниками міжнародної групи компаній щодо контрольованої операції і в підготовці яких не брав участі центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну податкову політику;
Копія аудиторського висновку щодо бухгалтерської (фінансової) звітності платника податків за звітний період (звітні періоди), за які подається документація з трансфертного ціноутворення	
Копії договорів (контрактів) та будь-які доповнення до них, за якими здійснювалася контрольована операція	

Джерело: систематизовано на основі [9].

рез головний файл. Документація, подана до податкової адміністрації кожної країни, повинна містити зібрану інформацію про централізовані операції групи між пов'язаними сторонами, щоб мати точну загальну картину бізнесу. Крім того, ймовірно, документ може включати описи реструктуризації бізнесу та передачі нематеріальних активів. Однак основний файл не демонструє конкретний аналіз системи трансфертного ціноутворення, він пов'язаний з окремими транзакціями, які можуть бути зарезервовані для місцевої звітності країни.

Таблиця 3. Структура Звіту у розрізі країн міжнародної групи компаній: вітчизняна практика

Розділ, зміст та інформація
Назва держави (території), відповідно до законодавства якої учасник міжнародної групи компаній заснований, та держави (території), резидентом якої він є
Загальна сума доходів (виручки) за фінансовий рік, за який складається звіт у розрізі країн, у тому числі з розбивкою на суму доходів (виручки) відповідно до угод, укладених учасниками цієї міжнародної групи компаній і пов'язаними особами, та суму доходів (виручки) за угодами з непов'язаними особами
Сума прибутку (збитку) до оподаткування за фінансовий рік, за який складається звіт у розрізі країн
Сума сплаченого податку на прибуток підприємств (корпоративного податку) або його аналога у фінансовому році, за який складається звіт у розрізі країн
Сума нарахованого податку на прибуток підприємств (корпоративного податку) або його аналога за фінансовий рік, за який складається звіт у розрізі країн
Розмір статутного капіталу (зареєстрованого статутного капіталу) на дату закінчення фінансового року, за який складається звіт у розрізі країн
Сума нерозподіленого (накопиченого) прибутку на дату закінчення фінансового року, за який складається звіт у розрізі країн
Чисельність працівників за фінансовий рік, за який складається звіт у розрізі країн
Балансову вартість матеріальних активів (інших, ніж грошові кошти або грошові еквіваленти, нематеріальні активи, фінансові активи) на дату закінчення фінансового року, за який складається звіт у розрізі країн
Основні види діяльності, що здійснюються учасниками міжнародної групи компаній
дані щодо кожного учасника міжнародної групи компаній, до якої входить платник податків, зокрема його назву, дані про державу (територію) податкового резидентства, державу (територію) реєстрації (якщо відрізняється від держави/території податкового резидентства), ідентифікаційний (реєстраційний) номер (код) тощо

Джерело: систематизовано на основі [9].

Структура Глобальної документації з трансфертного ціноутворення (Master File), затверджена у вітчизняній практиці, відображена у табл. 1.

2. Документація з трансфертного ціноутворення (Local File). "Локальний" файл вважається додатковим інструментом до головного файлу, який містить майже ту саму інформацію, що й головний файл, і допомагає платникам податків переконатися, що їхній аналіз трансфертного ціноутворення відповідає стандарту незалежних юридичних осіб. Як правило, локальний файл складається з інформації, пов'язаної з транзакціями, здійсненими між місцевими асоційованими та пов'язаними сторонами в різних країнах, які представляють суттєво важливі дані в контексті податкової системи місцевої країни [2]. Локальний файл може бути складнішим для створення, ніж здається, оскільки вказівки носять більш рекомендаційний характер, ніж правила звітності в різних певних країнах, де зобов'язання можуть бути розширені, а платники податків можуть необхідно надати додаткові відомості про контрольовані операції. Наприклад, деякі країни вимагають подання документів, що містять усю інформацію про транснаціональні компанії, тоді як інші країни зосереджуються на операціях, які мають значний вплив на податкову заборгованість суб'єкта господарювання в межах країни.

Повна інформація про вимоги до звітності з трансфертного ціноутворення, затверджена у вітчизняній практиці, наведена у табл. 2.

3. Звіт у розрізі країн міжнародної групи компаній (Country-by-Country Report). Цей тип звітності включає прибуток/рахунок, обмежений баланс і грошовий потік, інформацію про кожну юрисдикцію окремої країни, у якій здійснюється торгівля члена групи (компанії, корпорації, трасту чи партнерства), включно з неактивними суб'єктами [1]. Звіт СбС має допомогти урядам у високорівневій оцінці ризику трансфертного ціноутворення в боротьбі проти BEPS. Інформаційна асиметрія в правилах трансфертного ціноутворення між платниками податків і податковими адміністраціями, безумовно, є значною, що заважає органам влади висвітлювати прогалини та невідповідності в податковій політиці підприємства, але збільшує можливості для BEPS. Тому, щоб уникнути додаткових витрат через "інформаційну асиметрію", важливо надавати урядам повну інформацію, що описує "загальну картину" діяльності транснаціональної компанії. Загалом шаблон СбС-звіту розділений на три таблиці:

1) у першій таблиці наводиться огляд доходів, податків і господарської діяльності за податковою юрисдикцією. Зокрема, у розділі "податкова юрисдикція" перераховано всі податкові юрисдикції, резидентами яких є компанії всередині групи для цілей оподаткування. "Доходи" — від продажу запасів і власності, послуг, роялті, відсотків, премій та будь-яких інших сум, отриманих від контрольованих і неконтрольованих операцій. Розділ "Прибуток (збиток) до оподаткування прибутку" повинен включати всі статті доходів і витрат. У наступних розділах є "Сплачений податок на прибуток" (на касовій основі) та "Нарахований податок на прибуток" (поточний рік), у яких повідомляється загальна сума фактично сплаченого податку на прибуток протягом відповідного фінансового року та сума нарахованих поточних податкових витрат, зареєстрованих на оподатковуваний прибуток або збиток року відповідно. У стовпцях "Капітал" і "Накопичений прибуток" платник податків повідомляє про загальний державний капітал і прибуток на кінець року. Крім того, СбС-звіт підраховує загальну кількість працівників компанії.

2) у другій таблиці наводиться перелік усіх суб'єктів господарювання групи транснаціональної компанії, включених до кожного об'єднання за податковою юрисдикцією, і вказано основні види діяльності платника податків;

3) третя таблиця призначена лише для додаткової інформації, яка дасть додаткові пояснення для полегшення підтвердження важливої інформації, наданої у звіті СбС.

Повна інформація про вимоги до звіту у розрізі країн міжнародної групи компаній, затверджена у вітчизняній практиці, наведена у табл. 3.

ВИСНОВКИ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК

Таким чином, як зазначається вітчизняними фахівцями, "звітність із трансфертного ціноутворення несе дві важливі функції: допомагає платнику податків документувати процес і методологію аналізу відповідності

умов контрольованих операцій принципу "витягнутої руки"; є важливою інформативною складовою для забезпечення проведення контролюючим органом податкового контролю за трансфертним ціноутворенням. Враховуючи особливу важливість своєчасності та повноти складання та подання звітності з трансфертного ціноутворення для контролюючого органу, законодавцем установлено значні штрафні санкції за порушення вимог до звітності в цій сфері" [10, с. 121]. На нашу думку, Україна успішно впроваджує систему звітності та документації із трансфертного ціноутворення, яка відповідає міжнародно встановленим стандартам, поруч із цим практика складання такої звітності вітчизняними підприємствами свідчить про велику кількість помилок, що містяться в ній. Зокрема, проблемним аспектом виступає тривалий термін перевірки звітності та документації із трансфертного ціноутворення.

Література:

1. Action 13 Country-by-Country Reporting / OECD. URL: <https://www.oecd.org/tax/beps/beps-actions/action13/> (дата звернення: 28.05.2023).
2. OECD Master File concept and CbC Reporting — international documentation requirements / Roedl and Partner. 2021. URL: <https://www.roedl.de/de-de/de/themen/documents/oecd-cbc-masterfile-implementierung-englisch.pdf> (дата звернення: 28.05.2023).
3. Transfer Pricing Documentation and Country-by-Country Reporting (Action 13 — 2015 Final Report) / OECD, G20 Base Erosion and Profit Shifting Project. Paris: OECD Publishing, 2015. URL: <https://doi.org/10.1787/9789264241480-en>. (дата звернення: 28.05.2023).
4. Бريدун Є.В. Богдан С.В. Сутність агресивного податкового планування та шляхи його подолання у системі міжнародного співробітництва // Механізми протидії агресивному податковому плануванню: світовий досвід та практика України: зб. матер. наук.-методол. семінару, 10 грудня 2015 р. Ірпінь: Видавництво Національного університету ДПС України, 2015. С. 19—23.
5. Косенкова А. Розвиток концепції бенефіціарного власника при імplementації плану BEPS в Україні. Підприємництво, господарство і право. 2019. № 8. С. 128—133.
6. Ловінська Л. Г., Олійник Я. В., Кучерява М. В. Імplementація міжнародних рекомендацій щодо запровадження тривірневої моделі звітності з трансфертного ціноутворення в Україні. Фінанси України. 2020. № 9. С. 95—109.
7. Олейнікова Л. Г., Долженко І. І. Удосконалення податкового контролю в Україні на основі реалізації інструментів плану BEPS та автоматичного обміну інформацією. Наукові праці НДФІ. 2020. № 3. С. 79—94.
8. Олійник Я. В., Кучерява М. В. Оцінка готовності України до міжнародного автоматичного обміну інформацією в податкових цілях. Фінанси України. 2021. № 2. С. 85—97.
9. Податковий кодекс України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17> (дата звернення: 28.05.2023).
10. Трансфертне ціноутворення: сучасний стан та проблеми правозастосування: монографія / А. М. Котенко, М. О. Мішин, С. В. Брояков та ін.; за ред. А. М. Котенка; Нац. акад. прав. наук України; НДІ прав. забезп. інновац. розвитку. Харків: Право, 2021. 162 с.
11. Федорченко О. Є., Сташенко Ю. В. План дій BEPS: ключові напрями імplementації. Наукові праці НДФІ. 2020. Вип. 4 (93). С. 119—130.

References:

1. Organization for Economic Cooperation and Development (2015), "Action 13 Country-by-Country Reporting", available at: <https://www.oecd.org/tax/beps/beps-actions/action13> (Accessed 28 May 2023).
 2. Roedl and Partner (2021), "OECD Master File concept and CbC Reporting — international documentation requirements", available at: <https://www.roedl.de/de-de/de/themen/documents/oecd-cbc-masterfile-implementierung-englisch.pdf> (Accessed 28 May 2023).
 3. Organization for Economic Cooperation and Development (2015), "Transfer Pricing Documentation and Country-by-Country Reporting (Action 13 — 2015 Final Report)", available at: <https://doi.org/10.1787/9789264241480-en> (Accessed 28 May 2023).
 4. Brydun, Ye.V. and Bohdan, S.V. (2015), "The essence of aggressive tax planning and ways to overcome it in the system of international cooperation", *Mekhanizmy protydyi ahresyvnomu podatkovomu planuvanniu: svitovyj dosvid ta praktyka Ukrainy: zb. mater. nauk.-metodol. Seminaru [Mechanisms of counteraction to aggressive tax planning: world experience and practice of Ukraine: coll. scientific and methodological materials. seminar]*, Vydavnytstvo Natsional'noho universytetu DPS Ukrainy, Irpin', Ukraine, 10 dec, pp. 19—23.
 5. Kosenkova, A. (2019), "Development of the concept of the beneficial owner during the implementation of the BEPS plan in Ukraine", *Pidpryemnytstvo, hospodarstvo i pravo*, vol. 8. pp. 128—133.
 6. Lovins'ka, L.H., Olijnyk, Ya.V., and Kucheriava, M.V. (2020), "Implementation of international recommendations on the introduction of a three-level transfer pricing reporting model in Ukraine", *Finansy Ukrainy*, vol. 9, pp. 95—109.
 7. Olejnikova, L. H. and Dolzhenko, I. I. (2020), "Improvement of tax control in Ukraine based on implementation of BEPS plan tools and automatic exchange of information", *Naukovi pratsi NDFI*, vol. 3, pp. 79—94.
 8. Olijnyk, Ya. V. and Kucheriava, M. V. (2021), "Assessment of readiness of Ukraine for international automatic exchange of information for tax purposes", *Finansy Ukrainy*, vol. 2, pp. 85—97.
 9. The Verkhovna Rada of Ukraine (2010), "Tax Code of Ukraine", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17> (Accessed 28 May 2023).
 10. Kotenko, A.M., Mishyn, M. O. and Broiakov, S. V. *Transfertne tsinoutvorennia: suchasnyj stan ta problemy pravozastosuvannia [Transfer pricing: current state and problems of law enforcement]*, Pravo, Kharkiv, Ukraine.
 11. Fedorchenko, O. Ye. and Stashenko, Yu. V. (2020), "BEPS action plan: key directions of implementation", *Naukovi pratsi NDFI*, vol. 4 (93), pp. 119—130.
- Стаття надійшла до редакції 28.05.2023 р.*

М. М. Бердар,

д. е. н, професор, професор кафедри екологічного менеджменту та підприємництва,
Київський національний університет імені Тараса Шевченка

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-5124-5233>

К. В. Нечипоренко,

здобувач вищої освіти, Київський національний університет імені Тараса Шевченка

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-0000-4744>

DOI: 10.32702/2306-6814.2023.12.52

ФІНАНСОВІ ТЕХНОЛОГІЇ ЯК ІНСТРУМЕНТ РОЗВИТКУ ФОНДОВОГО РИНКУ В УКРАЇНІ

M. Berdar,

Doctor of Economic Sciences, Professor,

Professor of the Department of Environmental Management and Entrepreneurship,
Taras Shevchenko National University of Kyiv

K. Nechiporenko,

Bachelor's degree, Taras Shevchenko National University of Kyiv

FINANCIAL TECHNOLOGIES AS A TOOL FOR THE DEVELOPMENT OF THE STOCK MARKET IN UKRAINE

Проаналізовано визначення поняття "фінансові технології" та виокремлено підкатегорії, що стимулюють розвиток фондових ринків. Розглянуто український фондовий ринок за 2019–2022 рр. і виокремлено тренди на фінансовому ринку. Проведено порівняльні характеристики українського фінтех середовища та компаній, що функціонують на ньому в 2021 р. та світового фінтех ринку. Проведено SWOT аналіз українського фінтех середовища. Визначено перспективні напрямки впровадження фінтех технології в Україні для розвитку фондового ринку та проблеми, що сповільнюють їх впровадження. Запропонована стратегія розвитку фінансових технологій для покращення фінансових ринків. Запропоновано використання технологій "робо-едвайзерів" для поліпшення фінансової грамотності, ліквідності ринку капіталів, та ефективності його управління. Проведений SWOT аналіз "робо-едвайзерів" як потенційний інструмент покращення фінансової системи України.

This study focuses on the importance and potential of Financial Technology (FinTech) as a catalyst for the growth of the stock market in Ukraine. The paper scrutinizes the current state of FinTech in the country and provides an analysis of the opportunities and threats linked with the integration of advanced financial tools, such as robo-advisors, in the Ukrainian financial sector.

The exploration begins with an overview of the existing Ukrainian financial landscape and the extent of FinTech adoption in the country. With about 200 FinTech firms operating primarily in digital wallets, payment systems, and neo-banking, the FinTech involvement in the Ukrainian stock market remains relatively low, which is linked to the weak local stock market environment.

The core discussion revolves around the implementation of robo-advisors in the Ukrainian stock market. As a new concept in the local market, the introduction of these automated financial advisory systems is seen as a key driver of economic recovery, international investment attraction, and financial inclusion in Ukraine. The untapped market potential for robo-advisors is viewed as an opportunity for fostering growth and innovation in the sector.

However, the integration of such innovative technologies isn't without challenges. Concerns about cybersecurity risks, resistance from traditional financial institutions, economic and political instability, data privacy issues, and skepticism towards automated financial consultations may hamper the development and adoption of robo-advisory services.

Following the SWOT analysis, the paper proposes a strategy for the development of FinTech in the stock market, emphasizing financial literacy enhancement, changes in higher education to teach students about FinTech aspects, the use of Artificial Intelligence technology (Open AI) in app development, and ensuring data security and protection.

A key point of further discussion revolves around the regulation of FinTech in Ukraine. While FinTech has a significant presence in payment systems and neo-banking, it remains underrepresented in the context of robo-advisors. The lack of a clear legal framework for robo-advisors in Ukraine necessitates further examination and legal integration to facilitate the use of these technologies.

In conclusion, the paper emphasizes the transformative potential of FinTech in revolutionizing Ukraine's stock market, enhancing financial literacy, driving economic growth, and fostering financial inclusion. However, the realization of this potential is contingent upon overcoming several challenges and establishing a supportive legal and regulatory framework for FinTech operations.

*Ключові слова: FinTech, фондовий ринок, Robo-Advisors, фінансова інклюзія, регулювання.
Key words: FinTech, Stock Market, Robo-Advisors, Financial Inclusion, Regulation.*

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Фінансові технології є невід'ємною складовою розвитку глобального фінансового ринку, а фондовий ринок, як його складова, не є винятком. Використання фінансових технологій на фондовому ринку може покращити ефективність та прозорість торгівельних операцій, знизити витрати на операції з цінними паперами та забезпечити високий рівень безпеки. Український фондовий ринок має потенціал для активного впровадження фінансових технологій для покращення діяльності, стимулювання розвитку інноваційних рішень, активізації темпів розвитку українського фондового ринку, що наразі перебуває в стані низької активності та ефективності.

Однією з головних переваг Фінтеху є його здатність покращувати фінансові послуги та доступ до кредитів. Фінтех-рішення забезпечують швидші та безпечніші транзакції, нижчі витрати та підвищену прозорість фінансових операцій. Це може бути особливо важливим у післявоєнній Україні, де багатьом людям може бути важко отримати доступ до традиційних фінансових послуг через порушену інфраструктуру та відсутність фінансових установ. Згідно з оцінками Deloitte в кінці 2020 року обсяги світового ринку Фінтеху в 2023 прогнозують досягти 174 мільярдів доларів США, а до 2024 року — 188 мільярдів доларів [10]. З 2017 року світовий дохід Фінтех-індустрії зріс майже вдвічі і зростання склало приблизно 90,5 мільярдів доларів [10]. Так, за даними американської аналітичної компанії CB Insights, у 2021 році загальносвітовий обсяг залучених у галузь Фінтеху коштів збільшився на 96%, досягнувши рекордних \$210 млрд [16], що показує, що оцінки аналітиків були занадто консервативними і ринок розвивався набагато швидше ніж всі очікували. Популярність терміну Фінтех, згідно з Google Trends зростала останні 5 років, і показує зростання на 20%, що є не аби яким показником [11]. Все це характеризує його як перспективну сферу дослідження для економістів.

Відповідно до досліджень Мс. Kinsey, основними 6 напрямки для розвитку Фінтеху в наступні 10 років будуть: 1. Штучний інтелект; 2. Блокчейн технології; 3. Хмарні технології; 4. Internet of Things (IoT); 5. SaaS технології; 6. Гіперавтоматизація за рахунок впровадження штучного інтелекту, глибокого навчання, програмного забезпечення, роботизації [11]. Це показує, що фінансові технології для правління капіталом та операціями на фінансових ринках (в особливості фондових) будуть необхідні для активізації фінансової активності ринків.

Для України фінансові технології можуть стати потенційним інструментом післявоєнного відновлення економіки, а також запорукою побудови ефективного фондового ринку. В Україні на даний момент функціонує близько 200 Фінтех компаній, діяльність яких в першу чергу пов'язана з електронними гаманцями, платіжними системами, нео-банками. Фінтех компанії, які б напряму займалися розвитком фондового ринку в Україні представлені в недостатній кількості, що показує потенціал цього сектору Фінтеху через його низьку конкуренцію.

АНАЛІЗ ДОСЛІДЖЕНЬ ТА ПУБЛІКАЦІЙ

Науковий інтерес до фінансових технологій між вітчизняними та іноземними вченими поживався останні роки. При дослідженні питання поняття та класифікації фінансових технологій було використано праці іноземних вчених Барбара Дж. Мак і Роберт Кісселл, Пол Сіроні; поняття фінтеху за працю Кельвін Леонг і Анна Сунг, Девід Куо та Чуен Лі, можливості та загрози для фінтеху було досліджено з праць Ахмед Аль-Аджлуні. Також було вивчено розробки українських вчених щодо теоретичних аспектів визначення сутності Фінтеху: С. М.Шкарлет, М. В.Дубина, О. С. Жук, О. Я. Стойко, Т.О. Тохтамиш, О.А. Ягольницький, К.Б. Гранько.

Для аналізу статистики розвитку фінтех в Україні було проаналізовано звіти USAID "Трансформація

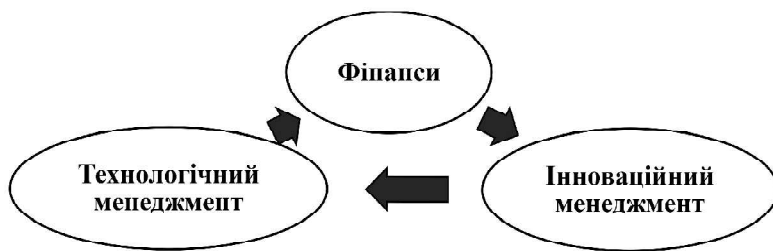

Рис. 1. Дисципліни, що формують фінансові технології

Джерело: [16].

фінансового сектору. Фінтех в Україні: тенденції, огляд ринку та каталог", працю Вадима Синегина про вплив війни на галузь фінтеху, "Стратегію розвитку фінтеху в Україні до 2025 року" від Національного банку України, "Каталог фінтех-компаній України в 2021 році" від Української асоціації фінтех та інноваційних компаній, звіт Світового банку "Огляд ринку: цифрові технології та майбутнє фінансів".

Для аналізу стану фондового ринку (ринку капіталів) було проаналізовано статистику "Розвитку фондового ринку" за 2019—2022 рр. від Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку. Проаналізовано останню законодавчу базу, що регулює діяльність фінтех компаній в Україні — Закон України про віртуальні активи від 17.02.2022р. № 2074-IX,

Методологія дослідження. Методологічну та теоретичну основу дослідження становлять результати вітчизняних та іноземних ґрунтовних праць з питань фінансових технологій; аналітичні огляди та статі міжнародних профільних асоціацій та організацій. Дослідження ґрунтується на використанні загальнонаукових методів

Таблиця 1. Принципи, що характеризують фінансові технології

Принцип	Характеристика
Низька маржа прибутку	Ідея полягає в тому, щоб отримати велику масу користувачів і досягти прибутковості за рахунок низької маржі та великих обсягів. Це пов'язано з небажанням людей платити за деякі послуги, через не розуміння необхідності витратити гроші на те, що вони зможуть безкоштовно знайти в інтернеті, чи без чого вони можуть обійтися взагалі.
Невеликі активи	Компанії з невеликими активами здатні бути інноваційними та масштабованими, не несучи великих постійних витрат на активи. Це призводить до відносно низьких граничних витрат, що підсилює перший принцип «низької маржі прибутку».
Можливість масштабуватися	Будь-який Фінтех-бізнес може початися з малого, але він повинен бути масштабованим, щоб отримати всі переваги мережових зовнішніх ефектів, як описано вище. Слід пам'ятати про те, що при розробці технології необхідно мати можливість збільшити масштаб без різкого збільшення витрат або шкоди для ефективності технології.
Інноваційність	Успішний Фінтех-бізнес також має бути інноваційним як щодо продуктів, так і щодо діяльності. Зі все більш широким використанням мобільних телефонів та інтернет-сервісів можна зробити багато інновацій у мобільних технологіях (таких як безконтактні технології) у просторі FinTech.
Легкість дотримання регулювань.	Підприємства, на які не поширюються режими високої відповідності, зможуть бути інноваційними та мати нижчі вимоги до капіталу. Хоча фінансова стабільність і захист споживачів важливі для функціонування ринку, жорстке регуляторне середовище має свої недоліки. Основна перевага діяльності в умовах слабого регулювання полягає в тому, що менше ресурсів витрачається на заходи з дотримання нормативних вимог, і це заохочує інновації.

Джерело: [15].

пізнання, зокрема: аналіз, індукція, дедукція, узагальнення, логічний метод, які надали змогу проаналізувати визначені завдання у різних аспектах. Також було використано методи порівняльного аналізу, економіко-статистичні методи для оцінки стану фондового ринку та Фінтех ринку в Україні.

У роботі використано комп'ютерні методи обробки й візуалізації результатів дослідження за допомогою програмних пакетів Microsoft Office.

МЕТА СТАТТІ

Метою статті є дослідження теоретичних положень і науково-практичних рекомендацій щодо фінансових технологій на фондовому ринку України, вплив їх на фондовий ринок та визначення перспектив застосування нових фінтех ідей на українському ринку.

ОСНОВНІ РЕЗУЛЬТАТИ

Fintech (Фінтех) — це скорочення від "фінансових технологій", що означає використання технологій для підвищення ефективності фінансових послуг. Дана сфера дуже швидко розвивається та має на меті створення інноваційних та ефективних фінансових рішень. Фінтех трансформує фінансову галузь у всьому світі, і Україна не є винятком. Інвестиції у Фінтех мають вирішальне значення для післявоєнного розвитку України, оскільки вони можуть стимулювати економічне зростання, розширити фінансову доступність і покращити загальну якість життя українських громадян.

Зустріч фінансів і технологій, широко відома як фінтех, змінює ландшафт управління інвестиціями. Удосконалення включають використання великих даних, штучного інтелекту та машинного навчання для оцінки інвестиційних можливостей, оптимізації портфельів та зменшення ризиків. Ці зміни впливають не лише на кількісних менеджерів активів, але й на менеджерів фундаментальних активів, які використовують ці інструменти та технології для участі в гібридних формах прийняття інвестиційних рішень [17].

Для того щоб зрозуміти "Фінтех" нам потрібно дати йому визначення. Так, згідно з Кельвін Леонг і Анна Сунг, "фінансова технологія" — це міждисциплінарний предмет, який поєднує в собі фінанси, управління технологіями та управління інноваціями; це будь-які інноваційні ідеї, які покращують процеси надання фінансових послуг, пропонуючи технологічні рішення відповідно до різних бізнес-ситуацій, при цьому ідеї також можуть призвести до нових бізнес-моделей або навіть нових підприємств (рис. 1) [16].

Поняття фінансових технологій також визначалося вченими як "технологічні інновації в розробці та наданні фінансових послуг і продуктів [6]. Доцільно також розрізнити поняття "Фінтех компанія" — діяльність якої виключно пов'язана з розробкою передових фінансових технологій у сфері надання послуг

Венчурні інвестиції в ФінТех за категоріями, млрд дол.

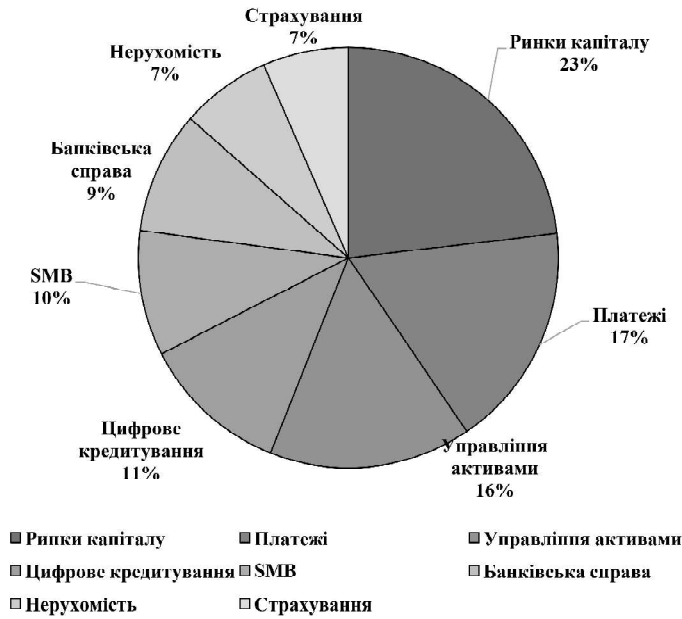

Рис. 2. Венчурні інвестиції в ФінТех за категоріями 2016—2021, млрд дол.

Джерело: [10].

та "Фінтех установа" — всі суб'єкти підприємницької діяльності, які наряду з своєю основною економічною діяльністю впроваджують новітні фінансові технології у власне підприємство [18].

Загалом, можна виділити 5 основних принципів, що окреслюють фінансові технології: 1) низька маржа прибутку; 2) невеликі активи; 3) можливість масштабуватися; 4) інноваційність; 5) легкість дотримання регулювань. Детальніше про кожен з цих принципів розказано в табл. 1.

Дорфлейтнер та ін. 5 розділили компанії в індустрії FinTech на чотири основні сегменти відповідно до їхніх відмінних бізнес-моделей: 1) фінансування; 2) управління активами; 3) платежі; 4) інші фінансові технології. Для дослідження розвитку фінансових технологій на фондовому ринку нам доцільно вивчати категорію Фінтеху — Управління активами, що складається з соціального трейдингу, Robo-advisors (поради щодо інвестування від штучного інтелекту, роботів, "ботів"), Управління власними фінансами, та Банкінг.

Згідно з загальною структури розподілу венчурних інвестицій в Фінтех, що наведена на рис. 2. на Фінтех на ринку капіталів, управління активами та банківська справа, діяльність яких напряму пов'язана з ринками капіталів складає 48% ринку. Тобто, для фондових ринків розвиток Фінтеху має не аби яку важливість.

Загалом, етапи створення Фінтех підприємства співпадають з становленням будь-якої іншої компанії. Так, якщо впорядкувати їх можна виділити такі етапи, що представлені на рис. 3.

Для оцінки можливості використання фінтех технологій на українському фондовому ринку було проаналізовано ситуацію на ньому за останні роки. Так, на фондовому ринку України в 2019—2022 роках спостері-

гається сповільнення активності у розвитку фінансових технологій. Нові технології надають більш широкий доступ до ринку для інвесторів, покращують швидкість та ефективність торгівлі, дозволяють зменшити витрати та ризики, але в силу проблем з якими стикнулася країна за ці роки, ситуація на фондовому ринку та сектору Фінтеху в цілому, бажає бути кращою. Так, аналізуючи статистику розвитку українського фондового ринку, а саме інформаційні довідки Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку щодо розвитку фондового ринку України протягом січня-грудня 2019—2022 рр. можна відмітити зменшення обсягів випуску усіх категорій цінних паперів та активності на українських біржах (рис. 4—5).

Динаміка обсягу випуску акцій має спадний характер за період дослідження. Ситуація пов'язана з зменшенням активності підприємства під час пандемії коронавірусу та повномасштабної війни.

Інформація на рис. 6. зображують активність операторів організованих товарних ринків. Так, ПФТС та ПЕРСПЕКТИВА є найбільш активними операторами. Період 2019—2021 року характеризувався активізацією діяльністю через збільшення учасників торгівлі фінансовими інструментами, що були спричинена пандемією коронавірусом та запуском можливості купувати акції іноземних компаній через цих українських операторів організованих ринків. Загальне зростання в цей період на всіх майданчиках складало 45%, що є найкращим показником за останні 5 років.

Негативні показники статистики торгівлі фінансовими інструментами в 2022 році пов'язано з повномасштабною війною, що почалася 24 лютого 2022 року. НКЦПФР того ж дня запровадила обмеження на здійснення операцій на ринках капіталу та організованих товарних ринках. Це зробили, аби запобігти панічним (чи й навмисним спекулятивним та навіть "шкідливим") діям, які могли б обвалити ринки та позбавити можливості їх повноцінної роботи в майбутньому, а також щоб зберегти дані та права власності.

Трохи більше ніж 5 місяців 2022 р. торгівля на українських біржах не здійснювалася і лише 4 серпня була відновлена. Через фінансові наслідки, зменшення купівельної спроможності громадян, скорочення періоду торгівлі обсяги торгівлі в 2022 році зменшилися на 68% у річному вимірі. Та, якщо розглядати, що майже половину року торгівля фінансовими інструментами була заборонена, то результати є об'єктивними [1].

Фінансова система України під час вторгнення продовжує працювати стійко та безперебійно, банки та небанківські фінансові установи здійснюють безготівкові платежі, клієнти мають доступ до своїх рахунків та онлайн-банкінгу. Високий рівень діджиталізації українських банків та небанківських фінансових установ є важливим фактором у збереженні стійкості та доступності фінансової системи.

Станом на третій квартал 2022 року 93 зі 100 операцій із платіжними картками в Україні були безготівковими.

- 1) визначення проблеми або можливості наявної на ринку;
- 2) дослідження ринку;
- 3) розробка бізнес-плану;
- 4) залучення фінансування;
- 5) юридична реєстрація компанії та отримання необхідних ліцензій;
- 6) розробка продукту;
- 7) тестування гіпотез;
- 8) впровадження товару(послуг) на ринок;
- 9) залучення користувачів.

Рис. 3. Етапи створення Фінтех підприємства

Джерело: розроблено авторами.

Експерти вважають, що сьогодні Фінтех-стартапам найбільше не вистачає фінансової підтримки, а також регуляторної підтримки. ТОП-5 найбільш перспективних напрямів розвитку фінансово-технологічного сектору в Україні в найближчі два роки — це кібербезпека, платежі, блокчейн, необанки та відкритий банкінг [19].

Українські Фінтех компанії, що працюють на ринку капіталів, відіграють важливу роль у відкритті та розвитку фінансових послуг. Фінтех компанії активно використовують новітні технології та інновації, щоб допомогти клієнтам краще керувати своїми фінансами та забезпечити їм доступ до нових послуг.

За останні роки на українському ринку з'явилося декілька успішних Фінтех компаній, таких як Monobank, Portmone, LiqPay, Payoneer та багато інших. Багато з них спеціалізуються на розробці платіжних систем, які дозволяють здійснювати безготівкові платежі в режимі реального часу.

Для оцінки розвитку таких стартапів, що сприяють

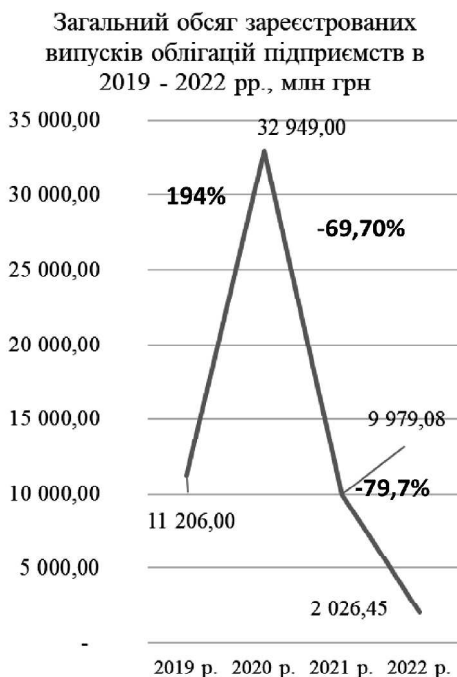

Рис. 4. Обсяг та кількість випусків облігацій підприємств, зареєстрованих в 2019—2022 рр., млн грн

Джерело: [1].

розвитку фондового ринку можна віднести: Необанки: Монобанк, Izibank, Сенс банк, Sportbank, NeoBank, O.bank, todobank, Банк власний рахунок; Медіа: Minfin.com.ua, Fintech Insider та інші; Управління капіталом: Finmap, Definder, FinBox solution, RichMe.

Згідно з нашим дослідження можна виділити такі можливості (перспективи) розвитку фінансових технологій на фондовому ринку України, як: розширення доступу до ринку; підвищення ефективності; спрощення процесів; розвиток нових інструментів; стимулювання конкуренції; підвищення рівня безпеки; збільшення масштабу ринку; підвищення інвестицій в стартапи.

На жаль, на сьогодні в Україні майже повністю відсутній фондовий ринок. Для того, щоб ефективно перезапустити фондовий ринок Україна повинна не лише покращувати регулювання біржової діяльності, діджиталізацію, а також активно залучати фінансові технології для цього.

Стратегія (кроки) розвитку Фінтеху на фондовому ринку повинна базуватися на наступних принципах: 1. Інвестиції в підвищення фінансової грамотності серед молоді, та дорослих людей — дві категорії населення, що мають найменше навичок з приватних фінансів; 2. Зміни в системі вищої освіти, для того щоб навчати студентів аспектами фінансових технологій; 3. Акцентування уваги на розвитку застосунків за рахунок технології штучного інтелекту (Open AI), що допоможе пришвидшити час їх розробки; 4. Побудо-

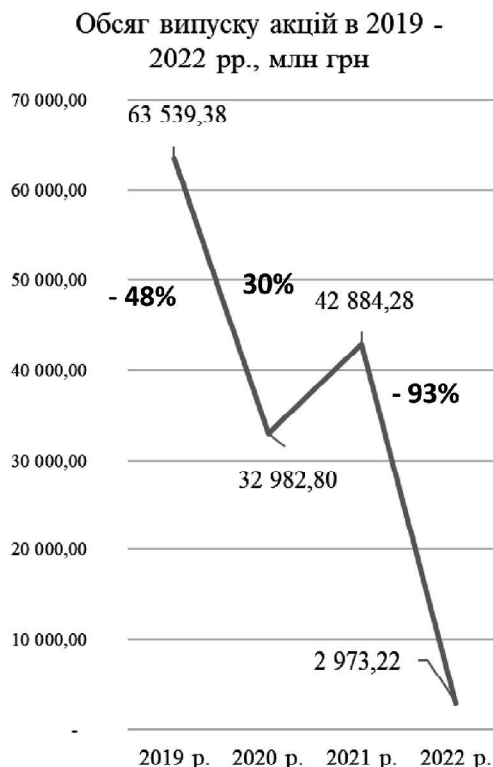

Рис. 5. Обсяг та кількість випусків акцій, зареєстрованих в 2019—2022 рр., млн грн

Джерело: [1].

ва власних трейдингових платформ чи роботів-порадників (Robo-advisers); 5. Розширення можливостей доступу до інвестицій; 6. Забезпечення безпеки та захисту даних.

Загалом, стратегія розвитку фінтеху на фондовому ринку повинна бути орієнтована на створення інноваційних технологій та послуг, що забезпечують доступність та ефективність для користувачів, а також сприяють розвитку ринку в цілому. Важливо також не забувати про захист даних та безпеку користувачів, а також про співпрацю з іншими гравцями на ринку та регуляторами.

ВИСНОВКИ

Фінансові технології поєднують в собі фінанси, управління технологіями та управління інноваціями; це будь-які інноваційні ідеї, які покращують процеси надання фінансових послуг, пропонуючи технологічні рішення відповідно до різних бізнес-ситуацій, при цьому ідеї також можуть призвести до нових бізнес-моделей або навіть нових підприємств. Україна не є винятком, і теж спостерігається розвиток фінансових технологій. В Україні на даний момент функціонує близько 200 Фінтех компаній, діяльність яких в першу чергу пов'язана з електронними гаманцями, платіжними системами, нео-банками. Частка компаній які займаються фінансовими технологіями в секторі фондових ринків поки є невеликою, що пов'язана з слабкими середовищем українського фондового ринку. Відповідно до цього, ми вважаємо за доцільне використовувати стратегію для розвитку ФінТху на фондовому ринку, що передбачатиме: інвестиції в підвищення фінансової грамотності серед молоді, та дорослих людей — дві категорії населення, що мають найменше навичок з приватних фінансів; зміни в системі вищої освіти, для того щоб навчати студентів аспектами фінансових технологій; акцентування уваги на розвитку застосунків за рахунок технології штучного інтелекту (Open AI), що допоможе пришвидшити час їх розробки; побудова власних трейдингових платформ чи роботів-порадників (Robo-advisers); розширення можливостей доступу до інвестицій; забезпечення безпеки та захисту даних.

Література:

1. Аналітичні дані щодо розвитку фондового ринку за 2019—2022 рр. Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку. URL: <https://www.nssmc.gov.ua/news/insights/>. (дата звернення: 28.02.2023).
2. Каталог фінтех-компаній України в 2021 році. UAFIC — Укр. асоц. фінтех та інноваційних комп." 2022. 99 с. URL: <https://drive.google.com/file/d/1muA-2397xKPsbQEM86Ws8fTame-3jplif/view>. (дата звернення: 28.02.2023).
3. Про віртуальні активи: Закон України від 17.02.2022 р. № 2074-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2074-20#Text> (дата звернення: 18.03.2023).

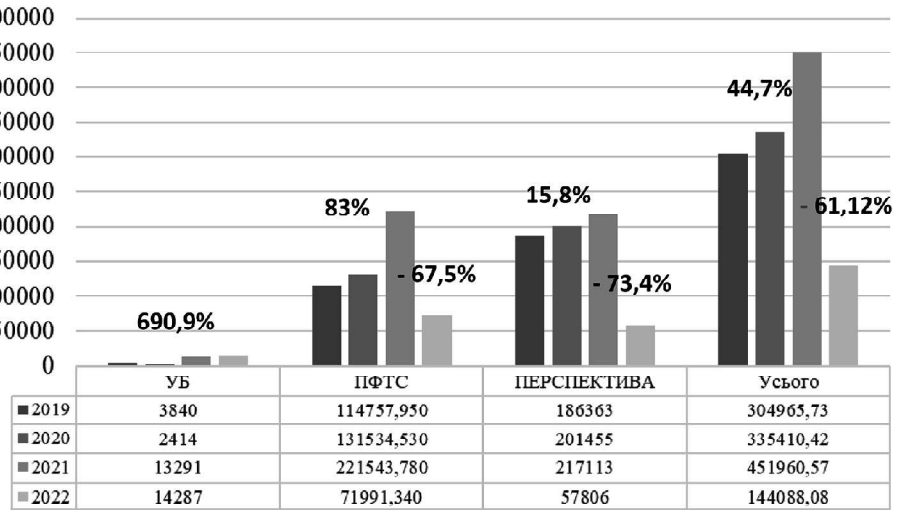

Рис. 6. Обсяг торгів фінансовими інструментами на операторах організованих ринків капіталу протягом 2019—2022 років

Джерело: [1].

4. Стратегія розвитку фінтеху в Україні до 2025 року. НБУ, 2020. 49 с. URL: <https://bank.gov.ua/ua/news/all/strategiya-rozvitku-fintehu-v-ukrayini-do-2025-roku> (дата звернення: 28.02.2023).

5. Al-Ajlouni A., Al-Hakim D. M. S. Financial technology in banking industry: challenges and opportunities. SSRN electronic journal. 2018. URL: <https://doi.org/10.2139/ssrn.3340363>

6. Barbara J. Mack, Robert Kissell. Fintech in investment management. CFA Institute, 2018. URL: <https://www.cfainstitute.org/-/media/documents/support/programs/cfa/cfa-program-level-iii-fintech-in-investment-management.ashx>. (date of access: 17.03.2023).

7. CB Insights. Our top 2021 fintech reports — CB insights research. CB Insights Research. URL: <https://www.cbinsights.com/research/report/fintech-research-reports/> (date of access: 18.05.2023).

8. CB Insights. State of fintech Q1'21 report: investment & sector trends to watch — CB insights research. CB Insights Research. URL: <https://www.cbinsights.com/research/report/fintech-trends-q1-2021/> (date of access: 18.05.2023).

9. Evolution of fintech: the 5 key eras. ZIGURAT Innovation School — Transform the way you do business!. URL: <https://www.e-zigurat.com/innovation-school/blog/evolution-of-fintech/> (date of access: 18.03.2023).

10. Fintech. On the brink of further disruption. Deloitte, 2020. 29 p. URL: <https://www2.deloitte.com/content/dam/Deloitte/nl/Documents/financial-services/deloitte-nl-fsi-fintech-report-1.pdf>. (date of access: 17.03.2023).

11. Fong, D., Feng Han, Louis Liu, John Qu, & Arthur Shek. (2021). Seven technologies shaping the future of fintech. McKinsey & Company. Retrieved 02 16, 2023, from <https://www.mckinsey.com/cn/our-insights/our-insights/seven-technologies-shaping-the-future-of-fintech> (date of access: 17.03.2023).

12. Google trends. Популярність слова Fintech за останні 5 років. google trends. URL: <https://trends.google.com/trends/explore?date=today%205-y&q=Fintech&hl=uk>. (date of access: 17.03.2023).

13. Gurrea-Martinez A., Wan W. Y. The promises and perils of robo-advisers: challenges and regulatory approaches. Singapore: Research Collection School Of Law., 2021. URL: https://ink.library.smu.edu.sg/sol_research/3459. (date of access: 17.03.2023).
14. Iyer R. 5 reasons why Ukraine's fintech sector is growing despite war. TechCrunch. URL: <https://techcrunch.com/2022/08/08/5-reasons-why-ukraines-fintech-sector-is-growing-despite-war/> (date of access: 18.03.2023).
15. Lee D. K. C., Teo E. G. S. Emergence of fintech and the lasic principles. SSRN electronic journal. 2015. URL: <https://doi.org/10.2139/ssrn.2668049> (date of access: 28.03.2023).
16. Leong, K. FinTech (financial technology): what is it and how to use technologies to create business value in fintech way? International journal of innovation, management and technology, 2018. P. 74—78. URL: <https://doi.org/10.18178/ijimt.2018.9.2.791> (Accessed 22 August 2023).
17. Mack B. J., Kissell R. Fintech in investment management. CFA Institute, 2018. URL: <https://www.cfainstitute.org/-/media/documents/support/programs/cfa/cfa-program-level-iii-fintech-in-investment-management.ashx>. (date of access: 28.03.2023).
18. Shkarlet S. M., Dubyna M. V., Zhuk O. S. Теоретичні аспекти визначення сутності категорії "fintech". Scientific bulletin of polissia. 2019. № 1 (17). С. 148—157. URL: [https://doi.org/10.25140/2410-9576-2019-1\(17\)-148-157](https://doi.org/10.25140/2410-9576-2019-1(17)-148-157) (дата звернення: 02.05.2023).
19. Stoiko O. Y. Formation and development of fintech business in ukraine. Business inform. 2020. Т. 2, № 505. С. 384—392. URL: <https://doi.org/10.32983/2222-4459-2020-2-384-392> (дата звернення: 02.05.2023).
- References:
1. National Securities and Stock Market Commission (2022), "Analytical data on the development of the stock market for 2019—2022", available at: <https://www.ns-smc.gov.ua/news/insights/> (Accessed 28 February 2023).
2. UAFIC — Ukr. Assoc. Fintech and Innovation Companies (2022), "Catalog of fintech companies in Ukraine in 2021", available at: <https://drive.google.com/file/d/1muA2397xKPsBQEM86Ws8fTame-3jplif/view> (Accessed 28 February 2023).
3. Verkhovna Rada of Ukraine (2022), Law of Ukraine "On Virtual Assets", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2074-20#Text> (Accessed 18 March 2023).
4. National Bank of Ukraine (2020), "Fintech Development Strategy in Ukraine until 2025", available at: <https://bank.gov.ua/ua/news/all/strategiya-rozvitku-fintehu-v-ukrayini-do-2025-roku> (Accessed 28 February 2023).
5. Al-Ajlouni, A. and Al-Hakim, D. M. S. (2018), "Financial technology in banking industry: challenges and opportunities", SSRN electronic journal. <https://doi.org/10.2139/ssrn.3340363>
6. Mack, B. J. and Kissell, R. (2018), "Fintech in investment management", CFA Institute, available at: <https://www.cfainstitute.org/-/media/documents/support/programs/cfa/cfa-program-level-iii-fintech-in-investment-management.ashx> (Accessed 17 March 2023).
7. CB Insights (2021), "Our top 2021 fintech reports — CB insights research", available at: <https://www.cbinsights.com/research/report/fintech-research-reports/> (Accessed 18 May 2023).
8. CB Insights (2021), "State of fintech Q1'21 report: investment & sector trends to watch", available at: <https://www.cbinsights.com/research/report/fintech-trends-q1-2021/> (Accessed 18 May 2023).
9. ZIGURAT Innovation School (2022), "Evolution of fintech: the 5 key eras", available at: <https://www.e-zigurat.com/innovation-school/blog/evolution-of-fintech/> (Accessed 18 March 2023).
10. Deloitte (2020), "Fintech. On the brink of further disruption", available at: <https://www2.deloitte.com/content/dam/Deloitte/nl/Documents/financial-services/deloitte-nl-fsi-fintech-report-1.pdf> (Accessed 17 March 2023).
11. Fong, D., Han, F., Liu, L., Qu, J. and Shek, A. (2021), "Seven technologies shaping the future of fintech", McKinsey & Company, available at: <https://www.mckinsey.com/cn/our-insights/our-insights/seven-technologies-shaping-the-future-of-fintech> (Accessed 16 February 2023).
12. Google trends (2023), "Popularity of the word Fintech over the last 5 years", available at: <https://trends.google.com/trends/explore?date=today%205-y&q=Fintech&hl=uk> (Accessed 17 March 2023).
13. Gurrea-Martinez, A. and Wan, W. Y. (2021), "The promises and perils of robo-advisers: challenges and regulatory approaches", Research Collection School Of Law, Singapore, available at: https://ink.library.smu.edu.sg/sol_research/3459 (Accessed 17 March 2023).
14. Iyer, R. (2022), "5 reasons why Ukraine's fintech sector is growing despite war", TechCrunch, available at: <https://techcrunch.com/2022/08/08/5-reasons-why-ukraines-fintech-sector-is-growing-despite-war/> (Accessed 18 March 2023).
15. Lee, D. K. C. and Teo, E. G. S. (2015), "Emergence of fintech and the lasic principles", SSRN electronic journal. <https://doi.org/10.2139/ssrn.2668049> (Accessed 28 March 2023).
16. Leong, K. (2018), "FinTech (financial technology): what is it and how to use technologies to create business value in fintech way?", International journal of innovation, management and technology, pp. 74—78. <https://doi.org/10.18178/ijimt.2018.9.2.791>.
17. Mack, B. J. and Kissell, R. (2018), "Fintech in investment management", CFA Institute, available at: <https://www.cfainstitute.org/-/media/documents/support/programs/cfa/cfa-program-level-iii-fintech-in-investment-management.ashx> (Accessed 28 March 2023).
18. Shkarlet, S. M., Dubyna, M. V. and Zhuk, O. S. (2019), "Theoretical aspects of determining the essence of the category 'fintech'", Scientific Bulletin of Polissia, vol. 1 (17), pp. 148—157. [https://doi.org/10.25140/2410-9576-2019-1\(17\)-148-157](https://doi.org/10.25140/2410-9576-2019-1(17)-148-157).
19. Stoiko, O. Y. (2020), "Formation and development of fintech business in Ukraine", Business Inform, Vol. 2, No. 505, pp. 384—392. <https://doi.org/10.32983/2222-4459-2020-2-384-392>.

Стаття надійшла до редакції 09.06.2023 р.

UDC 657.6:658.8:656.61(477.7)

*M. Tarasiuk,**Doctor of Economic Sciences, Professor, Head of the Department of Management and Marketing, Kyiv National Linguistic University**ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-7081-7217>**N. Biletska,**PhD in Economics, Associate Professor, Vice-Rector for educational and methodical work, Private Higher Educational Establishment "Vinnytsia Institute of designing of clothes and entrepreneurship"**ORCID ID: <https://orsid.org/0000-0001-6622-3614>**I. Smyrnova,**Doctor of Pedagogy, Professor, Assistant Director of Academic and Pedagogical Activities, Danube Institute of National University "Odessa Maritime Academy"**ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-2085-539>**V. Holovachko,**Bachelor's degree student of the Faculty of Mathematics and Digital Technologies, Uzhhorod National University**ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0006-7153-6592>*

DOI: 10.32702/2306-6814.2023.12.59

SECURE IT INFRASTRUCTURE MANAGEMENT WITH VLAN USAGE

*M. V. Tarasyuk,**д. е. н., професор, завідувач кафедри менеджменту і маркетингу, Київський національний лінгвістичний університет**Н. В. Білецька,**к. е. н., доцент, проректор з навчально-методичної роботи,**ПВНЗ Вінницький інститут конструювання одягу і підприємства**І. М. Смирнова,**д. пед. н., проф., заступник директора з науково-педагогічної діяльності,**Дунайський інститут Національного університету "Одеська морська академія"**В. В. Головачко,**здобувач вищої освіти факультету математики та цифрових технологій,**Державний вищий навчальний заклад "Ужгородський національний університет"*

БЕЗПЕЧНИЙ МЕНЕДЖМЕНТ ІТ ІНФРАСТРУКТУРИ З ВИКОРИСТАННЯМ VLAN

In the conditions of military operations in Ukrainian enterprises, the security and reliability of IT infrastructure become particularly important. This is because the use of VLANs (Virtual Local Area Networks) is an effective tool for ensuring security and resource allocation. Its application is entirely reasonable even in the context of military operations. This is because it allows for minimal costs: physically divide the network into logical segments based on business processes, configure access control rules for data based on business processes, and create redundant paths for data transmission based on business processes in case there is a risk of damage or destruction of parts of the network infrastructure, and establish priorities for different types of traffic based on business processes. The use of VLANs shapes secure management, whose basic features and processes differ from traditional IT infrastructure management. These outlined differences lead to specific transformations like all business processes within an enterprise. Therefore, the research is focused on identifying the peculiarities of secure IT infrastructure management using VLANs and identifying the characteristics of its impact on the nature of business processes within the enterprise. Research results have demonstrated that VLAN forms a secure management of IT infrastructure, which is a complex of technologies, principles, methods, and tools that are developed to ensure the security and efficiency of managing the information technology infrastructure of an enterprise, adapting its business processes to the conditions of military operations. This adaptation is achieved through processes such as

scaling, network segmentation, access control to data, and traffic labeling. The conclusions drawn indicate that the adaptation of business processes to the conditions of military operations results in their transformation, characterized by the following features: physical division of the enterprise network into logical segments, where unique format business processes can be formed in each segment; optimization of data flow management based on business processes; determination of user groups with different levels of access to network resources and data based on business processes; acquiring the ability to flexibly expand and adapt the network infrastructure to the needs of business process owners.

В умовах військових дій на підприємствах України безпека та надійність ІТ інфраструктури стають особливо важливими. Це зумовлене тим фактом, що використання VLAN (Virtual Local Area Networks) є ефективним інструментом забезпечення безпеки і розподілу ресурсів. Це є цілком доцільним навіть в умовах військових дій, оскільки дозволяє з мінімальними витратами: фізично розділити мережу на логічні сегменти за бізнес-процесами; налаштувати правила контролю доступу до даних за бізнес-процесами; створити резервні шляхи для передачі даних за бізнес-процесами, якщо існує ризик пошкодження або знищення частини мережевої інфраструктури; встановлювати пріоритети для різних типів трафіку за бізнес-процесами. Фактично, використання VLAN формує безпечний менеджмент, базові риси та процеси якого відрізняються від класичного менеджменту ІТ-інфраструктури. Окреслені різниці призводять до специфічних трансформацій в природі всіх бізнес-процесів підприємства. Відтак, дослідження спрямоване на визначення особливостей безпечного менеджменту ІТ-інфраструктури з використанням VLAN та ідентифікацію особливостей його впливу на природу бізнес-процесів підприємства. За результатами дослідження доведено, що VLAN формує безпечний менеджмент ІТ інфраструктури, що є симплексом технологій, принципів, методів та засобів, що за ними формуються, для забезпечення безпеки й ефективності управління інформаційно-технічною інфраструктурою підприємства, що адаптує його бізнес-процеси до умов військових дій. Така адаптація здійснюється через процеси масштабування, сегментації, керування доступом до даних та маркування трафіку. Зроблено висновки, що адаптація бізнес-процесів до умов військових дій формує їх зміни, яким властиві наступні особливості: формування сегментів бізнес-процесів унікального формату; оптимізація управління рухом даних по бізнес-процесах; визначення груп користувачів з різним рівнем доступу до мережевих ресурсів та даних за бізнес-процесами; набуття здатності гнучкого розширення та адаптації мережевої інфраструктури до потреб власників бізнес-процесів.

Key words: business process; workflow; network infrastructure; physical network segmentation; management.

Ключові слова: бізнес-процес; потік робіт; мережева інфраструктура; фізичний розділ мережі; менеджмент.

TARGET SETTING

In the conditions of military operations at enterprises in Ukraine, the security and reliability of the IT infrastructure become particularly important. It is because the use of VLAN (Virtual Local Area Network) is an effective tool for ensuring security and resource allocation, which is quite reasonable even in the context of military operations. It allows for minimal costs: physically divide the network into logical segments based on business processes (thus limiting the potential spread of an attack or its impact on other parts of the network in case one segment is compromised), configure access control rules for data based on business processes (thus limiting access to resources and preventing unauthorized access to critical information), create redundant paths for data transmission based on business processes in case there is a risk of damage or destruction of part of the network infrastructure (thus ensuring an alternative data transmission route that helps maintain network continuity in the

conditions of military operations), and prioritize different types of traffic based on business processes (thus ensuring the reliable and fast transmission of critical data, even in case of limited network bandwidth). Indeed, the use of VLANs contributes to secure management, and its basic features and processes differ from classical IT infrastructure management. These outlined differences lead to specific transformations like all enterprise business processes.

ANALYSIS OF RESEARCH AND PUBLICATIONS

A thorough analysis shows that scientists (V. Buryachok, A. Anosov, V. Semko, V. Sokolov, P. Skladannyi, O. Maslyhan, H. Mashika, V. Zelic, A. Kiziun, R. Maslyhan, K. Shafranova, N. Kampov) pay great attention to various aspects of developing secure IT infrastructure management. However, researchers note that there are challenges in understanding the impact of such management

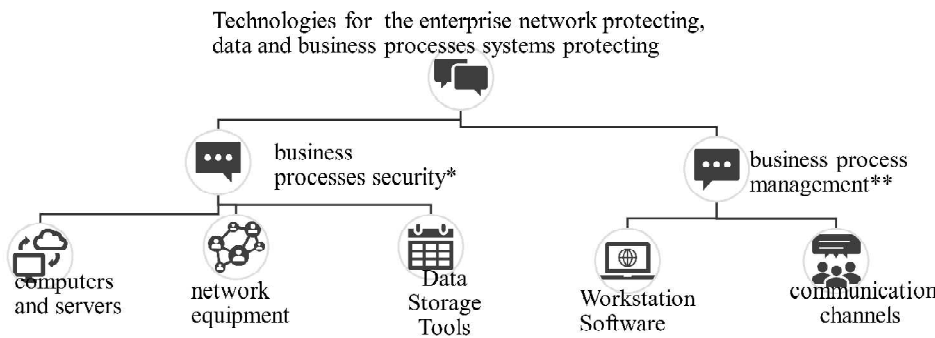

Figure 1. Key components of enterprise secure IT infrastructure management shape changes in its business processes

Note:

*Protection of networks, data, and systems from unauthorized access, viruses, malware, and other threats.

** Tools for monitoring, management, backup, recovery, configuration, and support of the infrastructure.

Source: formed based on [1–2].

on the nature of enterprise business processes, as they can integrate non-specific changes. Nevertheless, the specifics and nature of these changes have not been studied yet. This calls for research in the delineated area.

THE WORDING OF THE PURPOSES OF ARTICLE (PROBLEM)

The article aims to identify the characteristics of secure IT infrastructure management using VLAN and to examine the specific impact of this management approach on the nature of enterprise business processes.

THE PAPER MAIN BODY WITH FULL REASONING OF ACADEMIC RESULTS

The actual use of VLANs forms a secure management of IT infrastructure. It should be considered as a complex of VLAN technologies, principles, methods, and tools that are formed to ensure the security and efficiency of managing the information technology infrastructure of an enterprise, adapting its business processes to the conditions of military operations. Such VLAN imple-

mentation not only establishes fixed control points for all systems and technologies necessary for the functioning and management of IT infrastructure (including network security technologies, data protection, and system security), but it also ensures comprehensive control and configuration of workflow streams for each of the business processes through the following systems: 1) computers and servers; 2) network equipment; 3) data storage devices; 4) workstation software; 5) communication channels. Thus, the key components of enterprise secure IT

infrastructure management shape changes in its business processes presented in Figure 1, as provided by us.

The collaborative interaction and functioning of the elements outlined in Figure 1 allow enterprises to ensure the transmission, storage, processing, and protection of information, as well as efficient user work and the execution of business processes. The specific impact and action of secure IT infrastructure management are driven by the fact that IT infrastructure serves as the foundation for business applications, communication systems, email, data storage, information exchange, and many other functions performed within an organization. It is also evident from an analysis of the experience of secure IT infrastructure management using VLANs (Table 1).

In particular, there is a wide range of applications for such management in domestic enterprises, which is focused on:

1. Division of departments and teams. This is relevant for enterprises that have various departments such as production, finance, marketing, IT, and so on. The use of VLANs allows for the separation of these departments into

Table 1. Analysis of experience in secure IT infrastructure management using VLANs

An enterprise secure IT infrastructure management provides	The application areas of secure IT infrastructure management*					
	Division of departments and teams ⁽¹⁾	Guest networks ⁽²⁾	Server segmentation ⁽³⁾	Virtual private networks ⁽⁴⁾	Hot backups ⁽⁵⁾	Network business processes virtualization ⁽⁶⁾
ATB	+	-	-	+	+	+
TEDi Ukraine	-	+	-	+	-	+
BaDM	-	+	+	-	-	+
Philip Morris	-	+	+	+	+	+
Kyivstar	+	+	+	+	+	+
Roshen	+	+	-	+	+	+
Eridon	-	-	+	-	+	+

Note

*Use cases: (1) Network segmentation, providing traffic isolation and access control between segments; (2) Creation of a separate guest network, isolated from the main corporate network; (3) Physical partitioning of servers into separate segments, ensuring security and isolation between them; (4) Creation of a dedicated network segment for VPN traffic, ensuring its isolation from other traffic within the organization; (5) VLAN paths configured as backup routes for data transmission in case of failure of primary routes; (6) Virtualization of internal network organizational interactions within business processes.

Source: formed based on data from economic entities.

separate network segments, providing traffic isolation and access control between them. Each department will have its own VLAN, allowing for the isolation of their traffic from one another. This helps prevent potential threats and preserves the confidentiality of each department's data.

2. Guest networks. It is relevant for enterprises that have business processes involving frequent meetings with clients, partners, or external individuals. In such cases, a separate guest network is created for these workflows (for example, VLAN 10 is configured on

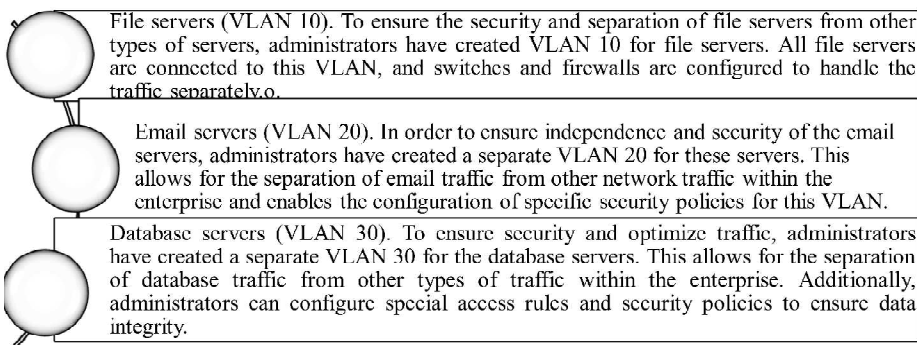

Figure 2. Server Segmentation Practice at Philip Morris Ukraine

Source: formed based on [1; 3].

the network switch for the guest network), which allows them to have access only to a limited set of resources and ensures the isolation of their traffic from the main business process network. Devices placed in the guest hall or conference room, which have access to the guest VLAN, and guest devices (such as laptops or smartphones) connecting to the guest Wi-Fi network, receive an IP address from the guest VLAN 10 and have restricted access to corporate resources. It enables control over guest access to resources and prevents unauthorized access to confidential information circulating within the business process network.

3. Server segmentation. Many enterprises have various servers to support workflows within their business processes, such as file servers, email servers, database servers, and so on. The use of VLANs allows for the physical separation of these servers into distinct segments, ensuring security and isolation between them. For example, at Philip Morris Ukraine, there are three types of servers: File servers (VLAN 10), Email servers (VLAN 20), and Database servers (VLAN 30), each segmented according to their specific nature, as shown in Figure 2. It is evident that this application reduces the risk of compromising all servers simultaneously and facilitates easier traffic management.

4. Virtual private networks (VPN). The use of VLAN can be combined with VPN technology for secure connections to remote workstations or remote offices. VLAN allows for the creation of a separate network segment for VPN traffic, ensuring its isolation from other traffic within the organization. For example, in practice, Kyivstar represents each of its offices and business processes with a separate VLAN, which is isolated from other network segments of the company (according to the logic, Office A — VLAN 10, Office B —

VLAN 20). All traffic coming from the remote office is marked using a VLAN tag. At the main office, a VPN server is configured to receive encrypted traffic from the remote office.

5. Hot backups. The use of VLAN enables the creation of backups that ensure the network's continuity in case of production or technical issues. Paths created with VLAN can be configured as backup routes for data transmission in the event of a failure in primary routes. For

example, in Roshen's practice, there is a primary route for data transmission regarding workflow streams between departments. This route passes through a specific switch and network equipment. However, if this primary route becomes inaccessible due to switch failure or other issues, VLAN functions as a backup route to ensure uninterrupted data transmission for workflow streams. In the case of Kyivstar, an additional VLAN has been created on another switch to provide an alternative path for data transmission between company departments. This VLAN is physically separated from the primary route and has its own switches and network equipment. In the event of a failure in the primary route, using VLAN as a backup route allows Kyivstar experts to redirect traffic through an alternative path. This is achieved by reconfiguring the switches and network equipment to route the traffic through the backup VLAN. Hot backups help ensure the continuity of system operations and reduce the impact of adverse events on business activities.

6. Network business processes virtualization. The use of VLAN is an important component of internal network virtualization in organizational interactions within business processes. Virtualization enables the creation of virtual network environments for different workflow streams, which are physically separated from the infrastructure. For example, in Eridon, there are marketing, development, and finance departments, each with its own networking and security needs. The use of VLAN has allowed Eridon's experts to create virtual network segments for each department and their associated workflow streams. Each segment has its own access rules, security policies, and network device configurations. The VLAN for the marketing department at Eridon has access to specialized resources such as marketing systems or data analytics tools. The development department at Eridon has its own VLAN with access to development servers and tools. The finance department has its own VLAN with enhanced security measures and restricted access to financial data. Thus, the use of VLAN allows for traffic management and security within these virtual networks, simplifying the deployment and management of network resources involved in business processes.

According to modern practices of secure management, the interaction of its elements using VLAN entails specific features that help ensure the security, efficiency, and

manageability of the IT infrastructure and its networks (Figure 3).

Therefore, the areas of application of secure IT infrastructure management considered above allow to distinguish the following aspects:

1. Network segmentation of the enterprise. VLAN allows physically dividing the enterprise network into logical segments, each of which can host business processes of a unique format aimed at creating coordinated conditions for activities, developing new and modifying existing products, selling active products, resource allocation, personnel reproduction, technological resource reproduction, and so on. Each segment has an owner (who is also the owner of the business process), thus it can have its own access rules, security policies, and configuration of network devices.

Defined network segmentation allows for: ensuring traffic isolation for each business process (traffic passing through one VLAN does not intersect with traffic passing through other VLANs. This is achieved by physically dividing the network into logical segments, each with its own VLAN identifier); restricting the potential spread of attacks or impact on other parts of the network; configuring access rules. Each VLAN can have its own access rules and security policies; create configurations for network devices such as switches or routers. Any network segmentation into logical segments allows businesses to effectively manage network resources and maintain optimal performance.

2. Traffic marking. Protocols such as IEEE 802.1Q are used for traffic tagging and separating it from other network segments. Each packet has a VLAN tag that allows for:

- 1) Identifying the segment to which it belongs.
- 2) Properly processing and directing traffic within VLANs to routers and switches.
- 3) Setting priorities for traffic processing within VLANs, which affects Quality of Service (QoS) and real-time data transmission.
- 4) Avoiding collisions and conflicts between different

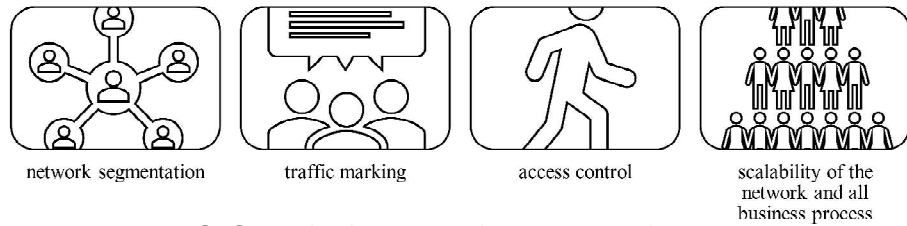

Figure 3. Specific features of secure IT infrastructure management using

Source: formed based on [1; 3; 5].

types of traffic passing through a single physical network device.

5) Increasing the efficiency of network bandwidth utilization by segregating traffic into different VLANs and limiting its propagation to occupied resources.

Traffic tagging through VLAN allows for efficient management of data flow across business processes, which have a physical form and digital representation in the network. This enables the establishment of display priorities, and security, and reduces conflicts. This is particularly important for core business processes that constitute the primary operations, as tagged traffic allows visualizing all the processes and workflows within the resource utilization of business processes, ensuring the quality of service and data security.

3. Access Control. Using VLAN allows for:

- 1) Configuring access control rules at the switch level.
- 2) Configuring access control rules at the network device level.
- 3) Controlling the interaction between systems and users, systems and devices, taking into account their access rights to specific network segments.
- 4) Preventing unauthorized access to critical data or systems by configuring user authentication, authorization, and accounting.

By implementing access control, business process owners can define user groups with varying access levels to network resources. For example, an owner can create separate VLANs for administrators, regular employees, and guests. Each VLAN will have its own access rules, allowing control over which resources each user group can access. An individual VLAN can be created for confidential data, such as financial records or customer personal information. It will restrict access to these data only to authorized users, and a higher level of security provided. It is especially crucial in military operations where information security and confidentiality are crucially important. Access control using VLAN ensures that only authorized users gain access to the necessary resources.

4. The scalability of a network and all business processes. The use of VLAN allows for network scalability by:

- 1) dividing the network into logical segments;

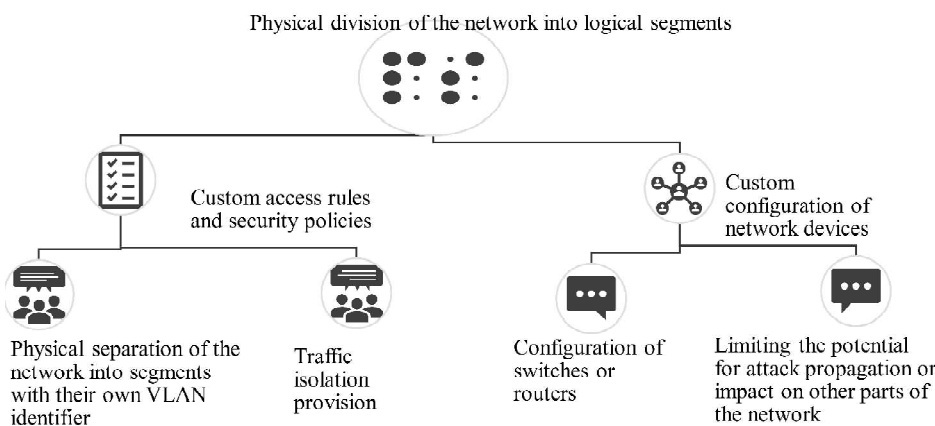

Figure 4. Elements of enterprise network segmentation using VLANs

Source: formed based on [1; 3; 4; 5].

2) managing traffic distribution and limiting its occupancy in each segment;

3) providing the ability to add new networks without the need for physical reconfiguration of IT infrastructure;

4) distributing network load by moving devices and users.

The scalability provided by using VLAN allows businesses to flexibly expand and adapt their network infrastructure to the needs of the owners' business processes (which are determined by the specifics of design, development, execution, and efficiency of the business processes). Under these conditions, all business processes that govern the functioning of the enterprise are formed within separate logical segments capable of scalability. This contributes to ensuring the efficiency, reliability, and productivity of the network in the face of changing requirements and business growth.

CONCLUSIONS FROM THIS STUDY AND PROSPECTS FOR FURTHER EXPLORATION IN THIS AREA

According to the research findings, it has been proven that VLAN (Virtual Local Area Network) forms a secure management of IT infrastructure, which is a complex of technologies, principles, methods, and tools designed to ensure the security and efficiency of enterprise information technology management. It adapts its business processes to the conditions of military operations. This adaptation is achieved through processes such as scaling, network segmentation, data access control, and traffic labeling. Conclusions have been drawn that the adaptation of business processes to the conditions of military operations brings about changes characterized by the following features:

1. Physical division of the enterprise network into logical segments, each of which can accommodate business processes of a unique format. These processes include activities such as establishing coordinated conditions of operation, developing new and modifying existing products, active product sales, resource allocation, personnel management, and technological infrastructure maintenance. Each segment can have its own data access rules, security policies, and network device configurations.

2. Traffic marking using VLAN enables effective management of data flow across business processes, which have a physical form and digital representation in the network. This allows for establishing priorities, ensuring security, and reducing conflicts. This is particularly important for core business processes that constitute the primary operations of the business.

3. Through access control, owners of business processes can define different user groups with varying levels of access to network resources. For instance, an owner can create separate VLANs for administrators, regular employees, and guests. This allows for granular control over who can access specific resources and helps maintain security and data integrity within the network.

4. The scalability of VLAN usage allows enterprises to flexibly expand and adapt their network infrastructure to the needs of business process owners. Under such conditions, all business processes that govern the functioning of the enterprise are formed within separate logical segments that can be scaled. This contributes to ensuring the efficiency, reliability, and productivity of the

network in the face of changing requirements and business growth.

The results obtained by the authors can be used to study optimal VLAN configurations for supporting different types of business processes. Furthermore, these results provide a basis for a systematic assessment of the impact of different VLAN configurations on productivity, security, and the efficiency of executing business processes.

Література:

1. Бурячок В. Л. Технології забезпечення безпеки мережевої інфраструктури. [Підручник] / В. Л. Бурячок, А. О. Аносов, В. В. Семко, В. Ю. Соколов, П. М. Скляданний. — К.: КУБГ, 2019. — 218 с.

2. Гусєва О. Ю. Легомінова С. В. Діджиталізація - як інструмент удосконалення бізнес-процесів, їх оптимізація, Економіка. Менеджмент. Бізнес, 2018, Вип. 1. С. 33—39.

3. PricewaterhouseCoopers database (2023) PwC report "SMART management models". URL: https://www.pwc.com/content/pwc/userReg/login.en_gx.html?redirectUrl=gG0V-55lpsw21J2UMYgbIH5kctcJLK2-lwWPau2GN84=&referrer=gG0V-55lpsw21J2UMYgb-lH5kctcJLK2lwWPau2GN84=&parentPagePath=/content/pwc/gx/en.

4. Савицька О. М., Салабай В. О. Особливості діджиталізації бізнесу компанії в умовах розвитку індустрії 4.0. Ефективна економіка. 2020. No 10. — URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=8266> (дата звернення: 20.04.2023). DOI: 10.32702/2307-2105-2020.10.65

5. Services sphere cluster management: virtualization and methodological aspects: монографія / [Authorsteam: Mashika Hanna, Zelic Victoria, Kiziun Alla, Maslyhan Roman et al.]. — Odesa: KUPRIENKO SV, 2023, 131 с.

References:

1. Buryachok, V. L., Anosov, A. O., Semko, V. V., Sokolov, V. YU. and Skladannyu, P. M. (2019), *Tekhnolohiyi zabezpechennya bezpeky merezhevoyi infrastruktury [Technologies for ensuring network infrastructure security]*, KUBH, Kyiv, Ukraine

2. Husieva, O.Yu and Lehominova, S.V. (2018), "Digitalization — as a tool for improving business processes, their optimization", *Ekonomika. Menedzhment. Biznes*, vol. 1, pp. 33—39.

3. PricewaterhouseCoopers database (2023) PwC report "SMART management models". Available at: https://www.pwc.com/content/pwc/userReg/login.en_gx.html?redirectUrl=gG0V-55lpsw21J2UMYgbIH5kctcJLK2-lwWPau2GN84=&referrer=gG0V-55lpsw21J2UMYgb-lH5kctcJLK2lwWPau2GN84=&parentPagePath=/content/pwc/gx/en.

4. Savytska, O. and Salabai, V. (2020), "Specific features of the digitalization of the company's business in the conditions of development of industry 4.0", *Efektivna ekonomika*, [Online], vol. 10, Available at: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=8266> (Accessed 21 Apr 2023). DOI: 10.32702/2307-2105-2020.10.65

5. Mashika, H. Zelic, V. Kiziun, A. and Maslyhan, R. (2023), *Services sphere cluster management: virtualization and methodological aspects*, KUPRIENKO SV, Odesa, Ukraine.

Стаття надійшла до редакції 29.05.2023 р.

УДК 330.3:338.2

*М. І. Яремова,
к. е. н., доцент, доцент кафедри економіки, підприємництва та туризму,
Поліський національний університет
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-0740-6567>*

*Л. В. Тарасович,
к. е. н., доцент, завідувач кафедри менеджменту та маркетингу,
Поліський національний університет
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-0740-6567>*

*О. С. Кільницька,
к. е. н., доцент, доцент кафедри економіки, підприємництва та туризму,
Поліський національний університет
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-9719-120X>*

*О. М. Буднік,
к. е. н., доцент, доцент кафедри менеджменту та маркетингу,
Поліський національний університет
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-6611-3310>*

DOI: 10.32702/2306-6814.2023.12.65

АКТИВІЗАЦІЯ ІНВЕСТИЦІЙНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ЯК СТРАТЕГІЧНА ПЕРЕДУМОВА УПРАВЛІННЯ РОЗВИТКОМ БІЗНЕСУ

*M. Yareмова,
Ph D in Economics, Associate Professor,
Associate Professor of the Department of Economics, Entrepreneurship, and Tourism, Polissia National University*

*L. Tarasovych,
Ph D in Economics, Associate Professor,
Head of the Department of Management and Marketing, Polissia National University*

*O. Kilnitska,
Ph D in Economics, Associate Professor,
Associate Professor of the Department of Economics, Entrepreneurship, and Tourism, Polissia National University*

*O. Budnik,
Ph D in Economics, Associate Professor,
Associate Professor of the Department of Management and Marketing, Polissia National University*

ACTIVATION OF THE INVESTMENT POTENTIAL AS A PREREQUISITE FOR MANAGING BUSINESS DEVELOPMENT

У статті досліджено інвестиційну привабливість суб'єктів господарювання як стратегічну передумову для розвитку бізнесу. Метою дослідження є обґрунтування теоретичних аспектів формування інвестиційного потенціалу та розробки практичних рекомендацій щодо управління інвестиційною діяльністю підприємства. Досягнення поставленої мети обумовило вирішення наступних завдань, зокрема: за допомогою SWOT-аналізу оцінити сильні та слабкі сторони внутрішнього середовища ТОВ "Аленруд", що дозволило ідентифікувати вплив екзогенних чинників на господарську діяльність, а також, беручи до уваги базові проблеми підприємства, а саме: 1) посилення конкуренції на ринку кондитерської продукції в результаті виникнення значної кількості дрібних пекарень; 2) підвищення вартості енергоносіїв, зокрема газу, електрое-

нергії, що становлять значну частку собівартості продукції; 3) підвищення цін на пально-масляні матеріали; 4) застаріле устаткування на підприємстві, зношеність основних фондів; 5) недостатній рівень проведення маркетингових досліджень (функції відділу маркетингу лише частково виконує відділ торгівлі та збуту) тощо, визначити стратегічну позицію суб'єкта господарювання в контексті його інвестиційної привабливості; надати рекомендації щодо реалізації інвестиційної стратегії, враховуючи дослідження коефіцієнта фактора успіху; активізувати маркетингову діяльність шляхом удосконалення відділу маркетингу, забезпечити організацію комунікативної діяльності, проведення належних маркетингових досліджень внутрішнього та зовнішнього ринків, що забезпечить об'єктивний моніторинг споживчих інтересів, через розробку банерної реклами, яка спрямована на одержання економічного ефекту від її реалізації; спрогнозувати альтернативність розвитку діяльності ТОВ "Аленруд" за тривимірним сценарієм, враховуючи залежність суб'єкта господарювання від здатності реагувати на зміни у зовнішньому бізнес-середовищі. Імплементация окреслених заходів дасть можливість посилити інвестиційну привабливість підприємства як визначального чинника стратегічного розвитку бізнесу.

The paper examines the investment attractiveness of business entities as a strategic prerequisite for business development. The study aims to substantiate the theoretical aspects of the investment potential formation and develop practical recommendations for managing the investment activities of the enterprise. To achieve the purpose, the following tasks were set and completed: to evaluate the strengths and weaknesses of the internal environment of "Alenrud" LLC based on SWOT analysis, which made it possible to identify the influence of exogenous factors on economic activity; to determine the strategic position of the business entity in the context of its investment attractiveness; to provide recommendations on the implementation of an investment strategy, taking into account the study of the success factor ratio; to intensify marketing activities by improving the marketing department; to organise communication measures and proper marketing research of internal and external markets, which will ensure objective monitoring of consumer interests, particularly through banner advertising, which is aimed at obtaining an economic effect from its implementation; to forecast the alternative development of "Alenrud" LLC according to a three-dimensional scenario, taking into account the dependence of the business entity on the ability to respond to changes in the external business environment. The basic problems of the enterprise were taken into account, namely: 1) increased competition in the confectionery market due to the emergence of numerous small bakeries; 2) rising cost of energy carriers, in particular gas and electricity, which constitute a significant share in cost price; 3) increase in prices for fuel and lubricants; 4) outdated equipment at the enterprise, wear and tear of fixed assets; 5) insufficient level of conducting marketing research (the functions of the marketing department are only partially performed by the trade and sales department), etc. Implementation of the outlined measures will make it possible to strengthen the investment attractiveness of the enterprise as a determining factor of strategic business development.

Ключові слова: інвестиції, бізнес, SWOT аналіз, інвестиційна привабливість, маркетинг, стратегічні орієнтири.

Key words: investment, business, SWOT analysis, investment attractiveness, marketing, strategic landmarks.

GENERAL PROBLEM STATEMENT AND ITS RELATION TO IMPORTANT SCIENTIFIC AND PRACTICAL TASKS

The investment activity of the business, which is a strategic prerequisite for improving the financial and economic activity of the business entity, effective organization of material and technical support, and strengthening of marketing activities under the influence of exogenous and endogenous destructive factors, determine the economic policy of the enterprise and its strategic development in today's highly competitive

environment. The reasons given above highlight the necessity to research theoretical and methodological aspects of how the investment climate is formed and to develop practical recommendations for the strategic management of business investment activities.

ANALYSIS OF THE LATEST RESEARCH AND PUBLICATIONS

Numerous eminent domestic economists, including I. Blank, I. Klymenko, Yu. Kravchenko, N. Kravchuk, V. Liashenko, L. Mikhalska, O. Mozgovyi, M. Styrskyi,

External environment Internal environment	Opportunities	Threats
	1. To increase product sales in foreign markets 2. Affordable prices for products 3. Transition to a closed-loop production cycle 4. To attract direct investment 5. Maximum workload of production	1. Strengthening of the competitors' positions 2. Dependence of the cost price on imported raw materials 3. Growing tax pressure 4. Declining purchasing power of consumers
Strengths	The company should take active measures to strengthen its position in the market by increasing its share, diversifying production, and introducing new products to the market in order to ensure reserve production capacity. The financial situation allows allocating additional funds for research and development, maximizing the product portfolio, deepening foreign sales markets	It is advisable to focus attention on lowering costs and improving the competitive ability of products. In order to protect against competition, the company should develop and implement effective marketing measures regarding product, price, sales and communication policies; take into account the tastes and wishes of consumers when producing products
1. The company has a significant market share 2. The existence of reserve production capacity (126 tons) 3. The annual upgrade of the product range (20 new types of products) 4. Highly qualified production personnel 5. High-quality products 6. Gradual expansion of international economic activity		
Weaknesses	It is possible to ensure reserve capacity through expanding sales markets and introducing new products. The attracted funds can be used to replace the existing equipment with resource-saving equipment. To provide a marketing approach to the management of the company's activities (improvement of the sales system and organization of the marketing service).	It is necessary to gradually diversify the enterprise and reinvest funds in other related industries. The company can integrate with another firm for further active development.
1. Inefficient management. 2. Production capacity is not used to its maximum potential. 3. Inefficient sales system, lack of marketing. 4. Outdated equipment and high-cost technologies. 5. Low profitability.		

Fig. 1. SWOT matrix for "Alenrud" LLC

Source: authors' research.

S. Suprun, O. Sherstiuk, S. Yukhymchuk, and A. Yakovlev, have studied the topic of business investment attractiveness. Among foreign scholars, the investigations of Yu. Brigham and L. Gapenski were focused on this issue. The formation of investment potential as a strategic prerequisite for business development, however, requires a more in-depth study.

FORMULATION OF THE PURPOSE OF THE PAPER (SETTING THE TASK)

The purpose of the study is to substantiate the theoretical aspects of the formation of investment potential and develop practical recommendations for the strategic management of business investment activities. The object of the study is the process of investment potential formation as a strategic prerequisite for business development. The subject of the study is a set of theoretical and practical aspects of the formation of investment attractiveness of economic entities. The systematic approach serves as the methodological foundation for the investigation of research issues, particularly the abstract-logical method and its tools, analogy and comparison, induction and deduction. Key concepts are clarified, and conclusions are drawn. Economic and statistical analysis methods, particularly comparison and statistical grouping, were used to determine the enterprise's investment attractiveness. To

develop the enterprise's investment activities, strategic directions were defined using the goal structuring approach.

PRESENTATION OF THE MAIN MATERIAL OF THE STUDY

The intensification of investment activity depends on the investment climate. The investment climate shows how favourable is the business environment for investment within the country, region, or industry. At the same time, the investment climate forms investment attractiveness in order to attract additional receipts. It is formed over an extended period of time as the primary factor of economic growth. It depends on economic dynamics, the demand/supply ratio in investment markets, the degree of monopolization in leading industries of material production, and the presence of reliable strategic investors.

The expansion of investment activities necessitates the creation of perfect investment projects, the implementation of which entails certain risks that may have a detrimental impact on both the investor's and the entity's financial situation. Choosing the best alternative for investing money requires systematic monitoring of economic activity, identification of potential hazards, and economic justification of the feasibility of investment projects in order to prevent financial losses and implement investment programs efficiently.

Table 1. Key success factors for "Alenrud" LLC (based on expert evaluation)

KSF description	KSF weight, %
Product quality	25
Product range	15
Diverse and well-established sales channels	25
Appealing products and packaging	15
Company's reputation	20

Source: authors' research.

In order to identify the available opportunities for attracting foreign investment, it is suggested to evaluate the level of investment attractiveness of "Alenrud" LLC. The enterprise produces flour confectionery, candies, cakes, and pastries and sells them in the market in Zhytomyr oblast and other regions. "Alenrud" LLC operates under the "RUDEN" trademark established in 2003. The company was founded with the intention of conducting business and pursuing the interests of its shareholders based on the revenue made. More than 200 varieties of confectionery goods are available in the company's product range. The assortment minimum is 25 types of confectionery products per day. The largest share in the assortment belongs to biscuits and candies. Other goods are produced and sold in considerably smaller quantities. In particular, there is a significant increase in demand for goods like oatmeal and shortbread biscuits, biscuits with different fillings and condensed milk.

In order to find opportunities for development, "Alenrud" LLC systematically investigates the strategic behaviour of business entities in the market. At the same time, the company's activities are significantly impacted by the factors of the shifting external environment, which forces the company to adapt to rapid changes. It is proposed to keep track of the internal state of the company and the influence of the external environment with the help of a SWOT analysis of the economic activity of "Alenrud" LLC (Fig. 1).

The conducted investigation makes it possible to determine the company's strategic position. In particular,

"Alenrud" LLC should focus its efforts on minimizing weaknesses by taking advantage of available external opportunities, as this will increase the company's investment attractiveness. In addition, to determine the ratio of the company's strengths and weaknesses, it is suggested to evaluate the key success factors (KSFs). The corresponding coefficient, at which each factor that is crucial for achieving success in the market, is given a weight corresponding to the degree of importance among the selected factors using an expert method (Table 1).

The highest KSF weight is given to appealing products and packaging, as well as diverse and well-established sales channels. They are crucial in the competitive business environment in a particular industry, both in domestic and international markets. In light of this, it is essential to evaluate the current position of the enterprise in the market using the McKinsey matrix (Table 2).

The assessment of the industry attractiveness and the company's competitive ability is the basis for summarizing the results within each coefficient to determine the overall assessment for KSFs (Table 3). The analysis carried out according to the McKinsey matrix gives grounds to state that "Alenrud" LLC is in square "5" of the McKinsey matrix, which is in the second strategic zone (selective growth zone), which corresponds to the average industry attractiveness and the company's competitive ability.

Strategic business units situated in the zone of selective growth should constantly keep track of the state of the enterprise in order to avoid moving to the third zone, which is the harvest zone. Consequently, using the results of the calculations, the McKinsey matrix was constructed (Fig. 2).

Monitoring of financial and economic, production, marketing, and sales activities of "Alenrud" LLC based on SWOT analysis suggests that the enterprise may be experiencing the following problems:

1) increased competition in the market for bakery products due to the emergence of numerous small bakeries in Zhytomyr and Zhytomyr oblast, as well as strengthening the positions of the main competitors;

Table 2. Evaluation of industry attractiveness and competitive ability of "Alenrud" LLC

No.	Indicators of industry attractiveness	Weight	Rank	Indicators of the company's competitive ability	Weight	Rank
1.	Market capacity	0.20	5	Product quality	0.10	4
2.	Market growth rate	0.10	4	Profitability level	0.10	4
3.	Competitive intensity	0.10	3	Relative cost level	0.15	5
4.	Entry and exit barriers	0.05	2	Class of technology (equipment)	0.10	4
5.	Seasonality	0.05	1	Market share	0.15	5
6.	Need for capital investment	0.10	3	Availability of qualified personnel	0.10	5
7.	Threats and opportunities of the industry	0.05	4	Ramified distribution network	0.10	4
8.	State regulation	0.20	5	Well-established relationships with suppliers	0.05	2
9.	The level of technological requirements	0.05	3	Effectiveness of conducted marketing research	0.05	3
10.	Provision of resources	0.05	4	Management structure	0.05	2
11.	Market risks	0.05	2	The level of sales promotion	0.05	4
Total		1	-	Total	1	-

Source: authors' research.

Table 3. Overall assessment of "Alenrud" LLC based on success factors

No.	Indicators of industry attractiveness	Grade value	Indicators of the company's competitive ability	Grade value
1.	Market capacity	1.00	Product quality	0.40
2.	Market growth rate	0.40	Profitability level	0.40
3.	Competitive intensity	0.30	Relative cost level	0.75
4.	Entry and exit barriers	0.10	Class of technology (equipment)	0.40
5.	Seasonality	0.05	Market share	0.75
6.	Need for capital investment	0.30	Availability of qualified personnel	0.50
7.	Threats and opportunities of the industry	0.20	Ramified distribution network	0.40
8.	State regulation	0.10	Well-established relationships with suppliers	0.10
9.	The level of technological requirements	0.15	Effectiveness of conducted marketing research	0.15
10.	Provision of resources	0.20	Management structure	0.10
11.	Market risks	0.10	The level of sales promotion	0.20
Total		3.80	Total	4.15

Source: authors' research.

2) rising prices for energy carriers, such as gas and electricity, which constitute a significant share in the cost price of products manufactured by the enterprise;

3) growing prices for fuel and lubricants needed to service the company's motor vehicles, which are used to transport goods;

4) increasing prices for flour of all grades and other raw materials, which account for more than half of the cost price;

5) outdated equipment, wear and tear of fixed assets. In particular, the enterprise uses outdated energy-intensive ovens for baking, which in turn leads to an increase in the cost price;

6) absence of a marketing department. The trade and sales department only partially performs the functions of the marketing department, which has a negative effect on the company's sales activity. It is also impossible to conduct effective business activities without marketing research.

In the outlined circumstances, there is a need to ensure the development of the enterprise, taking into account the

need to overcome exogenous and endogenous challenges, attract additional investments and develop an investment strategy that will help scale up production in a highly competitive business environment (Fig. 3).

Given that in order to be a leader in a highly competitive market, an enterprise needs to keep its production costs lower than those of its competitors, the following is advised:

1. To update the production facilities by attracting investment in new resource-saving equipment (such as tunnel ovens). This will allow for more efficient use of raw materials, gas, and electricity, as well as an improvement in the quality and consumer properties of products, i.e. to increase the competitive ability of products on the domestic and foreign markets. While investing in new equipment will increase fixed production costs, it will ultimately result in lower variable costs per unit of output.

2. To switch to 100% production from own-produced flour through association with grain producers (agricultural enterprises in the Cherniakhiv raion), i.e. apply the reverse vertical integration strategy, or purchase a sufficient

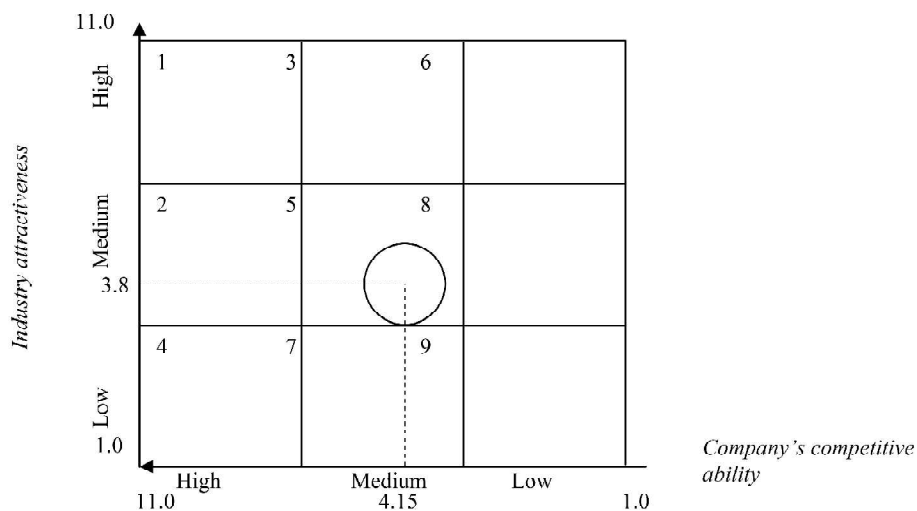

Fig. 2. McKinsey matrix for "Alenrud" LLC

Source: authors' research.

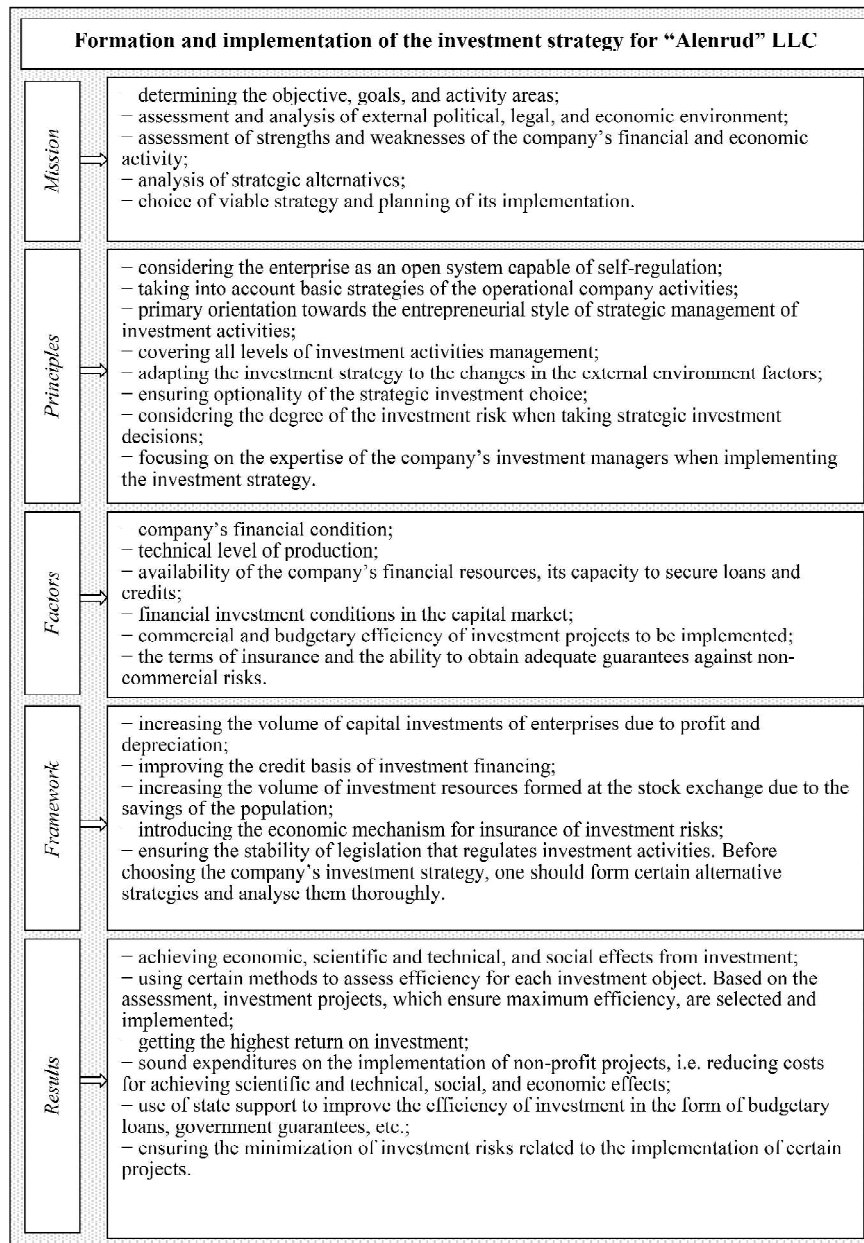

Fig. 3. Determinants of the investment strategy implementation for "Alenrud" LLC

Source: authors' development.

amount of grain on the Agri-industrial Exchange during the lowest grain prices in the market (August to October). The company has all the resources necessary to accomplish this, including its own mill and idle reserve warehouses for storing flour. These measures will contribute to the reduction of the cost price. For instance, confectionery products will be more affordable for low-income consumers because of the price reduction.

3. To establish a marketing department in the company and carry out thorough market research, simulate the situation regarding the demand and supply for the products the enterprise produces, and clearly identify consumer preferences.

Apart from the implementation of particular investment projects, strategic marketing functions should be performed on a regular basis. In particular, during the constant analysis of the market and the strategic situation,

there should be a search for adequate situations of changes in the strategic potential of the company, that is, future investment projects. As a result of the shift to markets, there is the task to shape a new policy, create new structural divisions, intensify marketing activities, etc.

At present, there are six employees in the company's marketing department. Moreover, one of them specializes in price policy, two in creating demand and boosting sales, two more in marketing research, and one is the head of the marketing department. Product sales are handled by the sales and trade department. It is proposed to reorganize the marketing by involving a product policy specialist who will be responsible for planning and analyzing the findings of marketing research for each product item (Fig. 4).

Enhanced cooperation between employees of the marketing department will make it possible to maximize

the product portfolio and activate the company's product policy. Given the need to possess objective and pertinent information about consumer demand and preferences, it is crucial to interact with specialists from the department of market research. First and foremost, it is important to pay attention to improved communication activity, in particular, making sure that the company's advertising operations are organized with the goal of popularizing products, and disseminating information about their quality and available assortment.

Advertising activities in the company are carried out by employees of the marketing department. The company's corporate website is one of the important attributes of the brand, and its significance is constantly increasing. It is expedient to place banner ads on the Internet on advertising platforms with high traffic, which will ensure the promotion of new products and image campaigns. An estimation of the optimal parameters of international banner advertising is given in Table 4.

Therefore, the calculations show that a number of factors, the most important of which are the cost of 1000 banner displays, the cost of attracting one visitor, the number of deals concluded as a result of visiting the site, and the average profit per deal, determine the profit from banner advertising. In addition, the average profit per deal should be as large as possible for banner advertising to remain profitable. In the opposite case, expenses will exceed the profit, and banner advertising will become unprofitable (option 2). According to calculations, the economic effect of banner advertising will amount to UAH 2.4 thousand.

However, it should be noted that if calculations are performed over a longer time period (in the example above, calculation parameters valid for a month were used), the numerical indicators will more accurately reflect the profitability of banner advertising. In addition, specialists of the marketing department at "Alenrud" LLC should conduct a constant survey of visitors who have concluded a purchase agreement for the company's products. There should be questions about how they found the enterprise, as well as the goods and services it offers. Therefore, in order to ensure the high investment attractiveness of "Alenrud" LLC, it is essential to continuously monitor the market through marketing research. This is because managers will be able to quickly respond to market changes and make effective managerial and marketing decisions as a result of this information.

It is important to conduct a comparison forecast of the volume of sold goods in order to determine the strategic prospects for the development of "Alenrud" LLC within the context of the outlined measures intended to shape the investment attractiveness of the firm. The

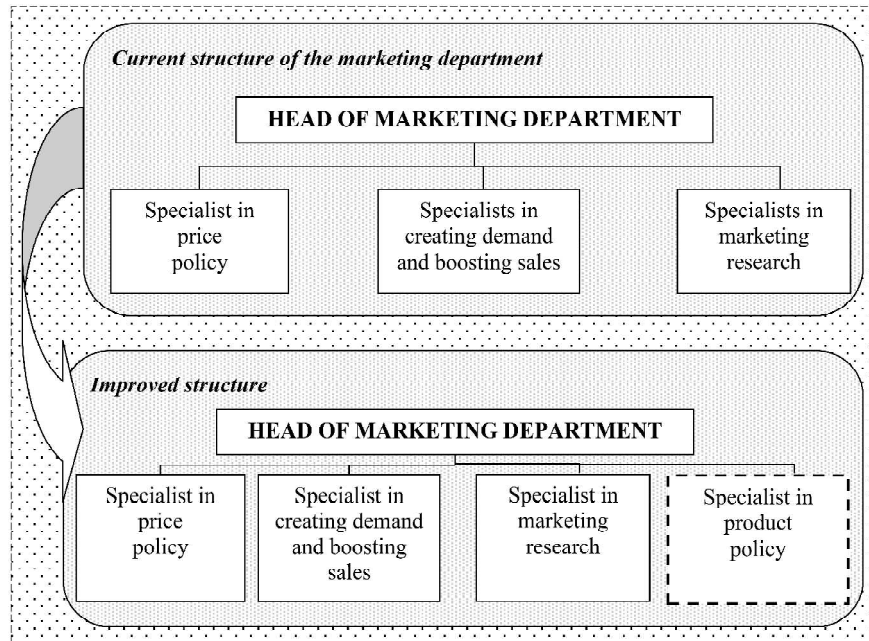

Fig. 4. Improvement of the marketing department at "Alenrud" LLC

Source: authors' development.

Table 4. Description of the banner advertising parameters in the context of the product policy implementation at "Alenrud" LLC

Indicator	Option 1	Option 2
Cost of 1000 banner displays, UAH	180.0	90.0
Cost of attracting 1 visitor, UAH	40.0	20.0
CTR, %	0.45	0.45
Number of visitors, people	100	100
Number of banner displays, thousand times	15	15
Costs of banner display, UAH thousand	4.0	2.0
Number of deals as a result of visiting banner, pcs.	5	5
Average profit per deal, UAH	1280.0	170.0
Gross profit from banner advertising, UAH thousand	6.4	0.85
Costs of banner advertising, UAH thousand	4.0	2.0
Profit from banner advertising, UAH thousand	2.4	-1.15

Source: authors' research.

forecast should be carried out using the method of extrapolation of the dynamic series trend. The analysis found that the time series of the volume of sold products is characterized by an upward trend. In particular, Student's t-test, in this case, is $t_{act} = 6.77$, while the critical value of the coefficient for the significance level $\alpha = 0.05$ is $t_{tab} = 4.55$.

The existing trend of the indicator development was mathematically described using a variety of functions, the most significant of which is the 2nd-order polynomial function, which has the following form:

$$y = 25802 - 3569.7x + 297.09x^2.$$

The obtained trend is adequate, as evidenced by the comparison of the actual and critical values of the Fisher criterion for the significance level $\alpha = 0.05$: the actual level of the criterion $F_{act} = 13.3$ is greater than its tabular value $F_{tab} = 5.12$. The mathematical equation indicates that the average annual slowdown of the volume of goods and services sold by "Alenrud" LLC is UAH 6,169.4 thousand,

while the average annual acceleration of the growth of this indicator is UAH 289.3 thousand.

The conducted research suggests that the efficiency of the economic activity of "Alenrud" LLC and its investment attractiveness is largely dependent on the ability to adapt its internal environment and develop the potential of the enterprise following the constructive and destructive changes in the external business environment.

CONCLUSIONS AND PROSPECTS FOR FURTHER RESEARCH IN THIS DIRECTION

The findings of the investigation into the activities of "Alenrud" LLC suggest that the company is significantly influenced by exogenous factors. The main problems of "Alenrud" LLC in the context of its strategic forecast are the intensifying competition in the confectionery market; rising production costs; insufficient marketing research, etc. In these circumstances, it is necessary to concentrate efforts on the activation of investment activities, the organization of communication activities, and the proper marketing research of domestic and foreign markets, which will ensure objective monitoring of consumer interests. It is proposed to reorganize the marketing department by involving a product policy specialist. The future investment climate and alternative development of the business will be determined by the implementation of the mentioned steps.

Література:

1. Ільїна М.В., Шпильова Ю.Б. Інституційне середовище формування стратегії розвитку територіальних громад. Приазовський економічний вісник. 2020. Випуск 1 (18). С. 26—31.
2. Ільчук В., Шпомер Т. Інноваційно-інвестиційна діяльність АПК: сучасний стан і проблеми розвитку. Agricultural and Resource Economics. 2017. Vol. 3. No 1. P. 108-118. URL: <http://www.arejournal.com>
3. Кліменко О. М., Степаненко Н. О. Інституційні засоби інвестиційної привабливості України. Ефективна економіка. 2019. № 4. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=6984>. DOI: 10.32702/2307-2105-2019.4.33.
4. Крикун Т.І. Місцеві бюджети як інструмент економічного розвитку адміністративно-територіальних одиниць. Ефективна економіка. 2020. № 12. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=8470> (дата звернення: 25.05.2022). DOI: 10.32702/2307-2105—2020.12.124.
5. Настечко К.О. Тенденції розвитку інвестиційної діяльності у сільському господарстві та її вплив на результати. Науковий вісник НЛТУ України. 2017. № 20. С. 7—10.
6. Ткаченко С. Є. Аналіз інвестиційної діяльності в аграрному секторі України, визначення факторів та шляхів її активізації. Економіка та суспільство. 2021. Вип. 23. URL: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/138>
7. Томілін О. О., Ставицька В. О., Тимко А. К. Краудфандинг як інструмент залучення інвестицій в інноваційні технології. Вісник ХНАУ ім. В.В. Докучаєва. Серія "Економічні науки": зб. наук. пр. Харків: ХНАУ, 2021.

Т. 1. Серія: "Економічні науки". С. 84—97. URL: <http://dspace.pdaa.edu.ua:8080/handle/123456789/11034>.

8. Філіпенко А. Особливості розвитку іноземного інвестування в економіку України. Фінанси України. 2017. № 2. С. 95—98.

9. Харчук С. А. Стан інвестиційної діяльності підприємств України в умовах економічної нестабільності. Економіка та держава. 2020. № 1. С. 66—72. DOI: 10.32702/2306-6806.2020.1.66

10. Шамрай М.І., Кравчук Н.І. Фінансова складова економічної безпеки сільськогосподарських підприємств. Вісник ЖНАЕУ. 2010. № 2 (57). 322 с.

References:

1. Il'ina, M.V. and Shpyl'ova, Yu.B. (2020), "Institutional frame forming the development strategy for territorial communities", Pryazovs'kyj ekonomichnyj visnyk, vol. 1 (18), pp. 26—31.
2. Il'chuk, V. and Shpomer, T. (2017), "Innovation and investment activity of AIC: current state and problems of development", Agricultural and Resource Economics, Vol. 3, No 1, pp. 108—118, available at: <http://www.arejournal.com> (Accessed 25.05.2023).
3. Klivenko, Olena and Stepanenko, Nataliia (2019), "Institutional means for improving investment attractiveness of Ukraine", Efektyvna ekonomika, [Online], vol. 4, available at: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=6984> (Accessed 25.05.2023). DOI: 10.32702/2307-2105-2019.4.33
4. Krykun, T. (2020), "Local budgets as a tool for economic development of administrative-territorial units", Efektyvna ekonomika, [Online], vol. 12, available at: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=8470> (Accessed 25.05.2022). DOI: 10.32702/2307-2105—2020.12.124.
5. Nastechko, K.O. (2017), "Trends in the development of investment activity in agriculture and its impact on results", Naukovyj visnyk NLTU Ukrainy, vol. 20, pp. 7—10.
6. Tkachenko, S. Ye. (2021), "Analysis of investment activity in the agricultural sector of Ukraine, determination of factors and ways of its activation", Ekonomika ta suspil'stvo, vol. 23, available at: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/138> (Accessed 25.05.2023).
7. Tomilin, O. O., Stavyt's'ka, V. O. and Tymko, A. K. (2021), "Crowdfunding as a tool to attract investment in innovative technologies", Visnyk KhNAU im. V.V. Dokuchaieva. Seriiia "Ekonomichni nauky", vol. 1, pp. 84—97, available at: <http://dspace.pdaa.edu.ua:8080/handle/123456789/11034> (Accessed 25.05.2023).
8. Filipenko, A. (2017), "Features of the development of foreign investment in the economy of Ukraine", Finansy Ukrainy, vol. 2, pp. 95—98.
9. Kharchuk, S. (2020), "State of investment activity of enterprises of Ukraine in conditions of economic instability", Ekonomika ta derzhava, vol. 1, pp. 66—72. DOI: 10.32702/2306-6806.2020.1.66
10. Shamraj, M.I. and Kravchuk, N.I. (2010), "Financial component of economic security of agricultural enterprises", Visnyk ZhNAEU, vol. 2 (57).
Стаття надійшла до редакції 10.06.2023 р.

УДК 658.8:330.322

M. Matveyev,

*PhD in Economics, Associate Professor, Head of the Department of Management and Marketing,
Ukrainian National Forestry University,*

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-3175-7324>

K. Chumakov,

*PhD in Economics, Associate Professor of the Department of Management and Tourism,
Municipal Institution of Higher Education, "Khortytsia National Educational
Rehabilitation Academy" of Zaporizhzhia Regional Council*

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-5401-3489>

DOI: 10.32702/2306-6814.2023.12.73

SMART MANAGEMENT AS A MODERN TOOL FOR MANAGING ENTERPRISE OPERATIONS

М. Е. Матвеев,

к. е. н., доцент, завідувач кафедри менеджменту та маркетингу,
Національний лісотехнічний університет України,

К. І. Чумаков,

к. е. н., доцент кафедри менеджменту та туризму, Комунальний заклад вищої освіти

"Хортицька національна навчально-реабілітаційна академія" Запорізької обласної ради

СМАРТМЕНЕДЖМЕНТ ЯК СУЧАСНИЙ ІНСТРУМЕНТ УПРАВЛІННЯ ДІЯЛЬНІСТЮ ПІДПРИЄМСТВА

The article highlights the features of smart management as a key tool for managing enterprise activities. It has been determined that the term "smart" characterises tasks in the context of enterprise management, in particular, strategic, measurable, adaptive, realistic, and time-bound. It has been established that smart management is a form of organising management processes using innovative digital smart technologies to develop behavioural models of management system functions based on the accumulated empirical knowledge base of management processes, decisions, and results. It has been identified that smart management of the enterprise involves an innovative enterprise management system creation based on the development of economic, financial, resource, scientific, technological, and environmental subsystems to achieve sustainable competitive advantages and its own potential. It has been found that the use of smart management methods in setting goals in enterprise management helps to develop the ability to correctly determine the criteria for setting goals, break them down into subgoals and plan what is to be done to achieve the result, monitor the process of achieving the latter, set and adhere to priorities in achieving goals, and delegate tasks. The key advantages and new opportunities for the activities of the enterprise top managers who have moved to the level of enterprise smart management have been identified. The business processes that are implemented on the basis of the use of smart management of the enterprise have been outlined. It has been established that enterprise smart management involves the identification and evaluation of all resources available to the business by determining the degree of possible development of potential innovations. It has been determined that the goals of smart management of enterprise activities should be strategic, define evaluation criteria, be customisable, provide opportunities for correction and adjustment, and be time-bound. It has been determined that the smart approach to enterprise management involves the use of artificial intelligence to create a genuine and positive involvement of employees to increase the efficiency of the company's activities as a whole.

У статті висвітлено особливості смартменеджменту як ключового інструменту управління діяльністю підприємства. Визначено, що термін "smart" характеризує завдання в контексті управління діяльністю підприємства, зокрема, стратегічність, вимірювальність, адаптивність, реалістичність, обмежені часові рамки. Встановлено, що смартменеджмент — це форма організації процесів управління з використанням інноваційних цифрових розумних технологій для розробки поведінкових моделей функцій системи управління на основі накопиченої емпіричної бази знань про процеси, рішення та результати управління. З'ясовано, що смартменеджмент підприємства передбачає створення інноваційної системи управління підприємством на основі розвитку економічної, фінансової, ресурсної, науково-технологічної та екологічної підсистем для досягнення стійких конкурентних переваг і власного потенціалу. Встановлено, що використання методів смартменеджменту у постановці цілей в управлінні підприємством допомагає розвинути вміння правильно визначати критерії постановки цілей, розбивати їх на підцілі та планувати, що потрібно зробити для досягнення кінцевого результату, контролювати процес досягнення результатів, встановлення та дотримання пріоритетів у досягненні цілей, вміння делегувати завдання. Визначено ключові переваги та нові можливості діяльності топ-менеджерів підприємства, які перейшли на рівень смартменеджменту підприємства. Розкрито бізнес-процеси, які реалізуються на базі використання смартменеджменту підприємства. З'ясовано, що смартменеджмент підприємства передбачає виявлення та оцінку всіх ресурсів, доступних для бізнесу, шляхом визначення ступеня можливого розвитку потенційних інновацій. Виявлено, що цілі смартменеджменту діяльності підприємства повинні бути стратегічними, визначати критерії оцінки, бути настроюваними, забезпечувати можливості виправлення та коригування і мати чіткі часові рамки. Визначено, що смартпідхід до управління діяльністю підприємства передбачає використання штучного інтелекту для створення справжнього та позитивного залучення працівників до підвищення ефективності діяльності підприємства в цілому.

Key words: smart management, management, enterprise, activity, competitiveness.

Ключові слова: смартменеджмент, управління, підприємство, діяльність, конкурентоспроможність.

PROBLEM STATEMENT

In order to operate successfully in a changing and dynamic environment, enterprises need to form a management system based on the introduction of innovations and the use of digital technologies. Forming an approach to business management based on innovation, cost-effectiveness, high productivity, and meaningful customer experience is crucial for the success of an enterprise in today's fast-paced and ever-changing business environment.

As far as the modern era of digitalisation is concerned, the transition to smart management is becoming a requirement and necessity of the times. It is the transition to enterprise smart management that ensures its successful functioning in the unstable market conditions. Since the theoretical and practical aspects of enterprise smart management are in the process of formation and development, the study of the peculiarities of this process as a key tool for enterprise management is becoming increasingly relevant.

REVIEW AND ANALYSIS OF RECENT RESEARCH AND PUBLICATIONS

The aspects of smart enterprise management have been studied by I. Bashynska, A. Bondarchuk, D. Doran,

S. Kis, V. Namestnik, M. Pavlov, O. Ratushniak, O. Ustenko, A. Chaikina, N. Shpak, I. Yashchyshina and others.

Nevertheless, it is worth mentioning that enterprise smart management as a tool aimed at performance enhancement has not been thoroughly researched.

The objective of the article is to highlight the features of smart management as a key tool for managing the activities of an enterprise.

RESEARCH SUMMARY

Digital transformation is reshaping business models, changing the way customers and employees interact with each other and the enterprise as a whole. Social and business values increase when people, devices, and resources are connected in a meaningful way.

As far as smart management is concerned, it should be mentioned that the term "smart" derives from an abbreviation first used by G. Doran in 1981 to define the tasks and objects of management activities [1].

Thus, the term "smart" describes tasks in the context of enterprise management [1; 2]:

— Strategic (S) — strategy is the broadest interpretation that is best suited for enterprise smart mana-

gement; goals are set for the long term, that is, for the entire period of enterprise smart management (both process and state);

— Measurable (M) — goals should be evaluated according to specific criteria, that is quantitatively or qualitatively, or based on indicators which can be assessed, analysed and further management decisions can be made at any time;

— Adaptive (A) — the key feature is the rapid change in technology, which requires adjustments in direction; this feature summarises the previous two and indicates that goals need to be reviewed and adjusted over a period of time, which means that they need to be evaluated at a certain point in time to adapt to constant environmental changes;

— Realistic (R) — there should be a clear understanding of the results that can be achieved using the available resources;

— Time-bound (T) — although the concept of objectives already implies time constraints, it is necessary to set a clear time frame for the objectives and divide the objectives into long-term, medium-term and short-term ones to ensure overall consistency between control and objectives at all stages.

Smart management is a form of organising management processes using innovative digital smart technologies to develop behavioural models of management system functions based on the accumulated empirical knowledge base of management processes, decisions, and results. This form of management is characterised by a clear structure of management processes, as it simplifies the process of making management decisions in standard conditions, increases the efficiency and speed of internal and external communication processes, and ensures high transparency of running business [3].

Enterprise smart management involves the creation of an innovative enterprise management system based on the development of economic, financial, resource, scientific, technological, and environmental subsystems to achieve sustainable competitive advantages and its own potential [4].

It is worth mentioning that in order to reach the company's goals, every top manager must learn to set clear objectives. These should indicate what the departments headed by them are doing. It is essential that the objectives formulated by the top manager derive from the general goals and are in line with the strategic direction of the company's development. Sometimes it is good if each lower-level manager clearly knows not only their own goals, but also the goals of the entire business process and the enterprise as a whole. The goals of each manager should clearly define their contribution to the achievement of the enterprise's goals in all major areas of development of the enterprise.

The use of smart management methods in setting objectives in enterprise management helps to develop the ability to correctly determine the criteria for setting them, break them down into subgoals and plan what needs to be done to achieve the result, control the process of achieving it, set and adhere to priorities in achieving goals, and

delegate tasks. By applying the key principles of smart management, top managers of an enterprise can increase the chances of reaching strategic and tactical goals, develop in a specific direction, and ensure the competitiveness and efficiency of the enterprise in all areas of development [5].

Practice shows that top managers of enterprises that have moved to the level of enterprise smart management have noted the following key advantages and new opportunities of this process [6].

— transformation into a modern enterprise with the cutting-edge IT solutions for business operations and efficient functioning;

— the ability to organize remote work to ensure an uninterrupted production process and solve business problems, which directly affects the productivity and efficiency of the enterprise;

— expansion of the corporate network, which, in turn, increases the adaptability and operational flexibility of the enterprise;

— re-engineering of the company's business processes to identify "weaknesses" and digitalisation of business processes that add value.

Enterprise smart management shows that today's dynamic business environment requires fast and efficient business processes to be carried out by means of:

1. Empowering the workforce (including providing mobile devices and applications for secure access to people, data, and multifunctional applications anytime and anywhere).

2. Enhancing team collaboration (support for collaboration tools that seamlessly encourage connectivity and productivity without delays in response or teamwork).

3. Customer orientation (use of intuitive tools that ensure customer acceptance of products, which will lead to increased productivity and practical experience).

It should be noted that the main advantages of enterprise smart management are: 1) the possibility to mass produce products with individual characteristics; 2) increasing the speed and flexibility of all business processes; 3) ensuring safety in hazardous manufacturing conditions; 4) improving product quality [7].

Enterprise smart management involves identifying and evaluating all resources available to the business by determining the degree of possible development of potential innovations. After identifying and assessing the resource components, it is necessary to develop appropriate strategies for improving all types of activities, in particular by calculating the financial possibilities of cost recovery and identifying reserves for introducing innovations into activities.

Not only top managers, but also employees of the enterprise should be involved in the development and implementation of a smart approach to managing the enterprise. Not only will decentralised management and the search for development alternatives by a united team that ensures the realisation of the potential of the enterprise beneficial for the participants but also have a positive impact on the future development of the enterprise as a whole.

Thus, the goals of smart management of the enterprise should be strategic, define evaluation criteria, be customisable, provide opportunities for correction and adjustment, and have a clear time frame.

By applying the basic principles of smart management, an enterprise increases its chances of achieving strategic and tactical goals, moving in an established direction, and improving competitiveness and efficiency in all areas of development.

It is worth mentioning that information management is a critical aspect of the performance of any enterprise. A smart approach to enterprise managing means that information not only supports strategic goals, but also helps determine the direction of development. For example, an enterprise that is trying to increase profitability by optimising production will outline goals through its traditional decision-making structure and then seek information that can provide an insight into whether these goals are being achieved.

A smart approach to business management involves the use of artificial intelligence to create genuine and positive employee engagement in improving the performance of the enterprise as a whole. Artificial intelligence is used to allow employees to focus on more important tasks. When employees have the freedom to delegate their tasks to automated processes, they have the freedom to innovate and showcase their creativity.

When it comes to using artificial intelligence in smart management, the key step is to develop adequate information management, focusing not only on markets or customers, but also on employees, operations and so on. Under these circumstances, the company should carefully choose the technology for analysing information. It provides the fastest and most accurate result for informed decision-making.

Considering the above, enterprise smart management will contribute to: empowering employees at all levels of the enterprise; bringing the activities of the enterprise to a new level; focusing on customer needs; introducing innovations by improving business processes; increasing the creativity and productivity of employees; and digitalising activities.

CONCLUSIONS

Thus, according to the results of the conducted research, it is determined that enterprise smart management simplifies the process of making business decisions in standard conditions, increases the efficiency and speed of internal and external communication processes, and ensures high transparency of doing business. In addition, the use of smart management in enterprises makes it possible to correctly determine the criteria for setting goals, breaks them down into sub-goals and allows formulating a plan of what is to be done to achieve the result determined by the purpose of the enterprise.

Література:

1. Doran G. T. There's a S.M.A.R.T. way to write management's goals and objectives. *Management Review*. 1981. Vol. 70. Is. 11. Pp. 35—36.

2. Башинська І. О. SMART-підхід до визначення цілей смартизації промислового підприємства. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Економіка та управління*. 2019. Том 30 (69). № 5. С. 41—46.

3. Наместник В. В., Павлов М. М. Електронне, цифрове та smart-управління: сутність та співвідношення термінів. *Вісник НАДУ. Серія "Державне управління"*. 2020. № 1. С. 115—121.

4. Чайкіна А. О., Устенко О. С. Європейський досвід впровадження SMART-підходу на підприємстві. *Інфраструктура ринку*. 2020. Вип. 42. С. 211—216.

5. Ратушняк О. Г., Бондарчук А. В. Використання SMART технологій при постановці цілей в управлінні підприємством. *Матеріали І науково-технічної конференції підрозділів ВНТУ, Вінниця, 10—12 березня 2021 р.* URL: <https://conferences.vntu.edu.ua/index.php/allvntu/index/pages/view/zbirn2021>

6. Шпак Н. О., Кісь С. Ю. Особливості формування системи менеджменту "розумними підприємствами". *Економіка та суспільство*. 2022. Випуск 42. URL: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/1652>

7. Яцишина І. В. Суть та особливості смарт-підприємств. *Наукові записки Національного університету "Острозька академія". Серія "Економіка": науковий журнал*. 2018. № 11 (39). С. 14—18.

References:

1. Doran, G. T. (1981), "There's a S.M.A.R.T. way to write management's goals and objectives", *Management Review*, vol. 70, no. 11, pp. 35—36.

2. Bashynsjka, I. O. (2019), "SMART-approach to determining the goals of smartization of an industrial enterprise", *Vcheni zapysky TNU imeni V. I. Vernad-sjkogho. Serija: Ekonomika ta upravlinnja*, vol. 30 (69) 5, pp. 41—46.

3. Namestnik, V. V. & Pavlov, M. M. (2020), "Electronic, digital and smart management: essence and relationship of terms", *Visnyk NADU. Serija "Derzhavne upravlinnja"*, vol. 1, pp. 115—121.

4. Chajkina, A. O. & Ustenko, O. S. (2020), "European experience of implementing the SMART approach at the enterprise", *Infrastruktura rynku*, vol. 42, pp. 211—216.

5. Ratushnjak, O. Gh. & Bondarchuk, A. V. (2021), "SMART technologies when setting goals in enterprise management", *Materialy І naukovo-tekhnichnoji konferenciji pidrozdiliv VNTU [Materials І of the Scientific and Technical Conference of VNTU divisions]*, available at <https://conferences.vntu.edu.ua/index.php/allvntu/index/pages/view/zbirn2021> (Accessed 25.05.2023).

6. Shpak, N. O. & Kisj, S. Ju. (2022), "Peculiarities of the formation of the management system by "intelligent enterprises", *Ekonomika ta suspiljstvo*, vol. 42, available at <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/1652> (Accessed 25.05.2023).

7. Jashhyshyna, I. V. (2018), "The essence and features of smart enterprises", *Naukovi zapysky Nacionaljnogo universytetu "Ostrozjka akademija"*. Serija "Ekonomika": naukovyj zhurnal, vol. 11 (39), pp. 14—18.

Стаття надійшла до редакції 01.06.2023 р.

УДК 336.743

Р. І. Грешко,
к. е. н., доцент, доцент кафедри фінансів та кредиту,
Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-3054-356X>
В. М. Харабара,
к. е. н., доцент, доцент кафедри фінансів та кредиту,
Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-8555-6440>

DOI: 10.32702/2306-6814.2023.12.77

СУЧАСНИЙ СТАН, ДИНАМІКА ТА ПЕРСПЕКТИВИ ВКЛАДЕНЬ У КРИПТОАКТИВИ В УКРАЇНІ

R. Greshko,
PhD in Economics, Associate Professor,
Associate Professor of the Department of Finance and Credit, Chernivtsi Yuriy Fedkovich National University
V. Kharabara,
PhD in Economics, Associate Professor,
Associate Professor of the Department of Finance and Credit, Chernivtsi Yuriy Fedkovich National University

CURRENT STATE, DYNAMICS AND PROSPECTS OF INVESTING IN CRYPTO ASSETS IN UKRAINE

У статті проаналізовано розвиток ринку криптовалют в Україні та світі. Інформаційною базою дослідження є наукові напрацювання вітчизняних та зарубіжних науковців і фахівців. Особливе значення приділено аналізу динаміки розповсюдження та обігу криптовалют, які зараз налічують понад 2000 різновидів. Розглянуто сутність криптовалюти, як сучасної форми фінансових активів. Визначено та систематизовано можливості та переваги використання криптовалюти в різних країнах. Розглядаються тенденції їх поширення в Україні. Кriptoактиви — це приклад таких об'єктів, які мають відсутність матеріальної форми та самостійну майнову цінність, що створюється за допомогою інформаційних технологій та блокчейн-системи. Досліджено головні шляхи та системи цифрової емісії криптоактивів. Хоча криптоактиви існують тільки у цифровому форматі, вони можуть стати фінансовим інструментом, який сьогодні необхідний суспільству. На сьогодні, криптоактиви не можна використовувати як офіційні гроші, валюту, платіжний засіб, електронні гроші або цінні папери. Проте все більше компаній використовують їх у своїй діяльності. Розвиток економіки та цифрових технологій призвів до появи нової групи об'єктів, яка називається "віртуальні активи". Визначено топ-10 криптовалют на конкретний момент часу із їх ціною, капіталізацією та змінами у вартості за останні дні та тижні. Перелічено компанії в Україні, в яких можна розраховуватись в Bitcoin. Встановлено сучасний стан розвитку ринку криптоактивів в Україні та досліджено, які існують заходи для врегулювання відносин у сфері цифрових активів. Окреслено сучасні тенденції цифрової освіченості населення та рівень використання цифрових активів. Зазначено проблеми, пов'язані з проведенням операцій з криптовалютами в Україні. Висвітлено низький рівень освіченості населення у цій сфері становить велику проблему. Визначено проблеми обліку криптовалюти. Окреслено наслідки ігнорування державою криптовалют. Запропоновано власні рекомендації щодо успішної легалізації криптовалют та їх ефективного впровадження серед населення держав. Зроблено пропозиції щодо концептуальних підходів до державного регулювання розвитку в Україні ринку криптоактивів у середньостроковій перспективі.

The article analyzes the development of the cryptocurrency market in Ukraine and the world. The information base of the study is based on the scientific achievements of domestic and foreign scholars and specialists. Particular attention is paid to the analysis of the dynamics of distribution and circulation of cryptocurrencies, which now number more than 2000 varieties. The essence of cryptocurrency as a modern form of financial assets is considered. The possibilities and advantages of using cryptocurrencies in different countries are identified and systematized. Trends in their distribution in Ukraine are considered. Cryptoassets are an example of such objects that have no material form and independent property value created with the help of information technology and blockchain systems. The main ways and systems of digital issuance of cryptoassets are investigated. Although cryptoassets exist only in digital format, they can become a financial instrument that society needs today. Currently, cryptoassets cannot be used as official money, currency, means of payment, electronic money, or securities. However, more and more companies are using them in their operations. The development of the economy and digital technologies has led to the emergence of a new group of objects called "virtual assets". The article identifies the top 10 cryptocurrencies at a particular moment in time with their price, capitalization, and changes in value over the past days and weeks. Companies in Ukraine where you can pay in Bitcoin are listed. The current state of development of the cryptoassets market in Ukraine is established and the measures to regulate relations in the field of digital assets are investigated. The current trends in digital literacy of the population and the level of use of digital assets are outlined. The problems associated with conducting operations with cryptocurrencies in Ukraine are noted. The low level of public education in this area is highlighted as a major problem. The problems of cryptocurrency accounting are identified. The consequences of the state's ignoring cryptocurrencies are outlined. The author offers her own recommendations for the successful legalization of cryptocurrencies and their effective implementation among the population of the States. Proposals are made regarding conceptual approaches to the state regulation of the development of the cryptoasset market in Ukraine in the medium term.

*Ключові слова: фінансовий актив, цифрові активи, криптовалюта, ринок криптовалют, Bitcoin, блокчейн.
Key words: financial asset, digital assets, cryptocurrency, cryptocurrency market, Bitcoin, blockchain.*

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Криптовалюти з'явилися у фінансовому просторі України та світу протягом останніх кількох років. Це цікава інновація, яка здатна як повністю перевернути усталені бізнес-процеси комерційних банків, підприємств, інших учасників фінансового ринку, так і виявитися лише амбітною ідеєю, яка не має практичного застосування. Тому вивчення сучасного стану ринку криптовалют, слабких та сильних сторін криптоактивів, можливих напрямів їх державного регулювання дозволить окреслити перспективи подальшого їх розвитку.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Поняттям розвитку ринку криптоактивів займаються світові та українські науковці Н. Стівенсон, С. Накамото, І. Гусева, Н. Марченко, А. Гулей [1].

ФОРМУВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ

Метою статті є аналіз теоретичних та практичних аспектів розвитку ринку криптоактивів в Україні та світі.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

В останні кілька років активно розвивається сукупність різних криптовалют, серед яких найбільшу по-

пулярність набув Bitcoin. Профільні організації відстежують активність використання різних крипторішень особами, що проживають у різних країнах. У 2020 році відносна інтенсивність використання крипторішень в Україні знаходилася на найвищому рівні.

Як показано в таблиці 1, Україна посідала четверте місце за інтегральним критерієм, що враховує: вартість криптоцінностей, пересланих із урахуванням населення країни; частоту використання криптоактивів для здійснення невеликих покупок; залишки коштів на рахунках; пряме кредитування без залучення комерційних банків із залученням криптовалют. Це пов'язано з кількома чинниками.

Насамперед, в Україні високий рівень освіченого населення та істотна частка фахівців у сфері інформаційних технологій. Такі фізичні особи часто першими проявляють інтерес до різноманітних рішень в інформаційній сфері, здатної забезпечити краще виконання тих самих щоденних завдань.

Як продемонструвала криза минулих років, довіра населення до державних органів влади була недостатньою. За таких умов очікувалось підвищення розміщення частини коштів в у криптовалют, що дозволяє зберегти цінність накопичених коштів або навіть підвищити її при подальшому зростанні попиту на криптоактиви.

Крім цього, важливо звернути увагу на той факт, що у 2020—2021 роках спостерігалися значні турбулентні процеси, через що уряди розвинених країн емітували

суттєвий обсяг ліквідності для покриття державних видатків, необхідних для мінімізації негативного впливу пандемії. В таких умовах очікуваним було підвищення інфляції, що призвело б до часткового знецінення накопичень. Через це знижувалась довіра до іноземної валюти, яка часто була інструментом мінімізації макроекономічних ризиків українського суспільства. Як результат, частина ліквідності була направлена в криптовалюту.

Насамперед, важливо зазначити, що в методіці розрахунку інтегрального показника важливу роль відіграє інтенсивність використання коштів для здійснення операцій, що вказуватиме на реальне активне залучення криптоактивів до процесу розрахунку. З погляду такого критерію, рейтинг України залишається високим, а саме шосте місце у контексті використання криптоактивів у розрахунку на душу населення для здійснення видатків, і п'яте місце за інтенсивністю застосування криптовалют для здійснення невеликих роздрібних угод. Проте маємо нижчий показник з точки зору привабливості прямого кредитування за допомогою криптоактивів.

Протягом 2019—2021-го років спостерігається постійне збільшення кількості громадян України, що використовують криптовалюту тим чи іншим чином. Так якщо у 2019 р. цей показник становив 3,26 млн чоловік, то у 2021 р. вже 5,6 млн чоловік. Таким чином, сформувався чітка тенденція постійного зростання кількості осіб, що використовують криптоактиви для задоволення власних фінансових потреб (рис. 1).

З точки зору частки населення, яке користується криптовалютами, Україна знаходиться на першому місці. Також у п'ятірку входять РФ, Венесуела, Кенія та США. В Україні кількість власників криптовалют становить 12,73 %, а для порівняння в США цей показник становить 8,31 %. Звичайно, у США абсолютне значення показника вище, проте з точки зору інтенсивності використання криптовалют на душу населення Україна випереджає (табл. 2).

Важливою стороною функціонування криптовалют є створення інфраструктури, яка проводить розрахункові операції для генерування нових елементів криптовалют чи для підтримки роботи діючої системи. У такому контексті слід звернути увагу на обсяги майнінгу біткоїну, як найбільш популярної криптовалюти. Як можна судити, Україна є майже непомітною у відповідній сумі. На неї припадає лише 0,1 % від загальних обсягів майнінгу криптовалюти біткоїн у другій половині 2021 р.

При цьому електроенергія в Україні суттєво дешевша, ніж, наприклад, у США. У цій країні обсяг майнінгу біткоїну становить 35,4 % від світових масштабів (рис. 2).

Щодо інвестування в криптоактиви та його ефективності, то потрібно зазначити, що такий напрямок розміщення коштів є вкрай ризикованим. Адже прогнози її подальшого функціонування є недостатньо обґрунто-

Таблиця 1. Дані про позиції України у рейтингу країн за критерієм проникнення криптовалют у 2021 році

Країна	Бал	Місце	Рейтинг за індивідуальними елементами метрики		
			вартість пересланих криптовалютів з розрахунку на душу населення	об'єм роздрібних транзакцій (<10 тис. доларів) за паритетом купівельної спроможності	P2P об'єм транзакцій за паритетом купівельної спроможності
В'єтнам	1	1	4	2	3
Індія	0,37	2	2	3	72
Пакистан	0,36	3	11	12	8
Україна	0,29	4	6	5	40
Кенія	0,28	5	41	28	1
Нігерія	0,26	6	15	10	18
Венесуела	0,25	7	29	22	6
США	0,22	8	3	4	109
Того	0,19	9	47	42	2
Аргентина	0,19	10	14	17	33

Джерело: сформовано на основі [9].

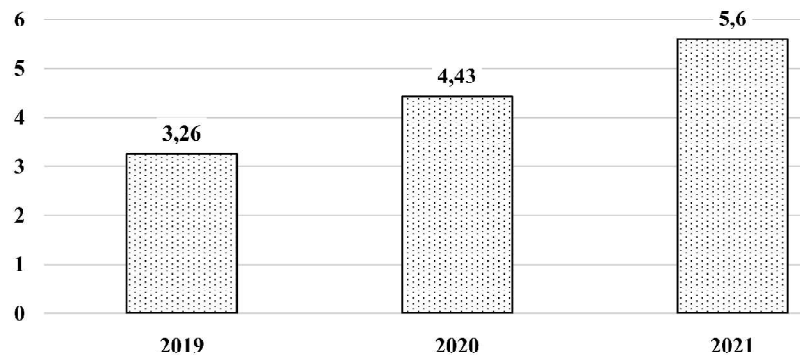

Рис. 1. Динаміка кількості громадян, що володіють криптовалютами в 2019—2021 рр., млн чол.

Джерело: систематизовано, узагальнено та згруповано за даними [2; 4].

ваними, оскільки сама технологія з'явилася досить недавно. Немає гарантій, що інвестор при формованні тенденції зростання вартості криптоактивів не втратить свої інвестиції. З другого боку, з точки зору того періоду, що минув, вкладення за цим напрямком дійсно є фінансово привабливими. Для оцінки ефективності і рентабельності вкладення коштів у криптоактиви співставимо значення вартості таких активів на ринку на кінець періоду та на початок періоду.

Перш за все, слід звернути увагу на найбільш відомий криптоактив, а саме криптовалюту біткоїн. Як мож-

Таблиця 2. ТОП-10 країн по частці населення, що володіє криптовалютами

№	Країна	Кількість власників криптовалют, млн чол.	Частка населення, %
1	Україна	5,57	12,73%
2	РФ	17,38	11,91%
3	Венесуела	2,94	10,34%
4	Кенія	4,58	8,52%
5	США	27,49	8,31%
6	ПАР	4,22	7,11%
7	Нігерія	13,02	6,31%
8	Колумбія	3,12	6,14%
9	В'єтнам	5,96	6,12%
10	Індія	100,74	7,30%

Джерело: сформовано на основі [7].

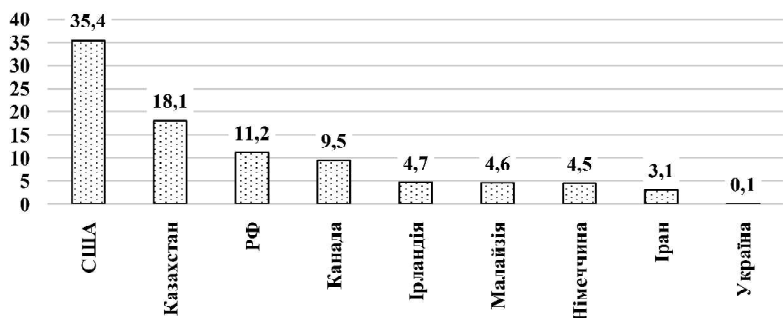

Рис. 2. Частка країн від обсягів майнінгу біткоїна у другій половині 2021 року, %

Джерело: систематизовано, узагальнено та згруповано за даними [5].

на судити по даним графіку, протягом останніх років відбулося різке збільшення вартості цього активу, проте спостерігається значна волатильність. Через відносно невелику ємкість ринку біткоїна порівняно із, наприклад, долларом США, навіть відносно незначні новини можуть призвести до суттєвого зменшення чи збільшення вартості біткоїна (рис. 3).

Незважаючи на такі коливання, все ж з точки зору ефективності протягом попередніх років біткоїн демон-

струє надзвичайно високу привабливість. Так якщо інвестор вклав би кошти на початку 2019 р., то за рік він би отримав обсяг прибутку на свої інвестиції в розмірі 172 %. По результатам 2020 р. значення такого показника становило 254,13 %, а у 2021-у знаходилось лише на рівні 16,28 %. Очевидно, що у процесі розвитку ринку, виникнення більшої кількості майнерів та власників біткоїн перепади у обсязі торгівлі та інших параметрах будуть зменшуватися, що зробить ціну такого активу більш стабільною. Тому можна очікувати на подальше зниження рентабельності вкладень у біткоїн (рис. 4).

Ще одним перспективним та популярним видом криптовалюти є ефіріум. Як показано на графіку, динаміка ціни є подібною. Загалом слід зазначити, що такий параметр суттєво залежить від вартості найбільш популярної криптовалюти, а саме біткоїна. Тому поряд із коливанням вартості цього криптоактиву спостерігається подібна зміна ціни і альтернативних інструментів (рис. 3).

З іншої сторони, рентабельність такого інструменту суттєво відрізняється. Так у 2019

р. ефективність вкладення була дещо нижчою, а саме становила 69,4% річних, проте протягом наступних років цей показник суттєво вищий порівняно із біткоїном. У 2020 р. було зафіксовано значення у розмірі 629,81 % річних, а у 2021-у році інвестори отримали 104,63 % річних (рис. 4).

Ще одна криптовалюта, яка набуває популярності останнім часом, Binance Coin. Така Криптовалюта пов'язана із однією із найбільших платформ, що забезпечує проведення операцій із криптоактивами. Тому протягом останнього року спостерігається суттєве підвищення попиту на такий інструмент (рис. 3).

На відміну від перших двох розглянутих криптовалют, ця забезпечує вкрай високу рентабельність навіть у 2021 р. Так якщо у 2019 р. було згенеровано 192,6 % річних цією криптовалютою, то у 2020 р. від такого активу було отримано вже 143,24 % за рахунок підвищення вартості. По результатам 2021 р. зафіксовано вкрай високий приріст, а саме 745,29 % за рік (рис. 4).

Щодо можливостей державного регулювання випуску, обігу криптоактивів та криптовалют на українському фінансовому ринку та виведення з нього, слід звернути увагу як на стратегічний, концептуальний аспект, так і на подальші тактичні кроки.

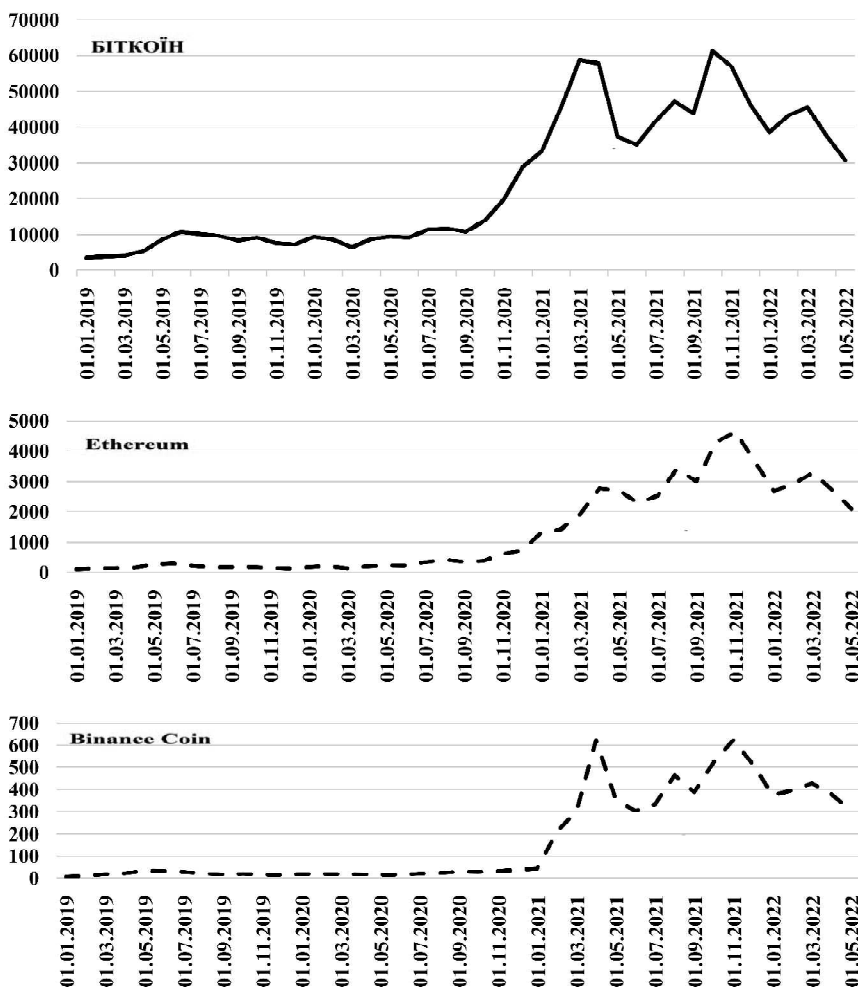

Рис. 3. Динаміка курсів біткоїна, Ethereum, Binance Coin у світі у 2019— травень 2022 рр., долларів США

Джерело: систематизовано, узагальнено та згруповано за даними [5; 6; 8].

Криптоактиви, незважаючи на наявні проблеми з питаннями екології, масштабованості тощо, мають ряд переваг. Особливо це актуально для України, яка має складне валютне законодавство. Криптовалюта дозволяє здійснювати транскордонні перекази, при цьому суттєво мінімізуючи рівень адміністративного навантаження. Крім цього, завдяки постійному зростанню вартості основних криптовалют, привабливістю їх придбання для інвестиційних цілей залишається високою. Це означає, що так чи інакше вітчизняні суб'єкти господарювання будуть використовувати такий інструмент для вирішення своїх фінансових завдань. А враховуючи суттєвий попит, який не буде знижуватись, а також обмежені можливості державного сектору щодо контролю за обігом криптовалют, вважаємо, що оптимальним заходом буде легалізація та впорядкування цієї сфери.

Перш за все важливо розуміти, що якщо виходити із цифри у розмірі 8 млрд дол. США доходів, які українські громадяни отримали у вигляді криптовалют у якості доходу, то стає зрозумілим, що навіть якщо застосувати до такої суми відносно низьку податкову ставку, наприклад, 6 %, як для особи, що зареєстрована приватною особою підприємцем на спрощеній системі оподаткування, то державний бюджет отримає 480 млн дол. США. Це суттєва сума, яка доводить привабливість альтернативи легалізації криптовалют у фінансовому просторі України. Тому стратегічним напрямком державного регулювання обігу криптовалют, а також їх випуску, повинне бути створення необхідної нормативно-правової основи, яка дозволить використовувати такий інструмент легально та без додаткового фінансового чи адміністративного навантаження.

Що ж до тактичних кроків у цій сфері, то слід відмітити, що був прийнятий та підписаний президентом закон України "Про віртуальні активи" [2]. Частково подальші напрямки дії, у тому числі і Національного банку України, відображені у цьому документі. Перш за все, Національний банк України, на нашу думку, повинен здійснити необхідну аналітичну роботу, підготувати усесторонню доповідь щодо фактичних тенденцій і поточного стану використання криптовалют в Україні (рис. 5).

Проте для прийняття важливих державних рішень важливо розуміти фактичний стан справ та володіти необхідною інформаційно-аналітичною основою. Зокрема слід з'ясувати, які обсяги коштів у криптовалюті накопичені фізичними особами, суб'єктами малого і середнього бізнесу, фінансовими організаціями, державою тощо.

Наступним кроком повинне бути визначення практичних ас-

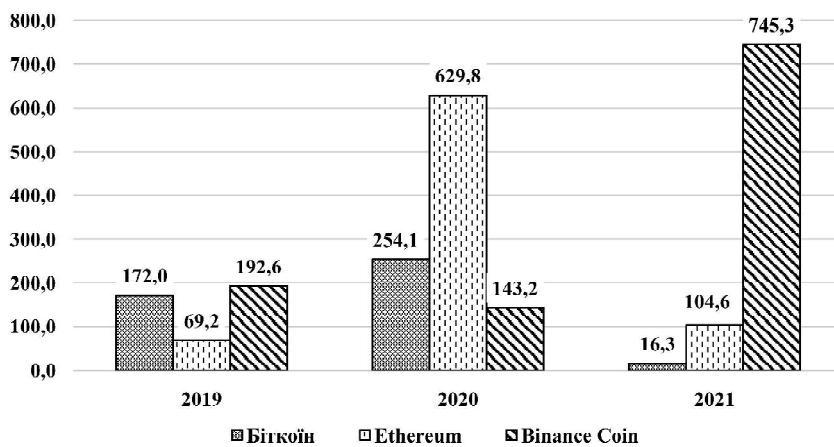

Рис. 4. Рентабельність вкладень в Біткоїн, Ethereum, Binance Coin у світі у 2019– 2021 рр., %

Джерело: систематизовано, узагальнено та згруповано за даними [5; 6; 8].

пектів застосування криптовалют в Україні. Зокрема, Національний банк України повинен визначити, на які саме валюти, окрім гривні, фізичні та юридичні особи мають змогу обмінювати такі цінності.

Також Національний банк України повинен розробити положення щодо функціонування бірж та інших платформ обміну криптовалют між собою та криптовалюта на фіатні гроші. На поточний момент більшість учасників на такому ринку представляють собою відносно невелику кількість великих міжнародних бірж.

Важливим є питання щодо сплати податків. У цьому контексті слід іти за тим напрямком, за яким рухаються інші держави у контексті сервісів міжнародних технологічних гігантів. Наприклад, мова йде про Google, Amazon, Microsoft. Якщо певні прибутки отримані у певній країні, то податки з таких операцій повинні сплачуватись саме у цій країні. У контексті криптовалют також слід зобов'язати такі організації створити віртуальне або фактичне представництво в Україні та сплачувати податки із операцій українських громадян.

Звичайно, сам по собі обмін однієї цінності на іншу не забезпечує формування доходу чи прибутку, проте з таких операцій біржа може отримувати комісійні доходи. У такому контексті важливо забезпечувати своєчасне та в повному обсязі оподаткування згенерованих додатних грошових потоків для наповнення українсько-

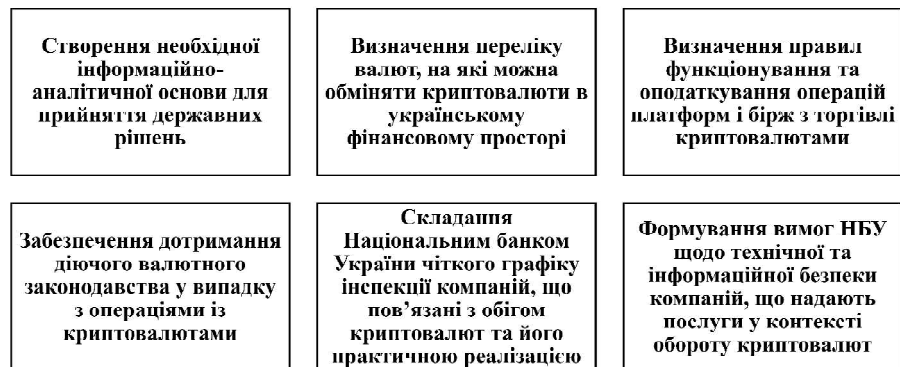

Рис. 5. Оптимальні тактичні заходи державного регулювання ринку криптовалют в Україні

Джерело: складено на основі [3].

го бюджету та мінімізації імовірності виникнення сірих зон на фінансовому ринку.

Також Національний банк України повинен забезпечити дотримання законодавства щодо обігу валюти в країні у контексті криптовалют. Наявні чіткі обмеження щодо обсягів та інших параметрів здійснення таких операцій щодо долара США, євро, усіх інших валют. Звичайно, ті ж норми законодавства повинні стосуватися і криптоактивів.

Також Національний банк України повинен скласти чіткий графік щодо здійснення контрольних заходів, наприклад, інспекції тих компаній, що постачають послуги, пов'язані із обігом криптовалют.

У контексті сучасних подій, у тому числі кібератак Росії проти України у тісному зв'язку із відповідними військовими діями, слід звернути увагу на кібербезпеку учасників ринку криптовалют. У такому контексті Національний банк України повинен сформувавати чіткий перелік вимог щодо організації роботи компаній, що надають послуги, пов'язані із оборотом криптовалют, а саме у контексті забезпечення їх інформаційної і технологічної безпеки. В таких умовах вкрай важливо залучити експертизу Національного банку України, який забезпечить контроль за дотриманням мінімальних умов технічної та інформаційної безпеки організацій, що надають послуги у контексті забезпечення обороту криптовалют.

ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ДАНОМУ НАПРЯМІ

Підводячи підсумок, зазначимо, що загалом позиції України на світовому ринку криптовалют є помітними. Спостерігається постійне збільшення кількості громадян, що володіють криптовалютами, а саме з 3,26 млн чоловік у 2019 р. до 5,6 млн чоловік у 2021 р. З іншої сторони, місце України у сфері майнінгу біткойна у другій половині 2021 р. є непомітним.

В дослідженні виділено стратегічні і тактичні аспекти у контексті державного регулювання ринку криптовалют в Україні. З точки зору стратегії подальшої поведінки оптимальною альтернативою є підтримка легалізації процесу застосування криптовалют в Україні.

Що ж до тактичних кроків, то слід сформувавати чіткі вимоги щодо інформаційної та технічної безпеки компаній, що надають послуги, пов'язані з оборотом криптовалют, визначити правила функціонування та оподаткування бірж, що проводять операції з криптовалютами у фінансовому просторі України, забезпечити дотримання діючого валютного законодавства у випадку з операціями із криптовалютами тощо.

Література:

1. Гулей А. І., Язлюк Б. О., Гулей С. А. Тенденції та перспективи розвитку криптовалют у світовій фінансовій системі. Український журнал прикладної економіки. 2018. Том 3. №3. ISSN 2415-8453. URL: http://ujae.org.ua/wpcontent/uploads/2019/10/ujae_2018_r03_a01.pdf (дата звернення 21 травня 2023 р.).
2. Дослідження: онлайн-українці та криптовалюта. URL: <https://tns-ua.com/news/doslidzhennya-onlayn-ukrayintsi-ta-kriptovalyuta>.

3. Закон України "Провіртуальні активи" від 17.02.2022 № 2074-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2074-20#Text> (дата звернення 22 травня 2023 р.).

4. Частка власників криптовалют в Україні — найбільша у світі. URL: <https://www.slovoidilo.ua/2021/10/13/infografika/finansy/chastka-vlasnykiv-kriptovalyuty-ukrayini-najbilsha-sviti> (дата звернення 22 травня 2023 р.).

5. Bitcoin. URL: <https://www.investing.com/crypto/bitcoin/historical-data> (дата звернення 25 травня 2023 р.).

6. BNB. URL: <https://www.investing.com/crypto/bnb/historical-data> (дата звернення 21 травня 2023 р.).

7. Cryptocurrency across the world. URL: <https://triple-a.io/crypto-ownership/#:~:text=As%20of%202021%2C%20we%20estimated,are%20already%20accepting%20cryptocurrency%20payments> (дата звернення 23 травня 2023 р.).

8. ETH/USD — Ethereum US Dollar. URL: <https://www.investing.com/crypto/ethereum/eth-usd> (дата звернення 26 травня 2023 р.).

9. Global Crypto Adoption Index. URL: <https://blog.chainalysis.com/reports/tag/global-crypto-adoption-index/> (дата звернення 26 травня 2023 р.).

References:

1. Hulej, A.I. Yazliuk, B.O. and Hulej, S.A. (2018), "Trends and prospects for development cryptocurrencies in the world financial system", *Ukrains'kyj zhurnal prykladnoi ekonomiky*, vol. 3, no. 3, available at: http://ujae.org.ua/wpcontent/uploads/2019/10/ujae_2018_r03_a01.pdf (Accessed 21 May 2023).
2. Kantar Group (2023), "Research: online Ukrainians and cryptocurrency", available at: <https://tns-ua.com/news/doslidzhennya-onlayn-ukrayintsi-ta-kriptovalyuta> (Accessed 22 May 2023).
3. Verkhovna Rada of Ukraine (2022), The Law of Ukraine "About virtual assets", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2074-20#Text> (Accessed 22 May 2023).
4. Slovo i dilo (2021), "The share of cryptocurrency owners in Ukraine is the largest in the world", available at: <https://www.slovoidilo.ua/2021/10/13/infografika/finansy/chastka-vlasnykiv-kriptovalyuty-ukrayini-najbilsha-sviti> (Accessed 22 May 2023).
5. investing.com (2023), "Bitcoin", available at: <https://www.investing.com/crypto/bitcoin/historical-data> (Accessed 25 May 2023).
6. investing.com (2023), "BNB", available at: <https://www.investing.com/crypto/bnb/historical-data> (Accessed 21 May 2023).
7. Triple-A (2023), "Cryptocurrency across the world", available at: <https://triple-a.io/crypto-ownership/#:~:text=As%20of%202021%2C%20we%20estimated,are%20already%20accepting%20cryptocurrency%20payments> (Accessed 23 May 2023).
8. investing.com (2023), "ETH/USD — Ethereum US Dollar", available at: <https://www.investing.com/crypto/ethereum/eth-usd> (Accessed 26 May 2023).
9. Chainalysis (2022), "Global Crypto Adoption Index", available at: <https://blog.chainalysis.com/reports/tag/global-crypto-adoption-index/> (Accessed 26 May 2023).
Стаття надійшла до редакції 12.06.2023 р.

К. В. Завгородній,
к. е. н., ДП "Виробниче об'єднання" Південний машинобудівний завод ім. О.М. Макарова"
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-7953-3971>

DOI: 10.32702/2306-6814.2023.12.83

ПЕРСПЕКТИВИ ІНКЛЮЗИВНОГО РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

K. Zavgorodniy,
PhD in Economics,
State Enterprise "Production Association Southern Machine-Building Plant named after A.M. Makarov", Ukraine

PROSPECTS OF INCLUSIVE DEVELOPMENT OF THE NATIONAL ECONOMY

Метою статті є дослідження процесу перспектив інклюзивного розвитку національної економіки в сучасних умовах. Останніми роками рецесія національної економіки відбувається під дією війни та ведення бойових дій на більшості території України, перед цим пандемією коронавірусної інфекції. Це найбільші негативні фактори, що вплинули та впливають на стан національної економіки. Саме за таких умов, існує необхідність переходу на інклюзивний розвиток національної економіки.

Наголошено, що за період війни українська економіка зазнала значних збитків через воєнний конфлікт, проте успішно здійснила адаптаційні заходи. Визначено, що проведена політика перерозподілу навантаження від втрат з бізнесу та населення на державний бюджет за допомогою програм підтримки, нової податкової політики, стабілізації курсу гривні та заморожування тарифів. Доведено, що основою адаптаційних заходів є фінансова допомога від міжнародних партнерів у вигляді кредитів, грантів або інвестицій, технічної та економічної підтримки, консультацій з реформування економіки та фінансової системи, навчання та розвитку людських ресурсів, а також технологічної та інноваційної співпраці. Доведено, що національна економіка успішно адаптувалася до нових умов, бізнес продовжує свою діяльність завдяки швидкій адаптації та державній підтримці.

Обґрунтовано, що в умовах глобальної нестабільності та воєнного конфлікту, формування національної економічної активності та забезпечення справедливих можливостей для всіх співучасників вимагає поєднання ефективних економічних заходів з соціальними та політичними ініціативами у рамках інклюзивного національного розвитку. Визначено, що тільки так можна побудувати стійке та інклюзивне суспільство, яке впорається з викликами та забезпечить стабільний розвиток країни. Доведено, що у рамках інклюзивного розвитку національної економіки велику роль відіграють розвиток людського капіталу, стимулювання підприємництва та інноваційності, підтримка малого та середнього бізнесу, забезпечення доступу до кредитних ресурсів, покращення інфраструктури та забезпечення стабільного економічного середовища.

The purpose of the article is to study the process of the prospects of inclusive development of the national economy in modern conditions. In recent years, the recession of the national economy has been taking place under the influence of the war and the conduct of hostilities in most of the territory of Ukraine, preceded by the pandemic of corona virus infection. These are the biggest negative factors that influenced and influence the state of the national economy. It is under such conditions that there is a need to transition to inclusive development of the national economy.

It was emphasized that during the war, the Ukrainian economy suffered significant losses due to the military conflict, but successfully implemented adaptation measures. It was determined that the policy of redistributing the burden of losses from business and the population to the state budget with the help of support programs, a new tax policy, stabilization of the hryvnia exchange rate and freezing of tariffs was carried out. It has been proven that the basis of adaptation measures is financial assistance from international partners in the form of loans, grants or investments, technical and economic support, consultations on reforming the economy and financial system, training and development of human resources, as well as technological and innovative cooperation. It has been proven that the national economy has successfully adapted to new conditions, business continues its activities thanks to quick adaptation and state support.

It is substantiated that in the conditions of global instability and military conflict, the formation of national economic activity and the provision of fair opportunities for all participants requires a combination of effective economic measures with social and political initiatives within the framework of inclusive national development. It was determined that this is the only way to build a sustainable and inclusive society that will cope with challenges and ensure the stable development of the country. It has been proven that the development of human capital, stimulation of entrepreneurship and innovation, support of small and medium-sized businesses, provision of access to credit resources, improvement of infrastructure and provision of a stable economic environment play an important role in the inclusive development of the national economy.

*Ключові слова: національна економіка, інклюзивний розвиток, адаптаційні заходи, війна, реформи.
Key words: national economy, inclusive development, adaptation measures, war, reforms.*

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Останніми роками рецесія національної економіки відбувається під дією війни та ведення бойових дій на більшості території України, перед цим пандемією коронавірусної інфекції. Це найбільші негативні фактори, що вплинули та впливають на стан національної економіки. Саме за таких умов, існує необхідність переходу на інклюзивний розвиток національної економіки.

Гуторов А. О. вважає що "інклюзивний розвиток охоплює процеси економічного зростання та розвитку, інклюзивність як систему інклюзій, враховує антропогенне навантаження на екосистему, а також реляційний характер соціально-економічних трансформацій. Він неодмінно супроводжується становленням економіки знань, ноосферним і культурним розвитком соціуму, переорієнтацією систем управління економікою на засади плановірності, інтерактивності, публічності та демократичного централізму під час ухвалення обґрунтованих рішень. У методологічному плані інклюзивний розвиток національної економіки базується на принципах справедливості, сталості, спільної участі, недискримінаційності, стабільності, зростання в довгостроковій перспективі. Усе це тісно пов'язане з імперативами людиноцентризму, неоіндустріалізації, сталого розвитку, "зеленої" економіки, неоруралізму тощо" [1]. Тому, дослідження перспектив інклюзивного розвитку національної економіки в сучасних умовах є досить актуальним.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Особливостям дослідження процесу прогнозування в системі управління національною економікою, приділено значну увагу вітчизняними вченими, зокрема: Базилюк А., Жулин О., Іртищева І., Крамаренко І., Кожина А. Тютюнникова С., Стегней М., Пивоварова К., Федулова Л. Але водночас значна кількість проблем формування об'єктивної необхідності, прогнозування в системі управління національною економікою залишаються недостатньо розкритими відповідно до сучасних умов. У наявних наукових публікаціях неповною мірою знайшли відображення сучасні погляди науковців щодо особливостей управління цифровою трансформацією в Україні.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ (ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ)

Метою статті є дослідження процесу перспектив інклюзивного розвитку національної економіки в сучасних умовах.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Поняття "інклюзивний розвиток" досліджено у працях багатьох вчених, зокрема Базилюк А. та Жулин О. пояснюють його через категорію "економічне зростання" [2], а Федулова Л. в основу дослідження закладає "інклюзивні інновації" [3], Кожина А. визначає "інклюзивний місцевий розвиток" [4]. Інклюзивний розвиток досліджують також різні організації, зокрема Світовий

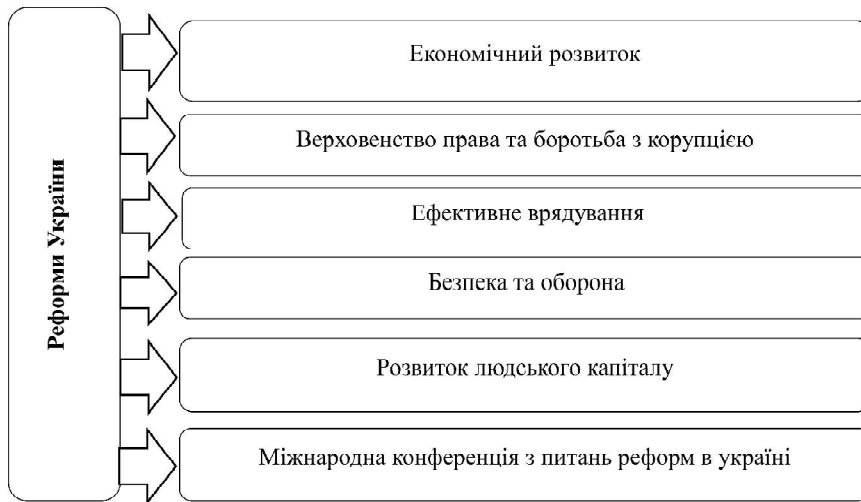

Рис. 1. Реформи України

Джерело: сформовано на підставі даних Урядового порталу [11].

банк, досліджуючи даний напрямок розвитку, визначає його через рівну можливість доступу до ринку праці та ресурсів [5].

Тютюнникова С. В. та Пивоварова К. Л. вважають, що "Незважаючи на той факт, що серед учених не має єдності розуміння щодо оцінки та механізмів створення інклюзивних інститутів, вважаємо, що загальні умови та шляхи їх розбудови можливо виділити. До таких, на нашу думку, слід віднести такі.

По-перше, подолання зайвої (непродуктивної) нерівності доходів. Розподіл доходів потрібно підкорити соціальній справедливості. Праця як найважливіший ресурс розвитку заслуговує на відповідну винагороду. Ліквідувати бідних серед працюючих — найголовніше завдання для України, розв'язання якого полягає у політичній волі держави та всеосяжній підтримці інститутів громадянського суспільства.

По-друге, поширення норм і правил підтримки та залучення усіх груп населення до продуктивних практик як основи згуртованості суспільства та спрямування його на розвиток людського потенціалу.

По-третє, посилити соціальний захист соціально обездолених прошарків населення. Модернізація соціальної підтримки повинна включати в себе інноваційність та адресність. Тільки за таких умов бідність можливо суттєво скоротити" [6, с. 110].

На початок 2023 року уряд України здійснив багато заходів щодо стабілізації фінансово-економічної ситуації. Досягнутий рівень макрофінансової стабільності та укладені угоди і зобов'язання надають іноземним інвесторам достатню інформацію для прогнозування дій Національного банку, уряду та парламенту України. Голова Національного банку України Андрій Пишний вважає, що приватний сектор може розглядати можливість інвестування в Україну вже на цьому етапі, з огляду на стратегію фінансового сектора, корпоративне управління та страхування військово-політичних ризиків. Програма фінансової підтримки від МВФ та інших донорських країн зменшує невизначеність, а розпускати зароблені кошти в облігації внутрішньої державної позики може бути стимулом для підтримки попиту на внутрішньому борговому ринку. Однак, репатріація є необхідною, але

недостатньою умовою, і приватному сектору також потрібна стабільна макрофінансова та макроекономічна ситуація, стійкий банківський сектор та безперебійна його робота [9].

"Візія Відновлення України: "Сильна європейська країна — магніт для іноземних інвестицій". План Відновлення України базується на 5 основних принципах: негайний початок і поступовий розвиток; нарощування справедливого добробуту; інтеграція в ЄС; відбудова кращого, ніж було, в національному та регіональному масштабах; стимулювання приватних інвестицій" [10].

Уряд України впевнено продовжує працювати над основними

реформами, необхідність яких була визначена ще до війни (рис. 1).

Таким чином, за період війни українська економіка зазнала значних збитків через воєнний конфлікт, проте успішно здійснила адаптаційні заходи. Була проведена політика перерозподілу навантаження від втрат з бізнесу та населення на державний бюджет за допомогою програм підтримки, нової податкової політики, стабілізації курсу гривні та заморожування тарифів. Важливу роль відіграла та продовжує відігравати фінансова допомога від міжнародних партнерів у вигляді кредитів, грантів або інвестицій, технічної та економічної підтримки, консультацій з реформування економіки та фінансової системи, навчання та розвитку людських ресурсів, а також технологічної та інноваційної співпраці. Економіка України успішно адаптувалася до нових умов, бізнес продовжує свою діяльність завдяки швидкій адаптації та державній підтримці.

Україна здійснює глибокі структурні реформи, спрямовані на покращення якості життя громадян і досягнення економічного розвитку, ефективного врядування, розвитку людського капіталу, боротьбу з корупцією та забезпечення безпеки. Уряд працює над створенням сприятливих умов для бізнесу та інвестицій, поліпшення державних послуг, розвитку освіти та медицини, захисту прав і виконання закону. Метою цих змін є побудова сильної та стабільної економіки і покращення якості життя українців.

У контексті формування національної економічної активності в умовах глобальної нестабільності та забезпечення справедливих можливостей для співучасників та враховуючи продовження війни в Україні і зусилля уряду щодо стабілізації економіки, можливо узагальнити:

1. Глобальна нестабільність має значний вплив на національну економічну активність, спричиняючи складнощі і виклики. Воєнний конфлікт є особливою загрозою, яка приводить до економічних збитків і втрат.

2. Уряд демонструє активність і здійснює заходи для стабілізації економіки навіть у складних умовах війни. Це включає політику перенесення тягаря воєнних наслідків на бюджет, програми підтримки, нові податкові політики та інші заходи.

3. Залучення фінансової допомоги від міжнародних партнерів є важливим ресурсом для підтримки економічної активності та забезпечення реалізації програм і проектів розвитку.

4. Підприємства різних галузей економіки здатні адаптуватися до складних умов, що сприяє їхній функціональності і збереженню робочих місць завдяки швидкій адаптації та державній підтримці.

5. Незважаючи на падіння ВВП та економічні труднощі, важливим аспектом є забезпечення справедливих можливостей для всіх співучасників, включаючи захист прав та інтересів переселених осіб, жінок, дітей та інших уразливих груп населення. В цьому контексті, уряд повинен зосередитися на розвитку соціальних заходів, які забезпечать доступ до освіти, охорони здоров'я, житла та зайнятості для всіх громадян.

6. Забезпечення справедливих можливостей також вимагає здійснення економічних реформ, що сприятимуть збалансованому розподілу ресурсів, підтримці малих та середніх підприємств, створенню сприятливих умов для підприємництва та інноваційного розвитку.

7. Важливо також забезпечити прозорість та ефективність використання державних ресурсів, уникати корупції та зайнятися антикризовим управлінням, щоб забезпечити стабільність економіки та довіру інвесторів.

8. Розвиток інфраструктури, зокрема транспортної та енергетичної, також має велике значення для забезпечення економічної активності і зручних умов для життя громадян.

Отже, в умовах глобальної нестабільності та воєнного конфлікту, формування національної економічної активності та забезпечення справедливих можливостей для всіх співучасників вимагає поєднання ефективних економічних заходів з соціальними та політичними ініціативами у рамках інклюзивного національного розвитку. Тільки таким чином можна побудувати стійке та інклюзивне суспільство, яке впорається з викликами та забезпечить стабільний розвиток країни.

У рамках інклюзивного розвитку національної економіки велику роль відіграють розвиток людського капіталу, стимулювання підприємництва та інноваційності, підтримка малого та середнього бізнесу, забезпечення доступу до кредитних ресурсів, покращення інфраструктури та забезпечення стабільного економічного середовища.

Тульчинська С. О. та Шашина М. В. зазначають, що "Становлення економіки на основі інноваційної економіки, заснованої на знаннях, нової економіки, на сучасному етапі суспільного розвитку визначає міжнародну концепцію, згідно з якою знання відіграють первинну роль, а їх виробництво є джерелом економічного зростання та конкурентоспроможності. Економіка базується на знаннях, які забезпечують розумний, стійкий та всеосяжний розвиток. Сучасний процес розвитку регіонів базується на властивій йому цілісності механізмів самоорганізації. У той же час наявні кризові явища, та глобальні впливи доводять у черговий раз, що держава повинна стати гарантом примусового розвитку національного регіонального виробництва, каталізатором прискореного створення попередніх кластерів нового економічного виробництва на основі широкого використання інструментів державно-приватного партнерства, впровадження ефективного перерозподілу ресурсів на

благо національних виробників на основі використання відповідних фіскальних заходів. Тому пошук напрямів сучасної реалізації механізму впровадження інклюзивного розвитку стають необхідними для формування сучасного бачення подолання кризових явищ" [13, с. 35].

Інклюзивний розвиток національної економіки вимагає розробки та впровадження комплексних стратегій, які поєднують економічні, соціальні та екологічні аспекти. Механізм інклюзивного розвитку національної економіки передбачає пріоритетність соціально-економічних політик, спрямованих на зменшення нерівностей, включення вразливих груп населення та створення сприятливих умов для їхнього розвитку. Важливими складовими цього механізму є гарантування доступу до якісної освіти та навчання, забезпечення належної медичної допомоги та соціального забезпечення, підтримка зайнятості та розвитку навичок, а також забезпечення житла та доступу до житлових послуг.

Інклюзивний розвиток національної економіки повинен мати цілісний підхід. Це охоплює розробку та впровадження ефективних політик зайнятості, зменшення бар'єрів для розвитку підприємництва, підтримку соціального підприємництва, створення сприятливого інвестиційного клімату та розвитку сталої інфраструктури.

Важливо, також, забезпечити активну участь громадськості, громадських організацій та різних зацікавлених сторін у процесі планування, реалізації та моніторингу політик і програм інклюзивного розвитку. Широка співпраця між урядом, бізнесом, громадськістю, академічною та науковою спільнотою може стимулювати інновації, обмін знаннями та кращу координацію зусиль для досягнення сталого розвитку.

ВИСНОВКИ

Наголошено, що за період війни українська економіка зазнала значних збитків через воєнний конфлікт, проте успішно здійснила адаптаційні заходи. Визначено, що проведена політика перерозподілу навантаження від втрат з бізнесу та населення на державний бюджет за допомогою програм підтримки, нової податкової політики, стабілізації курсу гривні та заморожування тарифів. Доведено, що основою адаптаційних заходів є фінансова допомога від міжнародних партнерів у вигляді кредитів, грантів або інвестицій, технічної та економічної підтримки, консультацій з реформування економіки та фінансової системи, навчання та розвитку людських ресурсів, а також технологічної та інноваційної співпраці. Доведено, що національна економіка успішно адаптувалася до нових умов, бізнес продовжує свою діяльність завдяки швидкій адаптації та державній підтримці.

Обґрунтовано, що в умовах глобальної нестабільності та воєнного конфлікту, формування національної економічної активності та забезпечення справедливих можливостей для всіх співучасників вимагає поєднання ефективних економічних заходів з соціальними та політичними ініціативами у рамках інклюзивного національного розвитку. Визначено, що тільки так можна побудувати стійке та інклюзивне суспільство, яке впорається з викликами та забезпечить стабільний розвиток країни. Доведено, що у рамках інклюзивного розвитку національної економіки велику роль відіграють розвиток людського капіталу, стимулювання підприємництва та

інноваційності, підтримка малого та середнього бізнесу, забезпечення доступу до кредитних ресурсів, покращення інфраструктури та забезпечення стабільного економічного середовища.

Література:

1. Гуторов А. О. Теоретико-методологічні засади інклюзивного розвитку національної економіки. БІЗНЕСІНФОРМ. 2018. № 11. С. 48—54.
2. Базилюк А., Жулин О. Інклюзивне зростання як основа економічного розвитку. Економіка та управління на транспорті. 2015. Вип. 1. С. 19—29.
3. Федуллова Л. Інклюзивні інновації в системі соціально-економічного розвитку. Економіка: реалії часу. 2016. № 3 (25). С. 56-65. URL: <http://economics.opu.ua/files/archive/2016/n3.html> (дата звернення: 05.05.2023).
4. Кожина А. Теорія інклюзивного місцевого розвитку та її взаємозв'язок з теоріями територіального розвитку. Інвестиції: практика та досвід. 2018. № 22. С. 102—109. URL: http://www.investplan.com.ua/pdf/22_2018/19.pdf (дата звернення: 05.05.2023).
5. Ending Poverty and Sharing Prosperity. Global Monitoring Report 2014/15. Washington DC: International Bank for Reconstruction and Development. The World Bank, 2015. 240 p. URL: <http://www.worldbank.org/en/publication/global-monitoring-report> (дата звернення: 06.05.2023).
6. Тютюнникова С. В., Пивоварова К. Л. Інклюзивний розвиток національної економіки як чинник подолання бідності. БІЗНЕСІНФОРМ. 2018. № 8. С. 105—111.
7. Irtysheva I., Boiko Y., Pavlenko O., Kramarenko I., Chumakova K., Hryshyna N., Ishchenko O., Zubko A. Economic Monitoring of Transformation Processes: National Realities and Foreign. International Journal of Industrial Engineering. 2023. Vol. 34. pp. 1—11.
8. Nadtochiy I., Irtysheva I., Kramarenko I., Krylenko V., Chumakov K. Economic Diagnostics of Territorial Development: National Dimension and Experience of EU Countries. WSEAS Transactions on Environment and Development. 2022. Vol. 18. pp. 486—495.
9. Іноземним інвесторам вже варто замислитися про вкладення в Україну та ОВДП — голова НБУ. Інформаційне агентство "Interfax-Україна". 2023. URL: <https://interfax.com.ua/news/investments/904398.html> (дата звернення: 07.05.2023).
10. План відновлення України. 2023. URL: <https://recovery.gov.ua/> (дата звернення: 07.05.2023).
11. Реформи. Урядовий портал. 2023. URL: <https://www.kmu.gov.ua/diyalnist/reformi> (дата звернення: 07.05.2023).
12. Крамаренко І. С., Іртищев О. С., Кльоц Ю. Ю., Кравець Л. О. Аналіз структурних трансформацій інвестиційного потенціалу: функціональний аспект. Вісник ХНАУ ім. В.В. Докучаєва. Серія "Економічні науки". 2019. № 1. С. 458—468.
13. Тульчинська С. О., Шашина М. В. Перспективи інклюзивного розвитку регіонів в кризових умовах. Економічний вісник. 2020. № 3. С. 35—42.
14. Іртищева І., Крамаренко І., Стегней М., Бойко Є. Економічний механізм забезпечення ресурсозбереження та природокористування в умовах глобальних викликів. Innovation and Sustainability. 2022. № 4. С. 223—231.

References:

1. Gutorov, A. O. (2018), "Theoretical and methodological principles of inclusive development of the national economy", BIZNESINFORM, vol. 11, pp. 48—54.
 2. Bazylyuk, A., and Zhulyn, O. (2015), "Inclusive growth as the basis of economic development", Ekonomika ta upravlinnia na transporti, vol. 1, pp. 19—29.
 3. Fedulova, L. (2016), "Inclusive innovations in the system of social and economic development", Ekonomika: realii chasu, vol. 3 (25), pp. 56—65, available at: <http://economics.opu.ua/files/archive/2016/n3.html> (Accessed 05 May 2023).
 4. Kozhina, A. (2018), "The theory of inclusive local development and its relationship with theories of territorial development", Investytsii: praktyka ta dosvid, vol. 22, pp. 102—109, available at: http://www.investplan.com.ua/pdf/22_2018/19.pdf (Accessed 05 May 2023).
 5. The World Bank, (2015), "Ending Poverty and Sharing Prosperity. Global Monitoring Report 2014/15. Washington DC: International Bank for Reconstruction and Development", available at: <http://www.worldbank.org/en/publication/global-monitoring-report> (Accessed 06 May 2023).
 6. Tyutyunnikova, S. V., and Pyvovarova, K. L. (2018), "Inclusive development of the national economy as a factor in overcoming poverty", BIZNESINFORM, vol. 8, pp 105—111.
 7. Irtysheva, I., Boiko, Y., Pavlenko, O., Kramarenko, I., Chumakova, K., Hryshyna, N., Ishchenko, O., and Zubko, A. (2023), "Economic Monitoring of Transformation Processes: National Realities and Foreign", International Journal of Industrial Engineering, vol. 34, pp. 1—11.
 8. Nadtochiy, I., Irtysheva, I., Kramarenko, I., Krylenko, V., and Chumakov, K. (2022), "Economic Diagnostics of Territorial Development: National Dimension and Experience of EU Countries", WSEAS Transactions on Environment and Development, vol. 18, pp. 486—495.
 9. Information agency "Interfax-Ukraine", (2023), "Foreign investors should think about investing in Ukraine and OVDP — head of the NBU", available at: <https://interfax.com.ua/news/investments/904398.html> (Accessed 07 May 2023).
 10. Ukraine recovery plan (2023), available at: <https://recovery.gov.ua/> (Accessed 07 May 2023).
 11. Government portal (2023), "Reforms", available at: <https://www.kmu.gov.ua/diyalnist/reformi> (Accessed 07 May 2023).
 12. Kramarenko, I. S., Irtyshev, O. S., Klets, Yu. Yu., and Kravets, L. O (2019), "Analysis of structural transformations of investment potential: functional aspect", Visnyk KhNAU im. V.V. Dokuchaieva. Serii: Ekonomichni nauky, vol. 1, pp. 458—468.
 13. Tulchynska, S. O., and Shashina, M. V. (2020), "Prospects of inclusive development of regions in crisis conditions", Ekonomichnyj visnyk, vol. 3, pp. 35—42.
 14. Irtysheva, I., Kramarenko, I., Stegney, M., and Boyko, Ye. (2022), "An economic mechanism for ensuring resource conservation and nature management in the face of global challenges", Innovation and Sustainability, vol. 4, pp. 223—231.
- Стаття надійшла до редакції 09.06.2023 р.*

В. М. Мацука,
к. е. н., доцент, доцент кафедри менеджменту та фінансів,
Маріупольський державний університет
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-0953-8769>

DOI: 10.32702/2306-6814.2023.12.88

СУЧАСНІ ТРЕНДИ ІНОЗЕМНОГО ІНВЕСТУВАННЯ В УКРАЇНІ

V. Matsuka,
PhD in Economics, Associate Professor,
Associate Professor of the Department of Management and finance, Mariupol State University

MODERN TRENDS OF FOREIGN INVESTMENT IN UKRAINE

В статті досліджено сучасні тренди іноземного інвестування в Україні. Оцінено динаміку ділового клімату в Україні та виявлено настрої стратегічних іноземних інвесторів за допомогою аналізу Індексу інвестиційної привабливості. Оцінено масштаби капіталу нерезидентів в економіці України. Проаналізовано географічну, галузеву та регіональну структуру іноземного інвестування. Визначено тенденції іноземного інвестування в економіці України. Проаналізовано низку сучасних законодавчих і нормативно-правових актів, для підтримки стратегічних іноземних інвесторів в Україні. Виявлено проблеми надходження іноземних інвестицій. Надано пропозиції щодо покращення ділового клімату та активізації іноземної інвестиційної діяльності в Україні. Визначено пріоритетні напрями сприяння розвитку трендів іноземного інвестування в Україні, за умов воєнних часів: вирішення військового конфлікту; стабілізація політики та економіки; подолання корупції; посилення охорони, в тому числі кібербезпеки та енергетичної безпеки; відновлення інфраструктури; розвиток законодавства; внесок в інновації; інвестиційна реклама; страхування ризиків; розвиток інвестиційної культури.

One of the sources of recovery of Ukraine should be foreign investments. The study of modern foreign investment trends, their support by the state with the help of legislative and regulatory acts will increase the investment attractiveness of Ukraine, stimulate the attraction of strategic foreign investors into the economy, and also contribute to the growth of the competitiveness of the Ukrainian economy. The article examines current trends in foreign investment in Ukraine. The dynamics of the business climate in Ukraine were evaluated and the sentiments of strategic foreign investors were identified using the analysis of the Investment Attractiveness Index. The scale of capital of non-residents in the economy of Ukraine is estimated. The geographical, sectoral and regional structure of foreign investment is analyzed. The trends of foreign investment in the economy of Ukraine have been determined: the decisive withdrawal of foreign investments from the economy; slow recovery of the positive dynamics of foreign capital inflow into the economy; receipt of most foreign investments from EU countries; implementation of public-private partnership; the caution of international investors regarding large-scale investments in industrial production, due to the full-scale military aggression of Russia against Ukraine; activation of foreign investors who are focused on quick return of small capital or intermediary and speculative operations; uneven distribution of foreign capital by industries (agro, IT, pharma, transport, FMCG are more popular) and regions (less safe regions are more

popular) of Ukraine. A number of modern legislative and regulatory acts have been analyzed to support strategic foreign investors in Ukraine. The problems of the inflow of foreign investments into Ukraine have been identified. Proposals were made to improve the business climate and intensify foreign investment activities in Ukraine. The priority directions for promoting the development of foreign investment trends in Ukraine, under the conditions of wartime, have been determined: resolution of the military conflict; stabilization of politics and economy; overcoming corruption; strengthening protection, including cyber security and energy security; infrastructure restoration; development of legislation; contribution to innovation; investment advertising; risk insurance; development of investment culture.

Ключові слова: інвестиції, іноземні інвестиції, прямі іноземні інвестиції, інвестиційний клімат, інвестиційна привабливість, Індекс інвестиційної привабливості.

Key words: investment, foreign investment, direct foreign investment, investment climate, investment attractiveness, investment attractiveness Index.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Шлях до відбудови та розвитку України залежить від тривалості повномасштабної війни, безпеки державних кордонів і відновлення морських шляхів. Коли настане перемога, відновлення економіки України буде величезним викликом. Одним із джерел відновлення України мають стати іноземні інвестиції. Станом на початок 2023 року інвестиційні потреби на відновлення України оцінюють в 750 мільярдів доларів США [16]. Досвід показує, що сам ринковий механізм не може забезпечити комплексне залучення іноземних інвестицій на напрямках, що забезпечують державні інтереси, тому важливим завданням є здійснення ефективного державного регулювання інвестиційних процесів за допомогою оптимального поєднання державних і ринкових важелів. Дослідження сучасних трендів іноземного інвестування, їх підтримка з боку держави за допомогою законодавчих та нормативно-правових актів дозволить підвищити інвестиційну привабливість України, стимулювати залучення в економіку стратегічних іноземних інвесторів, а також сприяє зростанню конкурентоспроможності економіки України.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Питання щодо державного регулювання залучення іноземних інвестицій постійно перебувають у полі зору науковців. Найбільш суттєвий внесок у їх розробку здійснили Є. Бріггем, С. Брю, Л. Гітман, Дж. Даннін, Дж.М. Кейнс, В.М. Коссак, К. Макконел, К. Маркс, А. Маршалл, Р. Оуен, М. Портер, Д.Е. Федорчук, С. Фішер, С. Хаймер, У. Шарп, О. Бланк, Б.В. Губський, Д.Г. Лук'яненко, О.М. Мозговий, В.Є. Новицький, А.А. Пересада та інші науковці. Водночас, питання розробки механізмів залучення іноземних інвестицій багатопланові і різноманітні, тому вимагають подальшого вивчення.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ (ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ)

Метою даного дослідження є аналіз особливостей, масштабів, структури залучення іноземних інвестицій в економіку Україну за умов повномасштабної війни, визначення проблем стратегічних іноземних інвесторів, надання рекомендацій для розробки сучасних механізмів залучення іноземних інвестицій в Україну.

Теоретичну і методологічну основу наукового пошуку складають праці світових і вітчизняних вчених в галузі іноземного інвестування, закони України, статистичні та аналітичні дані, а також методи загальнонаукового пізнання, статистичного та математичного аналізу.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Розглянемо стан інвестиційного клімату в Україні за допомогою аналізу Індексу інвестиційної привабливості.

Індекс інвестиційної привабливості — це дослідження, яке відображає стан бізнес-клімату України за експертними оцінками перших осіб компаній-членів European Business Association [15].

За допомогою цього інтегрального показника Association має змогу оперативно виявляти тенденції розвитку економіки та настрої стратегічних іноземних інвесторів.

Індекс інвестиційної привабливості — це середнє арифметичне оцінок п'яти складових. Відповіді респондентів (топ-менеджерів великих міжнародних та українських компаній) оцінюються за шкалою Лайкерта, яка має 5 градацій, де: 1 — це вкрай негативно, 5 — вкрай позитивно, 3 — нейтрально.

European Business Association досліджує Індекс інвестиційної привабливості України з 2008 року. За весь період вимірювання Індекс ні разу не досяг позитивної зони — вище 4 балів (Рис. 1).

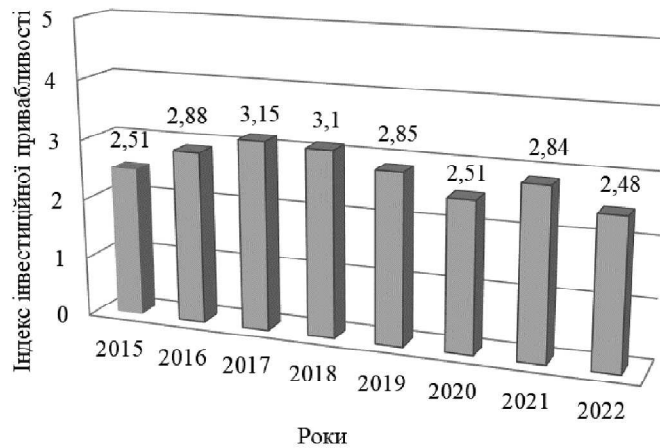

Рис. 1. Індекс інвестиційної привабливості України за 2015–2022 рр.

Джерело: систематизовано, узагальнено та згруповано за даними [2; 3; 4].

■ сприятливий ■ нейтральний ■ скоріше несприятливий ■ вкрай несприятливий

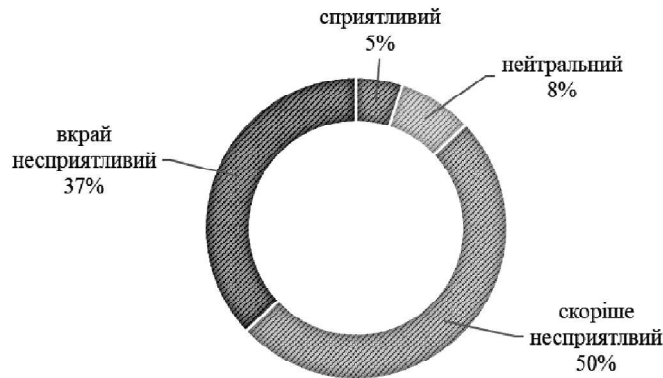

Рис. 2. Інвестиційний клімат України у 2022 році за оцінкою European Business Association

Джерело: систематизовано, узагальнено та згруповано за даними [3].

Дослідження свідчать, що показник Індексу в Україні протягом останніх років відбиває тенденції росту й падіння: з 2015 по 2017 роки — Індекс зріс на 0,64 бали (2015 р. — 2,51 бали, 2017 р. — 3,15 бали); з 2017 по 2020 рік — індекс упав на 0,61 бали (2020 р. — 2,51 бали). Це обумовлено активною фазою пандемії COVID-19. З 2020 по 2021 рік — Індекс зріс на 0,33 бали (2021 р. — 2,84 бали); з 2021 по 2022 рік — Індекс упав на 0,36 бали (2022 р. — 2,48 бали з 5 можливих). Це обумовлено повномасштабною воєнною агресією Росії проти України.

Таблиця 1. Прямі іноземні інвестиції в Україні за 2015–2022 рр.

Роки	Прямі іноземні інвестиції, млн дол. США	Темп зростання, %
2015	46 009	-
2016	47706	103,7
2017	47765	100,1
2018	46894	98,2
2019	54210	115,6
2020	52091	96,1
2021	65746	126,2
2022	51118	77,7

Джерело: сформовано на основі [6;7;8](дані наведено на кінець року; дані наведено без урахування тимчасово окупованої Російською Федерацією території України).

Оцінка динаміки ділового клімату в Україні у 2022 році дещо пом'якшилась, порівнюючи з попереднім періодом. Хоча 37% топ-менеджерів спостерігають вкрай негативну динаміку, 50% — негативну динаміку, 8% вважають, що інвестиційний клімат суттєво не змінився, а 5% повідомляють про його покращення (Рис. 2).

Протягом наступного півріччя 32% директорів свідчать про подальше погіршення ситуації, а 46% очікують, що інвестиційний клімат суттєво не зміниться. Водночас 22% прогнозують поліпшення ситуації у першому півріччі 2023 року [4].

Не зважаючи на війну, у 2023 році, 99% міжнародних компаній European Business Association планують продовжувати і далі працювати в Україні а 63% будуть інвестувати в економіку України навіть у воєнні часи. При всьому лише 17% визнають, що новим іноземним інвесторам буде вигідно заходити на ринок України.

Топ-менеджери міжнародних компаній у 2023 році планують інвестувати насамперед у власний бізнес та його підтримку — в зарплати, податки, сталий розвиток, діджитал, внутрішні процеси, енергоефективність, логістику. Популярними сферами для залучення іноземних інвестицій є агро, ІТ, фарма, транспорт, FMCG. Виникають нові інвестори, які планують інвестувати в military-тес. Традиційно іноземні інвестори концентрують свої ресурси у високорентабельних бізнесах зі

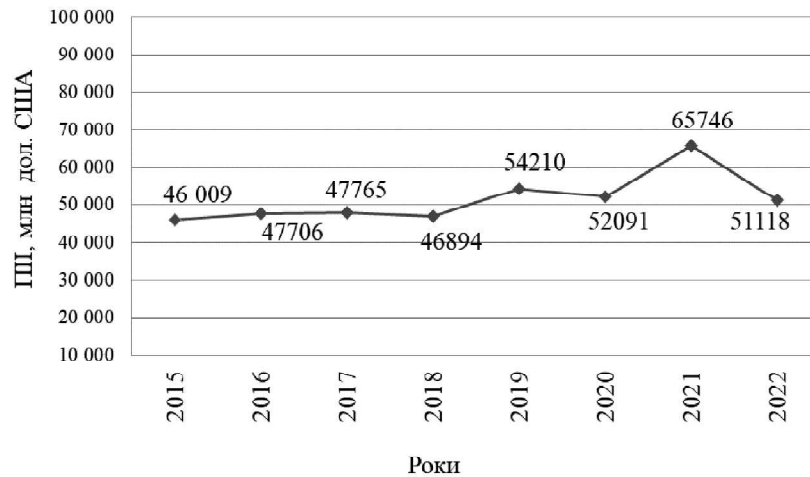

Рис. 3. Обсяги прямих іноземних інвестицій в Україні за 2015–2022 рр.

Джерело: сформовано на основі [6; 7; 8].

швидким оборотом капіталу та у ліквідній нерухомості у відносно безпечних регіонах [14].

Таким чином, визначимо ризики іноземного інвестування в Україні: повномасштабна війна; загроза руйнування активів через ракетні обстріли; небезпека атак на енергосистему, що може залишити об'єкт без електроенергії; нестабільність попиту та нерентабельність великого бізнесу; корупція. Основними перевагами іноземного інвестування в нашу економіку є: висока рентабельність у деяких бізнесах (торгівля, легке виробництво), в які треба інвестувати водночас, коли є попит; умови для входу в бізнес з низькими витратами, бо через інфляцію та військове вторгнення, ціни на будівництво, сировину та зарплати будуть тільки збільшуватися в майбутньому; соціальна відповідальність ведення бізнесу та підтримка економіки саме в Україні; надавання Україні статусу кандидата до вступу в ЄС, скасування квот і мит на експорт.

Несприятливий інвестиційний клімат в Україні негативно впливає на залучення стратегічних іноземних інвесторів в економіку (Табл. 1).

За даними НБУ обсяг прямих іноземних інвестицій в економіку України (залишків) (інструменти участі в капіталі та боргові інструменти) з 2015 по 2019 роки збільшився з 46009 до 54210 млн дол. США, або на 17,8%. З 2019 по 2020 рік — зменшився на 3,9 % і склав

52091 млн дол. США, з 2020 по 2021 рік — збільшився на 26,2 % і склав 65746 млн дол. США, з 2021 по 2022 рік — знов зменшився на 22,3 % і станом на 01.01.2023 року становив 51118 млн дол. США.

Аналіз динаміки прямих іноземних інвестицій за 2015—2022 рр. свідчить, що найбільший обсяг інвестицій в економіку України було вкладено у 2021 році, а найменший — у 2015 році (Рис. 3).

За період 2015—2022 рр. іноземний капітал взагалі вилучався з української економіки, досягаючи негативних показників. Але на початку 2023 р. вже спостерігається поступове відновлення позитивної динаміки залучення прямих іноземних інвестицій в економіку України. За даними платіжного балансу, опублікованого на сайті Національного банку, чистий приплив ПІІ в Україну у 2022 році оцінено в 587 млн дол. США [7].

Іноземні інвестиції спрямовані у розвинені галузі економіки. Станом на 01.01.2022 вагомі обсяги прямих іноземних інвестицій (залишків) спрямовані до промислових підприємств (установ, організацій) — 43,7 %; оптових та роздрібних торгових та ремонтних підприємств — 15,5 %.

Географічна структура іноземного інвестування в Україні залишається досить стабільною (Рис. 4).

В десятку найбільших країн-інвесторів, на які припадає близько 75% загального обсягу іноземних інвес-

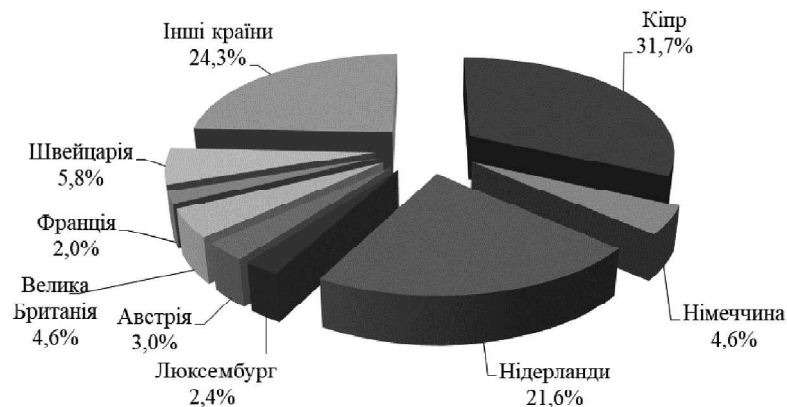

Рис. 4. Географічна структура ПІІ в економіку України станом на 01.01.2022 р.

Джерело: сформовано на основі [7].

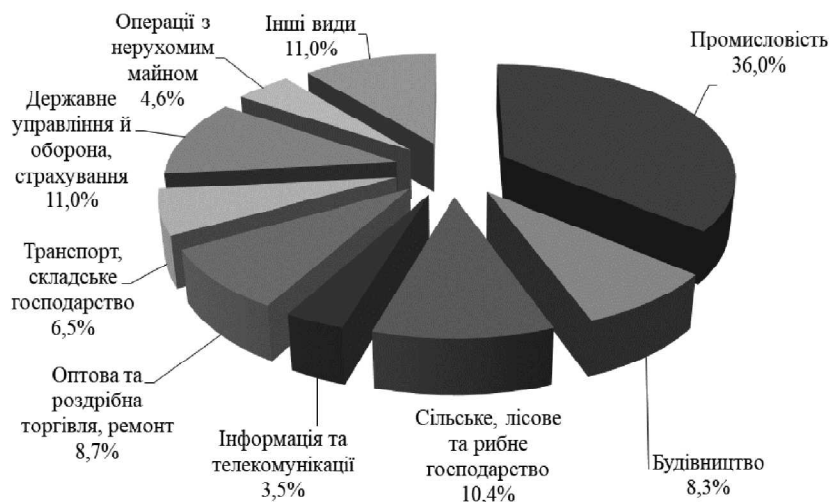

Рис. 5. Структура ПІІ в Україні за видами економічної діяльності станом на 01.01.2022 р.

Джерело: сформовано на основі [7].

тицій, входять: Кіпр -31,7%, Нідерланди -21,6%, Швейцарія — 5,8%, Сполучене Королівство — 4,6%, Німеччина — 4,6%, Австрія — 3,0%, Люксембург — 2,4%, Франція — 2,0%.

Слід наголосити, що Кіпр залишається важливою офшорною зоною, з якої, надходить капітал, вивезений із України раніш.

Значний приріст іноземного капіталу в Україні на початку 2022 року спостерігався на підприємствах промисловості — 36%, будівництва — 8,3%, сільського, лісового та рибного господарство — 10,4%, інформації та телекомунікації — 3,5%, торгівлі (оптової, роздрібної); ремонту автотранспорту — 8,7%, транспорту, складського господарства, поштової та кур'єрської діяльності — 6,5%, державного управління й оборона; обов'язкового соціального страхування — 11,0%, та операції з нерухомістю — 4,6 % (Рис. 5).

Головним джерелом фінансування капітальних інвестицій, як і раніше, виступають власні кошти підприємств та установ. Відсоток кредитів банків та інших позик, відсоток коштів іноземних інвесторів, відсоток коштів населення у фінансуванні інвестицій є не значним.

Важливо зазначити, що в Україні прийнято низку сучасних законодавчих і нормативно-правових актів, для підтримки стратегічних іноземних інвесторів (Табл. 2).

За результатами аналізу можна відзначити формування певних трендів іноземного інвестування в Україні [5, с. 22]:

- визначальне вилучення іноземних інвестицій з економіки;
- повільне відновлення позитивної динаміки надходження іноземного капіталу в економіку;
- надходження більшості іноземних інвестицій із країн ЄС;
- впровадження державно-приватного партнерства;
- обережність міжнародних інвесторів щодо масштабних інвестицій у промислове виробництво, що обумовлено повномасштабною воєнною агресією Росії проти України;
- активізація іноземних інвесторів, які орієнтовані на швидку віддачу невеликого капіталу або посередницькі та спекулятивні операції;

— нерівномірність розподілу іноземного капіталу за галузями (більш популярними є агро, ІТ, фарма, транспорт, FMCG) та регіонами (більш популярними є менш безпечні регіони) України.

Проведене дослідження дозволило визначити тренди іноземних інвесторів у перспективі. Тренди мирних і воєнних часів відрізняються. Можна чекати на бум розвитку в таких сферах: енергетична, military-tech, кібербезпека, будівництво, рітейл, інфраструктура, охорона здоров'я.

В умовах війни оборонні технології є пріоритетом посилення обороноздатності України. Україна має запроваджувати власні розробки military-tech. Розвиток military-tech-ринку залежить як від розробок у сферах штучного інтелекту, робототехніки, дронів, хмарних обчислень та кібербезпеки, так і від залучення інвестицій, які сприяють налагодженню промислового виробництва.

Щодо енергетичних проєктів, то це технології, які забезпечують надходження енергії з альтернативних джерел.

Коли Україна переможе у війні, можна очікувати бум в таких сферах: будівництво, інфраструктура та охорона здоров'я, рітейл [1].

Однак в умовах воєнних часів, на нашу думку, пріоритетними напрямками сприяння розвитку трендів іноземного інвестування в Україні є: вирішення військового конфлікту; стабілізація політики та економіки; подолання корупції; посилення охорони, в тому числі кібербезпеки та енергетичної безпеки; відновлення інфраструктури; розвиток законодавства; внесок в інновації; інвестиційна реклама; страхування ризиків; розвиток інвестиційної культури.

ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ДАНОМУ НАПРЯМІ

Наразі найважливішим для України є об'єднання всіх її зусиль для перемоги та відновлення економіки після війни. Україна має бути відкритою для міжнародного бізнесу, так як іноземний капітал та інновації сприяють відновленню економіки країни (буму роз-

Таблиця 2. Сучасні законодавчі та нормативно-правові акти, що стимулюють іноземне інвестування в Україні

Законодавчий і нормативно-правовий акт	Характеристика
1. Закон України «Про державну підтримку інвестиційних проєктів із значними інвестиціями в Україні» від 17.12.2020 № 1116-IX [11]	Закон прийнято для підтримки великих інвестиційних проєктів. Даний закон сприяє стимулюванню залучення в Україну стратегічних іноземних інвесторів, підвищенню інвестиційної привабливості економіки України, створенню нових робочих місць, а також зростанню конкурентоспроможності. Закон підтримує українських та іноземних інвесторів, які втілюють проєкти з розміром інвестицій від 20-ти млн євро, у різних сферах переробна промисловість, видобування корисних копалин, транспорт, поведінка з відходами, поштова та кур'єрська діяльність, складське господарство, логістика, освіта, мистецтво, культура, туризм, охорона здоров'я, спорт, курортно-рекреаційна сфера, наукова та науково-технічна діяльність. При цьому іноземний інвестор повинен створити не менш ніж 80-т нових робочих місць із середньою зарплатою працівників, розмір якої перевищує розмір зарплати не менш ніж на 15% за певною діяльністю у регіоні, де реалізується проєкт. Іноземні інвестори отримують державну підтримку та відповідні стимули: податкові та митні пільги, забезпечення для реалізації інвестиційного проєкту, об'єктами суміжної інфраструктури. Обсяг державної підтримки не перевищує 30% від інвестицій за проєктом.
2. Закон України «Про індустріальні парки» від 21.06.2012 № 5018-VI [12]	Цей Закон для підтримки залучення іноземних інвестицій в індустріальні парки – потенційні промислові майданчики для релокації іноземних компаній. Даний закон визначає порядок, умови створення, функціонування і ліквідації індустріальних парків в Україні для забезпечення сталого розвитку економіки та підвищення конкурентоспроможності територій.
3. Закон України «Про внесення змін до Податкового кодексу України щодо створення сприятливих умов для залучення масштабних інвестицій у промислове виробництво» від 21.06.2022 № 2330-IX [9]	Закон передбачає зміни у Податковому кодексі України. Він запроваджує: звільнення від податку на додану вартість діяльності з ввозу на митну територію України імпорту нового обладнання, яке придбається учасниками індустріальних парків, для власного користування у відповідних сферах (переробна промисловість, науково-дослідна діяльність в межах парку; звільнення від сплати податку на прибуток впродовж 10-ти років; встановлення права органами місцевого самоврядування пільгових ставок податку на нерухоме майно і оплати за землю.
4. Закон України «Про внесення зміни до статті 287 Митного кодексу України щодо створення сприятливих умов для діяльності індустріальних парків в Україні» від 21.06.2022 № 2331-IX [10]	Цей Закон передбачає зміни у Митному Кодексі. Він запроваджує звільнення від мита нового обладнання, яке придбається учасниками індустріальних парків, для власного користування у відповідних сферах (переробна промисловість, науково-дослідна діяльність в межах парку.
5. Постанова Верховної Ради України «Про прийняття за основу проєкту Закону України про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення механізму залучення приватних інвестицій з використанням механізму державно-приватного партнерства для пришвидшення відновлення зруйнованих війною об'єктів та будівництва нових об'єктів, пов'язаних з післявоєнною перебудовою економіки України» від 06.10.2022 №2648-IX [13]	Постанова забезпечує ефективне залучення іноземних інвестицій в Україну, для відновлення зруйнованої під час війни інфраструктури через вдосконалення механізму державно-приватного партнерства. Державно-приватне партнерство – один із інструментів залучення інвестицій у державний сектор економіки, який сприяє активізації відносин між державою та бізнес-структурами. Найпоширена форма такого партнерства – концесія.

Джерело: систематизовано, узагальнено та згруповано за даними [9; 10; 11; 12; 13].

виту в енергетиці, military-tes, кібербезпеці, будівництві, рітейлі, інфраструктурі, охороні здоров'я та ін.), зниженню рівня безробіття, впровадженню нових ресурсозберігаючих технологій, підвищення конкурентоспроможності галузей та територій. Для залучення в економіку України іноземних інвесторів розроблено унікальну електронну платформу Advantage Ukraine, на якій зібрано більш ніж п'ятсот інвестиційних проєктів та мільйон можливостей у різних сферах економіки.

Література:

1. Де шукати інвестиції та що буде у тренді в інвесторів у 2023 році. InVenture Інвестиційний портал. URL: <http://surl.li/hudzg> (дата звернення: 07.06.2023).
2. ЄБА: Індекс інвестиційної привабливості України знову впав (опитування). Мінфін. URL: <http://surl.li/hudss/> (дата звернення: 07.06.2023).
3. Інвестиційна привабливість України відновилася до "ковідного" значення — ЕВА. FORBES. URL: <http://surl.li/hudue> (дата звернення: 07.06.2023).

4. Індекс інвестиційної привабливості України відновлюється. LIGA ZAKON. URL: <http://surl.li/hudtq> (дата звернення: 07.06.2023).

5. Мацука В.М. Інвестиційна діяльність України в глобальному середовищі. Вчені записки Таврійського національного університету імені В.І. Вернадського. Серія: Економіка і управління. 2020. Том 31 (70). № 6. С. 19—24. URL: <http://surl.li/hudzr> (дата звернення: 07.06.2023).

6. Міжнародна інвестиційна позиція. Прямі інвестиції. Національний банк України. URL: <http://surl.li/hudvh> (дата звернення: 07.06.2023).

7. Міністерство економіки України. Стан інвестиційної діяльності в Україні. Інформаційно-аналітичні матеріали щодо інвестиційного клімату в Україні. 2023. URL: <http://surl.li/hudvv> (дата звернення: 07.06.2023).

8. Офіційний сайт державної служби статистики України. URL: <http://surl.li/cxest> (дата звернення: 07.06.2023).

9. Про внесення змін до Податкового кодексу України щодо створення сприятливих умов для залучення масштабних інвестицій у промислове виробництво: Закон України від 21.06.2022 № 2330-IX. Верховна Рада України. URL: <http://surl.li/hudxq> (дата звернення: 07.06.2023).

10. Про внесення зміни до статті 287 Митного кодексу України щодо створення сприятливих умов для діяльності індустриальних парків в Україні: Закон України від 21.06.2022 № 2331-IX. Верховна Рада України. URL: <http://surl.li/hudyg> (дата звернення: 07.06.2023).

11. Про державну підтримку інвестиційних проєктів із значними інвестиціями в Україні: Закон України від 17.12.2020 № 1116-IX. Верховна Рада України. URL: <http://surl.li/aqxum> (дата звернення: 07.06.2023).

12. Про індустриальні парки: Закон України від 21.06.2012 № 5018-VI. Верховна Рада України. URL: <http://surl.li/btзах> (дата звернення: 07.06.2023).

13. Про прийняття за основу проєкту Закону України про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення механізму залучення приватних інвестицій з використанням механізму державно-приватного партнерства для пришвидшення відновлення зруйнованих війною об'єктів та будівництва нових об'єктів, пов'язаних з післявоєнною перебудовою економіки України: Постанова Верховної Ради України від 06.10.2022 № 2648-IX. Верховна Рада України. URL: <http://surl.li/hudyw> (дата звернення: 07.06.2023).

14. Рекомендації для інвестора у 2023 році: чи варто інвестувати в нерухомість в Україні. Дія. Бізнес. URL: <http://surl.li/huduw> (дата звернення: 07.06.2023).

15. Українська Міжнародна Ділова Рада. UIBC. URL: <http://surl.li/hudsh> (дата звернення: 07.06.2023).

16. Чи слід очікувати інвестиції в Україну під час війни. Світові новини інвестицій. InVenture: сайт про інвестиції в Україні. URL: <http://surl.li/hudrr> (дата звернення: 07.06.2023).

References:

1. InVenture Investment Portal (2023), "Where to look for investments and what will be in trend among investors in 2023", available at: <http://surl.li/hudzg> (Accessed 7 June 2023).

2. Ministry of Finance (2021), "EBA: Ukraine's investment attractiveness index fell again (survey)", available at: <http://surl.li/hudss/> (Accessed 7 June 2023).

3. FORBES (2022), "Ukraine's investment attractiveness has returned to its "covid" value — EBA", available at: <http://surl.li/hudue> (Accessed 7 June 2023).

4. LIGA ZAKON (2022), "The investment attractiveness index of Ukraine is being restored", available at: <http://surl.li/hudtq> (Accessed 7 June 2023).

5. Matsuka V.M. (2020), "Ukrainian investment activity in a global environment", Vcheni zapysky Tavrijs'koho natsional'noho universytetu imeni V.I. Vernads'koho. Serii: Ekonomika i upravlinnia, [Online], vol 31 (70), N 6, pp. 19—24., available at: <http://surl.li/hudzr> (Accessed 7 June 2023).

6. National Bank of Ukraine (2023), "International investment position. Direct investment", available at: <http://surl.li/hudvh> (Accessed 7 June 2023).

7. Ministry of Economy of Ukraine (2023), "State of investment activity in Ukraine. Informational and analytical materials on the investment climate in Ukraine", available at: <http://surl.li/hudvv> (Accessed 7 June 2023).

8. Official website of the State Statistics Service of Ukraine (2023), available at: <http://surl.li/cxest> (Accessed 7 June 2023).

9. The Verkhovna Rada of Ukraine (2022), The Law of Ukraine "On amendments to the Tax Code of Ukraine regarding the creation of favorable conditions for attracting large-scale investments in industrial production", available at: <http://surl.li/hudxq> (Accessed 7 June 2023).

10. The Verkhovna Rada of Ukraine (2022), The Law of Ukraine "On amending Article 287 of the Customs Code of Ukraine regarding the creation of favorable conditions for the activity of industrial parks in Ukraine", available at: <http://surl.li/hudyg> (Accessed 7 June 2023).

11. The Verkhovna Rada of Ukraine (2020), The Law of Ukraine "On state support of investment projects with significant investments in Ukraine", available at: <http://surl.li/aqxum> (Accessed 7 June 2023).

12. The Verkhovna Rada of Ukraine (2012), The Law of Ukraine "On industrial parks", available at: <http://surl.li/btзах> (Accessed 7 June 2023).

13. The Verkhovna Rada of Ukraine (2022), Resolution of the Verkhovna Rada of Ukraine "On the adoption as a basis of the project of the Law of Ukraine on Amendments to Certain Legislative Acts of Ukraine on Improving the Mechanism for Attracting Private Investments Using the Public-Private Partnership Mechanism to Accelerate the Restoration of War-Destroyed Objects and the Construction of New Objects Related to the Post-War restructuring of the economy of Ukraine", available at: <http://surl.li/hudyw> (Accessed 7 June 2023).

14. Action. Business (2023), "Recommendations for investors in 2023: should you invest in real estate in Ukraine", available at: <http://surl.li/huduw> (Accessed 7 June 2023).

15. UIBC. Ukrainian International Business Council (2023), available at: <http://surl.li/hudsh> (Accessed 7 June 2023).

16. InVenture Investment Portal (2023), "Should we expect investment in Ukraine during the war. World investment news", available at: <http://surl.li/hudrr> (Accessed 7 June 2023).

Стаття надійшла до редакції 12.06.2023 р.

УДК 338.24:330.5

О. М. Подмазко,
к. е. н., старший викладач кафедри економіки, права та управління бізнесом,
Одеський національний економічний університет
ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0003-1495-6046>

DOI: 10.32702/2306-6814.2023.12.95

МАКРОЕКОНОМІЧНА РЕЗУЛЬТАТИВНІСТЬ ПРОЦЕСУ ЗМЕНШЕННЯ ТІНЬОВОГО СЕКТОРА ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ

O. Podmazko,
PhD in Economics, Senior Lecturer of the Department of Economics,
Law and Business Management, Odessa National Economic University

MACROECONOMIC RESULTS OF THE PROCESS OF REDUCING THE SHADOW SECTOR OF UKRAINE'S ECONOMY

В статті метою якої є визначення резервів зростання економіки України за рахунок її детінізації шляхом вдосконалення інструментарію аналітичного забезпечення, розглядається вплив зменшення масштабів тіньового сектора економіки. Для аналізу цього процесу використовуються моделі AD-AS і "Кейнсіанський хрест". Результатом аналізу є визначення, що зменшення тіньової економіки призводить до збільшення рівноважного ВВП, на величину більшу, ніж сума додаткових витрат які виникли внаслідок детінізації економіки. Це свідчить про наявності мультиплікативного ефекту детінізації економіки. Розглядається механізм дії мультиплікатора тіньової економіки. Запроваджується мультиплікатор тіньової економіки, який дозволяє визначити резерви зростання економіки України шляхом її детінізації. Він дозволить більш об'єктивно оцінити вплив зменшення тіньового сектора економіки та сформулювати передумови науково-обґрунтованої державної політики щодо стимулювання економічного зростання за рахунок державного регулювання цього зменшення. Розраховується яким чином зменшення рівня тіньової економіки вплине на обсяг ВВП, зміни в доходній частині державного бюджету, сальдо зведеного державного бюджету при граничному рівні тіньової економіки та рівні тіньової економіки характерному для розвинутих країн.

For a long time the problem of the emergence, development and functioning of the shadow sector in the economy of Ukraine did not find a proper response from the Ukrainian state. However, at the beginning of the XXI century it begins to play an increasing role in the economy of Ukraine. At present, the shadow economy in Ukraine, on the one hand, has become a problem threatening the national economic security of the country, on the other hand, it is a source of investment resources to stimulate economic growth and structural modernization of the economy. The article aims to identify the reserves for the growth of the Ukrainian economy through its unshadowing by improving the analytical tools, and considers the impact of reducing the size of the shadow economy. To analyze this process, the article uses the Aggregate Demand-Aggregate Supply (AD-AS) and Keynesian Cross models. The result of the analysis is that the reduction of the shadow economy leads to an increase in equilibrium GDP by more than the amount of additional costs that arose as a result of the unshadowing of the economy. This indicates the existence of a multiplier effect of unshadowing the economy. The mechanism of action of the shadow economy multiplier is considered. The analytical tools are being improved by introducing a shadow economy multiplier, taking into account the marginal propensity to consume, taking into account the level of corruption, which allows to identify the reserves of growth of the Ukrainian economy through its unshadowing. It will allow for a more objective assessment of

the impact of reducing the shadow economy and form the prerequisites for a scientifically based state policy to stimulate economic growth through state regulation of this reduction. It is calculated how the reduction of the shadow economy will affect the GDP, changes in the state budget revenues, and the consolidated state budget balance, taking into account the effect of the shadow economy multiplier (for public policy measures aimed at reducing the level of the shadow economy, two control points are determined: at the marginal level of the shadow economy and the level of the shadow economy typical for developed countries).

Ключові слова: тіньова економіка, тіньовий сектор економіки, економічне зростання, детінізація, мультиплікатор.

Key words: shadow economy, shadow sector of the economy, economic growth, unshadowing, multiplier.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Тіньова економіка України в даний час є однією з головних загроз національній економічній безпеці країни. Разом з тим ресурси сконцентровані в неї є одним із джерел забезпечення сталого економічного зростання та структурної модернізації економіки. Саме тому визначення резервів економічного зростання за рахунок зниження долі тіньового сектора в економіці країни є надзвичайно актуальним в сучасних умовах.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Проблемами виникнення, розвитку та зменшення масштабів тіньової економіки займалися багато вітчизняних науковців, зокрема: З. Варналій [1; 2], Я. Жаліло [3], І. Мазур [4], В. Предборський [5], Є. Самойленко [6], Ю. Харазішвілі [7] та ін.. Однак ефекти до яких призведе детінізація економіки на національну економіку, в тому числі дія мультиплікатора тіньової економіки та мультиплікативний ефект від детінізації економіки, все ще не достатньо досліджені в сучасній вітчизняній літературі.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ (ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ)

Визначити резерв зростання економіки України за рахунок її детінізації шляхом вдосконалення інструментарію аналітичного забезпечення.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Значні масштаби тіньового сектора економіки в економіці України роблять його одним з основних, якщо не єдиним джерелом, як додаткових доходів державного бюджету, так і інвестиційних ресурсів для економіки України, яка знаходиться в структурній і технологічній кризі.

Для оцінки інвестиційного потенціалу тіньової економіки, проаналізуємо можливості наповнення бюджету (для здійснення державних інвестицій) і прибутку (для здійснення приватних інвестицій) за рахунок зменшення масштабів тіньового сектора економіки. Для цього розрахуємо додаткові доходи державного бюджету при рівні тіньової економіки рівному граничному рівню тіньової економіки (для економіки України) і при середньому рівні тіньової економіки характерному для розвинутих країн, а також прибуток тіньової економіки як джерела інвестиційних ресурсів і мультиплікативний ефект детінізація економіки на зростання ВВП країни.

Зменшення тіньової економіки крім прямого ефекту має і мультиплікативний ефект на ВВП країни. Проаналізуємо його, використовуючи класичну графічну модель кривих сукупного попиту та сукупної пропозиції.

Економіка України в даний час знаходиться в стані депресії, що відповідає кейнсіанському відрізку кривої сукупної пропозиції. У зв'язку з чим особливу увагу повинно бути приділено стимулюванню сукупного попиту.

Вплив зменшення масштабів тіньового сектора економіки на економічне зростання, можна побачити через вплив на сукупний попит (AD), обсяг національного виробництва (Y), що можна проілюструвати використавши моделі AD-AS і "Кейнсіанський хрест". У моделі сукупний попит — сукупна пропозиція (AD-AS) крива пропозиції (AS) горизонтальна або з невеликим нахилом вгору, що говорить про стабільність цін або їх незначною схильністю до зростання. Це означає, що для економіки характерні: велика не завантаженість виробничих потужностей, наявність відкритого або прихованого безробіття, малорухливість цін, тобто стан депресії.

Сукупний попит являє собою реальний обсяг ВВП, який домашні господарства, фірми і держава готові придбати при даному рівні цін (метод потоку витрат):

$$AD_1 = C + I + G + X_n, \quad (1),$$

де C — споживчі витрати (витрати домогосподарств на купівлю товарів і послуг);

I — інвестиційні витрати (витрати фірм на інвестиційні товари);

G — державні витрати (державні закупівлі товарів і послуг);

X_n — чистий експорт (різниця між експортом та імпортом).

Тіньовий сектор економіки як виробляє товари і послуги, так і створює попит, який не відбивається при розрахунку офіційного ВВП. То при зменшенні його масштабів буде створюватися додатковий попит на товари та послуги в легальному секторі економіки. Таким чином, формула прийме наступний вигляд:

$$AD_2 = C + \Delta C + I + \Delta I + G + X_n - \Delta X_n \quad (2),$$

де ΔC — додаткові споживчі витрати домогосподарств викликані зменшенням тіньового сектора економіки;

ΔI — додаткові витрати фірм на інвестиційні товари в легальному секторі економіки викликані зменшенням тіньового сектора економіки;

ΔX_n — зміни в чистому експорті (зростання сукупного доходу призводить до збільшення імпорту через

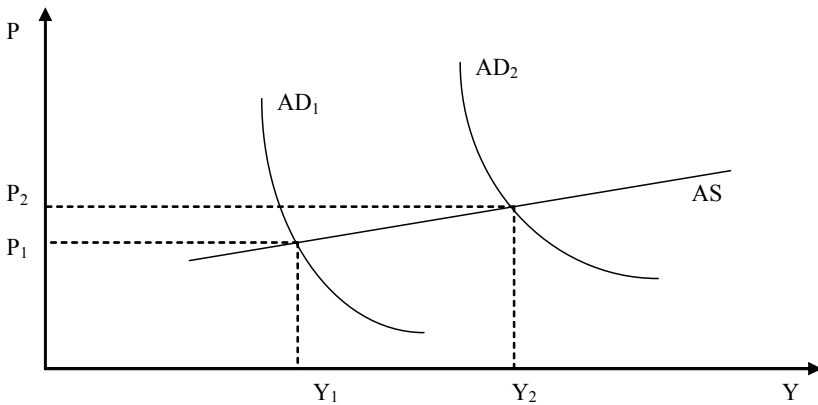

Рис. 1. Вплив зменшення тіншового сектора економіки на рівноважний ВВП

Джерело: сформовано на підставі [8].

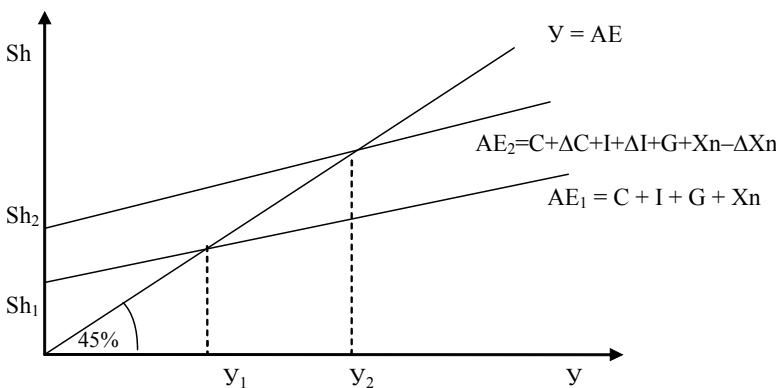

Рис. 2. Вплив зменшення тіншового сектора економіки на рівноважний ВВП

Джерело: сформовано на підставі [8].

те, що домогосподарства та фірми збільшують свої витрати на покупку як вітчизняних так і імпортованих товарів; в той же час експорт безпосередньо залежить не від величини доходу країни, а від величини доходів країни куди товари експортуються).

Підвищення конкурентоспроможності легального сектору економіки, за допомогою створення стимулів для заняття легальної господарської діяльності призведе до зменшення тіншового сектора економіки та зростанню легального сектору економіки. А значить і до збільшення витрат у легальному секторі економіки, що призведе до зсуву кривої сукупного попиту вправо з положення AD_1 в положення AD_2 і, відповідно, до збільшення рівноважного ВВП ($Y_1 < Y_2$) та зростанню зайнятості і доходів населення. Це може призвести до деякого зростання цін ($P_1 < P_2$) (рис. 1).

Аналогічні результати, впливу зменшення масштабів тіншового сектора економіки, які сприяють зростанню рівноважного ВВП можна спостерігати і в моделі "кейнсіанський хрест" (рис. 2).

$$Y = AE \quad (3),$$

де AE — сукупні видатки.

Зменшення рівня тіншової економіки, під впливом стимулів для заняття легальної господарської діяльності призведе, до зростання витрат на споживання (як з боку домогосподарств так і фірм) рівному $\Delta C + \Delta I - \Delta X_n$ і відповідному зрушенні AE_1 в положення AE_2 . Таким чином, процес детінізації економіки призводить до того,

що витрати тіншового сектора економіки стають частиною витрат легального сектору економіки і їх збільшення (зрушення з AE_1 до AE_2 на величину $\Delta C + \Delta I - \Delta X_n = Sh_2 - Sh_1$). Це веде до збільшення рівноважного ВВП, величина якого виявляється більше, ніж сума додаткових витрат, які виникли внаслідок зменшення тіншового сектора економіки ($\Delta Sh < \Delta C + \Delta I$), що свідчить про наявність ефекту мультиплікатора.

Розглянемо механізм дії мультиплікатора тіншової економіки. Підприємства діючі в тіншовому секторі економіки, під впливом державної детінізаційної політики, вирішили переорієнтувати частину свого виробництва в легальний сектор економіки, скоротивши виробництво в тіншовому секторі економіки. Дана тенденція викликає зростання виробництва в легальному секторі економіки, відповідно збільшаться доходи підприємств, домогосподарств і державного бюджету. Відповідно збільшаться і витрати в легальному секторі економіки, як на споживання з боку домогосподарств, так і на інвестиції з боку підприємств, а також зростуть видатки державного бюджету. І з кожним наступним циклом виробництва та споживання в легальному секторі економіки зростаючі сукупні доходи будуть стимулювати не тільки споживчі видатки домогосподарств, але і зростаючі інвестиційні видатки — виникає мультиплікативний ефект від детінізації економіки. Таким чином, видатки

тіншового сектора економіки можливо розглядати як один з компонентів автономних видатків.

Розглянемо розрахунок дії мультиплікатора тіншової економіки:

$$AE = C + I + G + X_n \quad (4),$$

$$\text{де } C = C_0 + mpc \cdot Y_d;$$

$$I = I_0 + mpl \cdot Y;$$

$$G = G_0;$$

$X_n = X_{n0} - mpm \cdot Y$ (вважаємо, що зі зростанням доходів у імпортованих буде спостерігатись схильність до купівлі імпортованих товарів перед вітчизняними, відповідно ця зміна буде йти зі знаком "-").

$$AE = C_0 + mpc \cdot Y_d + I_0 + mpl \cdot Y + G_0 + X_{n0} - mpm \cdot Y \quad (5),$$

$$AE = C_0 + I_0 + G_0 + X_{n0} + mpc \cdot (Y - t \cdot Y - T_0 + TR) + mpl \cdot Y - mpm \cdot Y \quad (6),$$

$$AE = C_0 + I_0 + G_0 + X_{n0} + mpc \cdot Y - mpc \cdot t \cdot Y - mpc \cdot T_0 + mpc \cdot TR + mpl \cdot Y - mpm \cdot Y \quad (7),$$

$$Y = AE \quad (8),$$

$$Y = C_0 + I_0 + G_0 + X_{n0} + (mpc - mpc \cdot t) \cdot Y - mpc \cdot T_0 + mpc \cdot TR + mpl \cdot Y - mpm \cdot Y \quad (9),$$

$$Y = C_0 + I_0 + G_0 + X_{n0} + mpc \cdot (1 - t) \cdot Y + mpc \cdot (TR - T_0) + mpl \cdot Y - mpm \cdot Y \quad (10),$$

$$Y - mpc \cdot (1 - t) \cdot Y = C_0 + I_0 + G_0 + X_{n0} + mpc \cdot (TR - T_0) + mpl \cdot Y - mpm \cdot Y \quad (11),$$

$$(1 - mpc \cdot (1 - t)) \cdot Y = C_0 + I_0 + G_0 + X_{n0} + mpc \cdot (TR - T_0) + mpl \cdot Y - mpm \cdot Y \quad (12),$$

$$Y = C_0 + I_0 + G_0 + X_{n0} + mpc \cdot (TR - T_0) / (1 - mpc \cdot (1 - t) - mpl + mpm) \quad (13).$$

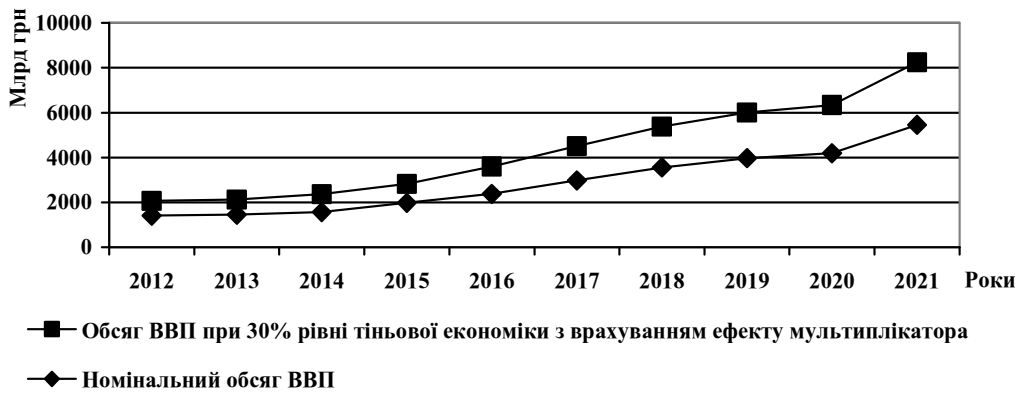

Рис. 3. Обсяг ВВП України при рівні тіньової економіки 30% ВВП

Джерело: розраховано автором.

Далі можливо сформулювати мультиплікатор тіньової економіки. Він покаже наскільки збільшиться ВВП при збільшенні витрат у легальному секторі економіки на 1 гривню, викликаному зменшенням масштабів тіньового сектора економіки:

$$K_{SH} = \Delta Y / \Delta Sh = 1 / (1 - mpc \cdot (1 - t) - mpl + mpm) \quad (14),$$

$$\text{де } t = (T_L + T_{SH}) \quad (15),$$

де Y_d — наявний дохід;

ΔY — зміна ВВП;

ΔSh — зміна масштабів тіньової економіки;

t — загальна ставка вилучень з доходів;

T_L — рівень оподаткування;

T_{SH} — рівень корупції;

T_0 — автономні податки;

I_0 — автономні інвестиції;

TR — державні трансферні платежі;

mpt — гранична схильність до імпорту.

Практичну значимість запропонованого підходу відобразимо розрахунком ВВП України з урахуванням тіньового сектора економіки (рівень тіньової економіки оцінюємо за MIMIC-методом [9], рівень оподаткування за розрахунками Світового банку [10], рівень корупції прийемо за 10%, статистичні данні [11]).

Першої контрольної точкою для заходів щодо зменшення масштабів тіньової економіки має бути граничне значення показника економічної безпеки "тіньова економіка", яке складає, для України 30% ВВП [12] (рис. 3).

Другою контрольною точкою повинно бути зменшення масштабів тіньового сектора економіки до середнього рівня тіньової економіки в характерного для розвинутих країн (рис. 4).

Розглянемо вплив зменшення масштабів тіньового сектору економіки на державний бюджет України, з урахуванням збереження чинного на даний період часу рівня оподаткування та долі держбюджету в ВВП, призвело б до наступного впливу на дохідну частину зведеного державного бюджету і відповідно на сальдо державного бюджету (рис. 5).

Таким чином, зведений державний бюджет замість дефіцитного стає профіцитним. При зменшенні тіньової економіки до 30% ВВП позитивне сальдо зведеного державного бюджету зростає з 82 млрд. грн у 2012 р. до 371 млрд. грн у 2021 р. (з врахуванням впливу мультиплікатора тіньової економіки), а при зменшенні — до середнього рівня характерного для розвинутих країн з 234 млрд. грн у 2012 р. до 963 млрд. грн у 2021 р. (з врахуванням впливу мультиплікатора тіньової економіки). Що у сукупності за 2012—2021 рр. складе 2561 млрд. грн (при 30% рівні тіньової економіки) та 6323 млрд. грн (при середньому рівні характерному для розвинутих країн) (рис. 6).

Дані кошти можливо було спрямувати на модернізацію української економіки, впровадження енергозберігаючих технологій та інше, що дозволило б значно знизити залежність України, як від постачальників енергоресурсів, так і підвищити ефективність національного ви-

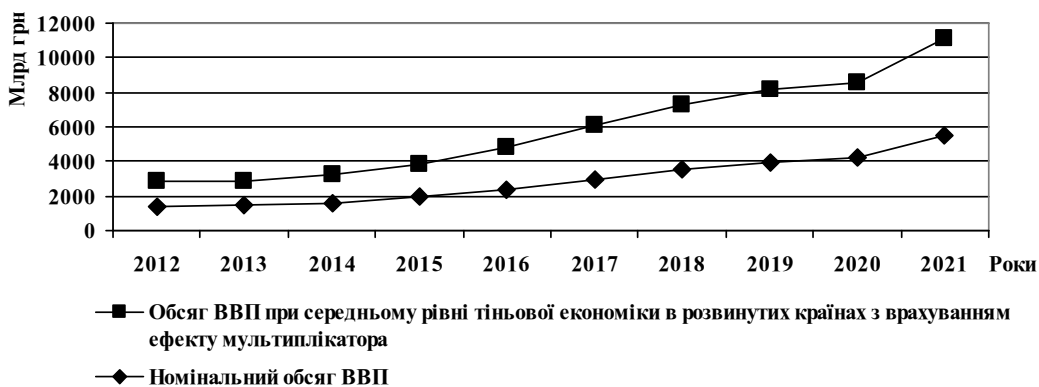

Рис. 4. Обсяг ВВП України при середньому рівні тіньової економіки характерному для розвинутих країн

Джерело: розраховано автором.

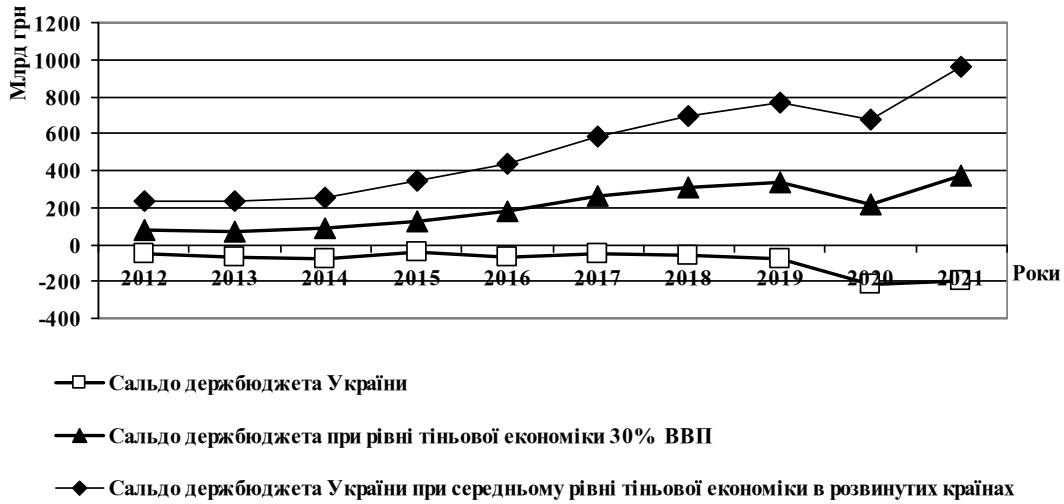

Рис. 5. Зміна в дохідній частині державного бюджету при зниженні рівня тіньової економіки (з врахуванням ефекту мультиплікатора)

Джерело: розраховано автором.

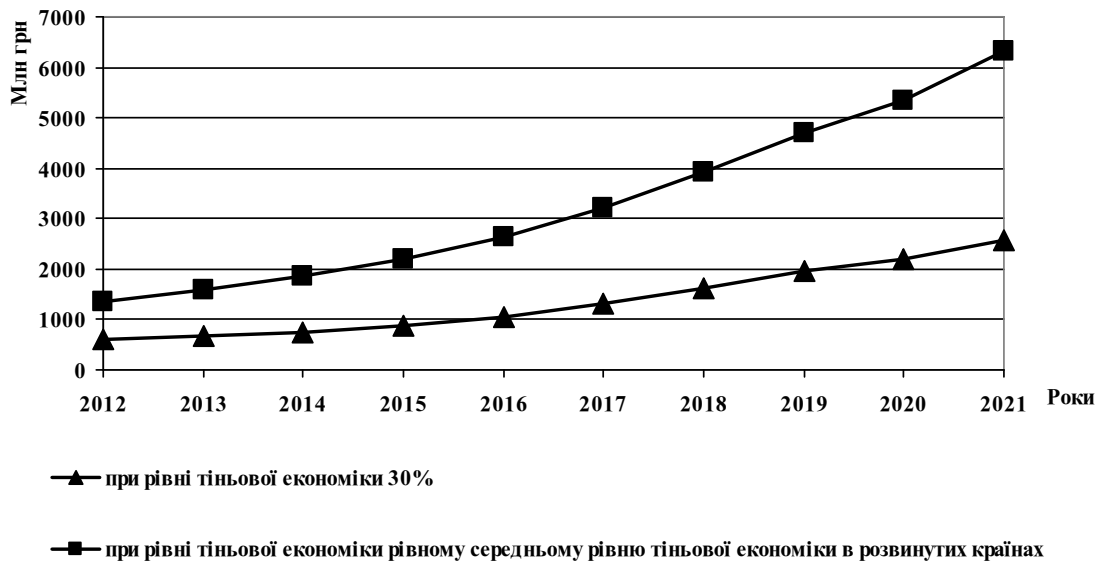

Рис. 6. Сальдо зведеного державного бюджету при зниженні рівня тіньової економіки — наростаючим підсумком

Джерело: розраховано автором.

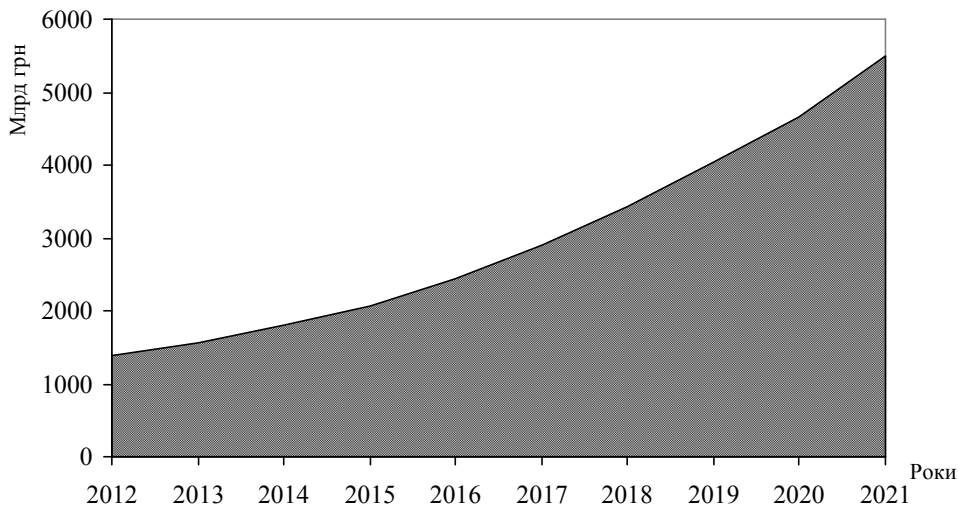

Рис. 7. Прибуток тіньового сектора економіки, наростаючим підсумком

Джерело: розраховано автором.

робництва, знизити енергетичну складову в собівартості продукції, підвищити конкурентоспроможність національної економіки в міжнародному поділі праці.

Але крім інвестицій держави є ще одне інвестиційне джерело стимулювання відновлення, зростання та модернізації української економіки — прибуток, який було отримано в тіньовому секторі економіки. Як можемо бачити, навіть за 2012—2021 рр. прибуток тіньового сектора економіки склав 5497 млрд. грн США (рис. 7).

Звичайно, частина цих грошей була вкладена назад в економіку України у вигляді прямих та портфельних іноземних інвестицій. Але навіть при цьому сума невикористаного прибутку, що знаходиться в банках офшорних зон, зможе якісно змінити структуру економіки якщо залучити його в пріоритетні галузі національної економіки та вивести українську економіку на якісно новий рівень. Таким чином, тіньовий сектор економіки України є одним із джерел інвестиційних ресурсів, а значить і джерелом економічного зростання економіки України. Тому одним з основних завдань державної економічної політики повинно бути створення механізму по залученню ресурсів тіньового сектора в легальний сектор економіки.

ВИСНОВКИ

Визначені резерви зростання економіки України, які враховують мультиплікативний ефект, за рахунок запровадження мультиплікатора тіньової економіки, що в подальшому дозволить розробити та запровадити науково-обґрунтований механізм стимулювання державою структурної перебудови економіки та економічного зростання за рахунок регулювання процесу детінізації економіки країни.

Література:

1. Тіньова економіка: сутність, особливості та шляхи легалізації: монографія. ред. З.С. Варналії. К.: НІСД, 2006. 576 с.
2. Варналії З.С. Теоретичні засади детінізації економіки України. Вісник Вінницького політехнічного інституту. 2014. № 1. С. 46—53.
3. Жаліло Я.А. Тіньова економіка як "інституційна пастка" на шляху економічної модернізації. Економічна теорія. 2018. № 2. С. 22—40. DOI: <https://doi.org/10.15407/etet2018.02.022>
4. Мазур І.І. Детінізація економіки України: теорія та практика: Монографія. К.: Видавничо-поліграфічний центр "Київський університет", 2008. 239 с.
5. Предборський В.А. Теоретичні аспекти тінізації економіки України в умовах трансформаційних процесів: автореф. дис. д-ра екон. наук: 08.00.03. НАН України; Н.д. центр індустр.пробл. розв. Х., 2011. 34 с.
6. Самойленко Є.Г. Тіньова економіка: структура та вплив на економічну динаміку: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук: 08.00.01: ДВНЗ "Національний гірничий ун-т". Дніпропетровськ, 2013. 20 с.
7. Харазішвілі Ю.М. Світло і тінь економіки України: резерви зростання та модернізації. Економіка України. 2017. № 4. С. 22—45.
8. McConnell C.R., Stanley L.B. Economics: principles, problems, and policies. 17th ed. New York: McGraw-Hill/Irwin. 2008. 876 p.

9. Schneider F. New COVID-related results for estimating the shadow economy in the global economy in 2021 and 2022. International Economics and Economic Policy. 2022. volume 19, P. 299—313. DOI: <https://doi.org/10.1007/s10368-022-00537-6>

10. Paying taxes. The global pictures. URL: <https://www.worldbank.org/>

11. Державна служба статистики України. URL: <https://www.ukrstat.gov.ua>

12. Подмазко О.М. Вплив тіньової економіки на загрози економічній безпеці країни. Економіка: реалії часу. 2014. №4, (14). С. 142—151. URL: <http://economics.opu.ua/files/archive/2014/n4.html>

References:

1. Varnalii, Z.S. (Ed.) (2006), *Tinova ekonomika: sutnist, osoblyvosti ta shliakhy lehalizatsii* [Shadow economy: the essence, features and ways of legalization], NISD, Kyiv, Ukraine.
2. Varnalij, Z.S. (2014), "Theoretical foundations of unshadowing the economy of Ukraine", *Visnyk Vinnyts'koho politekhnichnoho instytutu*, vol. 1, pp. 46—53.
3. Zhalilo, Ya.A. (2018), "The shadow economy as "institutional trap" at the way of economic modernization", *Ekonomichna teoriia*, [Online], vol. 2, pp. 22—40. DOI: <https://doi.org/10.15407/etet2018.02.022>.
4. Mazur, I.I. (2008), *Detinizatsiia ekonomiky Ukrainy: teoriia ta praktyka* [Unshadowing of the Ukrainian economy: theory and practice], *Vydavnycho-polihrafichnyj tsentr "Kyivs'kyj universytet"*, Kyiv, Ukraine.
5. Predborsky, V.A. (2011), "The theoretical aspects of the shadow economy of Ukraine in conditions of transformation processes", DSc. Thesis, National economy, Research Center for Industrial Development Problems of NAS of Ukraine, Kharkiv, Ukraine.
6. Samoilenko, E.G. (2013), "Shadow economy: structure and impact on economic dynamics", PhD. Thesis, Economic theory and history of economic thought, SHEI National Mining University, Dnipropetrovs'k, Ukraine.
7. Kharazishvili, Yu.M. (2017), "Light and Shadow of the Economy of Ukraine: Reserves for Growth and Modernization", *Ekonomika Ukrainy*, vol. 4, pp. 22—45.
8. McConnell, C.R. and Stanley, L.B. (2008), *Economics: principles, problems, and policies*, 17th ed, McGraw-Hill/Irwin, New York, USA.
9. Schneider, F. (2022), "New COVID-related results for estimating the shadow economy in the global economy in 2021 and 2022", *International Economics and Economic Policy*, [Online], vol. 19, pp. 299—313. DOI: <https://doi.org/10.1007/s10368-022-00537-6>.
10. The official site of World Bank Group (2023), "Paying taxes. The global pictures", available at: <https://www.worldbank.org/> (Accessed 6 June 2023).
11. The official site of State Statistics Service of Ukraine (2023), available at: <https://www.ukrstat.gov.ua> (Accessed 6 June 2023).
12. Podmazko, O.M. (2014), "Influence of the shadow economy on economic security threats", *Ekonomika: realii chasu*, [Online], vol. 4 (14), pp. 142—151, available at: <http://economics.opu.ua/files/archive/2014/n4.html> (Accessed 6 June 2023).

Стаття надійшла до редакції 10.06.2023 р.

УДК 338.242

А. В. Колеватова,
к. е. н., доцент кафедри обліку і аудиту,
Чорноморський національний університет імені Петра Могили
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-5035-5481>

DOI: 10.32702/2306-6814.2023.12.101

ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК АНАЛІЗУ ТА СИСТЕМИ УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВОМ, НАПРАВЛЕНОЇ НА ПОКРАЩЕННЯ РІВНЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ

A. Kolevatova,
PhD in Economics, Associate Professor,
Associate Professor of the Department of Accounting and Audit, Petro Mohyla Black Sea National University

RELATIONSHIP OF ANALYSIS AND ENTERPRISE MANAGEMENT SYSTEM, DIRECTED
TO IMPROVE THE LEVEL OF ECONOMIC SECURITY

У статті здійснено систематизацію поглядів провідних науковців щодо місця, сутті та ролі та значення економічного аналізу в системі управління підприємством. Розглянуто фактори і умови, що впливають на ефективність управління фінансово-господарською діяльністю підприємства. Визначено ключові зміни змістовного наповнення та основні завдання економічного аналізу відповідно до сучасних умов господарювання.

Обґрунтовано необхідність та потребу щодо пошуку шляхів досягнення належного рівня економічної безпеки підприємства з метою зменшення наслідків впливу внутрішніх і зовнішніх загроз. Доведено, що важливими внутрішніми інструментами покращення результатів діяльності підприємства є оптимізація процесу управління, підвищення його ефективності, прийняття вірних, обґрунтованих, своєчасних і виважених управлінських рішень в напрямі досягнення прийняттого рівня економічної безпеки, що можливо завдяки повноцінному використанню економічного аналізу та його методологічного апарату.

Сформовано дієвий механізм взаємозв'язку основних етапів функціонування аналізу в системі управління підприємством. Виділено підсистеми операційного, поточного та стратегічного аналізу відповідно до рівнів управління підприємства, а також визначено їх предмет, об'єкт дослідження, мету, термін проведення та інструментарій.

The necessity and need for finding ways to achieve the appropriate level of economic security of the enterprise in order to reduce the effects of internal and external threats are substantiated. It has been proven that the optimization of the management process, increasing its efficiency, making correct, justified, timely and balanced management decisions in the direction of achieving an acceptable level of economic security are important internal tools for improving the results of the enterprise, which is possible thanks to the full use of economic analysis and its methodological apparatus. A mechanism for the interconnection of the main stages of the functioning of the analysis in the enterprise management system has been formed. Subsystems of operational, current and strategic analysis are identified in accordance with the management levels of the enterprise, as well as their subject, object of research, purpose, deadline and tools are defined.

The article says that economic analysis is one of the main links in system of enterprise control. The article analyzes the role of economic analysis and its importance in the management of the enterprise. It is determined that it is necessary for planning, accounting, control of the enterprise and management decisions. And as an important tool in the optimization of the investment, tax, accounting, credit and marketing policy of companies. The article presents the factors that may affect the activity of the enterprise. Identified shortcomings in the activity of the enterprises in modern

Ukraine. Presented as a proposal to improve and overcome these disadvantages. Possible ways to minimize these disadvantages: the automation of the analysis process, skills development, to follow all the new trends in the development of automation of analysis programs. This article contains location of economic analysis in the system of organization's management. Also aspects of correlation and interaction between economic and administrative analysis's are considered. The article discusses the role of economic analysis in the process of developing managerial decisions. The article systematizes the views of scientists on the place and role of economic analysis in the enterprise management system. Changes in the content and the main tasks of economic analysis in accordance with the current economic conditions are determined. The main tasks of effective functioning of the enterprise are investigated. The basic functions of economic analysis and their role in various aspects of economic activity are considered. The quality of analytical works in the practice of economic activity of the enterprise is analyzed. The stages of analytical preparation for managerial decision making are evaluated. The importance of economic analysis as a modern tool for making strategic management decisions is substantiated.

Ключові слова: економічний аналіз, фінансовий аналіз, система аналізу, операційний аналіз, поточний аналіз, стратегічний аналіз, економічна безпека підприємства.

Key words: economic analysis, financial analysis, analysis system, operational analysis, current analysis, strategic analysis, economic security of the enterprise.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

При оцінці ефективності господарської діяльності та пошуку шляхів її підвищення питання економічного аналізу відіграють важливу роль. Кожна підприємницька діяльність потребує значного та постійного контролю за своїм розвитком, аналізу економічних процесів, під дію яких потрапляє підприємство в сучасних умовах господарювання. Передусім це пов'язано із зміною економічних умов, в яких працює підприємство, кон'юнктури ринку, податкового законодавства. Суть проблеми полягає в тому, що більшість підприємців, які на своєму шляху зіткнулися з перешкодами, не задумуються над необхідністю і важливістю саме економічного аналізу своєї діяльності, а тому взагалі його не здійснюють. Часто на підприємствах відсутні кваліфіковані економісти, які ефективно здійснювали б аналіз основних показників діяльності підприємства й своєчасно розробляли можливі шляхи виходу з кризових ситуацій.

Військовий стан і події в політичному та економічному житті України останніх років посилили прояв кризових явищ в системі господарювання. Політична нестабільність, непослідовність реформування, військові дії в країні стали потужними зовнішніми чинниками зниження ефективності діяльності господарюючих суб'єктів нашої держави. Оптимізація управлінського процесу є важливим внутрішнім засобом покращення результатів діяльності підприємства, підвищення його ефективності, прийняття обґрунтованих, своєчасних і виважених управлінських рішень у напрямі досягнення прийнятного рівня економічної безпеки, а це можливо завдяки повноцінному використанню аналізу з його потужним методологічним апаратом. Саме тому дослідження елементів системи аналізу і їх застосування для забезпечення економічної безпеки підприємства в сучасних умовах господарювання є особливо актуальним.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

В умовах розвитку сьогодення економічний аналіз є потужним інструментом вдосконалення інвестиційної політики, оподаткування, залучення основного капіталу та корпоративного маркетингу. Як свідчить практичний досвід, перспективність економічного аналізу для вирішення даних завдань не в повній мірі реалізована для значної частки українських підприємств.

Складові системи аналізу були об'єктами досліджень багатьох вчених-економістів. Зокрема, В.Т. Доля [4], В.М. Івахненко [6] поглибили теоретичні основи економічного аналізу. Лазаришина І.Д. обґрунтувала сучасну парадигму науки "економічний аналіз" [8]. Л.А. Лахтіонова, В.М. Мельник, Є.В. Мних О.В. Олійник, Г.В. Савицька дослідили економічний аналіз у контексті діагностики стану сучасного підприємства [9; 10; 11; 12; 13]. С.В. Свірко, А.І Сухоруков висвітлили організаційно-методичні аспекти економічного аналізу діяльності підприємств [14; 15].

На сьогоднішній день економічний аналіз є потужним інструментом для вдосконалення інвестиційної політики, оподаткування, залучення капіталу та маркетингу. Разом з тим, практичний досвід свідчить про те, що перспективність економічного аналізу для вирішення таких задач не в повній мірі реалізована для українських підприємств. Проаналізуємо сутність економічного аналізу та його інтерпретацію різними авторами, порівняльна характеристика детермінування економічного аналізу представлена в табл. 1.

Вище представлені дослідження є значним досягненням економічної науки, бо вони формують концептуальні основи аналізу господарської діяльності підприємств. Проте, сучасні умови мінливого ринкового середовища кризового періоду у гострій фазі актуалізують наукові пошуки можливостей досягнення належного рівня економічної безпеки підприємства як первинної ланки забезпечення економічної безпеки держави.

ФОРМАЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ (ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ)

Метою статті є обґрунтування зв'язків між системою аналізу та управління підприємством, спрямованим на досягнення його економічної безпеки, виділення підсистем аналізу відповідно до рівнів управління, їх характеристика в контексті забезпечення економічної безпеки господарюючого суб'єкта.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Роль економічного аналізу в управлінні підприємством на сьогодні є беззаперечною, оскільки саме економічний аналіз сприяє підвищенню ефективності господарювання.

Сучасне середовище змінює роль економічного аналізу, його основну мету і завдання. За адміністративно-командної системи управління економічний аналіз виконував функцію контролю за виконанням планів, то в сучасних умовах посилюється роль таких сфер досліджень, як: ринкове середовище; ефективність управління фінансовими ресурсами; обґрунтованість і дієвість механізму реалізації управлінських рішень.

Здійснення аналізу в економічній сфері доцільно розглядати в різних напрямках теорії і практики діяльності суб'єктів господарювання. Керівник підприємства, який має на меті досягти успіху в підприємницькій діяльності, не повинен здійснювати жодного організаційного, технічного або технологічного заходу доти, поки не буде обґрунтована його економічна доцільність. Аналітичне мислення керівника суб'єктів господарювання повинно мати такі основні складові, як глибокі знання теорії аналізу, вільне володіння низкою його основних методів, підходів, показників, а також вміння їх практичного застосування під час ухвалення управлінських рішень.

Економічно-правові та соціальні принципи підприємства реалізуються в процесі виробничої і економіко-аналітичної діяльності організації. Вона повинна спрямовуватись на наукове обґрунтування бізнес-планів, об'єктивну оцінку їх виконання, виявлення впливу факторів на показники господарської діяльності, розкриття тенденцій та пропорцій розвитку підприємств, визначення ступеня використання внутрішньо-господарських резервів, прийняття ефективних управлінських рішень.

Узагальнюючи вищезазначені підходи щодо оцінки зв'язку аналізу з управлінням підприємства, відмітимо, що в сучасних умовах господарювання, роль аналізу значно зростає, коли надзвичайно важливим постає вивчення тенденцій розвитку та формулювання стратегії забезпечення економічної безпеки підприємства, а також існує глибоке і системне дослідження факторів змін результатів його діяльності, проводиться їх оцінка, виявлення ре-

Таблиця 1. Порівняльна характеристика суті та значення економічного аналізу

Автор	Суть і значення економічного аналізу
Бутинець Ф.Ф. [1]	Економічний аналіз – науковий метод розуміння суті економічних явищ і процесів, заснований на виявленні компонентів ринкової діяльності фірми та вивченні різноманітності у всіх аспектах і залежностях.
Завгородній В.П. [5]	Зміст аналізу являє собою комплексне дослідження всіх аспектів бізнес-операцій за допомогою відповідного використання джерел інформації, вивчення окремих економіко-технічних елементів, виявлення факторів, що впливають на результати діяльності підприємства, співвідношення витрат і прибутку.
Калабухова С.В. [7]	Економічний аналіз господарської діяльності, як галузь економічної науки – це система знань про методи господарської діяльності, економічні явища і процеси в їх взаємозалежності з даними бухгалтерського обліку, звітності та іншої економічної інформації.
Ляхтіонова Л.А. [9]	Економічний аналіз означає виділення окремих показників економіко-економічної діяльності із загальних для їх подальшого вивчення.
Мних Є.В. [11]	Необхідно провести розмежування між «економічним аналізом» як функцією управління та «економічним аналізом» як наукою. Організація та використання системи посиленого аналізу, яка забезпечувала науковий контроль виробництва, є завданням реалізації управлінської функції. Розробка методології економічного аналізу і методів її застосування є завданням науки.
Савицька Г.В. [13]	Економічний аналіз – це система точних знань для дослідження, вимірювання та розвитку економічних явищ і процесів в їх взаємозв'язку та взаємозалежності, які визначаються суб'єктивними та об'єктивними факторами з метою забезпечення цільового управління.

Джерело: сформовано автором на основі [1; 5; 7; 9; 11; 13].

зервів підвищення ефективності діяльності та обґрунтування управлінських рішень.

Аналіз повинен мати системний характер, що передбачатиме переорієнтацію від поточного управління процесами на стратегічне і перспективне планування; від відособлених, окремих підсистем до комплексної системи; від аналізу окремих процесів, явищ до систематичного аналізу варіантів рішень; від обчислення окремих елементів ефективності до комплексної оцінки всіх факторів. На рис. 1 представлено механізм взаємозв'язку етапів функціонування системи аналізу в управлінні підприємством.

Схематично представлена на рис. 1 дія механізму, пояснюється наступним чином: необхідність прийняття управлінського рішення ставить перед системою аналі-

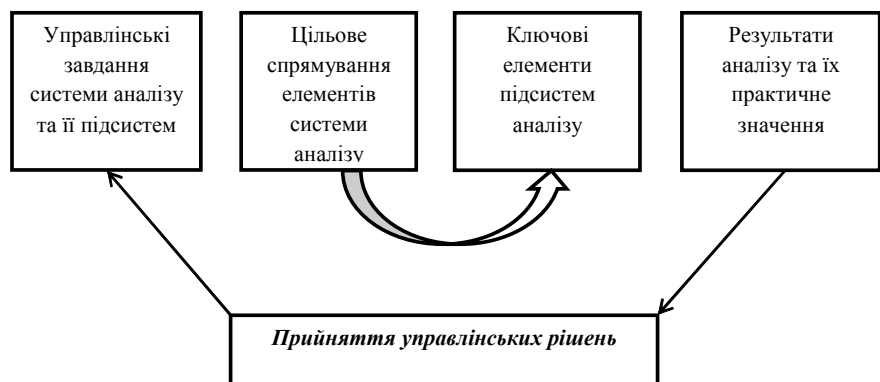

Рис. 1. Механізм взаємозв'язку етапів функціонування системи аналізу в управлінні підприємством

Джерело: розроблено автором на основі [15].

Рівні функціонування підприємства	Підсистеми менеджменту	Підсистеми менеджменту
<i>вищий</i>	<i>стратегічний</i>	<i>стратегічний</i>
<i>середній</i>	<i>тактичний</i>	<i>тактичний</i>
<i>нижчий</i>	<i>операційний</i>	<i>операційний</i>

Рис. 2. Рівні менеджменту та аналізу підприємства

Джерело: розроблено автором на основі [12].

зу і його елементами відповідні управлінські завдання, що зумовлюють цільове спрямування економічного аналізу. Останній обумовлює вибір адекватних інструментів, сукупності показників і методик їхньої обробки, в результаті чого формується інформація, що матиме практичне значення для прийняття управлінського рішення.

Дія механізму має безперервний характер, оскільки ключовим принципом роботи підприємства являється стабільність його діяльності. Водночас слід зауважити, що в процесі функціонування підприємства його фахівці — менеджери стикаються з необхідністю розв'язання поточних завдань з одночасним формуванням стратегії розвитку, а це зумовлює виділення в системі

систем стратегічного, тактичного, операційного менеджменту у системі управління господарюючого суб'єкта, ефективне функціонування якої зумовлює необхідність виділення обслуговуючих взаємопов'язаних між собою підсистем аналізу (стратегічного, поточного, операційного), які в сукупності становлять єдину систему аналізу з її методологічним апаратом. Отже, забезпечення інформаційних потреб менеджменту за рівнями, зображеними на рис. 2, можливе завдяки регулярному і своєчасному проведенню операційного, поточного та стратегічного аналізу, характеристика яких наведена в табл. 2.

На основі проведеного аналізу даних табл. 2. відмітимо, що вивчення науково-економічної літератури [9; 11]

Таблиця 2. Характеристика поточного, операційного та стратегічного видів аналізу

Підсистеми аналізу	Предмет дослідження	Об'єкт дослідження	Мета	Термін проведення	Інструментарій
Операційний	Виробнича діяльність підприємства та збутові процеси	Фази виробничого процесу, матеріально-технічне забезпечення, продуктивність праці, ефективність застосовуваної технології	Удосконалення виробничого процесу та запобігання непродуктивним витратам	Зміна, доба, декада, місяць.	Порівняння, середні та відносні величини, абсолютні різниці, відносні різниці
Поточний	Фінансово-господарська діяльність підприємства	Показники діяльності підприємства в розрізі видів та його структурних підрозділів	Щоквартальна чи щорічна комплексна діагностика й оцінка результатів діяльності підприємства	Квартал, рік	Порівняння, групування, середні та відносні величини, ланцюгові підстановки
Стратегічний	Фінансово-господарська діяльність підприємства та прогнозування її результатів	Фінансові результати, цінова політика, собівартість та конкурентоспроможність продукції (товарів, робіт, послуг), витрати, доходи та прибуток підприємства та їх поведінка, становище підприємства на ринках збуту, зовнішнє і внутрішнє середовище підприємства	Опис, пояснення, прогноз об'єкта дослідження; підготовка множини альтернативних напрямів його розвитку; вибір конкретної стратегії та формування всієї системи стратегій	Один, три, п'ять чи десять років.	Графічне та табличне подання інформації, експертні оцінки, ланцюгові підстановки, способи математичного програмування, моделювання

Джерело: узагальнено автором на основі [3; 7; 8; 13].

управління підприємством підсистем операційного, тактичного й стратегічного менеджменту, кожна з яких вимагає оригінальної та різноманітної інформації, яку здатні генерувати відповідні підсистеми аналізу (рис. 2).

Як демонструє рис. 2, діяльність будь-якого підприємства — це трирівневе взаємодія під-

свідчить про відсутність однозначного трактування поняття "операційний аналіз". Суть одного з визначень полягає в тому, що операційний аналіз — це аналіз негативного впливу цін на продукцію, роботи чи послуги, обсяги реалізації продукції, витрат і прибутку, які отримує підприємство за короткі терміни [11, с. 27]. Проте аналогічні дефініції суттєво спрощують сутність і функції операційного аналізу, адже ставлять його на один щабель з будь-яким способом економічного аналізу. Досить ґрунтовно вивчає цю категорію О. В. Олійник, що пов'язує сутність операційного аналізу з функціями управління та визначенням мети і стратегії розвитку як підприємства загалом, так і його оперативного господарської ланки — виробничих дільниць [12].

Щоквартальна чи щорічна комплексна діагностика й оцінка результатів діяльності підприєм-

ства, а також ідентифікація й усунення негативних причин, є метою здійснення поточного аналізу, що зумовлює погіршення економічних показників і, відповідно, стану економічної безпеки підприємства, а також виявлення поточних резервів для її зміцнення. На відміну від операційного аналізу, поточний аналіз більшою мірою ґрунтується на комплексному підході та дозволяє робити як узагальнені висновки щодо предмета і об'єктів дослідження, так і часткові. При цьому вихідна аналітична інформація являється базою для розробки стратегічного плану на довготривалу перспективу і, зокрема, щодо досягнення прийняттого рівня економічної безпеки підприємства.

Так, за даними Державної служби статистики України в першому кварталі 2021 року частка збиткових підприємств скоротилася до 27,8% від загального числа діючих великих і середніх компаній. У першому кварталі 2020-го частка таких підприємств склала 40,8%.

В I кварталі 2022 року частка прибуткових підприємств становить 53,8%, що на 5,4 в.п. менше відповідного періоду 2020 року. Проте, на протязі наступних кварталів 2022 року спостерігається зростання частки прибуткових підприємств, а саме до 60% в IV кварталі 2022 р.

За окремими видами економічної діяльності частка збиткових підприємств перевищувала 55%, зокрема у промисловості — 55,4%; будівництві — 56,8%; оптовій та роздрібній торгівлі, ремонті автотранспортних засобів і мотоциклів — 53,5%; транспорті, складському господарстві, поштовій та кур'єрській діяльності — 49,7%; тимчасовому розміщенні й організації харчування — 56,7%; інформації та телекомунікаціях — 55,5%; операціях з нерухомим майном — 56,1%; професійній, науковій та технічній діяльності — 40,3%; діяльності у сфері адміністративного та допоміжного обслуговування — 43,5% [14].

Представлені статистичні показники засвідчують значне послаблення економічної безпеки держави як на мікро-, так і на мезо- та макрорівнях. Негативна і загрозлива тенденція вимагає активного пошуку основних напрямів покращення результатів діяльності суб'єктів господарювання через максимальне використання внутрішніх інструментів з метою скорочення наслідків масштабного впливу зовнішніх загроз, оскільки вплинути на їхнє виникнення підприємства здебільшого не в змозі.

Під стратегічним аналізом розуміється засіб дослідження, що базується на реалізації системного і ситуаційного підходів до аналізу можливостей та факторів впливу на процес стратегічного управління. Метою стратегічного аналізу являється: опис, пояснення, прогноз об'єкта дослідження; підготовка множини альтернативних напрямів його розвитку; вибір конкретної стратегії та формування всієї системи стратегій [15, с. 11]. Він необхідний при складанні планів на 3—5 років тому, що дозволяє зробити прогноз значень окремих економічних показників, врахувати вплив нових факторів, пов'я-

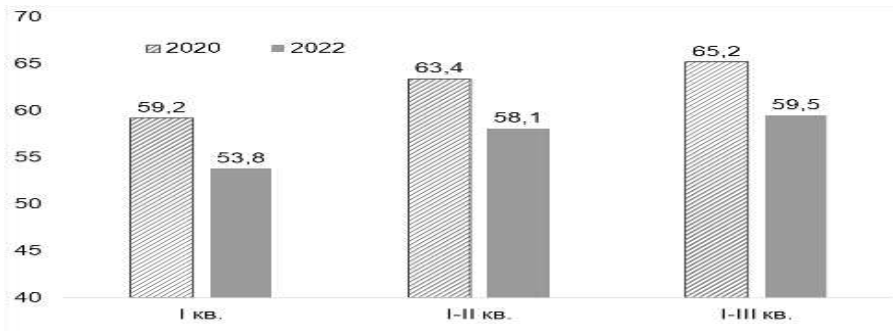

Рис. 3. Частка прибуткових підприємств, %

Джерело: розроблено автором на основі [16].

заних з новими технологіями та здатних відігравати вирішальну роль у майбутньому [5, с. 68]. Тому його необхідно здійснювати на постійній основі та за періодами планування і прогнозування. Результати стратегічного аналізу є інформаційною основою для формування стратегії забезпечення економічної безпеки підприємства.

При тривалому процесі виробництва аналіз показників роботи підприємства за цілий рік не може дати вичерпної інформації про ефективність і рентабельність окремих заходів. Про це можна робити висновки тільки після кількох років господарювання. Тому аналіз господарської діяльності підприємств доцільно проводити в такі терміни: за зміну, добу, декаду, місяць — операційний; за квартал, рік — поточний; один раз в рік, три, п'ять чи десять років — стратегічний. Отже, вмиле поєднання аналізу стратегії розвитку підприємства, операційного аналізу виробничо-господарських показників з аналізом його роботи за тривалий період дозволяє використовувати його результати для пошуку резервів покращення роботи підприємства і, відповідно, зміцнення його економічної безпеки.

Результативність операційного, поточного і стратегічного аналізу господарської діяльності підприємства значною мірою залежить від його раціональної організації, яка має ряд вимог та, за твердженням Г. В. Савицької, повинна ґрунтуватися на плановій основі, найновітніших методиках, забезпечувати дієвість та ефективність аналітичного процесу [13, с. 68]. Аналітичну роботу слід здійснювати відповідно до науково-обґрунтованої теоретичної концепції, правильно розподілити між виконавцями, раціонально спланувати, інформаційно й методично забезпечити, а її результати — відповідно оформлювати. На даних принципах повинна ґрунтуватись раціональна організація підсистем аналізу, що дозволить попередити або вчасно виявити внутрішні і зовнішні загрози економічній безпеці підприємства та максимально послабити їх вплив.

ВИСНОВКИ З ДАНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ДАНОМУ НАПРЯМІ

На основі отриманих результатів дослідження системи аналізу в управлінні підприємством, спрямованому на досягнення економічної безпеки, зроблено висновок, що забезпечення потреб менеджерів операційного, тактичного й стратегічного рівнів управління в достовірній і своєчасній інформації у по-

трібному обов'язі можливе за умови розвинутої системи аналізу на підприємстві та застосування спеціальних інструментаріїв, які притаманні для підсистем операційного, поточного та стратегічного аналізу.

Обґрунтовано, що кожна із підсистем аналізу має власну мету, предмет і об'єкти дослідження, що зумовлюють вибір джерел інформації, масштабів та інструментів дослідження. Взаємопов'язане функціонування підсистем аналізу являється однією із визначальних умов ефективності системи аналізу в напрямі досягнення прийнятого рівня економічної безпеки підприємства. Водночас практичне значення має встановлення конкретних завдань підсистем аналізу у забезпеченні економічної безпеки підприємства, що є перспективою подальших досліджень.

Література:

1. Бутинець Ф. Ф. Економічний аналіз: навч. посіб. Рута, 2003. 680 с.
2. Геєць В. М. Інституційна обумовленість інноваційних процесів у промисловому розвитку України. Економіка України. 2014. № 12 (637). С. 4—19.
3. Грицишен Д. О. Обліково-аналітичне забезпечення управління економіко-екологічною безпекою підприємств: монографія. Житомир: ЖДТУ, 2015. 450 с.
4. Доля В. Т. Економічний аналіз: теорія практичні методики: навч. посіб. Київ: Кондор, 2013. 208 с.
5. Завгородній В. П. Організація бухгалтерського обліку, економічного контролю та аналізу. Київ: КНЕУ, 2000. 258 с.
6. Івахненко В. М. Курс економічного аналізу: навч.-метод. посіб. для самост. вивч. дисц. Київ: КНЕУ, 2016. 263 с.
7. Калабухова С. В. Елементи методу бухгалтерського аналізу в інформаційній економіці. Економічний аналіз. 2015. Т. 19. № 1. С. 6—12.
8. Лазарішина І. Д. Економічний аналіз в Україні: історія, методологія, практика: монографія. Рівне: НУВГП, 2005. 369 с.
9. Лахтіонова Л. А. Функції економічного аналізу на мікрорівні. Фінанси, облік і аудит: зб. наук. пр. КНЕУ, 2008. Вип. № 11. С. 245—250.
10. Мельник В. М. Основи економічного аналізу: короткий теоретико-методологічний курс: навч. посіб. Київ: Кондор, 2003. 128 с.
11. Мних Є. В. Економічний аналіз: підручник. Київ: ЦНЛ, 2005. 472 с.
12. Олійник О. В. Розвиток економічного аналізу в умовах інституційних змін: монографія. Житомир: ЖДТУ, 2008. 653 с.
13. Савицька Г. В. Економічний аналіз діяльності підприємства: навч. посіб. Київ: Знання, 2005. 662 с.
14. Свірко С. В. Державні фінанси України: визначальні вектори, результати та проблеми розвитку. Незалежний аудитор. 2015. № 13 (III). С. 24—31.
15. Сухоруков А. І. Активізація інвестиційно-інноваційної політики у промисловості — стратегічний пріоритет національних економічних інтересів України. Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право. 2015. № 3 (80). С. 193—205.

16. Фінансові результати діяльності великих та середніх підприємств України у 2022 році (попередні дані): експрес-випуск Державної служби статистики України. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>.

References:

1. Butynets, F.F. (2003), *Ekonomichnyj analiz [Economic analysis]*, Ruta, Zhytomyr, Ukraine.
2. Geets, V.M. (2014), "Institutional conditionality of innovation processes in the industrial development of Ukraine", *Ukraine economy*, vol. 12 (637), pp. 4—19.
3. Gritsishen, D.O. (2015), *Oblikovo-analitychne zabezpechennia upravlinnia ekonomiko-ekolohichnoiu bezpekoiu pidpriemstv [Accounting and analytical support of economic and environmental safety of enterprises]*, ZhDTU, Zhytomyr, Ukraine.
4. Dolya, V.T. (2013), *Ekonomichnyj analiz: teoriia praktychni metodyky [Economic analysis: theory of practical methods]*, Condor, Kyiv, Ukraine.
5. Zavgorodny, V.P. (2000), *Orhanizatsiia bukhhal'ters'koho obliku, ekonomichnoho kontroliu ta analizu [Organization of accounting, economic control and analysis]*, KNEU, Kyiv, Ukraine.
6. Ivakhnenko, V.M. (2016), *Kurs ekonomichnoho analizu [Course of economic analysis]*, KNEU, Kyiv, Ukraine.
7. Kalabukhova, S.V. (2015), "Elements of the method of accounting analysis in the information economy", *Economic analysis*, vol. 19, no. 1, pp. 6—12.
8. Lazarishina, I.D. (2005), *Ekonomichnyj analiz v Ukraini: istoriia, metodolohiia, praktyka [Economic analysis in Ukraine: history, methodology, practice]*, NUVGP, Rivne, Ukraine.
9. Lakhtionova, L.A. (2008), "Functions of economic analysis at the micro level", *Finance, Accounting and Auditing*, vol. 11, pp. 245—250.
10. Melnik, V.M. (2003), *Osnovy ekonomichnoho analizu: korotkyj teoretyko-metodolohichnyj kurs [Fundamentals of economic analysis: a short theoretical and methodological course]*, Condor, Kyiv, Ukraine.
11. Monk, E.V. (2005), *Ekonomichnyj analiz [Economic analysis: a textbook]*, CNL, Kyiv, Ukraine.
12. Oliynyk, O.V. (2008), *Rozvytok ekonomichnoho analizu v umovakh instytutstsiynykh zmin [Development of economic analysis in the conditions of institutional changes]*, ZhDTU, Zhytomyr, Ukraine.
13. Savitskaya, G.V. (2005), *Ekonomichnyj analiz diial'nosti pidpriemstva [Economic analysis of the enterprise]*, Knowledge, Kyiv, Ukraine.
14. Svirko, S.V. (2015), "Public finances of Ukraine: defining vectors, results and problems of development", *Independent auditor*, vol. 13 (III), pp. 24—31.
15. Sukhorukov, A.I. (2015), "Intensification of investment and innovation policy in industry is a strategic priority of Ukraine's national economic interests", *Foreign trade: economics, finance, law*, vol. 3 (80), pp. 193—205.
16. State Statistics Service of Ukraine (2022), "Financial results of large and medium enterprises of Ukraine in 2022 (preliminary data)", available at: <http://www.ukrstat.gov.ua>. (Accessed 19 June 2022).

Стаття надійшла до редакції 04.06.2023 р.

Ю. В. Федотова,

к. е. н., доцент, завідувач кафедри економічної теорії та міжнародної економіки, Харківський національний університет міського господарства імені О. М. Бекетова, м. Харків, Україна

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-7713-9359>

М. С. Наумов,

к. е. н., доцент, доцент кафедри економічної теорії та міжнародної економіки, Харківський національний університет міського господарства імені О. М. Бекетова, м. Харків, Україна

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-7306-6420>

DOI: 10.32702/2306-6814.2023.12.107

СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ОФШОРНИХ ЮРИСДИКЦІЙ

Y. Fedotova,

PhD in Economics, Associate Professor, Head of the Department of Economic Theory and International Economics, O. M. Beketov National University of Urban Economy in Kharkiv, Kharkiv, Ukraine

M. Naumov,

PhD in Economics, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Economic Theory and International Economics, O. M. Beketov National University of Urban Economy in Kharkiv, Kharkiv, Ukraine

MODERN TRENDS IN THE DEVELOPMENT OF OFFSHORE JURISDICTIONS

У статті досліджується сутність та еволюція офшорних юрисдикцій. Обґрунтовано, що в сучасному світі має місце тенденція до зростання відкритості таких юрисдикцій та їх співпраці з урядами провідних країн світу: конкурентна боротьба змушує офшори збільшувати кількість та покращувати якість послуг, які вони надають своїм клієнтам, а також враховувати позицію розвинених країн та міжнародних організацій, які докладають значних зусиль для боротьби з відмиванням коштів. Проаналізовані причини, які спонукають українських підприємців використовувати офшорні схеми. Основними з них є недосконала судова система, корупція та бюрократія, через наявність яких не тільки зменшується рентабельність інвестицій, а й виникає загроза експропріації капіталу. З цих позицій пропонується не заборона співпраці з офшорними юрисдикціями, а підвищення інвестиційної привабливості України шляхом усунення зазначених недоліків.

The article deals with the essence and evolution of offshore jurisdictions. It is stated that offshore jurisdictions in the modern world have turned from ordinary recipients of financial funds into powerful centers of international capital movement. The stages of the development of offshore jurisdictions are considered. It is argued that there is a tendency in the modern world for the openness of such jurisdictions and their cooperation with the governments of the leading countries of the world: competition forces offshore to increase the number and improve the quality of services they provide to their clients, as well as to consider the position of developed countries and international organizations which make significant efforts to combat money laundering. Classifications of offshore jurisdictions are considered. The British zone, the European zone, the US zone and the peripheral zone are distinguished by geographical criteria. Offshore jurisdictions are divided into most reliable, least reliable and transitional depending on the degree of reliability. The positive and negative aspects

of offshore jurisdictions are highlighted. The positive aspects are the acceleration of financial flows in the world market and the growth of the income of offshore jurisdictions. The negative aspects are the reduction of tax revenues in the countries of origin of capital and the outflow of capital from these countries. The category "investment attractiveness of the country" is considered in order to explain the motives of capital owners. Considerable attention is paid to the study of round tripping. The reasons that encourage Ukrainian entrepreneurs to use offshore schemes are analyzed. The main ones are an imperfect judicial system, corruption and bureaucracy. These phenomena lead not only to decrease in the profitability of investments, but also create prerequisites for the expropriation of capital. Possible changes in state regulation are justified based on these positions. It is proposed to distinguish offshore jurisdictions depending on the degree of reliability and prohibit cooperation with the least reliable of them. In order to combat the outflow of capital to more reliable offshore jurisdictions, it is considered expedient not to prohibit cooperation with them, but to increase the investment attractiveness of Ukraine by eliminating the mentioned shortcomings.

Ключові слова: інвестиційна привабливість країни, оподаткування, офшорні юрисдикції, прямі іноземні інвестиції, світова економіка.

Key words: investment attractiveness of the country, taxation, offshore jurisdictions, foreign direct investment, global economy.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ТА ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Фінансова глобалізація призвела до створення окремими країнами юридичних та фінансових асиметрій з метою залучення іноземного капіталу, а також до того, що інші країни шукають подібні асиметрії. Сформувані такі асиметрії можна за допомогою застосування спеціальних інвестиційних, валютних, кредитних та податкових режимів. Останній — податковий — режим є найбільш дієвим для залучення фінансових ресурсів, оскільки податкові витрати мають значний вплив на остаточний фінансовий результат господарської діяльності. Податкова асиметрія передбачає існування відмінностей у податкових системах різних країн, у зв'язку з чим почали утворюватися спеціальні — офшорні — юрисдикції. Прагнення бізнесу скоротити витрати шляхом оптимізації податкових платежів є цілком природним і повністю відповідає економічній логіці. Але можливість відмивання коштів, яка надається компаніям деякими офшорними юрисдикціями, змушує уряди країн та міжнародні організації вживати заходів для припинення або обмеження такої неправомірної практики.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Вивченням сутності офшорних юрисдикцій та особливостей їх функціонування на сучасному етапі займалися такі науковці, як Д. Аксьонов, О. Баула, О. Бозуленко, Ю. Волкова, М. Карлін, О. Лебідь, З. Луцишин, Е. Мехтієв, А. Родзинський, С. Сардак та інші. Разом із тим невирішеність проблеми взаємодії з офшорними центрами національних суб'єктів господарської діяльності, періодичні скандали за участю українських політиків у зв'язку зі зберіганням коштів у офшорах та недостатній обсяг іноземних інвестицій у національній економіці спонукають продовжувати дослідження у цьому напрямі, щоб за допомогою виявлення сучасних тен-

денцій розвитку офшорних юрисдикцій надати рекомендації для розроблення державного регулювання, яке б, з одного боку, перешкоджало ухилянню від сплати податків вітчизняними підприємцями, а з іншого — не створювало перепони на шляху залучення іноземного капіталу в національну економіку.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ

Метою статті виявлення тенденцій розвитку офшорних юрисдикцій на сучасному етапі та особливостей їх взаємодії з провідними країнами світу.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Офшорна юрисдикція — це країна або частина її території, де для компаній, власниками яких є іноземці і які провадять свою діяльність за межами такої країни (території), забезпечується мінімальна величина податкового навантаження, знижені або взагалі відсутні вимоги до бухгалтерського обліку і аудиту, гарантується високий рівень комерційної та банківської таємниці, застосовується лояльне державне регулювання з метою отримання державних доходів за рахунок збільшення бази оподаткування. Наприклад, Британські Віргінські Острови з населенням близько 25 тисяч осіб змогли досягти реєстрації понад 430 тисяч фірм, кожна з яких щороку сплачує місцевим юристам та державі приблизно 600 доларів, і забезпечити таким чином річний дохід 10 тисяч доларів на кожного мешканця [8]. Ця цифра більше, ніж удвічі перевищує показник ВВП на душу населення в Україні у 2021 році. Разом із тим офшорні юрисдикції у сучасному світі перетворились зі звичайних реципієнтів фінансових коштів на потужні центри міжнародного руху капіталів. Так, за оцінками дослідників, найбільші фінансові потоки у доларах США мають місце між США та офшорними юрисдикціями на Карибських островах, а також між США та Великою Британією, яка має власні офшори [6, с. 65].

Слід зазначити, що офшорні юрисдикції не є винаходом сучасності. Ще у першому тисячолітті до нашої

ери — у період процвітання фінікійців — виникли перші прототиби сучасних офшорів. Із тих пір "у різних країн і народів простежуються способи активізації міжнародної торгівлі, залучення іноземних капіталів за рахунок створення на частині своїх територій особливих, сприятливих у податковому відношенні умов господарювання" [1, с. 16].

Розвиток офшорних юрисдикцій умовно поділяють на три етапи [9, с. 52]. На першому — сформувались та набули поширення офшорні послуг, які полягали у наданні низьких ставок податків. На другому — відбулося становлення офшорних територій, де компаніям забезпечували конфіденційність (окрім низьких податків). На третьому — сталася трансформація таких територій, у рамках якої збільшилась кількість запропонованих послуг, але зменшилась конфіденційність. Особливої ж актуальності офшорні фінансові центри набули наприкінці ХХ століття, коли внаслідок інтернаціоналізації світових фінансів національний капітал подолав національні межі та був спрямований від жорсткого національного регулювання у напрямку більш сприятливих умов.

Класифікувати офшорні юрисдикції можна порізному. Одна з найбільш популярних класифікацій передбачає їх поділ за належністю до міжнародних фінансових мереж на Британську та Європейську зони, зону США, а також периферійну зону [6, с. 72]. Найбільша з них — Британська зона — включає різні частини Великої Британії з центром у Лондонському Сіті, а також залежні території та колишні колонії. Останні утворюють своєрідні кільця, необхідні для зв'язку Великої Британії з тими країнами, що не можуть взаємодіяти з нею безпосередньо щодо фінансування та легалізації коштів. Внутрішнє кільце складається з островів, які є коронними володіннями Великої Британії та географічно розташовані найближче: острови Мен, Джерсі та Гернсі. Середнє кільце утворюють заморські території королівства: Гібралтар, Британські Віргінські острови, Бермудські острови, острови Кайкос та Тейкос, а також Кайманові острови. Зовнішнє кільце сформоване з колишніх залежних територій Великої Британії таких, як Ірландія, Об'єднані Арабські Емірати, Гонконг, Сінгапур та інші.

Європейська зона сформувалась під час Першої світової війни як відповідь на підвищення податків, що відбулось із метою наповнення бюджетів європейських країн для ведення військових дій. Особливістю офшорних юрисдикцій Європейської зони є їх тісний взаємозв'язок із розвиненими країнами, які знаходяться географічно близько або з якими встановились історико-культурні зв'язки. До цієї зони відносяться колишні Антильські острови, Андорра, Ірландія, Кіпр, Ліхтенштейн, Люксембург, португальський острів Мадейра, Мальта, Монако та окремі кантони Швейцарії.

Американська зона складається з внутрішніх штатів Вайомінг, Делавер, Невада, Нью Джерсі, Флорида та іноземних юрисдикцій-сателітів: Віргінських островів, Маршалових островів, Панами та Пуерто-Ріко. Періодичні офіційні спроби американського уряду протидіяти цим офшорам істотного успіху не мали і призводили лише до тимчасової переорієнтації місцевих фінансистів на співпрацю з юрисдикціями Британської зони.

Периферійну зону утворюються юрисдикції, що не мають вагомого впливу та не пов'язані з провідними країнами світу.

Зменшення податкового навантаження, яке є основною метою використання бізнесом офшорних юрисдикцій, досягається за допомогою численних схем. За методологією Організації економічного співробітництва та розвитку, найбільш вживаними із них є наступні [11]:

— виплата роялті — реєстрація авторських прав у офшорній юрисдикції з наступною передачею права на використання цих прав резидентам інших країн в обмін на відповідну плату;

— кредитна схема — надання резидентами офшорних юрисдикцій позик під відсотки резидентам країн із високими податками;

— метод сходинок — розмивання податкової бази шляхом виплат контрагентам, зареєстрованим у офшорних юрисдикціях;

— податкові гібриди — компанії, зареєстровані у високоподатковій юрисдикції, які являються резидентами офшорної юрисдикції;

— трансфертне ціноутворення — продаж товару резидентом офшорних юрисдикцій для подальшого перепродажу і розподілу прибутку.

Для того, щоб отримати повне уявлення про переваги та недоліки офшорних юрисдикцій, на нашу думку, слід звернути увагу на роботу О. В. Лебідь та В. О. Гаркуші, які узагальнили позитивні та негативні наслідки функціонування офшорних центрів, застосувавши SWOT-аналіз [4].

До сильних сторін офшорних юрисдикцій автори відносять активізацію транскордонних потоків, нагромадження інвестицій, обмін інформацією та технологіями, що призводить до форсованого економічного розвитку. Ще однією сильною стороною є прискорення фінансових потоків за рахунок зменшення витрат на переміщення капіталу та прискорення трансферту коштів.

Можливості пов'язані переважно з країнами, де розташовані такі юрисдикції. Для багатьох із них офшорний бізнес забезпечує визначальну частку доходів, адже ці країни не забезпечені сприятливим кліматом чи географічним розташуванням, корисними копалинами, значною чисельністю населення тощо.

Слабкою стороною офшорних юрисдикцій є недоотримання податкових надходжень бюджетами країн походження капіталу.

Основною загрозою, пов'язаною з функціонуванням офшорних центрів, є відтік капіталу з країн, де він був сформований. Також відбуваються структурні викривлення в економіці, скорочуються внутрішні інвестиції, зростає залежність держави від іноземних позик, порушується стабільність фінансового ринку країни.

На позитивних аспектах діяльності офшорних юрисдикцій наголошує відомий український юрист А. Родзинський [8]. Звісно він не заперечує, що метою створення перших офшорів було ухиляння від податків, зокрема, при отриманні спадку. Але А. Родзинський акцентує увагу на тому, що з початку 2000-х років у країнах, які відносяться до офшорних, законодавство стало більш прозорим навіть у порівнянні з Україною, а юридичні компанії, що займаються реєстрацією офшорних ком-

паній, почали отримувати сертифікацію урядами та співпрацювати зі спецслужбами США та Великої Британії.

Схожу позицію займають також О. Баула та А. Сачук. Вони констатують, що прискіпливий інтерес впливових країн до офшорних зон призвів до розвитку та змін останніх, їх готовності до співпраці з метою легалізації, і в майбутньому "їх діяльність буде легалізуватися, а на зміну "чорним" офшорам придуть серйозні та цивілізовані офшори, які ставитимуть за мету діяльність у межах закону, а не кримінал [1, с. 18].

Кожна офшорна юрисдикція має свої переваги, а отже, кожна фірма має обрати таку офшорну юрисдикцію, яка б відповідала цілям її розвитку. Крім того, можливі різні способи організації ведення бізнесу, які визначаються, з одного боку, цілями та особливостями фірми, а з іншого — умовами конкретних юрисдикцій, де фірма буде зареєстрована. Слід також враховувати, що в офшорній юрисдикції фірма, швидше за все, буде залучати місцевих посередників та консультантів, які вирішуватимуть організаційні питання. Усі ці обставини спричиняють потужну конкуренцію між офшорними юрисдикціями за залучення коштів.

Найбільш конкурентоспроможними юрисдикціями на даний момент являються території Великої Британії, Сполучених Штатів Америки та Люксембург. Цей факт свідчить про те, що в сучасному світі офшори поступово перетворились на один із найважливіших чинників ведення бізнесу. Висока дохідність зазначених офшорних юрисдикцій обумовлена їх популярністю серед інвесторів, яка, у свою чергу, пояснюється тим, що саме ці країни активно протидіють відмиванню коштів. Вони укладають різноманітні угоди про уникнення подвійного оподаткування і виступають частиною офшорних ланцюгів, які дозволяють фірмам замаскувати рух своїх коштів.

На іншому полюсі знаходяться офшорні юрисдикції, які регулярно потрапляють до чорних списків, оскільки не бажають співпрацювати в сфері протидії відмиванню коштів. Це найбільш небезпечні країни світу, не забезпечені ресурсами, для яких джерелом залучення коштів є виключно низькі ставки оподаткування, низькі вимоги до ведення звітності та високий рівень секретності. Саме ці юрисдикції активно використовуються для відмивання коштів та приховування доходів приватними особами. Посилення міжнародного регулювання офшорів поступово призводить до втрати популярності таких юрисдикцій і зрештою має призвести до їх повного зникнення.

Існує ще й третя група офшорних юрисдикцій, яка поєднує риси двох попередніх: з одного боку, вони пропонують достатньо високий рівень секретності, що поєднує їх із сумнівними юрисдикціями, а з іншого — модифікують свою політику в залежності від мінливої ситуації, що робить їх подібними до найбільш популярних офшорів. Значна кількість дослідників сходяться на думці, що ця група офшорних юрисдикцій є тимчасовою, перехідною, адже чітко простежується тенденція до зниження рівня їх секретності та співпраці з провідними країнами світу щодо протидії відмиванню коштів. Наприклад, Швейцарія, яка є найбільш відомим представником цієї групи, взяла на себе зобов'язання надавати відомості по операціях громадян Сполучених Штатів.

Наведене групування офшорних юрисдикцій певною мірою перетинається з класифікацією, запропонованою

FATF — міжурядовою організацією, яка розробляє стратегії контролю відмивання грошей [5, с. 135]. Відповідно до цієї класифікації виділяються три групи у залежності від ступеня надійності офшорної зони:

— група А (найбільш надійні юрисдикції): острів Гернси, Гонконг, острів Джерсі, Дублін, Люксембург, острів Мен, Сінгапур, Швейцарія;

— група В: Андорра, Барбадос, Бахрейн, Бермудські острови, Гібралтар, Лабуан, Макао, Мальта, Монако;

— група С (найменш надійні): Ангілья, Антигуа, Аруба, Багамські та Британські острови, Беліз, Віргінські острови, Кайманові острови, острів Кука, Кіпр, Ліван, Ліхтенштейн, Панама.

На основі зазначеного можна констатувати, що ієрархія офшорних юрисдикцій, яка склалась у сучасному світі, є результатом впливу як економічних чинників, так і змін у політиці держав. Ця система відповідає законам ринку: чим більше витрати, тим більше вартість послуг, що надаються. Стосовно офшорних юрисдикцій це означає, що зростання вимог до них супроводжується відповідним зростанням вимог до фірм, які у них реєструються. Так, уже цитований нами український юрист А. Родзинський зазначає, що, наприклад, на Британських Віргінських Островах, починаючи з 2005 року, вимоги щодо розкриття інформації про власників компаній є одними з найбільш суворих у світі, місцеві юристи працюють за принципом "знай все про свого клієнта", а серед документів, необхідних для реєстрації фірм є навіть платіжки за комунальні послуги для підтвердження місця проживання та рекомендаційні листи з банків [8]. Як бачимо, між офшорними юрисдикціями переважає нецінова конкуренція. Боротьба за компанії шляхом пониження податкових ставок була припинена понад десять років тому, оскільки було визнано, що вона, як і цінова війна на будь-якому товарному ринку, приносить сторонам обопільний програш.

Офшорні юрисдикції як невід'ємна складова світової економіки зазнають впливу всіх без виключення її тенденцій. У цьому плані не є виключенням кризи, що періодично охоплюють світове господарство. Як й інші суб'єкти, офшорні юрисдикції мають на них реагувати і реагують. Поточна світова криза, спровокована пандемією COVID-19, змусила їх підлаштуватися під нові умови, щоб у гострій конкурентній боротьбі зберегти кошти зареєстрованих компаній. Так, на острові Мен скасували штрафи за несвоєчасне подання компаніями будь-яких податкових декларацій. Бермудські острови та Британські Віргінські острови спростили процедуру подання декларацій, дозволивши надавати їх у електронному вигляді. Острів Джерсі запровадив відтермінування платежів, а Вануату скасував податкові відрахування. Люксембург пом'якшив терміни сплати податків для компаній. Своєчасна реакція на нові виклики дозволила дослідникам зробити висновок, що в офшорних юрисдикціях "будь-які нові зміни, які вимагається зробити у законодавстві, вводяться швидко та ефективно, що є недосяжним для політичних систем таких країн, як США та Велика Британія" [8].

Під час цієї кризи змінилась і політика провідних країн світу щодо регулювання офшорних юрисдикцій: від різноманітних обмежень перейшли до більш гнуч-

ких механізмів. Наприклад, у Данії відмовились від надання підтримки тим компаніям, що спрямовують прибуток через офшори, які включені Європейським Союзом до переліку неспівпрацюючих юрисдикцій для цілей оподаткування. Схожим чином поступили в Польщі, де на допомогу в рамках програми "антикризовий щит" могли претендувати виключно компанії, що платять податки всередині країни. Аналогічні кроки вжили у Франції. Таким чином, стає очевидним, що уряди провідних країн істотно змінили своє ставлення до механізмів регулювання відносин компаній із офшорними юрисдикціями. Різноманітні обмеження або заборона співпраці з останніми, звісно, призведуть до збільшення бази оподаткування. Але при цьому буде зменшений обсяг капіталовкладень в економіку країни з-за кордону, адже іноземні інвестори у гонитві за максимальним прибутком спрямовуватимуть свої кошти у країни та регіони з низькими податковими ставками. Відбувається і загострюється конкуренція між національними економіками за залучення іноземного капіталу, яка вимагає більш гнучкого ставлення до співпраці економічних суб'єктів із офшорними юрисдикціями.

Для того, щоб краще зрозуміти мотиви власників капіталу, необхідно розглянути таку категорію, як "інвестиційна привабливість країни". Її можна визначити як "інтегральний показник, який визначається сукупністю економічних, політичних, соціальних культурних, науково-технологічних, інфраструктурних, фінансових, ресурсно-сировинних, екологічних та інших характеристик країни, що обумовлює платоспроможний попит на інвестиції" [10, с. 28]. Європейською Бізнес Асоціацією щопівроку розраховується та оприлюднюється Індекс інвестиційної привабливості країн — середнє арифметичне оцінок п'яти аспектів інвестиційного клімату.

Для аналізу інвестиційної привабливості України візьмемо дані за другу половину 2021 року, оскільки є очевидним, що під час повномасштабної війни настрої інвесторів погіршуються. За цей час інтегральний показник Індeksu інвестиційної привабливості знизився з 2,84 до 2,73 балів із 5-ти можливих [2]. Відбулось погіршення настроїв генеральних директорів: кількість CEO, які позитивно оцінили інвестиційний клімат, знизилась із 13 % до 7 %, нейтрально його оцінили 35 %, несприятливим його назвали 58 % респондентів. У якості визначальних перешкод на шляху капіталовкладень найчастіше назвали слабку судову систему (87 % директорів), високий рівень корупції (85 %) та тіньову економіку (76 %). Низький темп вакцинації населення, геополітична напруженість, енергетична криза, недосконале державне управління, стагнація реформ, складна податкова система, політична нестабільність також були названі серед чинників, що стримують інвестиції. Позитивними зрушеннями були визнані співпраця з МВФ, стабільний валютний курс, діджиталізація державних послуг, валютне регулювання, запуск ринку землі та реформа містобудування. Як наслідок, для поліпшення інвестиційного клімату пропонувались такі заходи, як реалізація судової реформи, боротьба з корупцією та тіньовою економікою, мінімізація геополітичних загроз, створення передбачуваних та прозорих умов для роботи бізнесу, спрощення оподаткування та зменшення бюрократії, прискорення вакцинації. Повномасштабна

війна цілком прогнозовано призвела до падіння інтегрального показника Індeksu інвестиційної привабливості України: протягом першої половини 2022 року він обвалився більше, ніж на пів пункту, і дорівнював 2,17 балів, що стало найнижчим показником, починаючи з 2013 року [3].

Якщо поглянути на географічну структуру прямих іноземних інвестицій, то можна констатувати, що з року в рік основним партнером України (причому з великим відривом від інших країн) є Кіпр. Згідно вітчизняного законодавства ця країна не відноситься до офшорних юрисдикцій, але за більшістю міжнародних визначень та класифікацій, все ж таки, по суті є офшором. Лідерство Кіпру спостерігається як за обсягом інвестованого в Україну капіталу, так і за сумою отриманих із нашої країни коштів. Це дає підставу вважати, що українські інвестори спочатку виводять свій капітал за кордон, а потім його повертають під виглядом іноземних інвестицій. Такий висновок підтверджується дослідженнями Національного Банку України. Протягом останніх років НБУ проводить оцінку масштабів реінвестування капіталу в Україну через направлення резидентами за кордон коштів, які потім вертаються в країну у вигляді прямих іноземних інвестицій, — round tripping [7].

Згідно з результатами цих досліджень протягом 2010—2021 років обсяги round tripping становили 11,1 млрд доларів США, тобто чверть від загального обсягу надходжень прямих іноземних інвестицій до України. Пік реінвестицій резидентами України припав на 2010—2013 роки. У 2014—2015 роках мав місце відтік інвестицій з України, у тому числі й round tripping. Починаючи з 2016 року спостерігається постійне зростання обсягів реінвестування резидентами і у 2021 році їх приріст дорівнював 1,6 млрд доларів США (68,5 % приросту прямих іноземних інвестицій в Україну). Цілком очікувано найбільші обсяги операцій round tripping здійснювались через Австрію, Кіпр, Нідерланди та Швейцарію, тобто країни, більшість із яких на міжнародному рівні визнана офшорними зонами.

Основними мотивами, які спонукають резидентів вдаватися до реінвестування, є захист прав власності, отримання податкових та фінансових переваг, мінімізація втрат від валютного контролю та зміни валютного курсу, отримання доступу до більш якісних фінансових послуг.

Як бачимо, причини round tripping багато в чому перетинаються з причинами використання офшорних юрисдикцій. Несприятливий інвестиційний клімат в Україні змушує інвесторів шукати різноманітні шляхи збереження та збільшення свого капіталу. Відповідно, для того, щоб втримати їх від виведення капіталу в офшорні зони, необхідно не стільки вживати обмежувальні заходи, скільки підвищувати інвестиційну привабливість національної економіки. Саме таке ставлення дозволить як збільшити базу оподаткування, так і залучити іноземні інвестиції.

ВИСНОВКИ

Офшорні юрисдикції пройшли тривалу еволюцію під впливом економічних чинників та регулювання з боку держав, компанії яких використовували ці юрисдикції для зменшення оподаткування та приховування коштів.

Потужна конкурентна боротьба за залучення іноземних капіталів та тиск з боку провідних країн світу призвели до того, що основною тенденцією розвитку офшорів на сучасному етапі став рух до своєрідної легалізації завдяки посиленню співпраці з урядами та спецслужбами США, Великої Британії та інших країн. Ця тенденція зводить до мінімуму негативні наслідки функціонування офшорних центрів, зберігаючи їх позитивні риси. Найбільш успішними стають ті офшорні юрисдикції, які відповідають цим вимогам. Ті ж із них, які зберігають високий рівень конфіденційності для власних клієнтів і не гребують працювати з капіталом сумнівного походження, поступово втрачають вплив та популярність, а отже, за прогнозами багатьох дослідників, у майбутньому припинять існування. Більше того, провідні країни світу починають використовувати офшори для залучення іноземного капіталу. В таких умовах для економіки України необхідним є не заборона співпраці з офшорними компаніями, а створення передумов для поліпшення інвестиційного клімату в країні, що матиме наслідком збереження національного та залучення іноземного капіталу. Як показують численні дослідження основними перешкодами на шляху інвестування в Україну є не стільки високі ставки податків, скільки недосконала судова система, корупція та бюрократія. Саме на подолання цих недоліків необхідно зосередити увагу для того, щоб досягти одночасного наповнення бюджету та залучення інвестицій.

Література:

- Баула О., Сачук А. Особливості еволюції офшорних зон в умовах глобалізації економіки. *Економіст*. 2012. № 1. С. 16—18.
- Василь Кісіль і Партнери спільно з Європейською Бізнес Асоціацією провели другу хвилю дослідження Індекс інвестиційної привабливості України у 2021 році. URL: <https://vkr.ua/about-us/news/vasil-kisil-i-partneri-spilno-z-ievropeyskoyu-biznes-asotsiatsiieyu-proveli-drugu-khvilyu-doslidzhennya-indeks-investitsiynoyi-privablivosti-ukrayini-u-2021-rotsi> (дата звернення 15.05.2023).
- Індекс інвестиційної привабливості України показав найнижче значення за 2013 року. URL: <https://eba.com.ua/indeks-investitsiynoyi-privablivosti-ukrayiny-pokazav-najnyzhche-znachennya-z-2013-roku/> (дата звернення: 15.05.2023).
- Лебідь О. В., Гаркуша В. О. Особливості діяльності офшорних зон та їх роль у системі світових фінансових центрів. *Бізнес Інформ*. 2019. № 11. С. 290—296.
- Леган І. М., Супрунова І. В. Офшорні юрисдикції як інструмент тінізації економіки та транснаціональної злочинності. *Право та державне управління*. 2021. № 2. С. 133—139.
- Луцишин З., Мехтієв Е. Офшорні фінансові центри у глобальному русі капіталів. *Міжнародна економічна політика*. 2017. № 2. С. 62—94.
- Оцінка обсягів прямих іноземних інвестицій, в яких кінцевим контролюючим інвестором є резидент (round tripping) за 2010 р. — 2021 р. URL: https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/FDI_round-tripping_pr_2022-03-31.pdf?v=4 (дата звернення: 15.05.2023).
- Родзинський А. Які офшори потрібні Україні. URL: <https://www.epravda.com.ua/columns/2016/04/15/589562/> (дата звернення: 15.05.2023).
- Сардак С. Е., Ситнік А. І. Вплив офшорних зон на економіку країни. *Інфраструктура ринку*. 2018. № 25. С. 52—57.
- Харченко А. О., Голєніщева О. В. Інвестиційна привабливість країни та її складові. *Вісник НТУ "ХПІ" (економічні науки)*. 2020. № 1. С. 24—31.
- OECD. Addressing base erosion and profit shifting. URL: <http://dx.doi.org/10.1787/9789264201262-ru> (дата звернення: 15.11.2022).

References:

- Baula, O. and Sachuk, A. (2012) "Evolution features of the offshore areas in globalization context of economy", *Economist*, vol. 1, pp. 16—18.
 - The official site of the Vasil Kisil and Partners (2021), "Vasil Kisil & Partners Jointly with the European Business Association Conduct the Second Wave of Ukraine's Investment Attractiveness Index Survey 2021", available at: <https://vkr.ua/en/about-us/news/vasil-kisil-i-partneri-spilno-z-ievropeyskoyu-biznes-asotsiatsiieyu-proveli-drugu-khvilyu-doslidzhennya-indeks-investitsiynoyi-privablivosti-ukrayini-u-2021-rotsi> (Accessed 15 May 2023).
 - The official site of the European Business Association (2022), "Ukraine's Investment Attractiveness Index falls to its lowest since 2013", available at: <https://eba.com.ua/en/indeks-investitsiynoyi-privablivosti-ukrayiny-pokazav-najnyzhche-znachennya-z-2013-roku/> (Accessed 15 May 2023).
 - Lebid O. V. and Harkusha V. O. (2019) "Features of Offshore Zones and Their Role in the System of Global Financial Centers", *Business Inform*, vol. 11, pp. 290—296.
 - Legan I. and Suprunova I. (2021) "Offshore jurisdictions as a tool for shadowing the economy and transnational crime", *Law and Public Administration*, vol. 2, pp. 133—139.
 - Lutsyshyn, Z. and Mekhtiiiev, E. (2017) "Offshore Financial Centers in Global Capital Flow", *International Economic Policy*, vol. 2, pp. 62—94.
 - The official site of the National Bank of Ukraine (2022), "Estimation of round tripping transactions for 2010-2021", available at: https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/FDI_round-tripping_pr_2022-03-31.pdf?v=4 (Accessed 15 May 2023).
 - Ekonomichna pravda (2016), "What offshores does Ukraine need?", available at: <https://www.epravda.com.ua/columns/2016/04/15/589562/> (Accessed 15 May 2023).
 - Sardak, S. E. and Sitnik, A. I. (2018) "The influence of the office zones on the economy of the state", *Market Infrastructure*, vol. 25, pp. 52—57.
 - Kharchenko, A. and Golenisheva, O. (2020) "Investment attractiveness of the country and her components", *Bulletin of the National Technical University "Kharkiv Polytechnic Institute" (economic sciences)*, vol. 1, pp. 24—31.
 - The official site of the OECD (2013), "Addressing base erosion and profit shifting", available at: <http://dx.doi.org/10.1787/9789264201262-ru> (Accessed 15 November 2022).
- Стаття надійшла до редакції 01.06.2023 р.*

UDC 338.48-44(1-22) (477)

V. Kotsiuk,
PhD in History,
Head of the Department of Socially-humanitarian preparation,
Khmelnyskyi Cooperative Trade and Economic Institute
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-7902-9372>

N. Rogova,
PhD in Technical Sciences, Associate Professor,
Poltava University of Economics and Trade
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-5189-9058>

L. Medvid,
PhD in Economics,
Associate Professor of the Department of Geography
and Social Disciplines, Mukachevo State University
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-9386-5211>

O. Popovych,
Assistant of the Department of Management, Management
of Economic Processes and Tourism, Mukachevo State University
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-7563-8277>

DOI: 10.32702/2306-6814.2023.12.113

ECOLOGICAL RURAL TOURISM: SUSTAINABLE USE OF NATURAL RESOURCES AND ECOSYSTEMS

В. Д. Коцюк,
к. і. н., завідувач кафедри соціально-гуманітарної підготовки,
Хмельницький кооперативний торговельно-економічний інститут
Н. В. Рогова,
к. т. н., доцент, доцент кафедри готельно-ресторанної та курортної справи
Полтавський університет економіки і торгівлі
Л. І. Медвідь,
к. е. н., доцент кафедри географії та суспільних дисциплін,
Мукачівський державний університет
О. П. Попович,
асистент кафедри менеджменту, управління економічними процесами та туризму,
Мукачівський державний університет

ЕКОЛОГІЧНИЙ СІЛЬСЬКИЙ ТУРИЗМ: СТАЛЕ ВИКОРИСТАННЯ
ПРИРОДНИХ РЕСУРСІВ ТА ЕКОСИСТЕМ

Ecological rural tourism is one of the most relevant directions for the development of the tourism industry in Ukraine, and not only because it is aimed at nature conservation, sustainable use of natural resources, and ecosystems. The thing is, this type of tourism combines environmental education, leisure in natural conditions, and support for rural agricultural development. In addition, sustainable use of natural resources is particularly important for our country, as we have unique natural resources that need to be utilized in a way that ensures their preservation for future generations.

Therefore, the article focuses on analyzing the specifics and characteristics of ecological rural tourism in Ukraine. The research demonstrates that among the peculiarities of this form of tourism, the following can be highlighted: the interaction of tourists with nature and the rural environment through sustainable use of natural resources, a business focus on the conservation and support of a healthy ecosystem in rural areas, active engagement with the local population, emphasis on improving the quality of life for local communities, raising awareness about the natural environment and ecological issues, and attracting investments for sustainable utilization of natural resources and ecosystems. The manifestation of these outlined characteristics is quite diverse; however, they are all aimed at achieving the main goal of economic rural tourism, which is development oriented towards sustainable use of natural resources and ecosystems. Based on the analysis of these characteristics of rural tourism in Ukraine, it is noted that to ensure its proper ecological development, measures need to be taken: to prevent illegal deforestation, to sort and recycle waste, to support the use of renewable energy sources; to preserve biodiversity and protect natural sites, reserves, and landscapes; to promote cultural interaction, preserve traditions, and create a positive economic impact on the local community; to develop socio-cultural characteristics, traditions, and needs of the local population; to develop recommendations for sustainable consumption and support local nature conservation initiatives; to expand the volume of investment attraction.

Для України, екологічний сільський туризм є одним з найбільш актуальних напрямків розвитку туристичної галузі, і не лише тому, що він спрямований на збереження природи, стале використання природних ресурсів та екосистем. Цей вид туризму поєднує в собі екологічну освіту, відпочинок у природних умовах та підтримку розвитку сільського господарства. Крім того, для нашої країни важливе саме стале використання природних ресурсів, адже є унікальні природні ресурси, які повинні бути використані таким чином, щоб забезпечувати їх збереження для наступних поколінь. Відтак, стаття спрямована на аналіз специфіки розвитку та особливостей екологічного сільського туризму в Україні. У межах дослідження доведено, що серед особливостей екологічного сільського туризму виділяються: взаємодія туристів з природою і сільським середовищем при сталому використанні природних ресурсів; фокусування бізнесу на збереженні та підтримці здорової екосистеми у сільській місцевості; активна взаємодія з місцевим населенням; фокус на якості життя місцевого населення; підвищення свідомості про природне середовище, екологічні проблеми; залучення інвестицій в стале використання природних ресурсів та екосистеми. Специфіка прояву окреслених особливостей досить різноманітна, однак всі вони спрямовані на досягнення головної мети екологічного сільського туризму – розвитку, що орієнтований на стале використання природних ресурсів та екосистеми. На основі аналізу характеристик сільського туризму в Україні відзначається, що для його належного екологічного розвитку необхідно вжити заходи: для запобігання незаконним вирубкам дерев, сортування й перероблювання відходів, підтримки використання відновлюваних джерел енергії; для збереження біорізноманіття та охорони природних місць, заповідників та ландшафтів; для сприяння культурній взаємодії, збереження традицій та позитивного економічного впливу на місцеву громаду; для розвитку соціокультурних характеристик, традицій та потреб місцевого населення; для розробки рекомендацій щодо сталого споживання та підтримки місцевих ініціативи з охорони природи; розширення обсягів залучення інвестицій.

Key words: tourists, ecosystem, sustainable use of natural resources, environmental actions.

Ключові слова: туристи; екосистема; стале використання природних ресурсів; екологічні дії.

TARGET SETTING

For Ukraine, ecological rural tourism is one of the most relevant directions for the development of the tourism industry, and not only because it is aimed at preserving nature, sustainable use of natural resources, and ecosystems. The fact is that, this type of tourism combines environmental education, recreation in natural settings, and support for agricultural development (which plays an important role in ensuring food security, agricultural

exports, and employment opportunities in rural areas. Furthermore, for our country, sustainable use of natural resources is crucial, as we possess unique natural resources such as forests, water basins, landscapes, and biodiversity. These resources should be utilized in a manner that ensures their preservation for future generations. Tourist attractions and activities should be developed with the utmost consideration for the preservation of natural resources, minimizing negative environmental impacts, and

restoring natural ecosystems. Conservation of ecosystems is an additional advantage that Ukraine can gain from ecological rural tourism. Natural ecosystems are an integral part of the rural landscape, and their preservation is crucial for supporting biodiversity and ecological balance. Therefore, it is important not only to develop ecological rural tourism but also to cultivate the principles of sustainable use of natural resources and ecosystems within it. These principles should be inherent in all tourism projects, which will minimize their impact on national ecosystems and promote sustainable development of local economies.

ANALYSIS OF RESEARCH AND PUBLICATIONS

The topic of rural tourism and the issues and prospects of developing ecological rural tourism in Ukraine are being investigated by a significant number of researchers. Authors such as Boyko V.O., Kliuchnyk A.V., Pivniova L.V., Granovska V.H., and Boyko V.O. have devoted attention to analyzing certain aspects of ecological rural tourism, but they have overlooked those related to the sustainable use of natural resources and ecosystems. Therefore, the development of ecological rural green tourism remains insufficiently explored at present.

THE WORDING OF THE PURPOSES OF ARTICLE (PROBLEM)

The purpose of the article is to analyze the specifics of development and characteristics of ecological rural tourism in Ukraine.

THE PAPER MAIN BODY WITH FULL REASONING OF ACADEMIC RESULTS

In Ukraine, all conditions are in place for the development of ecotourism, which we have identified as a form of tourism aimed at facilitating the interaction between people and the natural environment of rural areas while considering the preservation of natural resources and ecosystems [2; 3]. Currently, there are several regions where such tourism is actively thriving.

A region that is quite developed and interesting in this sense is the Inner Eastern Carpathians, which includes the territories of the Transcarpathia and Ivano-Frankivsk regions of Ukraine. Here, many mountain villages provide tourists with opportunities to:

1. Stay in eco-friendly guesthouses.
2. Sample local cuisine.
3. Explore traditional crafts.
4. Engage in outdoor activities in the natural environment, such as cycling, horseback riding, and hiking.

It is noteworthy, that from 2012 to 2022, the share of businesses operating in rural tourism supporting sustainable use of natural resources and ecosystems increased from 4% to 22%. This is illustrated in Figure 1.

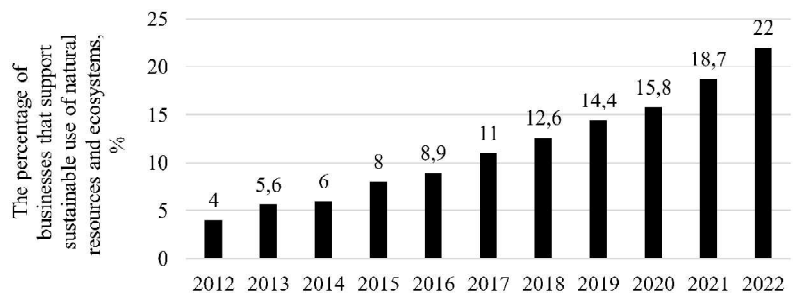

Figure 1. The share change of businesses operating in rural tourism in the Carpathian region and supporting natural resources and ecosystems' sustainable use

Source: formed based on [6].

The intensification of the greening processes in rural tourism is driven by international funds and organizations providing grants and financial support for local projects aimed at the sustainable use of natural resources. Notable examples of such projects include "EcoCarpathians," "Green Transcarpathia," and "Carpathian Eco-Villages."

Poltava region (primarily located in the Poltava Oblast) is also well-developed in terms of rural tourism. It offers many villages that provide tourists with opportunities to:

1. Stay in eco-friendly guesthouses and agrotourism complexes.
2. Experience rural life and immerse themselves in the local culture.
3. Participate in agricultural activities.
4. Learn about the process of plant cultivation and animal breeding.
5. Visit local farmers' markets and savor fresh rural produce.

You can also visit local craft workshops where unique handmade items are produced. In this region, from 2012 to 2022, the share of businesses operating in rural tourism and supporting sustainable use of natural resources and ecosystems has increased from 1% to 25% (Figure 2).

The outlined development is also driven by the fact that international funds and organizations provide grants and financial support for local projects aimed at the sustainable use of natural resources.

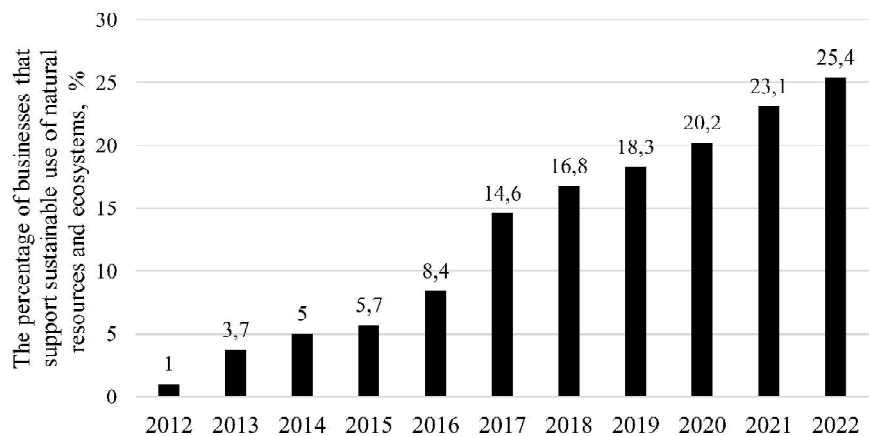

Figure 2. The share change of businesses operating in rural tourism in the Poltava region that support sustainable use of natural resources and ecosystems

Source: formed based on [6].

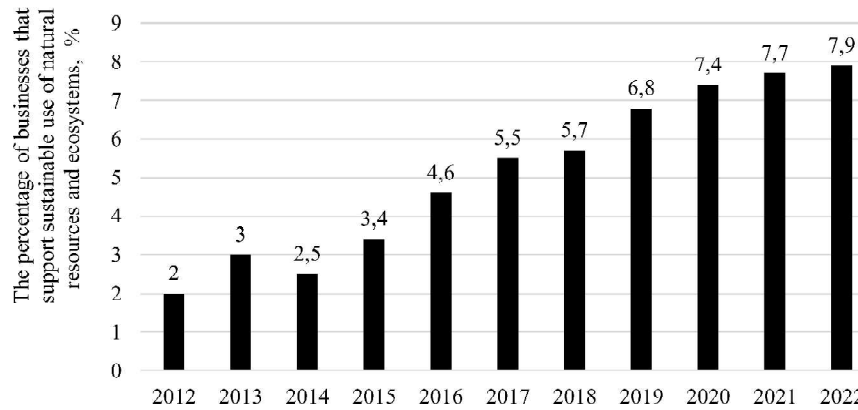

Figure 3. The share change in the proportion of businesses operating in rural tourism in the Polissya region that support natural resources and ecosystems sustainable use

Source: formed based on [6].

Available rural ecotourism within the boundaries of Polissya (in northern Ukraine). Specifically, there are many villages that offer tourists the opportunity to: 1) stay in traditional wooden houses; 2) taste organic products from local farms; 3) learn about local life and natural processes. In this region, from 2012 to 2022, the proportion of businesses in rural tourism supporting the sustainable use of natural resources and ecosystems has been growing very slowly, according to existing research in this field [6]. This slow growth can be attributed to limited resources. As a result, in 2022, ecological rural tourism accounted for only 7.9% of the total number of businesses (Figure 3) operating in rural tourism.

The development of ecological rural tourism often requires significant investments in creating and improving

infrastructure, ensuring comfortable accommodation, staff training, and so on. The lack of sufficient investment in the Polissya region hampers the ecological development of the tourism industry and impedes the sustainable use of natural resources.

Among the regions known for rural tourism development, various districts of the Ternopil region (covering the territory of the Podillya Upland) are often highlighted. Within this region, many villages offer tourists the opportunity to:

- 1) stay in rural farms and guesthouses;
- 2) taste unique organic products;
- 3) spend time at natural lakes;
- 4) learn more about local rural life.

However, despite sufficient investment in improving

rural tourism infrastructure through partnerships, the proportion of businesses in the region supporting sustainable use of natural resources and ecosystems has remained virtually unchanged from 2012 to 2022, at around 2–3% [6]. There are several reasons why the development of sustainable rural tourism in Podillya remains limited, even with adequate investment in infrastructure improvement.

Indeed, residents and entrepreneurs often lack sufficient understanding of the potential and benefits of sustainable rural tourism [6].

The lack of active support and promotion from local authorities and government agencies can hinder sustainable rural tourism development. Another contributing factor may be the absence of well-developed strategies, legal norms, and support programs, which complicate the work of business entities and diminish their interest in sustainable rural tourism development.

These Ukraine regions are the most densely developed ecological rural tourism areas. Although other regions also offer similar opportunities for interacting with nature and local rural life.

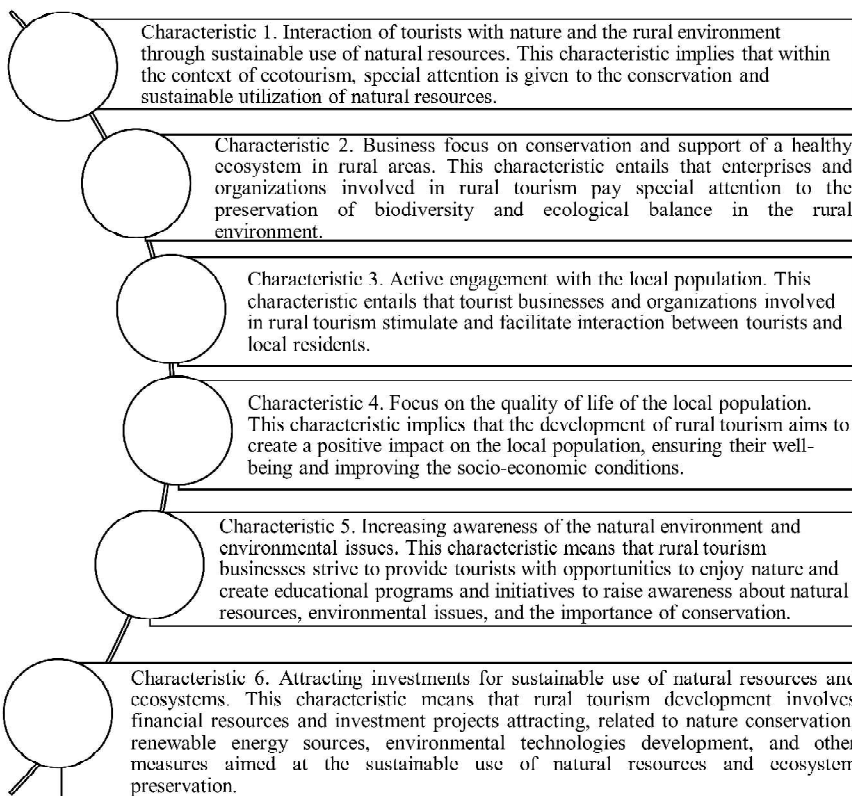

Figure 4. Specificity of manifestation of rural tourism characteristics

Source: formed based on [1; 3–5].

Table 1. Measures for sustainable use of natural resources for businesses in rural tourism

Measure	Features of measure implementation
Conservation of water resources	Application of environmentally friendly water usage methods through the implementation of rainwater collection and purification systems and energy- and water-saving technologies use. Prevention of pollution of water sources, lakes, and rivers by harmful substances.
Energy conservation	Energy efficient technologies and equipment utilization. Promote renewable energy sources used, such as solar panels or wind turbines.
Energy efficiency	Implementation of energy-efficient technologies in hotels, guesthouses, and other tourist facilities, such as LED lighting, energy-saving household appliances, and heating systems. Minimization of energy usage by reducing unnecessary lighting and turning off electrical appliances during inactive periods.
Conservation of forest resources	Ensuring responsible forest use, preventing illegal logging, promoting forest regeneration, and preserving biodiversity.
Waste minimization and secondary materials utilization	Implementing waste sorting and recycling systems, encouraging guests to engage in environmentally conscious consumption, promoting the use of reusable and biodegradable materials.
Control of chemical substance usage	Minimizing the use of harmful chemicals such as pesticides and toxic fertilizers in the area of ecological rural tourism. Implementing organic farming methods and environmentally friendly alternatives for plant and soil care.

Source: formed based on [1; 3].

Among the characteristics of rural tourism, are the following:

1. Interaction of tourists with nature and rural environments.
2. Business focus on preserving and supporting a healthy ecosystem in rural areas.
3. Active engagement with the local population.
4. Focus on improving the quality of life for the local community.
5. Increasing awareness of the natural environment and ecological issues.
6. Attracting investments in sustainable use of natural resources and ecosystems.

The manifestation of these characteristics varies significantly, as depicted in Figure 4.

All of these characteristics aim to achieve the main goal of rural tourism, which is development oriented towards sustainable use of natural resources and ecosystems. This requires a high level of rural tourism greening.

By analyzing the outlined characteristics of rural tourism, it is possible to not only identify its general features in Ukraine but also specify measures that would ensure its proper greening. Particularly:

1. Cultivating sustainable use of natural resources within the interaction of businesses with nature and rural environments.

This is since in Ukraine, measures to prevent illegal deforestation, waste sorting and recycling, and renewable energy sources use, among others, are practically not implemented to protect natural resources from the negative impact of tourism. Therefore, in regions where rural tourism is being developed, active measures for the sustainable use of natural resources, as listed in Table 1, should be implemented.

The comprehensive implementation of these measures ensures the rational use of water, forest, soil,

mineral resources, air basin, and other natural components. It promotes the conservation of natural resources at the highest possible level, reduces losses, and minimizes the negative environmental impact during their extraction, use, and processing.

2. Supporting a business focus on the conservation and support of a healthy ecosystem in rural areas is vital. In Ukraine, measures are currently being implemented to conserve species diversity and protect natural areas, reserves, and landscapes. Additionally, cultivating balanced resource use and minimizing the negative impact on nature through accompanying measures is crucial. These measures promote balanced resource utilization and minimize negative environmental impact, as outlined in Table 2. The comprehensive implementation of these measures leads to the conservation, restoration, and support of healthy ecosystems. It includes protecting

Table 2. The measures aim to promote balanced resource utilization for businesses in the field of rural tourism and minimize their negative impact on the environment

Measure	Features of measure implementation
Ecological planning and design	When developing new tourist attractions or renovating existing ones, it is important to consider the principles of ecological planning by preserving natural landscapes, minimizing biodiversity loss, rational land use, and employing green technologies.
Balanced resource utilization	Supporting the balanced use of natural resources in tourism services providing, entails reducing water and energy consumption and other resources through efficient management, energy-efficient technologies utilizing, and renewable energy sources transitioning.
Protection of natural areas	Compliance with rules and regulations for the conservation of natural areas, reserves, and other ecologically significant ecosystems is essential. This can be achieved by considering the sensitivity of nature when locating and utilizing infrastructure and engaging in activities.

Source: formed based on [1; 4].

Table 3. Measures that promote cultural exchange, preservation of traditions, and positive economic impact in rural tourism businesses on the local community

Measure	Features of measure implementation
Measures for cultural exchange	Organization of events that promote the exchange of traditions, art, music, and culture between tourists and the local population. For example, hosting folk festivals, craft workshops, and traditional activities.
Involving local residents in tourist activities	Offering services of local residents as guides, artisans, and tour guides. This supports the local economy, preserves traditional crafts, and stimulates the development of rural communities.
Engaging the local population in promoting ethical principles among tourists	Involving the local population in disseminating information about cultural peculiarities and behavioral norms within local communities. This helps preserve cultural heritage and promote respect for local traditions and customs.
Development of local infrastructure	Promoting the development and improvement of infrastructure in rural communities, such as hotels, restaurants, shops, and transportation. It helps attract tourists, create new job opportunities, and make the tourist experience more comfortable.

Source: formed based on [1; 2; 3].

Table 4. Measures to develop the socio-cultural characteristics of the local population, their traditions, and tourism-related needs

Measure	Features of measure implementation
Involvement of local residents in the development of the tourism industry	Training and providing opportunities for employment in the tourism industry, such as guides, chefs, artisans, etc. It will contribute to new job creation and increased income for the local population.
Support for local entrepreneurship	Promoting the development of rural farms, craft workshops, and other local businesses. It will help expand their opportunities for profitability and support the economic development of the local community. Popularizing local products.
Job creation and development of local businesses	
Support for socio-cultural characteristics of the local population	Include local values to ensure mutually beneficial cooperation and preserve cultural heritage. Organizing socio-cultural events such as festivals, exhibitions, workshops, etc., can attract tourists and generate interest in the local culture. It stimulates the development of local businesses, increases tourist influx, and positively impacts the quality of life of the local population.

Source: formed based on [1; 5].

species diversity, managing forests and water resources in a balanced manner, and preserving natural areas, recreational zones, and other ecosystem complexes. In essence, pathways are opened to sustain the functioning of ecosystems in a way that ensures productivity, resilience, and resistance to change, while also maintaining ecological balance.

3. Promoting close interaction with the local population is an essential aspect of ecological rural tourism in Ukraine. It facilitates tourists' engagement with the local community, allowing them to communicate with local residents and learn about their traditions, culture, and way of life. However, we believe that further improvement of such interactions can be achieved through measures that promote cultural exchange, preserve traditions, and create a positive economic impact on the local community (see Table 3).

Active implementation of the outlined measures will contribute to ensuring a fair distribution of benefits and impacts from the use of natural resources.

4. Improving the life quality of the local population. This can be achieved by involving residents of the tourism industry in development, creating jobs, supporting entrepreneurial activities, and developing infrastructure. Additionally, we believe that it is important to implement measures aimed at developing the sociocultural characteristics of the local population, their traditions, and their needs in tourism development to ensure mutually beneficial cooperation (Table 4).

Active implementation of the outlined measures will contribute to increased involvement of local residents in economic, social, and cultural development, balanced utilization of natural resources, and ensuring social justice.

5. It is vital to utilize ecological rural tourism as education and raising mean, awareness about the natural environment, ecological issues, and the importance of its conservation. This particular feature is almost nonexistent. Tourists are not provided with information about the impact of greening actions on the surrounding environment. We believe that businesses offering rural tourism services should provide tourists with recommendations for sustainable consumption and support local initiatives for nature conservation. Organizers of ecological rural tourism should: conduct excursions, lectures, and practical sessions on natural sciences, ecology, and environmental conservation; encourage tourists to practice responsible behavior; demonstrate examples of natural resources' sustainable utilization.

6. It is vital to attract investments in the sustainable utilization of natural resources and ecosystems. Currently, this is achieved through partnership formation, involving collaboration between the private sector, nonprofit organizations, and funds interested in sustainable development and conservation of natural resources. However, these processes can be further expanded through a broader range of measures outlined in Table 5.

The comprehensive implementation of the outlined measures is intended to accelerate the processes of sustainable utilization of natural resources and ecosystems. By shaping a business orientation that satisfies current human needs without compromising nature's ability to replenish these resources and sustain natural processes in the long term.

CONCLUSIONS FROM THIS STUDY AND PROSPECTS FOR FURTHER EXPLORATION IN THIS AREA

Within the scope of the study, attention is drawn to several characteristics of rural ecotourism, including: the interaction of tourists with nature and rural environments; business focus on conservation and support of healthy ecosystems; active engagement with the local population; emphasis on improving the quality of life for the local community; increased awareness of the natural environment and ecological issues; attracting investments for sustainable utilization of natural resources and ecosystems.

The manifestation of these characteristics varies, but it contributes to the development focused on sustainable utilization of natural resources and ecosystems. Based on

the analysis of these characteristics in rural tourism in Ukraine, it is noted that for its proper ecological development, the following steps are necessary:

1. Cultivating sustainable utilization of natural resources within the interactions between businesses, nature, and rural environments. Specifically, measures should be implemented to prevent illegal logging, promote waste sorting and recycling, encourage the use of renewable energy sources, and undertake other actions aimed at preserving natural resources from the negative impact of tourism.

2. Supporting the focus of businesses on the conservation and preservation of a healthy ecosystem in rural areas is crucial. Specifically, measures should be implemented to conserve biodiversity and protect natural sites, reserves, and landscapes. Additionally, it is vital to balance resource utilization and minimize the negative impact on the environment through accompanying measures that promote sustainable resource management and minimize adverse effects on nature.

3. Promoting close interaction with the local population is essential. Specifically, measures should be implemented to encourage cultural exchange, preserve traditions, and create a positive economic impact on the local community.

4. Improving the quality of life for the local population. It is crucial to implement measures aimed at developing the socio-cultural characteristics, traditions, and needs of the local population in tourism development, to ensure mutually beneficial cooperation.

5. Focus on education and raising awareness about the natural environment, ecological issues, and the importance of its conservation. It is important for businesses offering rural tourism services to provide tourists with recommendations for sustainable consumption and support local initiatives for nature conservation.

6. Attracting investments for the sustainable use of natural resources and ecosystems is currently achieved through partnership formation. However, these processes can be further expanded through a wider range of measures, including grant support, utilizing funds from investment funds, and incentivizing private investments.

The prospects for further research are focused on studying effective methods and strategies for nature conservation and sustainable resource utilization in rural areas.

Література:

1. Бойко В. О. Сільський зелений туризм в Україні: проблеми та перспективи. *Агросвіт*. 2020. № 22. С. 58—65.
2. Бойко В.О., Ключник А.В., Півнюва Л.В. Зміцнення конкурентоспроможності підприємств екологічного (зеленого) туризму. *Вісник Херсонського Національного Технічного Університету*. 2020. №3. С. 213—222.
3. Грановська В.Г., Бойко В.О. Функціонування екоготелів в Україні як чинник активізації підприємницької діяльності. *Економіка АПК*. 2020. № 3. С. 57—65.
4. Кожухівська Р.Б. Туризм в Україні: стан, фактори та перспектива розвитку. *Інноваційна економіка*. 2012. Вип. 29. С. 43—49.
5. Мазур С.А., Прилуцький А.М. Сільський туризм як перспективний напрям розвитку внутрішнього туризму. *Ефективна економіка*. 2018. № 2. URL: http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/2_2018/47.pdf (дата звернення: 17.10.2020).

Table 5. Measures to attract investments in the sustainable utilization of natural resources and ecosystems

Measure	Features of measure implementation
Formation of partnerships	Collaboration between the private sector, non-profit organizations, and funds interested in sustainable development and conservation of natural resources. This may involve entering into partnership agreements, joint project funding, joint marketing activities, and more.
Grant support	Government organizations, international funds, and organizations provide grants and financial support for projects aimed at sustainable use of natural resources. Businesses can participate in grants that can be directed towards infrastructure development, entrepreneurship support, local community education, biodiversity conservation, and other areas.
Utilization of investment funds	There are specialized investment funds that are dedicated to supporting sustainable development projects. These funds can provide financing for projects in the fields of energy efficiency, renewable energy, water management, nature conservation, and other sectors
Stimulation of private investments	Governments can provide various forms of support and incentives for private investors in the field of sustainable natural resource utilization.

Source: formed based on [1; 2; 5].

www.economy.nayka.com.ua/pdf/2_2018/47.pdf (дата звернення: 17.10.2020).

6. PricewaterhouseCoopers database, PwC report "Ecological rural tourism in Ukraine", 2022, URL: https://www.pwc.com/content/pwc/userReg/login.en_gx.html?redirectUrl=gG0V—55llpsw21J2UMYgbIH5kctcJLK2-lwWPau2GN84=&referrer=gG0V—55llpsw21J2UMYgbIH5kctcJLK2lwWPau2GN84=&parentPagePath=/content/pwc/gx/en (Accessed: 01.11.2022).

References:

1. Boiko, V. (2020), "Rural green tourism in Ukraine: problems and prospects", *Agrosvit*, vol. 22, pp. 58—65.
2. Boiko, V.O. Kliuchnyk, A.V. and Pivnova, L.V. (2020), "Strengthening the competitiveness of ecological (green) tourism enterprises", *Visnyk Khersonskoho Natsionalnoho Tekhnichnoho Universytetu*, vol. 3, pp. 213—222.
3. Hranovska, V.H. and Boiko, V.O. (2020), "Functioning of eco&hotels in Ukraine as a factor of activation of entrepreneurial activity", *Ekonomika APK*, vol. 3, pp. 57—65.
4. Kozhukhivska, R.B. (2012), "Tourism in Ukraine: status, factors and prospects of development", *Innovative economy*, vol. 29, pp. 43—49.
5. Mazur, S.A. and Pryluky, A.M. (2018), "Rural tourism as a promising area of domestic tourism", *Efficient economy*, [Online], vol. 2, available at: http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/2_2018/47.pdf (Accessed 17 Oct 2020).
6. PricewaterhouseCoopers database (2022), PwC report "Ecological rural tourism in Ukraine", Available at: https://www.pwc.com/content/pwc/userReg/login.en_gx.html?redirectUrl=gG0V—55llpsw21J2UMYgbIH5kctcJLK2-lwWPau2GN84=&referrer=gG0V—55llpsw21J2UMYgbIH5kctcJLK2lwWPau2GN84=&parentPagePath=/content/pwc/gx/en (Accessed: 01.11.2022).

Стаття надійшла до редакції 29.05.2023 р.

М. В. Тимошенко,
к. т. н., доцент кафедри фінансів та банківської справи,
ДВНЗ "Прийзовський державний технічний університет"
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-0288-9750>

DOI: 10.32702/2306-6814.2023.12.120

БЮДЖЕТНА ПОЛІТИКА ЯК ІНСТРУМЕНТ ПРОТИДІЇ ГЕОПОЛІТИЧНИМ ШОКАМ

М. Tymoshenko,
PhD in Technical Sciences,
Associate Professor of the Department of Finance and Banking, SHEI "Pryazovskyi State Technical University"

BUDGET POLICY AS AN INSTRUMENT FOR AGAINST GEOPOLITICAL SHOCKS

Бюджетна політика виступає як важливий інструмент протидії геополітичним шокам. У контексті таких шоків, що включають політичну нестабільність, конфлікти, економічні санкції та природні катаклізми, бюджетна політика може сприяти забезпеченню стійкості економіки та зменшенню негативних наслідків.

Для цього необхідно зосередитися на декількох аспектах. Ефективне управління бюджетними ресурсами, зокрема їх раціональне виділення на стратегічні напрямки розвитку, такі як інфраструктура, освіта та інновації. Розробка резервних фондів, що дозволять країні мати необхідні фінансові ресурси для швидкого реагування на непередбачувані події та кризові ситуації. Розумна політика боргового керування, що забезпечує стійкість фінансової системи та уникнення перевантаження державного боргу.

В цілому, ефективна бюджетна політика може допомогти зменшити вразливість економіки перед геополітичними шоками, сприяючи стабільності та розвитку країни.

Budgetary policy acts as an important tool for countering geopolitical shocks. In the context of such shocks, which include political instability, conflicts, economic sanctions, and natural disasters, fiscal policy can contribute to economic resilience and mitigation.

For this, it is necessary to focus on several aspects. Effective management of budget resources, in particular, their rational allocation to strategic directions of development, such as infrastructure, education and innovation. Development of reserve funds that will allow the country to have the necessary financial resources for quick response to unforeseen events and crisis situations. A reasonable debt management policy that ensures the stability of the financial system and avoids the overload of public debt.

In general, an effective fiscal policy can help reduce the vulnerability of the economy to geopolitical shocks, contributing to the country's stability and development.

In addition to the mentioned aspects, it is also important to consider flexibility and adaptability for an effective budget policy in the conditions of geopolitical shocks. The country must have mechanisms for rapid response to changes, in particular by redistributing funds from less priority areas to those that require immediate support. This may include the reorganization of budget programs, temporary reductions in spending, or the introduction of measures to stimulate the economy.

In addition, it is important to develop mechanisms for transparent budget management and public involvement in the decision-making process. This will ensure openness, accountability and reduce the risk of corruption.

Cooperation with international partners and organizations is also an integral component of effective budget policy. This may include sharing experiences, receiving financial support, or jointly developing strategies to ensure economic stability in the face of geopolitical shocks.

In general, an effective budget policy based on flexibility, adaptability and cooperation plays an important role in ensuring economic stability and counteracting the negative consequences of geopolitical disturbances for the country.

Ключові слова: бюджетна політика, бюджет, державний борг, геополітичні шоки, управління державним бюджетом.

Key words: budgetary policy, budget, public debt, geopolitical shocks, public budget management.

ВСТУП

Ефективна бюджетна політика має важливе значення в умовах геополітичних шоків, оскільки вона може стати інструментом для забезпечення економічної стабільності та реагування на зовнішні виклики. Геополітичні шоки, такі як політична нестабільність, воєнні конфлікти, економічні санкції або природні катаклізми, можуть значно позначитися на фінансовому стані країни [6].

Ефективна бюджетна політика передбачає раціональне виділення ресурсів, зокрема бюджетних коштів, на пріоритетні напрямки. Це може означати збільшення інвестицій у сфери, що мають стратегічне значення для країни, такі як інфраструктура, освіта, наука та розвиток технологій. Крім того, ефективна бюджетна політика передбачає впровадження механізмів контролю та моніторингу, що дозволяють уникнути корупції та неефективного використання коштів [2].

Також, важливим аспектом ефективної бюджетної політики в умовах геополітичних шоків є резервування достатніх фінансових ресурсів для непередбачуваних подій та кризових ситуацій. Це дозволяє країні мати необхідні кошти для швидкого реагування на негативні впливи зовнішнього середовища.

Загалом, ефективна бюджетна політика в умовах геополітичних шоків є ключовим фактором для забезпечення стійкості економіки країни та мінімізації негативних наслідків зовнішніх впливів, що й обумовлює актуальність тематики даної наукової статті.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Геополітичні шоки, такі як конфлікти, воєнні дії, санкції та інші світові події, мають значний вплив на економічну стабільність країн. Вони можуть спричинити значні зміни в глобальному економічному середовищі, що має негативні наслідки для багатьох країн, зокрема для їх бюджетів. У цьому контексті бюджетна політика може виступати як важливий інструмент для протидії геополітичним шокам та забезпечення економічної стійкості.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ ТА ПУБЛІКАЦІЙ

Основа даної роботи складають наукові статті, як іноземних так і вітчизняних науковців, а також статистичні дані Міжнародного валютного фонду.

Ватульов А. В. розглядав особливості фінансово-бюджетної політики економічного розвитку. Гарбар Ж. В. та Кондукоцова Н. В. аналізували бюджетну політику як інструмент соціально-економічного розвитку країни. В той же час робота Канєва Т. й Галабурда А. присвячена питанням бюджетної політики держави в умовах воєнного стану. Робота М. Пасічного присвячена Бюджетній політиці та економічному розвитку держави. Чугунов І. Я., й Арістов Ю. Ю. досліджували бюджетну політику в умовах економічних перетворень. Чугунов, В.І. в своїй роботі досліджував особливості бюджетної політики економічного зростання.

Серед іноземних вчених котрі займалися питаннями бюджетної політики як інструмента протидії геополітичним шокам слід відмітити: Donou-Adonsou F., Diarra M., Furman J., Summers L. H., Loayza N., Pennings S. M., Rocco P., Beland D., & Waddan A.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Метою даної статті є систематизація елементів бюджетної політики держави відносно впливу зовнішніх чинників (геополітичних шоків).

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Бюджетна політика відіграє незаперечну роль у економічному розвитку держави. Вона є ключовим інструментом для забезпечення фінансової стійкості, стимулювання економічного зростання та досягнення соціальних цілей [1].

Бюджетна політика дозволяє ефективно управляти ресурсами держави. Шляхом збирання податків та інших доходів і раціонального розподілу коштів, вона сприяє фінансуванню основних галузей, таких як освіта, охорона здоров'я, інфраструктура та наука.

Рис. 1. Ключові геополітичні шоки на сьогоденному етапі розвитку світової економіки, що впливають на бюджетну безпеку держави

Джерело: побудовано автором за [5; 7; 8; 10; 11].

До того ж бюджетна політика є інструментом стимулювання економічної активності. За допомогою фіскальних заходів, таких як податкові політики, дотації та інвестиційні програми, держава може сприяти підприємству, інноваціям та залученню іноземних інвестицій.

Бюджетна політика має соціальну складову. Шляхом виділення достатніх ресурсів на соціальні програми, держава може забезпечити соціальний захист, включаючи соціальне забезпечення, медичну допомогу та житлову підтримку, що сприяє зростанню добробуту громадян [3].

В цілому, бюджетна політика визначає економічний курс держави. Її ефективність, прозорість та адекватність впливають на конкурентоспроможність країни, залучення інвестицій, рівень життя громадян і загальний економічний розвиток. Розумне та ефективне управління бюджетною політикою стає ключовим фактором успіху для будь-якої держави [4].

Останніми роками геополітичні шоки та інші фактори викликали значний вплив на бюджетну безпеку та бюджетну політику країн світу. Політична нестабільність, торговельні конфлікти, глобальні пандемії, економічні санкції та інші непередбачувані події стали викликом для фінансової стійкості країн.

Вони призвели до зростання витрат на соціальну підтримку, зміни пріоритетів в розподілі бюджетних коштів, збільшення боргового навантаження та необхідності перегляду фіскальних стратегій. Країни намагаються знайти баланс між забезпеченням соціального захисту та підтримки економіки в умовах незвичайних обставин. Відповідно до цього, бюджетна політика пристосовується до нових викликів шляхом перегляду бюджетних пріоритетів, ефективного управлін-

ня ресурсами та розробки стратегій фінансової стабільності.

Ці геополітичні шоки та чинники також вимагають більш активного моніторингу та прогнозування фінансових ризиків. Країни зосереджуються на розвитку резервних фондів та механізмів бюджетної гнучкості для швидкого реагування на зміни. Важливо враховувати також вплив цих факторів на інвестиційний клімат, залучення капіталу та розвиток підприємництва. Бюджетна політика стає ключовим інструментом забезпечення фінансової стійкості та здатності країни протистояти геополітичним шокам і змінюватися у вимогливих умовах.

В контексті дослідницької проблематики даної наукової статті існує необхідність розкриття ключових геополітичних шоків у світовій економічній системі, що формують значні загрози для загальноекономічного розвитку зокрема та бюджетної безпеки країн світу зокрема, для чого скористаємося нижченаведеною блок-схемою (Рисунок 1), на якій наочним чином відображені дані проблеми.

Однією з ключових геополітичних проблем на сучасному етапі розвитку світової економіки, що впливає на бюджетну безпеку держави, є наслідки пандемії коронавірусу. Цей шок має різноманітні впливи на фінансовий стан держави, зокрема спричиняє зниження внутрішнього споживання, обмеження економічної активності та зростання безробіття. У зв'язку з цим, держава змушена збільшувати бюджетні видатки на медичну допомогу, соціальну підтримку та стимулювання економіки. Одночасно, пандемія зменшує податкові надходження і призводить до зростання бюджетного дефіциту та державного боргу. Це ставить виклик перед державою у плануванні та здійсненні бюджетної політики для забезпечення фінансової стійкості та бюджетної безпеки.

Також проблемою, що впливає на бюджетну безпеку держави, є зростання інфляції. Високий рівень інфляції має негативні наслідки для економіки та фінансової стійкості держави. Він призводить до знецінення національної валюти, зростання вартості товарів та послуг, спаду споживчої купівельної здатності населення та зростання витрат держави на соціальні програми. Для забезпечення бюджетної безпеки, держава повинна приділяти увагу контролю над інфляцією, вживати відповідні макроекономічні заходи та стимулювати стабільність цін.

Значна проблема, яка впливає на бюджетну безпеку держави, — це зростання дефіциту бюджету. Зростання дефіциту бюджету виникає, коли витрати держави перевищують надходження. Це може бути результатом збільшення витрат на соціальну підтримку, інфраструктурні проекти або зменшення податкових надходжень. Великий дефіцит бюджету створює проблеми фінансової стійкості, збільшує боргове навантаження держави та може призвести до нестабільності на ринках. Для запобігання цим проблемам, держава повинна раціонально планувати та контролювати бюд-

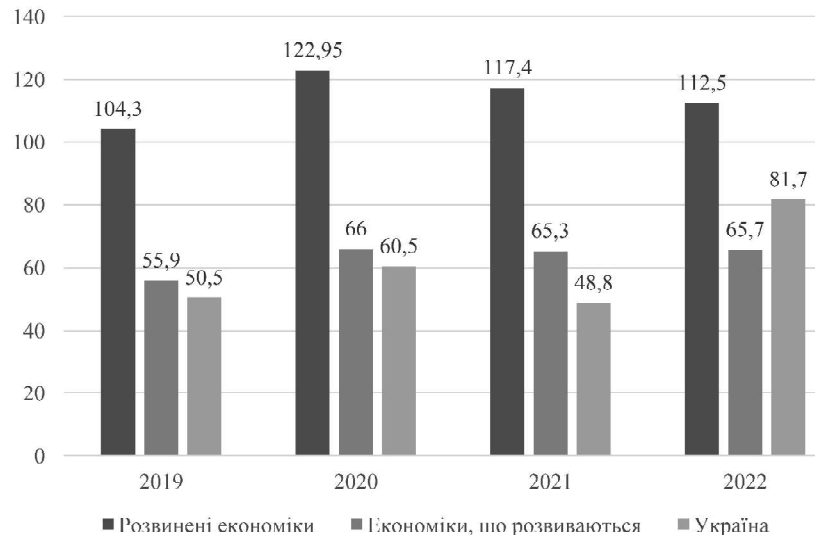

Рис. 2. Державний борг до ВВП, %

Джерело: [9].

жетні видатки, забезпечувати ефективне управління фінансовими ресурсами та розвивати джерела доходів.

Також проблемою, що впливає на бюджетну безпеку держави, є зростання державного боргу. Значне збільшення державного боргу створює фінансові виклики та ризики для держави. Високі рівні боргу можуть призвести до збільшення виплат за обслуговування боргу, що зменшує бюджетні можливості для інших пріоритетних сфер, таких як освіта, охорона здоров'я та інфраструктура. Крім того, зростання державного боргу може підвищити ризик фінансової нестабільності та негативно вплинути на кредитний рейтинг країни. Для забезпечення бюджетної безпеки, держава повинна раціонально управляти державним боргом, розвивати стратегії зменшення його навантаження та привертати інвестиції для забезпечення сталого економічного розвитку.

Надзвичайні природні явища, такі як повені, землетруси, урагани та пожежі, можуть спричинити серйозні збитки для економіки та бюджету держави. Витрати на рятувальні роботи, відновлення інфраструктури та соціальну підтримку постраждалими можуть значно збільшити державні витрати. Такі природні катастрофи також можуть мати негативний вплив на економічну активність, зниження виробництва та податкових надходжень. Для забезпечення бюджетної стійкості, держава повинна розробляти та реалізовувати плани запобігання та відновлення в разі природних катастроф, а також формувати страхові фонди.

Враховуючи вищенаведені геополітичні фактори, що в значній мірі впливають на економічний розвиток та бюджетну безпеку країн світу слід відмітити, що найбільшим шоком в даній сфері стало повномасштабне вторгнення РФ в Україну, що так чи інакше відобразилося на економіці більшості країн світу:

— Україна в значній мірі втратила свій економічний потенціал, та в значній мірі стала залежною від допомоги країн із розвинутою економікою відносно пла-

нування та виконання бюджету та бюджетних зобов'язань;

— країни із розвинутою економікою вимушені були збільшити видаткову частину бюджету в рамках соціально-економічної та військової допомоги Україні;

— в той же час більшість країн світу відчули зростання цін внаслідок інфляційних процесів, здорожчання енергоносіїв та часткове руйнування глобальних ланцюгів доданої вартості.

Наслідки пандемії коронавіруса та повномасштабного вторгнення РФ в Україну суттєво впливають на бюджетну безпеку країн світу. Пандемія спричинила гострий спад економічної активності, зменшення податкових надходжень та збільшення витрат на медичну допомогу та соціальну підтримку.

Повномасштабне вторгнення РФ в Україну призвело до великих витрат на оборону та відновлення постраждалої інфраструктури. Ці фактори збільшили дефіцит бюджету та державний борг країн, що вимагає розширення бюджетних видатків та посилення контролю над фінансовими ресурсами для забезпечення бюджетної стійкості та безпеки.

Ці наслідки також призвели до зменшення інвестицій та зростання економічної невпевненості, що має вплив на фінансову стійкість країн. Застосування різних заходів, таких як фіскальні стимули, реформи податкової системи та привертання інвестицій, стають важливими для відновлення бюджетної безпеки. Країни також активізують співробітництво, використовуючи міжнародні фінансові інструменти та обмін досвідом для забезпечення сталого розвитку та зміцнення бюджетної безпеки перед геополітичними шоками.

Фактично можна визначити, що пандемія коронавіруса та карантинні обмеження спричинили значне зростання інфляції, що було викликано необхідністю наповнення бюджетів, в свою чергу це призвело до збільшення дефіциту бюджету та зростання державного боргу, фактично дані геополітичні шоки торкнулися усіх країн без винятку, розглянемо динаміку відношення державного боргу до ВВП (Рисунок 2) за період 2019—2022 роки.

Рис. 3. Ключові риси бюджетної політики у сфері протидії геополітичним шокам

Аналізуючи вищенаведені дані стосовно долі боргу у ВВП, можна спостерігати наступні тенденції:

- у розвинених економіках прослідковується зменшення державного боргу до ВВП, що свідчить про певну стабілізацію фінансової ситуації у цих країнах після пандемії коронавірусу, фактично війна в Україні не вплинула негативно на боргову безпеку даних країн, однак незважаючи на це в даних країнах залишається найвищий рівень долі боргу у ВВП;

- в економіка країн, що розвиваються, в той же час спостерігається зростання державного боргу до ВВП з 55,9% у 2019 році до 65,7% у 2022 році, що свідчить про певні проблеми у сфері фінансової безпеки;

- в то й же час ключові проблеми у сфері концентрації боргу у ВВП України викликані тим фактом, що на певній частині України ведуться бойові дії внаслідок чого ВВП значно скоротився, а ключовими джерелами наповнення бюджету стала зовнішня фінансова допомога та зовнішні і внутрішні запозичення.

Враховуючи усі вищенаведені геополітичні шоки, слід відмітити, що раціональна протидія їх наслідкам полягає у розробці ефективної та збалансованої бюджетної політики, яка буде мати схожі риси для більшості країн світу (Рисунок 3).

Бюджетна політика держав має велике значення для забезпечення стійкості та розвитку економіки. Одним із пріоритетів цієї політики повинно стати скорочення дефіциту бюджету та державного боргу в умовах системних геополітичних шоків. Зниження дефіциту бюджету передбачає збалансованість між видатками та надходженнями, що сприяє зменшенню потреби в залученні нових позик та підтримує фінансову стабільність держави. Зменшення державного боргу є важливим для забезпечення фінансової стійкості та зниження ризику платоспроможності. Це

може бути досягнуто шляхом ефективного управління державними фінансами, контролю за публічними витратами, стимулювання економічного зростання та привертання інвестицій. Орієнтація на скорочення дефіциту бюджету та державного боргу є важливим кроком у забезпеченні фінансової стійкості та сталого розвитку держав як із розвинутою економікою, так і тих що розвиваються.

Розглядаючи питання формування ефективної бюджетної політики в Україні в умовах військового вторгнення та інших геополітичних шоків слід виділити наступні елементи даної політики:

- пошук можливостей для забезпечення зростання доходів бюджету — передбачає пошук можливостей для забезпечення зростання доходів бюджету. Це може бути досягнуто шляхом розвитку економіки, стимулювання підприємництва, привертання інвестицій, модернізації податкової системи та боротьби з тіньовим сектором. Важливими кроками є також покращення податкової адміністрації, боротьба з податковим ухиленням та ефективне управління державними активами для забезпечення стабільного зростання доходів бюджету;

- оптимізація видатків — включає аналіз та перегляд бюджетних програм та проектів, сконцентроване витрачання коштів на пріоритетні галузі та проекти, раціоналізацію публічних закупівель, ефективне управління державними підприємствами та раціональне використання бюджетних ресурсів. Оптимізація видатків спрямована на забезпечення максимального соціального та економічного впливу в умовах обмежених бюджетних ресурсів;

- боротьба з корупцією та неефективним використанням бюджетних коштів — охоплює запровадження прозорих та ефективних механізмів контролю за використанням бюджетних коштів, зміцнення правової системи та незалежних антикорупційних органів, впрова-

дження електронного урядування та цифровізації фінансових процесів, а також підвищення обізнаності громадськості;

— ефективне управління зовнішніми та внутрішніми запозиченнями — передбачає розробку стратегії залучення фінансових ресурсів, оцінку ризиків та вартості запозичення, раціональне розподілення боргового навантаження та управління рефінансуванням. Також важливим є підтримка фінансової стійкості та дотримання зобов'язань перед кредиторами, що сприяє збереженню довіри та зниженню вартості запозичення;

— мінімізація бюджетного дефіциту та державного боргу — включає розробку та впровадження стратегії бюджетного планування, контроль за витратами та надходженнями, пошук джерел додаткових доходів, раціоналізацію бюджетних програм та проєктів, а також активну роботу зі зменшення бюрократичних витрат та оптимізацію державних фінансів з метою забезпечення стабільності та сталого зростання економіки.

ВИСНОВКИ

Як підсумок даного дослідження можна зробити наступні висновки:

1. Геополітичні шоки впливають на бюджетну безпеку шляхом збільшення витрат в тому числі на соціальний сектор, зниження економічного зростання, зменшення податкових надходжень, збільшення бюджетного дефіциту та державного боргу, обмеження зовнішнього фінансування та погіршення інвестиційного клімату.

2. В умовах військового вторгнення та геополітичних шоків для ефективної бюджетної політики України необхідно забезпечити зростання доходів бюджету, оптимізувати видатки, боротися з корупцією, ефективно управляти запозиченнями та мінімізувати бюджетний дефіцит та державний борг. Ці заходи сприятимуть стабілізації фінансового стану країни, зміцненню бюджетної безпеки та стимулюванню економічного розвитку.

3. Ці елементи бюджетної політики в Україні допоможуть забезпечити стійкість фінансової системи, залучення інвестицій, зниження корупції, підвищення довіри внутрішніх та зовнішніх інвесторів, зростання соціального захисту та стимулювання економічного зростання в умовах геополітичних шоків.

Література:

1. Ватульов А. В. (2020). Фінансово-бюджетна політика економічного розвитку. Інвестиції: практика та досвід, (3), 37—44.
2. Гарбар Ж. В., & Кондукоцова Н. В. (2019). Бюджетна політика як інструмент соціально-економічного розвитку країни. Економіка. Фінанси. Менеджмент. — 2019. № 1. С. 96—111.
3. Канева Т., & Галабурда А. (2022). Бюджетна політика держави в умовах воєнного стану. SCIENTIA FRUCTUOSA (ВІСНИК Київського національного торговельно-економічного університету), 144 (4), 98—109.
4. Пасічний М. (2020). Бюджетна політика та економічний розвиток. Економічний вісник університету, (44), 153—164.

5. Чугунов І. Я., & Арістов Ю. Ю. (2020). Бюджетна політика в умовах економічних перетворень. Sciences of Europe, (53-5 (53)), 25—30.

6. Чугунов В. І. (2022). Бюджетна політика економічного зростання. Агросвіт, (1), 88—94.

7. Donou-Adonsou F., & Diarra M. (2022). Oil Price, Budget Deficit, and Monetary Policy. The Journal of Developing Areas, 56 (2), 1—14.

8. Furman J., & Summers L. H. (2019). Who's afraid of budget deficits?. Foreign Affairs, 98 (2), 82—95.

9. IMF. URL: https://www.imf.org/external/datamapper/G_XWDG_G01_GDP_PT@FM/ADVEC/FM_EMG/UKR (дата звернення: 30.05.2023).

10. Loayza N., & Pennings S. M. (2020). Macroeconomic policy in the time of COVID-19: A primer for developing countries. World Bank Research and Policy Briefs, (147291).

11. Rocco P., Beland D., & Waddan A. (2020). Stuck in neutral? Federalism, policy instruments, and counter-cyclical responses to COVID-19 in the United States. Policy and Society, 39 (3), 458—477.

References:

1. Vatulov, A. V. (2020), "Financial-budgetary policy of economic development", Investytsii: praktyka ta dosvid, vol. 3, pp. 37—44.
 2. Harbar, J. V. and Kondukotsova, N. V. (2019), "Budgetary policy as an instrument of socio-economic development of the country", Ekonomika. Finansy. Menedzhment, vol. 1, pp. 96—111.
 3. Kaneva, T., and Halaburda, A. (2022), "State budget policy under conditions of martial law", SCIENTIA FRUCTUOSA (Bulletin of the Kyiv National University of Trade and Economics), vol. 144 (4), pp. 98—109.
 4. Pasichnyi, M. (2020), "Budgetary policy and economic development", Ekonomichnyj visnyk universytetu, vol. (44), pp. 153—164.
 5. Chuhunov, I. Y. and Aristov, Y. Y. (2020), "Budgetary policy under conditions of economic transformations", Sciences of Europe, vol. 53-5 (53), pp. 25—30.
 6. Chuhunov, V. I. (2022). Budgetary policy of economic growth. Ahrosvit, (1), 88—94.
 7. Donou-Adonsou, F. and Diarra, M. (2022), "Oil Price, Budget Deficit, and Monetary Policy", The Journal of Developing Areas, vol. 56 (2), pp. 1—14.
 8. Furman, J. and Summers, L. H. (2019), "Who's afraid of budget deficits?", Foreign Affairs, vol. 98 (2), pp. 82—95.
 9. IMF (2023), "Gross debt position", available at: https://www.imf.org/external/datamapper/g_xwdg_g01_gdp_pt@fm/advect/fm_emg/ukr (Accessed 30 May 2023).
 10. Loayza, N. and Pennings, S. M. (2020), "Macroeconomic policy in the time of COVID-19: A primer for developing countries", World Bank Research and Policy Briefs 147291, [Online], available at: <https://ideas.repec.org/s/wbk/wbkrpb.html> (Accessed 30 May 2023).
 11. Rocco, P. Beland, D. and Waddan, A. (2020), "Stuck in neutral? Federalism, policy instruments, and counter-cyclical responses to COVID-19 in the United States", Policy and Society, vol. 39 (3), pp. 458—477.
- Стаття надійшла до редакції 09.06.2023 р.*

О. О. Серєда,
аспірант, Дніпровський державний аграрно-економічний університет
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-8487-2548>

DOI: 10.32702/2306-6814.2023.12.126

СТАН ЕФЕКТИВНОСТІ ВИКОРИСТАННЯ ЗЕМЕЛЬНО-РЕСУРСНОГО ПОТЕНЦІАЛУ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ

O. Sereda,
Postgraduate student, Dnipro State Agrarian and Economic University

EFFECTIVE USE OF LAND AND RESOURCE POTENTIAL OF AGRICULTURAL ENTERPRISES

Визначено, що формування земельно-ресурсного потенціалу сільськогосподарських підприємств залежить від зовнішніх чинників, які впливають на його структурну конструкцію та мають суттєвий трансформаційний (позитивний чи негативний) ефект. Останнім часом трансформаційний ефект набирає більшої потужності, оскільки зміни в його системних властивостях та зв'язках відбуваються одночасно, перетинаються та накладаються один на одного при забезпеченні якісних властивостей відтворення земельно-ресурсного потенціалу сільськогосподарських підприємств.

Здійснено аналіз впливу війни на відтворювальний процес конкурентоспроможності та стійкості господарювання сільськогосподарських підприємств регіонів України. Встановлено, що землі сільськогосподарського призначення зазнали двох значних видів пошкоджень — мінне забруднення та пряме фізичне пошкодження. Значні території земельних угідь постраждали від активних бойових дій, забруднені нерозірваними боєприпасами та непридатні для землеробства. Обґрунтовано необхідність реалізації заходів щодо захисту регулюючих інструментів земельних відносин сільського господарства та їх відновлення до довоєнного періоду.

It was determined that the formation of the land resource potential of agricultural enterprises depends on external events that affect its structure and have a significant transformational (positive or negative) effect. Recently, the transformation is gaining more and more power, as changes in its system properties and connections occur simultaneously, intersect and superimpose on each other while ensuring the qualitative properties of reproduction of the land resource potential of agricultural enterprises.

An analysis of the impact of the war on the reproductive process of competitiveness and sustainability of agricultural enterprises in the regions of Ukraine was carried out. It has been established that agricultural land has suffered two significant types of damage — mine pollution and direct physical damage. Territories affected by active hostilities are contaminated by unexploded ordnance and unsuitable for agriculture.

It is argued that under the conditions of martial law in Ukraine, the resource and market opportunities of agricultural enterprises have weakened, and the scale of reproduction of their land-resource potential has decreased. Such a situation requires measures to protect the regulatory instruments of agricultural land relations and restore them to the pre-war period. Regulatory instruments are subject to the single goal of agricultural enterprises — to reproduce the effective use of agricultural land as a powerful resource-production complex and to be full participants in the process of pricing in the circulation of agricultural land.

The need to implement measures to protect the regulatory instruments of land relations in agriculture and restore them to the pre-war period has been proven, which requires proper scientific justification for the introduction of effective production technologies and protection of land resources. This will allow to deepen the analysis of the ecological state of production and its influence on the efficiency of the use of land and resource potential of agricultural enterprises, taking into account the economic stimulators and non-stimulators of resource and energy saving.

Ключові слова: Відтворення, виробничий процес, засоби виробництва, земельно-ресурсний потенціал, ефективність, окупаційний період, сільське господарство.

Key words: Agriculture, efficiency, land resource potential, means of production, occupation period, production process, reproduction.

ВСТУП

Україна, як аграрна держава, виборює своє право на життєздатність та незалежність, стійкість та гарантованість виконання своїх зобов'язань перед партнерами як на внутрішньому, так і на світовому ринках сільськогосподарської продукції. Трансформаційні перетворення української економіки пов'язані із різними моделями розвитку конкурентоспроможної господарської системи, яка передбачає ключову умову стабільного розвитку екологічного виробництва — забезпечення найвищого та ефективного рівня використання ресурсів [1; 11]. Інституція екологізації виробництва має формуватись на засадах ефективного використання земельно-ресурсного потенціалу сільськогосподарських підприємств, який забезпечений регуляторами земельних відносин та пов'язаний з чіткими процесами землекористування, володіння і розпорядження природними ресурсами.

В економічній літературі розвиток земельних відносин та ефективність використання земельно-ресурсного потенціалу сільськогосподарських підприємств досліджується в різних аспектах, що знайшло відображення у наукових працях вітчизняних науковців, таких як Бабміндра Д., Будзак В., Булигін С., Вишневська О., Вініченко І., Денисенко І., Добряк Д., Макаренко П., Мельник Л., Месель-Веселяк В., Ступень Н., Третяк А. та інших. Ефективне використання земельно-ресурсного потенціалу сільськогосподарських підприємств є фактором забезпечення соціально-економічної стабільності нашої країни. Тому розробка принципів та методологічних основ ефективного землекористування в Україні у повоєнний період набуває актуальності для економічної науки та практики господарювання.

Після окупаційного періоду у більшості регіонів України, відтворювальний процес конкурентоспроможності та стійкості господарювання сільськогосподарських підприємств стикається з реальними та потенційними еколого-економічними чинниками, які впливають

на ефективність використання земель сільськогосподарського призначення. Це вимагає поетапного оцінювання стану земельно-ресурсного потенціалу як арсеналу природного характеру. Ресурсна домінанта потенціалу (земельні, матеріальні, трудові, фінансові ресурси) уособлює внутрішні потенційні можливості суб'єктів виробництва сільськогосподарської продукції а також потенційні можливості з реалізації сільськогосподарської продукції споживачам та отримання доходу й забезпечення прибутковості [2; 10]. Проте, умови воєнного стану в Україні послабили ресурсні й ринкові можливості сільськогосподарських підприємств, зменшили масштаби відтворення їх земельно-ресурсного потенціалу. Така ситуація вимагає розробки заходів щодо захисту регулюючих інструментів земельних відносин сільського господарства та їх відновлення до довоєнного періоду.

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Методологія швидкої оцінки нагальних потреб від Світового банку і ФАО дозволила оцінити масштаби втрат земельно-ресурсного потенціалу сільськогосподарських підприємств України, які безпосередньо постраждали від активних бойових дій країни-агресора [3]. Пошкоджену інфраструктуру земельно-ресурсного потенціалу розподілено на дві території: перша, що знаходилась під окупацією, але була звільнена (Київська, Сумська, Чернігівська, Миколаївська області); друга — територія, що страждала від активних бойових дій та (або) окупована країною-агресором (Харківська, Донецька, Луганська, Херсонська та Запорізька області). Так, за 9 місяців 2022 р. повномасштабного воєнного вторгнення країни-агресора на територію України у структурі земельно-ресурсного потенціалу сільськогосподарських підприємств найбільші втрати виникли через знищення або часткове пошкодження сільськогосподарських угідь та незбору врожаю — 0,085 млрд. грн (табл. 1).

Таблиця 1. Масштаб втрат земельно-ресурсного потенціалу сільськогосподарських підприємств від воєнного вторгнення країни-агресора в 2022 р.

Категорія	Загальна вартість, млрд грн
Сільськогосподарські угіддя та незібраний урожай зернових культур	0,085
Сільськогосподарські машини та обладнання	36,58
Склади	10,76
Тваринництво	5,39
Багаторічні насадження	3,52
Виробничі запаси (паливо, добрива, засоби захисту рослин і тварин)	7,77
Сільськогосподарська продукція на зберіганні	24,25

Землі сільськогосподарського призначення зазнали двох значних видів пошкоджень - мінне забруднення та пряме фізичне пошкодження. Території, що постраждали від активних бойових дій забруднені нерозірваними боєприпасами та непридатні для землеробства. Це створює смертельну загрозу для українських фермерів та високий ризик польових робіт. Вартість обстеження цих земельних ділянок в Україні оцінюється в 17,23 млрд. грн. Внаслідок фізичного пошкодження родючого шару ґрунту (воронки від артилерійських обстрілів і ракетних ударів, пошкодження ґрунту гусеницями танків та іншої військової техніки), землі сільськогосподарського призначення потребують технологічного відновлення (рекультивациі, вирівнювання поверхні) та оцінюється в 1,57 млрд. грн. [3; 4; 8].

Зазначимо, що південні регіони України, які зараз потерпають від окупації країни-агресора та важких боїв, є регіонами з найбільш розвиненою іригаційною інфраструктурою. Близько 19 % усіх зрошуваних сільськогосподарських угідь України розташовано в тимчасово окупованій Херсонській області, ще 10% — на території частково окупованої Запорізької області. Орієнтовна вартість заміни та ремонту пошкодженої іригаційної інфраструктури становить 8,89 млрд. грн. Окрім прямого пошкодження земель сільськогосподарського призначення (окупація, військові дії та мінне забруднення), суб'єкти малого та середнього агробізнесу не мають повноцінного доступу до полів із можливістю збору врожаю — втрачено, орієнтовно 2,4 млн га озимих культур, загальною вартістю 56,69 млрд. грн. Відповідно, в 2022 р. сільськогосподарськими підприємствами було засіяно лише 75% площі сільськогосподарських угідь від загального обсягу земель сільськогосподарського призначення 2021 р. [4; 7; 9].

Матеріально-технічна складова земельно-ресурсного потенціалу сільськогосподарських підприємств (сільськогосподарська техніка та обладнання) також зазнала пошкоджень і втрат в результаті обстрілів, авіаударів та бойових дій. Трактори та вантажівки мають вищий ризик пошкодження, ніж інші види сільськогосподарської техніки, такі як комбайни, сівалки та розпосувачі. На окупованій та тимчасово непідконтрольній території України, сільськогосподарська техніка вищої цінової категорії знаходиться під загрозою викрадення. Орієнтовна вартість відновлення пошкоджених машин та обладнання становить 36,58 млрд. грн. Країна-агресор цілеспрямовано знищує елеваторні потужності з метою послаблення українського аграрного сектору. Так, якщо складські приміщення, є відносно недорогими

ми в ремонті (середня вартість 1975—2135 грн за тонну зберігання), то реконструкція пошкоджених сучасних бетонних та металевих силосів потребує витрат на відновлення до 9875 грн за тонну. Оціночний обсяг сховищ, що були частково або повністю пошкоджені становить 3,9 млн тонн. Загальна сума збитків внаслідок пошкодження або знищення зерносховищ склала 10,76 млрд. грн.

Оціночна вартість загиблих тварин складає понад 5,39 млрд. грн. Орієнтовна кількість тварин, які загинули внаслідок відсутності кормів та не надання ветеринарних послуг у постраждалих регіонах України становить 42 тис. голів овець і кіз, 92 тис. голів великої рогатої худоби, 258 тис. свиней та понад 5,700 тис. голів птиці. Понад 7,8 тис. га багаторічних насаджень, розташованих на постраждалих територіях України, частково або повністю знищено. Вартість пошкоджених насаджень оцінюється в 3,52 млрд. грн. На окупованих територіях України загальна величина втрат від пошкодження та розкрадення матеріальних запасів сільськогосподарських підприємств, що забезпечували виробничу структуру їх земельно-ресурсного потенціалу, становить 4,74 млрд. грн [3; 4].

За 2021—2022 р. чисельність діючих сільськогосподарських підприємств в Україні скоротилась з 47,34 тис. од. до 38,01 тис. од., що складає лише 80,3% від рівня 2021 р.; в цілому за 2017—2022 рр. їх чисельність зменшилась на 11,6%. Зазначимо, що до 2014 р., тобто до початку вторгнення росії на територію України, загальна площа земель сільськогосподарського призначення становила 70% (42,4 млн га) від загальної площі країни (60,3 млн га), з яких щорічно оброблялось понад 32 млн га. Для порівняння: в Польщі площа земель сільськогосподарського призначення складає 14 млн га, у Німеччині — 12 млн га, у Румунії — 9 млн га. Територія родючих ґрунтів (чорнозему) в Україні є найбільшою у світі — 28 млн га [7; 9]. До війни в Україні площа сільськогосподарських угідь, в тому числі площа орендованих земельних ділянок, які знаходились в обробітку сільськогосподарських підприємств та формували базу їх земельно-ресурсного потенціалу збільшилась на 2,6%. Проте, в 2022 р. їх частка зменшилась по відношенню до рівня 2021 р. на 29%.

Урожайність зернових культур та соняшнику є основною сировинною складовою земельно-ресурсного потенціалу сільськогосподарських підприємств України. Так, за 2017—2021 рр. урожайність зернових культур збільшилась на 33,1%, соняшнику — на 9,2%. Водночас, в 2022 р. через воєнні дії було втрачено майже

12 млн га ріллі. З цих причин сільськогосподарські підприємства недоотримали 78,5% врожаю зернових культур та 80,8% врожаю соняшнику. Важливим складником земельно-ресурсного потенціалу в аграрному виробництві сільськогосподарських підприємства є основні засоби, рівень оновлення яких за період дослідження зріс з 13,3% до 15,2%. При цьому рівень їх зносу складає в межах 35—45%.

Упродовж 2017—2022 рр. в сільськогосподарських підприємствах України спостерігалось істотні коливання поголів'я птиці всіх видів. Їх кількість через бойові дії зменшилась на 5,2%. За період дослідження на сільськогосподарських підприємствах України спостерігалось динамічне скорочення поголів'я великої рогатої худоби, овець та кіз. Обсяг витрат кормів на одну умовну голову тварин в сільськогосподарських підприємствах України за 2017—2021 рр. збільшився на 9%.

Так, за період дослідження на 1 ц приросту ВРХ в сільськогосподарських підприємствах витрачалось в середньому від 14,74 до 12,84 центнер кормових одиниць; на 1 ц приросту свиней — від 4,41 до 3,29 центнер кормових одиниць; на 1 ц молока — від 0,97 до 0,84 центнер кормових одиниць. Зменшення витрат кормів на годівлю тварин за 2017—2021 рр. обумовлено, в першу чергу, зменшенням їх чисельності на 200 тис. голів. У 2022 р. обсяг витрат кормів на приріст ВРХ зменшився по відношенню до рівня 2021 рр. на 11,1%, як з причин загибелі тварин (10 тис. голів) внаслідок бойових дій на території України, так і через зменшення площі сільськогосподарських угідь для формування кормової бази.

Негативні наслідки воєнної агресії росії позначились на уповільненні приросту продуктивної здатності тварини в сільськогосподарських підприємствах України. Динаміку обсягів виробництва окремих видів продукції тваринництва в сільськогосподарських підприємствах України представлено на рис. 1.

Так, обсяг виробництва м'яса яловичини за 2017—2022 рр. зменшився на 36,7%, свинини — на 45,2%, птиці — на 17,1%, яєць — на 29,4%, молока — на 26%, меду — на 72,6%. Лише за рік повномасштабної війни

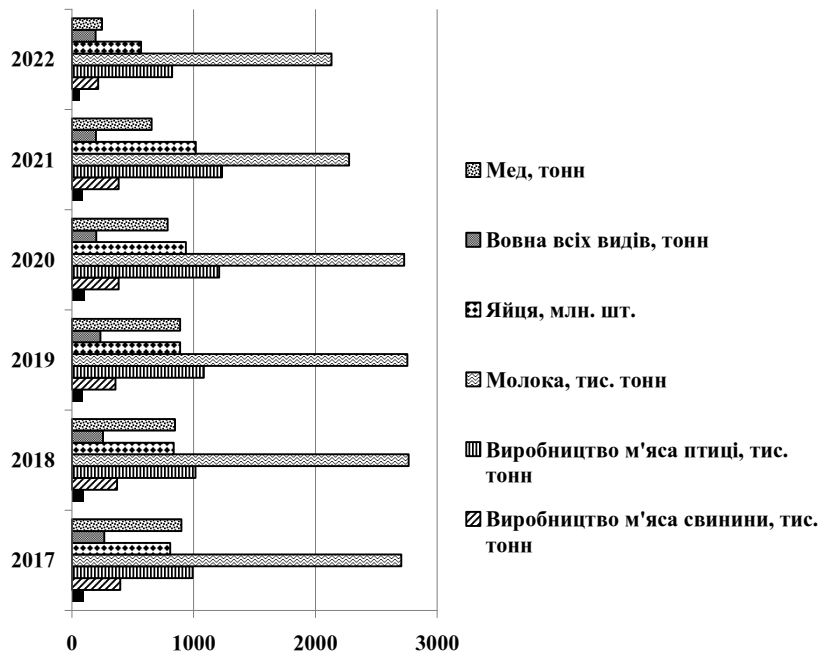

Рис. 1. Виробництво продукції тваринництва в сільськогосподарських підприємствах

в Україні виробнича компонента земельно-ресурсного потенціалу сільськогосподарських підприємств в галузі тваринництва, по відношенню до рівня 2021 р. зазнала значних втрат. Недоотримано продукції у такій пропорції: м'ясо яловичини — на 25,9%, свинини — на 43,5%, птиці — на 33,2%, яєць — на 44,1%, молока — на 6,3%, меду — 62,3%.

За період дослідження в структурі земельно-ресурсного потенціалу сільськогосподарських підприємств України катастрофічно зменшився детермінуючий вплив важелю продуктивності праці економічно активних людських ресурсів (рис. 2). Через війну, яка послабила стан економічного розвитку регіонів країни, чисельність штатних працівників у сільському господарстві в динаміці щорічно скорочується. Так, в 2022 р. зменшення продуктивності праці в галузі рослинництва відбулося на 23,4%, а у галузі тваринництва — на 14,5%.

При істотному зниженні ефективності використання економічно активних людських ресурсів в сільському господарстві, в 2021 р. середня номінальна заробітна плата штатного працівника на підприємствах України складала 15,25 тис. грн, що у 2,4 разів вище рівня мінімальної заробітної плати (6500 грн). Серед регіонів

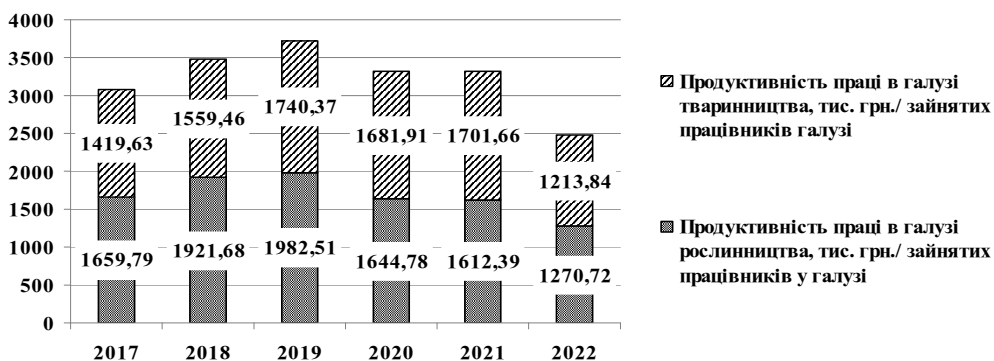

Рис. 2. Продуктивність праці в галузях сільського господарства

України в 2021 р. найбільший рівень заробітної плати отримували штатні працівники сільськогосподарських підприємств Миколаївської області — 18,09 тис. грн та Київської — 17,09 тис. грн; найменше праця оцінювалась у Кіровоградській області — 13,1 тис. грн. Розмір середньої номінальної заробітної плати у галузях сільського господарства в 2022 р. зменшився від рівня 2021 р. на 18,3%, а в порівнянні з 2020 р. — на 25,5%. У цілому, у галузях сільського господарства заробітна плата за 2020—2021 рр. зменшилась на 8,8% [5; 6]. Спад економіки упродовж 2022 року призвів до стагнації та призупинення росту заробітної плати у всіх галузях сільського господарства.

ВИСНОВОК

Таким чином, аналіз ефективності використання земельних ресурсів в галузях сільського господарства в періоді довоєнного та воєнного стану, враховуючи можливості до їх самовідтворення на певній території, потребує належного наукового обґрунтування щодо впровадження ефективних технологій, які забезпечують екологічне виробництво та охорону земельних ділянок. Це дозволить поглибити аналіз екологічного стану виробництва та його вплив на ефективність використання земельно-ресурсного потенціалу сільськогосподарських підприємств з урахуванням економічних стимуляторів та дестимуляторів ресурсо- й енергозбереження, які формують дієвість напрямів охорони земельних ділянок в сільській місцевості.

Література

1. Вишнеvsька О.М. Технологічні зміни у сільськогосподарському виробництві з метою мінімізації ризиків землекористування. Вісник аграрної науки Причорномор'я. 2010. Вип. 1 (52). Том. 1. С. 118—129.
2. Вініченко І.І., Кобець Є.А., Середя О.О. Формування інструментів регулювання ефективного використання земельно-ресурсного потенціалу сільськогосподарських підприємств. Агросвіт. 2023. № 3—4. С. 4—9.
3. Вплив війни на сільське господарство. Оцінка ООН нагальних потреб аграрного сектору та сільськогосподарського населення. Міністерство аграрної політики та продовольства України. URL: <https://minagro.gov.ua/news/vpliv-vijni-na-silске-gospodarstvo-oon-predstavilo-ocinku-nagalnih-potreb-agrosektoru-ta-silского-naselennya>
4. Втрати від війни в сільському господарстві України. Інститут KSE. URL: <https://minagro.gov.ua/news/kse-institute-spilno-z-minagropolitiki-pidgotuvali-oglyad-zbitkiv-vid-vijni-v-silскому-gospodarstvi-ukrayini>
5. Праця в Україні. Статистичний збірник. Київ: ТОВ "Август Трейд", 2021. 232 с.
6. Праця в Україні. 2021. Статистичний збірник. Київ: Державна служба статистики України. 2022. 208 с.
7. Сільське господарство України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua>.
8. Сільське господарство під час війни: зміна пріоритетів. 2022. Урядовий кур'єр. URL: <https://ukurier.gov.ua/uk/articles/silске-gospodarstvo-pid-chas-vijni-zmina-prioritet/>

9. Сільське, лісове та рибне господарства України. 2021. URL: https://ukrstat.gov.ua/operativ/menu/menu_u/cg.htm

10. Ступень Н.Р. Еколого-економічний механізм відтворення земель сільськогосподарського призначення: монографія. К.: ДКС-Центр, 2017. 176 с.

11. Третяк А.М. Концептуальні засади "землеустрою — 2030". Землеустрій, кадастр і моніторинг земель. 2013. № 1—2. С. 4—12.

References:

1. Vyshnevs'ka, O.M. (2010), "Technological changes in agricultural production in order to minimize the risks of land use", *Visnyk ahrarnoi nauky Prychornomor'ia*, vol. 1 (52), pp. 118—129.

2. Vinichenko, I.I. Kobets', YE.A. and Sereda O.O. (2023), "Formation of tools for regulation of effective use of land resource potential of agricultural enterprises", *Ahrosvit*, vol. 3—4, pp. 4—9.

3. The official site of Ministry of Agrarian Policy and Food of Ukraine (2022), "The impact of the war on agriculture. UN assessment of the urgent needs of the agricultural sector and the rural population", available at: <https://minagro.gov.ua/news/vpliv-vijni-na-silске-gospodarstvo-oon-predstavilo-ocinku-nagalnih-potreb-agrosektoru-ta-silского-naselennya> (Accessed 4 June 2023).

4. The official site of Ministry of Agrarian Policy and Food of Ukraine (2022), "Losses from the war in the agriculture of Ukraine. KSE Institute", available at: <https://minagro.gov.ua/news/kse-institute-spilno-z-minagropolitiki-pidgotuvali-oglyad-zbitkiv-vid-vijni-v-silскому-gospodarstvi-ukrayini> (Accessed 1 June 2023).

5. State Statistics Service of Ukraine (2021), *Pratsya v Ukrayini [Work in Ukraine]*, TOV "Avhust Trejd", Kyiv, Ukraine.

6. State Statistics Service of Ukraine (2022), *Pratsya v Ukrayini — 2021 [Work in Ukraine — 2021]*, State Statistics Service of Ukraine, Kyiv, Ukraine.

7. The official site of State Statistics Service of Ukraine, available at: www.ukrstat.gov.ua. (Accessed 25 May 2023).

8. The official site of newspaper of the Cabinet of Ministers of Ukraine "Government Courier" (2022), "Agriculture at War: Shifting Priorities", available at: <https://ukurier.gov.ua/uk/articles/silске-gospodarstvo-pid-chas-vijni-zmina-prioritet/> (Accessed 22 May 2023).

9. The official site of State Statistics Service of Ukraine (2021), "Agriculture, forestry and fisheries of Ukraine", available at: https://ukrstat.gov.ua/operativ/menu/menu_u/cg.htm (Accessed 22 May 2023).

10. Stupen', N.R. (2017), *Ekoloho-ekonomichnyy mekhanizm vidtvorennya zemel' sil's'kohospodars'koho pryznachennya [Ecological and economic mechanism of reproduction of agricultural lands]*, DKS-Tsentr, Kyiv, Ukraine.

11. Tretyak, A.M. (2013), "Conceptual principles of land management — 2030", *Zemleustriy, kadastr i monitorynh zemel'*, vol. 1—2, pp. 4—12.

Стаття надійшла до редакції 12.06.2023 р.

УДК 338.48

Л. О. Алещенко,
асистент кафедри менеджменту та інформаційних технологій,
Херсонський державний аграрно-економічний університет
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-7119-2922>

DOI: 10.32702/2306-6814.2023.12.131

ОСНОВНІ ЕКОНОМІЧНІ ПОКАЗНИКИ РОЗВИТКУ СФЕРИ ТУРИЗМУ КРАЇНИ ТА РЕГІОНУ

L. Aliesnchenko,
Assistant of the Department of Management and Information
Technologies, Kherson State Agrarian and Economic University

THE MAIN ECONOMIC INDICATORS OF THE DEVELOPMENT OF THE TOURISM SECTOR IN THE COUNTRY AND THE REGION

Основною метою даної статті є проаналізувати ключові економічні показники розвитку туристичної сфери в Україні та її регіонах. Об'єктом дослідження виступає діяльність суб'єктів туристичного бізнесу, а предметом наукового вивчення є чинники та компоненти системи управління доходами підприємств в галузі туризму.

Україна зазнала ряду кризових викликів, таких як пандемія та воєнні конфлікти, які призвели до суттєвого зменшення в'їзного туристичного потоку. Ці складні обставини негативно позначилися на структурі туристичної галузі та здатності країни реалізувати свій туристичний потенціал як на внутрішньому, так і на зовнішньому ринках. Особливо помітним стало значне зменшення кількості іноземних туристів, які відвідували Україну.

Це вплинуло на дохід туроператорів і турагентів, що призвело до зменшення сплати податків та негативно позначилося на загальному стані економіки та надходженнях до державного та місцевих бюджетів. Багато суб'єктів туристичного бізнесу на окупованих та деокупованих територіях були змушені припинити свою діяльність та перенести свої підприємства в безпечні регіони. На сьогоднішній день, повернення цих суб'єктів та відновлення їхньої діяльності є складним завданням, яке потребує комплексного підходу.

Тому вивчення основних економічних показників розвитку туристичної галузі в Україні та її регіонах має велике значення для проведення досліджень. Це дозволить визначити поточний стан галузі та знайти шляхи її відновлення та розвитку, спрямовані на підтримку економічного зростання, а також на популяризацію туристичного потенціалу країни на міжнародному рівні.

The main purpose of this article is to analyze key economic indicators of the tourism sector's development in Ukraine and its regions. The research object is the activities of tourism industry entities, while the subject of scientific study is the factors and components of revenue management systems in the tourism industry.

Ukraine has faced a series of crisis challenges, such as the pandemic and military conflicts, which have led to a significant decrease in inbound tourist flow. These difficult circumstances have had a negative impact on the structure of the tourism industry and the country's ability to realize its tourism potential both domestically and internationally. There has been a particularly noticeable decline in the number of foreign tourists visiting Ukraine.

This has affected the income of tour operators and travel agents, resulting in reduced tax payments and a negative impact on the overall state of the economy and revenue to the state and local budgets. Many tourism industry entities in occupied and de-occupied territories have been forced to cease their operations and relocate their businesses to safe regions. Currently, the return of these entities and the restoration of their activities pose a challenging task that requires a comprehensive approach.

Based on statistical data, it has been determined that the number of tourism industry entities in Ukraine is constantly decreasing, along with the number of employees and income. Outbound tourism dominates the structure of tourism flows, accounting for over 90%, indicating a low level of attractiveness of Ukrainian tourist destinations for foreign tourists and inadequate development of domestic tourism. Leisure and recreation prevail among tourism objectives, while the experience of developed countries suggests the need to develop high-income tourism types.

Therefore, studying the key economic indicators of the tourism industry's development in Ukraine and its regions is of great importance for conducting research. This will help determine the current state of the industry and find ways to restore and develop it, aiming to support economic growth and promote the country's tourism potential at the international level.

Ключові слова: економічні показники, управління, туристичний бізнес, суб'єкти туристичного бізнесу, розвиток регіонів, туроператори, тур агенти, дохід, прибутковість, кількісні та якісні показники.

Key words: economic indicators, management, tourism business, tourism business entities, regional development, tour operators, tour agents, income, profitability, quantitative and qualitative indicators.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Україна зазнала серії кризових процесів, які включали в себе пандемію та воєнні дії, що призвели до надзвичайного зменшення в'їзного туристичного потоку. Ці складні обставини негативно позначилися на структурі туристичної галузі та здатності країни реалізувати свій туристичний потенціал як на внутрішньому, так і на зовнішньому ринках. Особливо помітним є значне зменшення кількості іноземних туристів, які відвідували Україну.

Внаслідок цього, дохід туроператорів і турагентів значно скоротився, що призвело до зменшення сплати податків, що має негативний вплив на загальний стан економіки та надходження до державного та місцевих бюджетів. Багато суб'єктів туристичного бізнесу на окупованих та деокупованих територіях змушені були припинити свою діяльність та релокувати свої підприємства в безпечні регіони. На сьогоднішній день, питання повернення цих суб'єктів та відновлення їхньої діяльності стає надзвичайно проблематичним і вимагає комплексного вирішення.

Тому, вивчення основних економічних показників розвитку туристичної галузі в Україні та її регіонів є актуальною темою для проведення досліджень. Це дозволить з'ясувати стан справ у галузі та визначити шляхи відновлення та розвитку, спрямовані на підтримку еко-

номічного зростання, а також на популяризацію туристичного потенціалу країни на міжнародній арені.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Вивченням сучасного стану, проблем та перспектив розвитку туризму в Україні займалися такі вчені: В. Грановська, Ю. Кирилов [1,2], Г. Жосан [3], В. Крикунова [4], Ковальов Д. В., С. Грабовенська [6] та інші.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Метою наукової роботи є дослідження основних економічних показників розвитку суб'єктів туристичного бізнесу країни.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Суб'єкти туристичного бізнесу діють в різних регіонах України, загальна кількість юридичних осіб у 2020 р. становила 1561, а фізичних осіб — турагентів — 2306 (табл. 1).

Кількість юридичних осіб, порівняно з 2019 р. зменшилася від 1797 до 1561, або на 13,1%. Кількість юридичних осіб також зменшилася на 338 (на 12,8 %). Основною причиною скорочення кількості туроператорів і турагентів була пандемія.

Таблиця 1. Кількість туроператорів та турагентів за регіонами

Регіони	2019 р.				2020 р.			
	Кількість туроператорів та турагентів - юридичних осіб	З них		Кількість турагентів - фізичних осіб - підприємців	Кількість туроператорів та турагентів - юридичних осіб	З них		Кількість турагентів - фізичних осіб - підприємців
туроператори		турагенти	туроператори			турагенти		
Україна	1797	538	1259	2644	1561	452	1109	2306
м. Київ	865	361	504	331	750	313	437	273
Дніпропетровська	111	15	96	318	109	15	94	322
Львівська	134	61	73	225	97	38	59	168
Південний регіон	151	18	133	267	120	14	106	217
Миколаївська	21	3	18	63	20	1	19	69
Одеська	120	13	107	141	92	12	80	102
Херсонська	10	2	8	63	8	1	7	46
Частка південних областей, %	8,4	3,3	10,6	10,0	7,6	3,1	9,6	9,4

Таблиця 2. Кількість туристів, обслугованих туроператорами та турагентами, осіб

Показники	2019 р.			2020 р.		
	Усього	У тому числі обслуговані		Усього	У тому числі обслуговані	
		туроператорами	турагентами		туроператорами	турагентами
Юридичні особи						
Кількість обслугованих туристів,						
усього	5319952	3134115	2185837	1957410	1412851	544559
у тому числі						
в'їзних (іноземних) туристів	83703	37896	45807	11773	8369	3404
виїзних туристів	4786594	2759735	2026859	1758107	1275653	482454
внутрішніх туристів	449655	336484	113171	187530	128829	58701
Фізичні особи-підприємці						
Кількість обслугованих туристів,						
усього	812145	x	812145	402868	x	402868
у тому числі						
в'їзних (іноземних) туристів	3137	x	3137	191	x	191
виїзних туристів	738272	x	738272	367595	x	367595
внутрішніх туристів	70736	x	70736	35082	x	35082

У 2020 р. в країні діяли 452 туроператори. з яких 313 були розміщені в Києві, 15 у Дніпропетровській і 38 у Львівській області. В той час у південних областях було лише 14 туроператорів, 12 з яких — в Одеській області. Частка південних областей у загальній кількості туроператорів України становить 3,1 %.

У регіоні також зменшилася кількість турагентів: юридичних осіб — від 113 до 106, а фізичних осіб — від 267 до 218. Частка регіону за їх кількістю становить відповідно 9,6 і 9,4 %.

Така мала кількість діючих суб'єктів підприємництва у південних областях і тенденція до їх зниження є негативним явищем, що свідчить про кризові процеси, закриття бізнесу, зниження доходності і прибутковості.

Причиною закриття туристичних фірм у 2020 р. в країні, як і у всьому світі стала корона вірусна інфекція. Якщо у 2019 р. кількість туристів, яких обслужили ту-

роператори і турагенти, які мали статус юридичних осіб, 5320 тис. осіб, то у 2020 р. — лише 1957,4 тис. осіб, або на 63,2 % (табл. 2).

Кількість туристів, які отримали послуги від фізичних осіб, також зменшилася вдвічі — від 812,1 до 402,9 тис. осіб.

У структурі туристів значну перевагу мають виїзні туристи, їх частка у категорії юридичних осіб становить 89,8 % (рис. 1).

Внутрішні туристи займали 9,6 % у загальній структурі, а в'їзні — лише 0,6 %. Серед туристів, яких обслуговували фізичні особи туроператори структура аналогічна — 91,2 виїзні туристи, 8,7 % — внутрішні і 0,05 % в'їзні туристи. Отже, у структурі туристичних потоків переважає виїзний туризм, що свідчить про низький рівень привабливості туристичних дестинацій України для іноземних туристів. Необхідно розвивати також

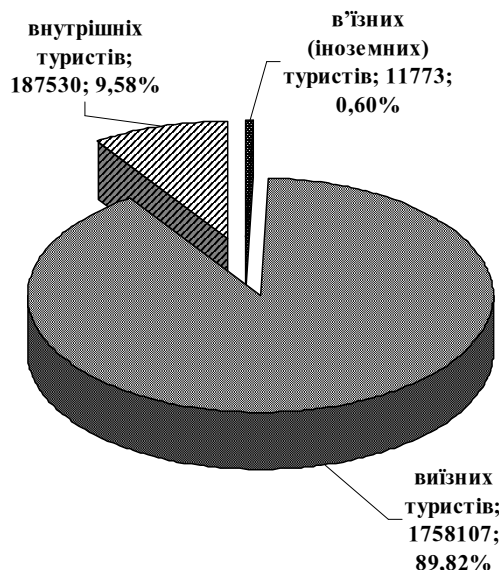

Рис. 1. Кількість туристів, обслугованих юридичними особами у 2020 р. в Україні, осіб

Таблиця 3. Розподіл туристів, обслугованих туроператорами та тур агентами за метою поїздки та видами туризму у 2020 р., осіб

Показники	Усього	У тому числі за метою поїздки					
		служба, ділова, навчання	дозвілля, відпочинок	лікування	спортивний туризм	спеціалізований туризм	інша
Юридичні особи							
Кількість туристів	1957410	59627	1871767	14603	1165	4557	5691
у тому числі обслуговано							
туроператорами	1412851	30212	1371694	6144	755	3306	740
турагентами	544559	29415	500073	8459	410	1251	4951
з них							
в їзних (іноземних) туристів	11773	481	8444	232	256	2304	56
виїзних туристів	1758107	14089	1741695	642	336	28	1317
внутрішніх туристів	187530	45057	121628	13729	573	2225	4318
Фізичні особи-підприємці							
Кількість туристів, обслугованих турагентами	402868	1571	397504	3318	373	27	75
з них							
в їзних (іноземних) туристів	191	–	152	39	–	–	–
виїзних туристів	367595	998	366212	94	189	27	75
внутрішніх туристів	35082	573	31140	3185	184	–	–

внутрішній туризм і залучати до подорожей різні категорії населення.

Дослідження структури туристів за метою і видами туризму свідчить, що у 2020 р. загальна кількість осіб, яких обслужили туроператори і тур агенти юридичні особи становила 1 957, 4 тис. осіб, з яких з метою відпочинку придбали тур 1 871,8 тис. осіб (95,6 %).

З метою ділових зустрічей і навчання були клієнтами туроператорів і турагентів 59627 осіб (3,1%), лікування — 14603 особи (0,75%), 1165 осіб отримали путівку спортивного туризму, 4557 осіб — спеціалізованого (табл. 3).

Подібна структура придбання туристичних послуг і у фізичних осіб-підприємців. Із загальної кількості туристів 402,9 тис. осіб з метою дозвілля і відпочинку отримали тур 397,5 тис. осіб.

Це свідчить про нераціональну структуру попиту на види туристичних послуг, що негативно позначається на розвитку вітчизняної галузі туризму (рис. 2).

У структурі чисельності туристів переважає дозвілля і відпочинок. Показники для юридичних і фізичних осіб становили 95,6 та 98,7 %. Вітчизняні туристичні підприємства недостатньо уваги приділяють тим видам туризму, які приносять вищі доходи і формують позитивний імідж країни як туристично привабливого регіону. Зокрема частка лікувального, спортивного та спеціалізованого туризму у 2020 р. становить 0,75; 0,06 та 0,23 % відповідно.

Досвід провідних країн у сфері туризму свідчить про необхідність розвитку спеціальних видів туризму, що забезпечуватиме зростання туристичних потоків як зовнішніх, так і внутрішніх, сприятиме зростанню доходів туроператорів і турагентів, збалансованому і комплексному розвитку вітчизняного туризму в національних і регіональних масштабах. В Україні є величезний потенціал зеленого, лікувального, спортивного та інших видів туризму. Але для цього необхідна інтеграція суміжних галузей і значний приток інвестиційних ресурсів. Проведений аналіз довоєнного розвитку туризму свідчить про необхідність удосконалення видової структури туризму, формування комплексного підходу до туристичної сфери, використання наявного природно-ресурсного, матеріально-технічного, рекреаційного, та інших видів потенціалу країни. Післявоєнна відбудова регіонів неможлива без сталого розвитку територій, а роль туризму в даній сфері незаперечна.

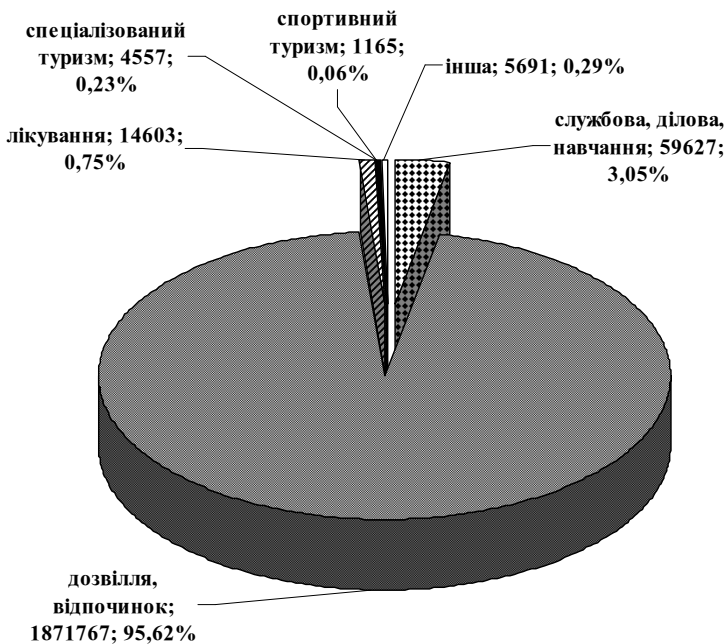

Рис. 2. Структура туристів за видами туризму, обслугованих юридичними особами у 2020 р. в Україні, осіб.

Таблиця 4. Національний рейтинг туристичних компаній

№	Назва компанії	Особливості діяльності
1	Туроператор Join UP!	- співробітники компанії приєдналися до ЗСУ, тер оборони, створили власний добровільний загін оборони «Скубат»; - оператор запустив програму «Як вдома» для українців, які тимчасово виїхали з країни, домовлявся про їх проживання в готелях та апартаментах Чорногорії, Іспанії та Грузії; - має перевагу у вигляді діючого повітряного флоту, створює дочірню компанію на Мальті SkyUp, стає повноцінною європейською компанією, яка літатиме між країнами ЄС.
2	Туроператор Coral Travel входить до великої міжнародної структури OTI Holding	- офіси компанії у різних регіонах України були перепрофільовані та почали використовувати свої ресурси для волонтерства; - навесні компанія відновила туристичну діяльність та підготувала кілька нових турів та напрямків; - спільно з партнерами Coral Travel Poland запропоновано українським туристам нову послугу – бронювання пакетних турів з вильотом з Польщі; - станом на липень доступні тури з Варшави до Туреччини, Єгипту, Греції та Іспанії, а також з Жешува до Анталії.
3	Туроператор Alf	- у довоєнний час була одним із лідерів адриатичних маршрутів; - продовжила свою роботу і під час війни, зумівши зберегти свій колектив, а навесні почала активно розвивати автобусні напрямки; - у пріоритетах туроператора – десятки літніх «пляжних» турів до Албанії, Болгарії, Туреччини, Хорватії та Чорногорії.
4	Міжнародний туристичний оператор Tez Tour	- традиційно входила до списків лідерів за низкою напрямків, зокрема, Єгиптом, Туреччиною, Грецією, Італією, Іспанією, ОАЕ; - працює віддалено – продає тури по всьому світу з вильотом із найближчих до України закордонних аеропортів: Кишинєва, Варшави, Будапешта та багатьох інших; - допомагає волонтерам та надає допомогу захисникам країни, а деякі співробітники взяли до рук зброю для оборони країни.
5	Компанія Eurotrips (Київ)	- є безумовним лідером у сегменті авторського молодіжного туризму; - основні напрямки: Центральна Європа, Італія, Іспанія, Франція, Чехія; - діяльність туроператора набула волонтерського характеру в період війни – було організовано евакуаційні рейси з Києва, Дніпра, Львова та Одеси до країн найближчого зарубіжжя; - гордістю компанії є екстрена евакуація 1500 осіб із прифронтового Краматорська до міст Німеччини; - вдалося зберегти на 90% робочі місця, а до кінця літа планується вихід на початкові 100% команди; - пропонує виїзди з України та Польщі, а в планах – відновлення авторських турів Європою та Азією; - 20% від доходів спрямовують на потреби ЗСУ та благодійні фонди.
6	Львівський туроператор «Відвідай» , найкраща турфірма України 2020 та 2021 рр. за результатами конкурсу Ukraine Tourism Awards	- компанія перетворила свій головний офіс на волонтерський центр - плели маскувальні сітки, сушили овочі та фрукти для фронту та допомагали людям евакуюватися за кордон; - зберегла колектив, відновила основну діяльність, обслужила понад 5тис. туристів; - діяльність компанії відновилася приблизно на 50-60%; - пріоритет має внутрішній туризм: екскурсії та тури Карпатами; - 50% прибутку компанія виділяє на потреби ЗСУ.
7	Туроператор TPG (Travel Professional Group)	- входить до списків лідерів за низкою напрямків - Єгиптом, ОАЕ, Шрі-Ланкою, Таїландом, Кіпром, Чехією, Іспанією, Болгарією та Індією; - вдалося зберегти свій колектив при постійній виплаті зарплати; - організувала безкоштовні автобусні евакуаційні рейси із Києва до Західної України з подальшим розміщенням людей у гуртожитках; - має представництва в Польщі та Казахстані і в планах – початок активної роботи в цих країнах; - пропонує автобусні тури з великих міст України, возить туристів на традиційні літні курорти – від Туреччини до Хорватії.
8	Львівський туроператор Аккорд Тур	- компанія з 20-річною історією спеціалізувалася на власних автобусних турах; - організовувала евакуаційні рейси до країн ЄС та інших держав, офіси компанії стали волонтерськими штабами, а співробітники чергували у пунктах допомоги біженцям; - повноцінно відновила свою основну діяльність та пропонує туристам десятки автобусних турів по всій Європі; - стабільні робочі місця, донати ЗСУ, сплата податків.
9	Туроператор «ITravel» (Дніпро)	- спеціалізувалася на авторських турах Європою, Грузією та Україною; - створила благодійний Фонд «Корабель допомоги», який закуповує у Великій Британії та доставляє до лікувальних закладів Дніпропетровської області сучасні машини швидкої допомоги; - пропонує подорожі автобусами до Болгарії, Греції та на Балкани з Дніпра та інших міст України; - частина квитків на щотижневих рейсах з Одеси до Болгарії та Греції безкоштовно поширюється серед переселенців, які змушені залишити свої будинки через війну.
10	Туроператор Фесрія	- першовідкривач багатьох напрямків як у Європі, так і в екзотичних країнах; - компанія приєдналася до величезної армії волонтерів, а частина співробітників добровільцями пішла на фронт та тер оборону; - компанія знову активна в туристичному бізнесі, вимушено переключившись виключно на автобусні тури; - важливою складовою компанії є внутрішній туризм – популярні багатоденні тури гірськими районами Івано-Франківської, Львівської та Закарпатської областей.

Джерело: систематизовано за [8].

Рейтингове агентство "ElitExpert" та Міжнародний експертний клуб склали Національний рейтинг туристичних компаній, щоб підтримати та

виділити тих представників бізнесу, які часом на шкоду собі продовжують працювати на благо країни.

Критеріями оцінки діяльності туристичних компаній стали три чинники — збереження (по можливості) обсягів своєї діяльності; збереження робочих місць; а також волонтерство — допомога державі та ЗСУ. Таким чином, підсумковий рейтинг став маркером і підтримкою тих туристичних компаній, що найбільш гідно впоралися із найскладнішим викликом, який став перед галуззю за весь час незалежності країни (табл. 4).

Зростання доходів від надання туристичних послуг протягом досліджуваного періоду пов'язане зі збільшенням як вартості туристичних послуг, так і зростанням чисельності проданих турпакетів. Оскільки кількість суб'єктів туристичної діяльності та доходи отримані ними прямо залежать від кількості обслуговуваних туристів, тому доцільно провести аналіз кількості туристів, обслуговуваних саме суб'єктами туристичної діяльності України [9].

ВИСНОВКИ З ПРОВЕДЕНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

Отже, на сучасному етапі не тільки доходи і прибутковість, кількість і якість обслуговуваних туристів стають основним критеріями рейтингу, а й участь компаній у волонтерському русі, допомога населенню і державі під час війни. Участь перелічених компаній у перемозі над ворогом суттєва і концентрується на допомозі у переміщенні і влаштуванні тимчасово переміщених осіб, матеріальній і грошовій допомозі, сплаті податків, відновлення зайнятості і рівня доходів працівників.

Література:

1. Yuriy Kyrylov, Viktoriia Hranovska, Hanna Zhosan, Inna Dotsenko, Innovative Development of Agrarian Enterprises of Ukraine in the Context of the Fourth Industrial Revolution. Solid State Technology. Volume: 63 Issue: 6. Publication Year: 2020. pp. 1430—1448. (Індексція в Scopus).
2. Кирилов Ю.Є., Грановська В.Г., Алещенко Л.О. Економічний механізм формування конкурентних переваг суб'єктів туристичної галузі. Міжнародний науково-практичний журнал "Економіка АПК". 2020. № 5. С. 45.
3. Olha Garafonova, Hanna Zhosan, Viktoriia Marhasova, Nataliia Tkalenko, Kateryna Trukhachova MATRIX METHOD OF COMPETITIVE ANALYSIS OF THE RESULTS OF ECONOMIC ACTIVITY OF HOSPITALITY ENTERPRISES IN THE CONDITIONS OF STRATEGIZATION AND DIGITAL TRANSFORMATION. "MANAGEMENT THEORY AND STUDIES FOR RURAL BUSINESS AND INFRASTRUCTURE DEVELOPMENT. Volume 43. Issue 2. Page 237—248" 2021-<https://ejournals.vdu.lt/index.php/mtsrbid/article/view/2355>
4. Крикунова В.М., Алещенко Л.О. Перспективи розвитку молодіжного підприємництва Херсонської області в сфері туристичного бізнесу. Таврійський науковий вісник. Серія: Економіка: Науковий журнал. Вип. 4. 2020. С 107—115.
5. Ковальов Д. В. Оцінка сучасного стану туристично-рекреаційного потенціалу Херсонської області. Ефективна економіка. № 4. 2021. URL: http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/4_2021/89.pdf.
6. Грабовенська С.П. Конкуренентоспроможність територіальних ринків туристичних послуг в Україні. дис. ... канд. екон. наук. 08.00.03 / Львівський національний університет імені Івана Франка. Львів, 2017. 222 с.
7. Alieschenko L. O. Analysis of activities and prospects of development of tourist business entities.

Global aspects of national economy development in the conditions of transformational changes Collective monograph Lviv-TorunLiha-Pres 2021. 248 p.

8. Національний рейтинг найкращих туристичних компаній України, які працюють в умовах війни. URL: <https://www.elitukraine.com/news/nacionalnyj-rejting-luchshih-turisticheskikh-kompanij-ukrainy-rabotajuschih-v-uslovijah-vojny/?lang=ua> (дата звернення 12.05.2023).

9. Погуда Н. В., Розметова О. Г. Сучасний стан туристичного ринку України: оцінка та перспективи розвитку. Ефективна економіка. 2018. № 10. URL: http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/10_2018/59.pdf (дата звернення 15.05.2023).

References:

1. Kyrylov, Y. Hranovska, V. Zhosan, H. and Dotsenko, I. (2020), "Innovative Development of Agrarian Enterprises of Ukraine in the Context of the Fourth Industrial Revolution", Solid State Technology, Vol. 63, no. 6, pp. 1430—1448.
 2. Kyrylov, Yu.Ye. Hranov's'ka, V.H. and Alieschenko, L.O. (2020), "Formation of competitive advantages of tourism industry entities", Mizhnarodnyj naukovopraktychnyj zhurnal "Ekonomika APK", vol. 5, pp. 45.
 3. Garafonova, O. Zhosan, H. Marhasova, V. Tkalenko, N. and Trukhachova. K. (2021), "Matrix method of competitive analysis of the results of economic activity of hospitality enterprises in the conditions of strategization and digital transformation", Management theory and studies for rural business and infrastructure development, vol. 43, no. 2, pp. 237—248, available at: <https://ejournals.vdu.lt/index.php/mtsrbid/article/view/2355> (Accessed 12.05.2023).
 4. Krykunova, V.M. and Alieschenko, L.O. (2020), "Prospects for the development of youth entrepreneurship in the Kherson region in the field of tourism business", Tavrijs'kyj naukovyj visnyk. Serii: Ekonomika: Naukovyj zhurnal, vol. 4, pp. 107—115.
 5. Kovalyov, D. (2021), "Assessment of the current state of the tourist and recreational potential of the kherson region", Efektyvna ekonomika, [Online], vol. 4, available at: http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/4_2021/89.pdf (Accessed 12.05.2023).
 6. Hrabovens'ka, S.P. (2017), "Competitiveness of territorial markets of tourist services in Ukraine", Ph.D. Thesis, Economy, L'viv's'kyj natsional'nyj universytet imeni Ivana Franka, L'viv, Ukraine.
 7. Alieschenko, L.O. (2021), Analysis of activities and prospects of development of tourist business entities. Global aspects of national economy development in the conditions of transformational changes. Collective monograph, Liha-Pres, Lviv-Torun.
 8. elitukraine.com (2022), "National rating of the best tourist companies of Ukraine, which work in war conditions", available at: <https://www.elitukraine.com/news/nacionalnyj-rejting-luchshih-turisticheskikh-kompanij-ukrainy-rabotajuschih-v-uslovijah-vojny/?lang=ua> (Accessed 12.05.2023).
 9. Pohuda, N.V. and Rozmetova, O.G. (2018), "The modern state of the tourist market: estimation and prospects of development", Efektyvna ekonomika, [Online], vol. 10, available at: http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/10_2018/59.pdf (Accessed 15.05.2023).
- Стаття надійшла до редакції 06.06.2023 р.*

УДК 35:327.7

О. В. Баб'як,
к. мед. н., доцент, доцент кафедри медико-профілактичних дисциплін
та лабораторної діагностики, Комунальний заклад вищої освіти
"Рівненська медична академія" Рівненської обласної ради
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-1934-0075>

І. А. Сазонець,
д. е. н., професор, професор кафедри туризму та готельно-ресторанного бізнесу
туристичної діяльності, ВНПЗ "Дніпровський гуманітарний університет"
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-8032-3675>

DOI: 10.32702/2306-6814.2023.12.137

МІЖНАРОДНІ ОРГАНІЗАЦІЇ: СУТНІСТЬ, ФУНКЦІЇ ТА КАНАЛИ КОМУНІКАЦІЇ З НАЦІОНАЛЬНИМИ УРЯДАМИ

О. Babiak,
PhD in Medical Sciences, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Medical
and Preventive Disciplines and Laboratory Diagnostics, Communal institution
of higher education "Rivne Medical Academy" Rivne Regional Council
I. Sazonets,
Doctor of Economic Sciences, Professor, Professor of the Department
of Tourist and Hotel-Restaurant Business, Dnieper Humanities University

INTERNATIONAL ORGANIZATIONS: ESSENCE, FUNCTIONS AND CHANNELS OF COMMUNICATION WITH NATIONAL GOVERNMENTS

Визначено, що окремі міжнародні організації несуть в собі характеристики як режимів, так і інститутів колективних дій. Так ВООЗ одночасно є всесвітнім майданчиком для обговорення нагальних проблем охорони здоров'я, і режимом, який встановлюється самою організацією, можливо на короткий термін.

Міжнародні організації є головними складовими елементами глобального громадянського суспільства. Це організації саме неурядові, які не сформовані урядами різних країн.

На нашу думку "міжнародна організація — юридична особа, створена кількома або однією державою, фізичними та юридичними особами з метою забезпечення співробітництва в політичній, економічній, культурній, соціальній, науково-технічній, правовій та інших галузях, і діє на основі тісної співпраці з органами державного регулювання країн-учасниць, третіх країн та іншими міжнародними організаціями". Існують офіційні канали комунікації міжнародних організацій із світовою спільнотою та національними урядами

The influence of international organizations on the processes of public administration is determined by their important role as coordinators of the joint activities of countries in solving urgent problems of humanity in the economic and social spheres. Individual international organizations bear the characteristics of both regimes and institutions of collective action. Thus, the WHO is at the same time a global platform for discussing urgent health care problems, solving emergency medical issues on a global scale, and a regime established by the organization itself, possibly for a short period of time.

International organizations are the main components of global civil society. These are non-governmental organizations that are not formed by the governments of different countries. They act in the interests of citizens, nations, certain professional groups, social strata, genders.

In our opinion, "an international organization is a legal entity created by several or one state, individuals and legal entities for the purpose of ensuring cooperation in political, economic, cultural, social, scientific and technical, legal and other fields, and acts on the basis of close cooperation with bodies state regulation of participating countries, third countries and other international organizations".

International organizations have a significant influence on the activities of national governments. For this purpose, official communication channels of international organizations with the world community and national governments have been created. Such channels should include: declarations regulating new rules and formulating the principles and goals of possible future behavior of participants in international relations; programs for the development of a certain area of state cooperation. A large number of programs are implemented by organizations of the UN structure in the process of implementing the principle of sustainable development; Codes of conduct of states in the field of special international legal regulation, which are a summary of specific rules. These channels also include Conventions, Charters, Agreements of the international level.

Ключові слова: архітектура, співпраця, органи, уряди, державне управління, міжнародні організації.
Key words: architecture, cooperation, authority, governments, public administration, international organizations.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Зміна світового балансу після Другої світової війни та пошуки економічного процвітання посилили глобалізаційні рухи, особливо в політиці зовнішньоекономічного зростання провідних країн світу. У цьому сенсі перші кроки, зроблені на шляху глобалізації, зокрема, Генеральна угода про митну торгівлю (ГАТТ) і Бреттон-Вудська система, були втілені в життя з метою лібералізації світової торгівлі. Бар'єри для руху капіталу в глобальному масштабі почали зникати у 1980-х роках.

Світова торгівля, виробництво, рух капіталу та розвиток науки й техніки посилили конкуренцію між країнами та спричинили лібералізацію торгівлі. Однак у 1980-х роках умови між країнами та регіонами почали ставати нерівними через вплив глобальних власників капіталу. У зв'язку з необхідністю підтримувати конкуренцію за рівних умов і підтримувати економічну діяльність, що здійснюється на місцевому та регіональному рівні, що принесе користь усім державам світу, такі організації, як МВФ (Міжнародний валютний фонд), Світовий банк, СОТ (Світова організація). Організація торгівлі), ООН (Організація Об'єднаних Націй), ЄС (Європейський Союз) і НАФТА (Північноамериканська угода про вільну торгівлю) почали активно працювати як наддержавні регулятори національного розвитку. Найбільш важливим кроком у зближенні функцій органів державного управління країн Європи та міжнародних організацій було створення ЄС.. Будучи включеною у світову економічну та політичну систему Україна також почала впроваджувати програми відповідності стандартам міжнародних організацій, щоб забезпечити повну інтеграцію в світову спільноту.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ ТА ПУБЛІКАЦІЙ

Сучасні проблеми інтеграції державних інституцій України в світову систему наддержавного управління, історія створення та сутність діяльності міжнародних організацій, їх вплив на людській розвиток досліджували такі науковці як Айорінде М.Б., Андросова Т.В., Вівсяник О.М., Воронюк Є.В., Сазонець І.Л., Сазонець О.М., Саричев В.І., Скрипник О. М., Хомайко К., Ярмош О.В. та ін. Економічні передумови та наслідки діяльності міжнародних організацій в світовій економіці, зокрема, в регулюванні діяльності міжнародних корпорацій представлені в роботі Сазонця І.Л. та Лещенко М.М. [8]. Однак, напрями співпраці органів державного управління

з міжнародними організаціями, сутність їх діяльності та вплив на процеси державного управління не є розкритим повною мірою сучасними авторами.

МЕТА СТАТТІ

В поданій роботі вважаємо доцільним надати трактовки поняття "міжнародної організації" на основі аналізу думок закордонних вчених, визначити особливості визначення поняття "міжнародні організації" вітчизняними науковцями та уточнити функції та засоби впливу міжнародних організацій на процеси державного управління.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Процес проведення аналізу залежності між діяльністю міжнародних організацій та формуванням сучасних механізмів державного управління, довів необхідність уточнення поняття "міжнародні організації". Проаналізуємо точки зору окремих авторів з цієї проблематики. Вівсяник О.М. наводить думку Лукашука І.І., який визначив міжнародні організації на основі юридичної наукової методології як "засновані міжнародним договором організації, покликані на постійній основі координувати дії держав-членів відповідно до наданих їм повноважень" [1, с. 35]. Однак, міжнародні організації діють не тільки в площині регулювання дій держав-членів. Вони співпрацюють з громадянським суспільством, іншими міжнародними, національними громадськими організаціями — іншими словами — глобальним громадянським суспільством.

Аналогічне, хоча і більш широке трактування міжнародних організацій надає К.А. Бекашев. У відповідності до трактування цього автора "міжнародна організація — це об'єднання держав, створене відповідно до міжнародного права і на основі міжнародного договору, для здійснення співробітництва в політичній, економічній, культурній, науково-технічній, правовій та інших галузях, що має необхідну для цього систему органів, права і обов'язки, похідні від прав і обов'язків держав, і автономну волю, обсяг якої визначається волею держав-членів" [1, с. 36].

Більш комплексний підхід до визначення міжнародних організацій знаходимо у Скрипник О.М. За його думкою "міжнародна організація — це стабільний інститут багатосторонніх міжнародних відносин, який утворюється щонайменше трьома учасниками міжнародних відносин, що мають спільні цілі, для досягнення яких створюють постійні органи, та діють у межах визначених норм та принципів (статут, процедура, членство тощо)" [3]. В цьому трактуванні

Таблиця 1. Трактовки поняття міжнародної організації закордонних вчених

Автори	Визначення
Італійський професор міжнародного права Д. Анцилотті	називає міжнародну організацію «колективним органом» і дає наступне визначення: «Колективними органами є органи, які утворені спільно рядом держав і волевиявлення яких, з погляду міжнародного права, приписують колективу суб'єктів, причому на підставі цього виникають певні правові наслідки».
Американський професор Г. Кельзен	«Організаційне міжнародне співтовариство встановлюється міжнародним договором, який засновує спеціальні органи міжнародного співтовариства для виконання цілей, заради яких створюється міжнародне співтовариство»
Французькі професори міжнародного права С. Бастид, П. Рейтер, Ш. Шомон	Ш. Шомон відзначає важливість для міжнародної організації певної системи органів і наявність відповідної мети. С. Бастид підкреслює необхідність конвенційного базису й постійного характеру діяльності міжнародних організацій. П. Рейтер урахує постійний характер діяльності організації, проводить відмінність між міжнародними організаціями й міжнародними конференціями – тимчасовими міжнародними органами, а також вважає за можливе для міжнародної організації мати свою, окрему від держав-членів волю.
А. Ель-Еріан Голова Ради глобального розвитку Президента США	постійне розширення сфери охоплення діяльності міжнародних організацій швидше за все додасть нові виміри проблемі відповідальності міжнародних організацій. Міжнародна організація – це асоціація держав, заснована договором, що має конституцію, загальні органи і юридичну особу, відмінну від особи держав-членів
Андрій (Ендрю) Моравчик Професор політики та міжнародних відносин Пристонського університету	Сприйняття міжнародних організацій як арени наголошує на тому, що держави-члени є основними зацікавленими сторонами, в той час як третя концепція міжнародних організацій базується на припущенні, що держави або об'єднують, або делегують свій суверенітет для того, щоб міжнародні організації самостійно набували рис, характерних корпоративним сторонам
Стивен Д. Краснер Американський вчений і дипломат	можна виділити два види міжнародних організацій: міжнародні організації як інститути колективних дій, а також міжнародні режими. У цьому контексті і перші, і другі є міжнародними соціально-політичними інститутами, які характеризуються певними моделями поведінки, що базується на основі міжнародних норм і правил, які в аналогічних ситуаціях сприяють зближенню взаємних позицій та очікувань

Джерело: складено автором на основі [2, 4].

міжнародні організації утворюються учасниками міжнародних відносин. Учасниками міжнародних відносин є не тільки держави, яких представляють їх Уряди. До учасників міжнародних відносин також відносять міжнародні урядові та неурядові організації, міжнародні корпорації (транснаціональні та багатонаціональні), громадські об'єднання на національному рівні та приватних осіб.

Нестеренко С.С. в роботі "Кодифікація норм про відповідальність міжнародних організацій" визначав, що "в 1963 р. у першій доповіді спецдоповідача А. Ель-Еріана з питання про відносини між країнами і міжурядовими організаціями, А. Ель-Еріан зазначив, що постійне розширення сфери охоплення діяльності міжнародних організацій швидше за все додасть нові виміри проблемі відповідальності міжнародних організацій". Також А. Ель-Еріан зазначав, що "міжнародна організація — це асоціація держав, заснована договором, що має конституцію, загальні органи і юридичну особу, відмінну від особи держав-членів" [4, с. 64—69]. З цього приводу необхідно зауважити, що міжнародна організація це не тільки асоціація держав, але й інших суб'єктів міжнародних відносин і крім того, ми можемо визначити, що нові обрії діяльності міжнародних організацій, сфери охоплення міжнародних процесів зоною їх відповідальності проводяться не тільки в географічному виміру, але і у вимірі розширенні функціональних можливостей міжнародних

організацій, зокрема, на основі посилення професійної складовою у створенні та діяльності міжнародних організацій. Міжнародні організації все більше об'єднують організації, фахівців за професійною ознакою для вирішення окремих глобальних проблем, що стосується в першу чергу медичної сфери.

Авторське визначення міжнародної організації надав Хомайко К. За його тлумаченням "міжнародна організація — це об'єднання держав, створене відповідно до міжнародного права і на основі міжнародного договору, для забезпечення співробітництва в політичній, економічній, культурній, науково-технічній, правовій та інших галузях, що має необхідну для цього систему органів, права і обов'язки, похідні від прав і обов'язків держав, і автономну волю, обсяг якої визначається волею держав-членів" [5, с. 66—73]. Подане визначення широко трактує сфери діяльності міжнародних організацій та їх інституційну основу, однак, також не враховує різноманіття процедур створення та коло засновників міжнародних організацій.

Надав власне визначення міжнародних організацій і В.М. Вівсяник в монографії "Значення та функції міжнародних організацій в інституційній системі державного регулювання охорони здоров'я". За його визначенням — "міжнародна організація — юридична особа, створена кількома або однією державою, фізичними та юридичними особами та відповідно до міжнародного права для забезпечення співробітництва

в політичній, економічній, культурній, науково-технічній, правовій та інших галузях, що має необхідну для цього систему органів управління, права і обов'язки, і діє в інтересах держав-членів та інших держав світу" [1]. Таке визначення найбільш вдало розкриває підходи до створення міжнародних організацій, які можуть бути засновані не тільки державами, але й юридичними та фізичними особами. На теперішній час ми можемо побачити тенденцію глобалізації діяльності міжнародних організацій. Навіть якщо організація заснована юридичними та фізичними особами, в своїй глобальній діяльності вона спирається на ресурси відповідної держави та контактує в своїй діяльності з урядами різних країни. Без підтримки національних урядів та наднаціональних інституцій діяльність будь-якої міжнародної організації буде дуже обмеженою. З правової точки зору необхідно відзначити різноманіття форм створення міжнародних організацій.

У роботі Андросової О.В. та ін. знаходимо короткий перелік визначення терміну "міжнародна організація". Доцільно навести цей перелік разом з окремими доповненнями (таблиця 1).

Спираючись на проведений аналіз розкриття сутності міжнародних організацій та повноти визначення цього терміну [9, 10] є доцільним розширити існуючу термінологічну базу науки про державне управління та надати визначення поняття "міжнародні організації" с

урахуванням методології державного управління. На нашу думку "міжнародна організація — юридична особа, яка створена кількома або однією державою, фізичними та юридичними особами з метою забезпечення співробітництва в політичній, економічній, культурній, соціальній, науково-технічній, правовій та інших галузях, і діє на основі тісної співпраці з органами державного регулювання країн-учасниць, третіх країн та іншими міжнародними організаціями".

Міжнародні організації мають значний вплив на сучасну соціально-економічну політику всіх країн світу. Для багатьох країн, які потерпають від стихійних лих, природних катаклізмів діяльність міжнародних організацій є більш значущою ніж діяльність власного уряду, оскільки міжнародні організації надають дієву фінансову, гуманітарну, волонтерську допомогу. Також необхідно визначити, що під час пандемії COVID-19 всі країни світу відчували дієві практичні кроки, управлінські рішення ВООЗ в напрямку запобігання пандемії та ліквідації її наслідків.

Аналогічну тенденцію, яка відбувається на поширення процесів економічної глобалізації визначають Є. В. Воронюк, О. В. Ярмош, М. Б. Айорінде, в роботі "Вплив міжнародних організацій на економічну політику країн світу". Автори визначають, що "Зростаючі обороти економічного обміну, при активній участі більшості держав світу в міжнародних відносинах, провокує посилення впливу міжнародних організацій на внутрішню політику країн. Сучасний вектор розвитку міжнародного співробітництва націлений на отримання максимального ефекту від міжнародної економічної інтеграції. Тому основна увага приділяється процесам гармонізації різних видів національної економічної політики кожного суб'єкта міжнародних відносин"[6]. За думкою авторів міжнародні організації є головним інструментом гармонізації діяльності національних урядів.

Такий процес гармонізації діяльності органів державного управління базується виконанні міжнародними організаціями чітких завдань та функцій. Т.В. Андросова та ін. визначають, що завданнями і функціями міжнародних організацій є:

- вивчення і розробка заходів з вирішення важливіших проблем МЄВ;
- забезпечення стабілізації валют; сприяння усуненню торговельних бар'єрів;
- виділення коштів для надання допомоги технологічному й економічному прогресу;
- стимулювання поліпшення умов праці і трудових відносин;
- прийняття рішень і рекомендацій у галузі регулювання світогосподарських зв'язків [2].

На нашу думку авторами розглянуто тільки завдання в сфері економічного зростання світової економіки поза увагою науковців залишилися функції міжнародних організацій в соціальній, гуманітарній, політичній, культурній, науково-технічній сферах. Є. В. Воронюк, О. В. Ярмош, М. Б. Айорінде наголошує на відсутності жорсткої, директивної функції міжнародних організацій в економічній політиці країн. За думкою авторів "діяльність міжнародних інституцій які співпрацюють з представниками приватного сектору, не впливає безпосередньо на економічну політику країни, але впливає на розуміння резидентами країни своїх можливостей при

існуючому політичному курсі. Це дає змогу стратегічного впливу на політичні еліти при обрані ними вектору подальшого розвитку своєї країни" [6].

Інші автори не згодні з визначенням консультативного, рекомендаційного впливу міжнародних організацій на діяльність органів державного управління країн світу. Скрипник О. М. надає класифікацію рішень міжнародних організацій для окремих груп стейкхолдерів:

- для держав-членів організації;
- усіх держав;
- групи держав;
- однієї держави;
- для держав, що не є членами організації;
- для органів міжнародних організацій;
- для інших міжнародних організацій (як міжурядових, так і неурядових);
- для населення певної території;
- для світової громадськості;
- для юридичних і фізичних осіб держав-членів організації [3].

У відповідності до цілей та завдань, що поставлені перед міжнародними організаціями їх рішення приймаються на глобальному або на локальному рівні. До наданого автором переліку слід додати рекомендації та рішення професійних організацій, які надаються певним професійним групам населення інших країн. Наприклад міжнародна організація "Психологи за соціальну відповідальність"[7] активно співпрацює з професійними психологами, бізнесом та фізичними особами. Організація психологи за соціальну відповідальність — це заангажована спільнота членів і прихильників, які працюють над просуванням миру та соціальної справедливості шляхом етичного використання психологічних знань, досліджень і практики. Представляючи різноманітні культурні та дисциплінарні погляди, вони визнають необхідність різноманітності ресурсів у зусиллях подолання економічної, расової та гендерної несправедливості та інших форм гноблення. Асоціація наголошує, що мир із справедливістю в екологічно стійкому світі залежить від відданості глобальному добробуту, загальним правам людини, взаєморозумінню та партнерству співпраці в прагненні до змін. Для просування своїх ідей асоціація використовує різноманітні майданчики та платформи, серед яких конференції, симпозиуми. Особисті звернення до представників бізнесу, офіційні звернення до органів державного управління, місцевого самоврядування та ін.

Для великих міжнародних організацій, що входять до системи ООН, найбільш поширеними є наступні офіційні канали комунікації із світовою спільнотою, національними урядами:

декларації, що регламентують нові правила та формулюють принципи і цілі можливої майбутньої поведінки учасників міжнародних відносин (наприклад, Декларація Генеральної Асамблеї ООН щодо запровадження нового міжнародного економічного порядку 1974 р.);

програми розвитку певної сфери співпраці держав (наприклад, програми структурної адаптації економіки, що розробляються спільно з МВФ і Групою Світового банку, що містять конкретні правила поведінки держав-членів у даній галузі). Велика кількість програм запроваджується організаціями структури ООН в процесі реалізації принципів Сталого розвитку;

кодекси поведінки держав у сфері спеціального міжнародно-правового регулювання, що являють собою зведення конкретних правил (наприклад: Кодекс поведінки держав у сфері передачі високих технологій, розроблений в ЮНКТАД) [3].

Можна додати до цих каналів також Конвенції, Хартії, Угоди міжнародного рівня, що знайшли своє практичне застосування в багатьох сферах міжнародного співробітництва. Особливо актуальна їх реалізація в системі охорони здоров'я. Практично всі країни в процесі трансформації систем охорони здоров'я або подолання глобальних викликів спираються на міжнародні Угоди, Хартії, Конвенції, що були затверджено на міжнародних форумах за ініціативою ВООЗ.

ВИСНОВКИ

Вплив міжнародних організацій на процеси державного управління визначається їх важливою роллю як координаторів спільної діяльності країн у вирішенні актуальних проблем людства в економічній та соціальній сферах. Окремі міжнародні організації несуть в собі характеристики як режимів, так і інститутів колективних дій. Так ВООЗ одночасно є всесвітнім майданчиком для обговорення нагальних проблем охорони здоров'я, вирішення екстрених питань медичного характеру в глобальному масштабі і режимом, який встановлюється самою організацією, можливо на короткий термін.

Міжнародні організації є головними складовими елементами глобального громадянського суспільства. Це організації саме неурядові, які не сформовані урядами різних країн. Вони діють в інтересах громадян, націй, певних професійних груп, соціальних прошарків, гендерів.

На нашу думку "міжнародна організація — юридична особа, яка створена кількома або однією державою, фізичними та юридичними особами з метою забезпечення співробітництва в політичній, економічній, культурній, соціальній, науково-технічній, правовій та інших галузях, і діє на основі тісної співпраці з органами державного регулювання країн-учасниць, третіх країн та іншими міжнародними організаціями". Міжнародні організації мають значний вплив на сучасну соціально-економічну політику всіх країн світу. Для цього створено офіційні канали комунікації міжнародних організацій із світовою спільнотою та національними урядами.

Література:

1. Вівсяник О.М. Значення та функції міжнародних організацій в інституційній системі державного регулювання охорони здоров'я. — Рівне: Волин. обереги, 2021. — 212 с.
2. Міжнародні організації: навчальний посібник / укладачі: Т.В. Андросова, О.В. Кот, В.О. Козуб; вид. 2-ге, перероб. та доп. Х.: ХДУХТ, 2018. 235 с.
3. Скрипник О. М. Історія міжнародних організацій. Навчальний посібник. Умань: ПП Жовтий О.О., 2011 226 с.
4. Нестеренко С.С. Кодифікація норм про відповідальність міжнародних організацій. Актуальні проблеми держави і права. 2011. Вип. 59. С. 64—69.
5. Хомайко К.О. Співробітництво органів публічної влади з міжнародними організаціями: Науковий дис-

курс. Державне управління та місцеве самоврядування. 2018, вип. 4 (39). С. 66—73.

6. Воронюк Є. В., Ярмош О. В., Айорінде М. Б. Вплив міжнародних організацій на економічну політику країн світу. Ефективна економіка. 2020. № 11. — URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=8357> (дата звернення: 29.05.2023).

7. Психологи за соціальну відповідальність. Офіційний сайт. URL: <http://www.psysr.org/>. (Дата звернення: 19.10.2022 р.).

8. Сазонець І.Л., Лещенко М.М. Державно-інституційне регулювання концентрації капіталу міжнародних та національних корпорацій. Рівне: Волин. обереги, 2017. 164 с.

9. Сазонець О.М., Сазонець І.Л. Міжнародний бізнес і логістика. Понятійно-термінологічний словник. Київ, Центр учбової літератури, 2021, 288 с.

10. Сазонець О.М. Управління міжнародним бізнесом: навч. посіб. Рівне: НУВГП, 2019. 338 с.

References:

1. Vivsiannyk, O.M. (2021), Znachennia ta funktsii mizhnarodnykh orhanizatsij v instytutsijnij systemi derzhavnoho rehulivannia okhorony zdorov'ia [The importance and functions of international organizations in the institutional system of state regulation of health care], Volyn. oberehy, Rivne, Ukraine.
 2. Androsova, T.V. Kot, O.V. and Kozub, V.O. (2018), Mizhnarodni orhanizatsii [International organizations], KhDUKhT, Kharkiv, Ukraine.
 3. Skrypnyk, O. M. (2011), Istoriiia mizhnarodnykh orhanizatsij [History of international organizations], PP Zhovtyj O.O., Uman'226 с.
 4. Nesterenko, S.S. (2011), "Codification of norms on the responsibility of international organizations", Aktual'ni problemy derzhavy i prava.. Vyp. 59. S. 64—69.
 5. Khomajko, K.O. (2018), "Cooperation of authorities with international organizations as an important aspect of social and economic development of Ukraine", Naukovyj dyskurs. Derzhavne upravlinnia ta mistseve samovriadvannia., vyp. 4 (39). S. 66—73.
 6. Voriuiuk, I., Iarmosh, O. and Aiorinde, M. (2020), "The influence of international organizations on the economic policy of the countries all over the world", Efektyvna ekonomika, [Online], vol. 11, available at: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=8357> (Accessed 29.05.2023).
 7. Psychologists for Social Responsibility (2022), available at: <http://www.psysr.org/> (Accessed 19.10.2022 r.).
 8. Sazonets', I.L. and Leschenko, M.M. (2017), Derzhavno-instytutsijne rehulivannia kontsentratsii kapitalu mizhnarodnykh ta natsional'nykh korporatsij [State-institutional regulation of capital concentration of international and national corporations], Volyn. oberehy, Rivne. 164 s.
 9. Sazonets', O.M. and Sazonets', I.L. (2021), Mizhnarodnyj biznes i lohistyka. Poniatiyno-terminolohichnyj slovnyk [International business and logistics. Conceptual and terminological dictionary], Tsentru uchbovoi literatury, Kyiv, Ukraine.
 10. Sazonets', O.M. (2019), Upravlinnia mizhnarodnym biznesom [Management of international business], NUVHP, Rivne. 338 s.
- Стаття надійшла до редакції 28.05.2023 р.*

I. С. Стеців,
к. е. н., доцент, доцент кафедри адміністративного та фінансового менеджменту,
Національний університет "Львівська політехніка"
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-4982-1355>

DOI: 10.32702/2306-6814.2023.12.142

НАПРЯМИ АКТИВІЗАЦІЇ ЕКОНОМІЧНОГО МЕХАНІЗМУ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ ДЛЯ ПОДОЛАННЯ ПРОДОВОЛЬЧОЇ КРИЗИ У ВОЄННИЙ ТА ПОВОЄННИЙ ПЕРІОД

I. Stetsiv,
PhD in Economics, Associate Professor, Associate Professor of the Department
of Administrative and Financial Management, Lviv Polytechnic National University

DIRECTIONS FOR ACTIVATION OF THE ECONOMIC MECHANISM OF STATE
ADMINISTRATION TO OVERCOME THE FOOD CRISIS IN THE WAR AND POST-WAR PERIOD

У статті досліджено питання обґрунтування напрямів застосування економічного механізму державного управління для подолання продовольчої кризи у воєнний та повоєнний період. Доведено, що наслідки війни несуть серйозні загрози світовій продовольчій безпеці, оскільки через зростання кількості втрачених посівних площ, знищених виробничих потужностей аграрного сектору, втраченої акумульованої прісної води, порушення екологічного балансу порушився ціновий баланс світового продовольчого ринку. Виявлено зростання цін на близько 30% у країнах із високою залежністю від імпорту продовольства та низьким рівнем доходів населення. Виявлено, що від зростання цін на продукти харчування у 2022 році постраждала значна частка населення Латинської та Північної Америки, Африки та Азії. Досліджено проблему зростання харчових відходів, виявлено, що значна частка виробленого у світі продовольства витрачається або втрачається через нераціональне використання, неправильне зберігання та необґрунтоване накопичення запасів, внаслідок цього у США щорічно викидають продовольства на 48 мільярдів доларів, Китай втрачає 50 мільйонів зерна щороку, а Великобританія викидає понад 6 мільйонів тон їжі у такі ж проміжки часу. Доведено, що проблеми забезпечення продовольчої безпеки можливо вирішити через зосередження ресурсів держав на підвищенні продуктивності сільського господарства та оптимізації взаємовигідних умов розвитку світового продовольчого ринку для об'єднання світових зусиль проти глобальної продовольчої кризи. З метою застосування системного підходу до вирішення даного завдання розроблено матрицю напрямів активізації економічного механізму державного управління продовольчою безпекою в кризових умовах війни та післявоєнного періоду. Обґрунтування напрямів зосереджено у розрізі сфер впливу економічного механізму державного управління продовольчою безпекою та сфер відповідальності за активізацію економічного механізму державного управління продовольчою безпекою. Запропонована матриця налічує 74 базові елементи, які відповідають за активізацію та можуть бути виражені у грошових одиницях, що в сукупності складатиме загальну вартість потреб на реалізацію запропонованих заходів, а присвоєння часових параметрів та ступеню їх виконання дозволить здійснювати моніторинг активізації економічного механізму державного управління у розрізі сфер відповідальності та впливу на показники стану продовольчої безпеки.

The article examines the issue of substantiation of directions for the application of the economic mechanism of state administration to overcome the food crisis in the war and post-war period. It has been proven that the consequences of the war pose a serious threat to world food security, because the price balance of the world food market has been disturbed due to the increase in the number of lost cultivated areas, destroyed production capacities of the agrarian sector, lost accumulated fresh water, violation of the ecological balance. An increase in prices by about 30% was found in countries with a high dependence on food imports and a low level of income of the population. It has been established that a significant share of the population of Latin and North America, Africa and Asia will be affected by the increase in food prices in 2022. The growing problem of food waste has been studied, and it has been found that a significant proportion of the food produced in the world is wasted or lost due to inappropriate use, improper storage and unreasonable stockpiling, as a result of which the US annually throws away \$48 billion worth of food, China loses 50 million grains each year, and the UK throws away more than 6 million tons of food in the same period of time. It was found that the problems of ensuring food security can be solved by focusing state resources on increasing the productivity of agriculture and optimizing mutually beneficial conditions for the development of the world food market in order to unite world efforts against the global food crisis. In order to apply a systemic approach to solving this task, a matrix of directions for activation of the economic mechanism of state management of food security in the crisis conditions of the war and the post-war period has been developed. The justification of the directions is focused on the spheres of influence of the economic mechanism of state food security management and the spheres of responsibility for the activation of the economic mechanism of state food security management. The proposed matrix includes 74 basic elements that are responsible for activation and can be expressed in monetary units, which in aggregate will make up the total cost of the need for the implementation of the proposed measures, and the assignment of time parameters and the degree of their implementation will allow monitoring the activation of the economic mechanism of public administration in the cross-section of spheres responsibility and impact on indicators of the state of food security.

Ключові слова: державне управління, економічний механізм, продовольча безпека, наслідки війни в Україні, світовий продовольчий ринок, моніторинг

Key words: public administration, economic mechanism, food security, consequences of the war in Ukraine, world food market, monitoring.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Наслідки війни в Україні щоразу глобальніше відбиваються на стані світової продовольчої безпеки. Порушення стійкості світового продовольчого ринку та екологічного балансу потребує оперативного реагування з боку держави та світу вже сьогодні, без очікування завершення війни на території України. Обґрунтування напрямів активізації економічного механізму державного управління продовольчою безпекою є важливим кроком на шляху до розв'язання проблем продовольчого забезпечення. Залучення світової підтримки потребує чіткого формулювання потреб та визначення першочерговості завдань, очікувані результати виконання яких позитивно впливатимуть на конкретні показники стану продовольчої безпеки.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Подоланню наслідків війни в Україні присвячено праці багатьох вчених, зокрема таких як Бойко В., Бойко Л., Гудзь Г., Дергача А., Кириченко Д., Родінової Н., Сімахової А., Церковного І. та інших. Частково вчені зосереджують увагу на вирішенні проблем міграції населення [1, 2, 3], подоланні екологічних наслідків [4, 5, 6] та дослідженні впливу війни на продовольчу безпеку України та світу [7, 8, 9]. Науковці В. Бойко та Л. Бойко, вказують, що близько 13% території України заміновано росіянами і це є найбільшою проблемою, оскільки війська агресора використовують системи дистанційного мінування, які призначені для швидкого мінування значних площ, то такий рівень небезпеки на непідконтрольних територіях призводить до глобальної проблем продовольчої та екологічної безпеки, бо регіони, що постраждали від російської

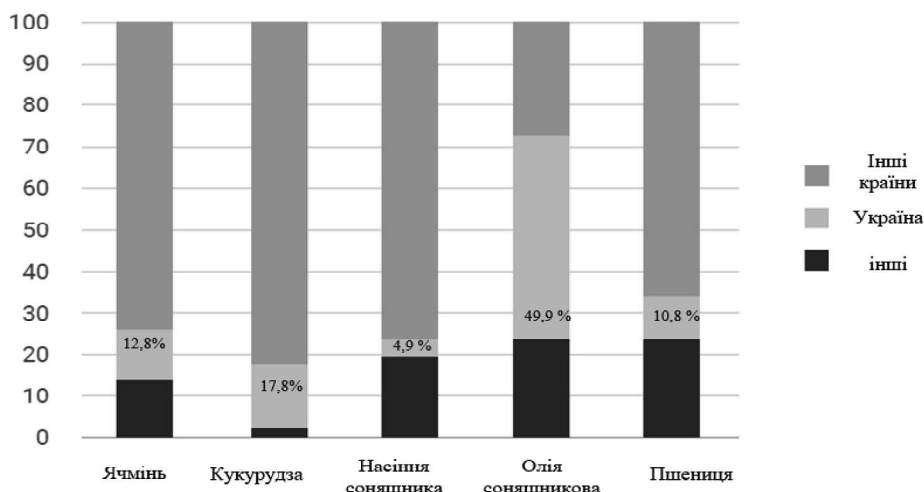

Рис. 1. Питома вага експорту продовольчих товарів України на світовому ринку у 2021 році

Джерело: розраховано автором на основі [10].

окупації та вторгнення, відіграють важливу роль у аграрному секторі країни [7]. Вчені Н. Родінова, А. Дергач та Г. Гудзь досліджуючи світову продовольчу кризу як наслідок російсько-української війни доводять, що на відміну від пшениці, ярові культури засівались під час війни, коли не було можливості та ресурсів для повноцінного обробітку орних земель, тому в кращому разі врожайність кукурудзи, ячменю, вівса та соняшника буде меншою на дві третини і Україна не зможе експортувати зернові в тій кількості, яка потрібна [8]. Проведене дослідження літературних джерел свідчить, що наслідки війни в Україні мають широкі

масштаби, а їх ліквідація потребує використання значних ресурсів і часу. Розв'язання значної частини проблем лежить у площині світової підтримки, а конкретні шляхи їх вирішення запропоновані науковцями можуть дати позитивні результати за умов повного припинення бойових дій в Україні. Інша частина залишається нерозв'язаною і потребує оперативного реагування зі сторони держави.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Метою статті є обґрунтування напрямів активізації економічного механізму державного управління для по-

ЗРОСТАННЯ ЦІН:

<2%

2%-5%

5%-10%

10%-30%

>30%

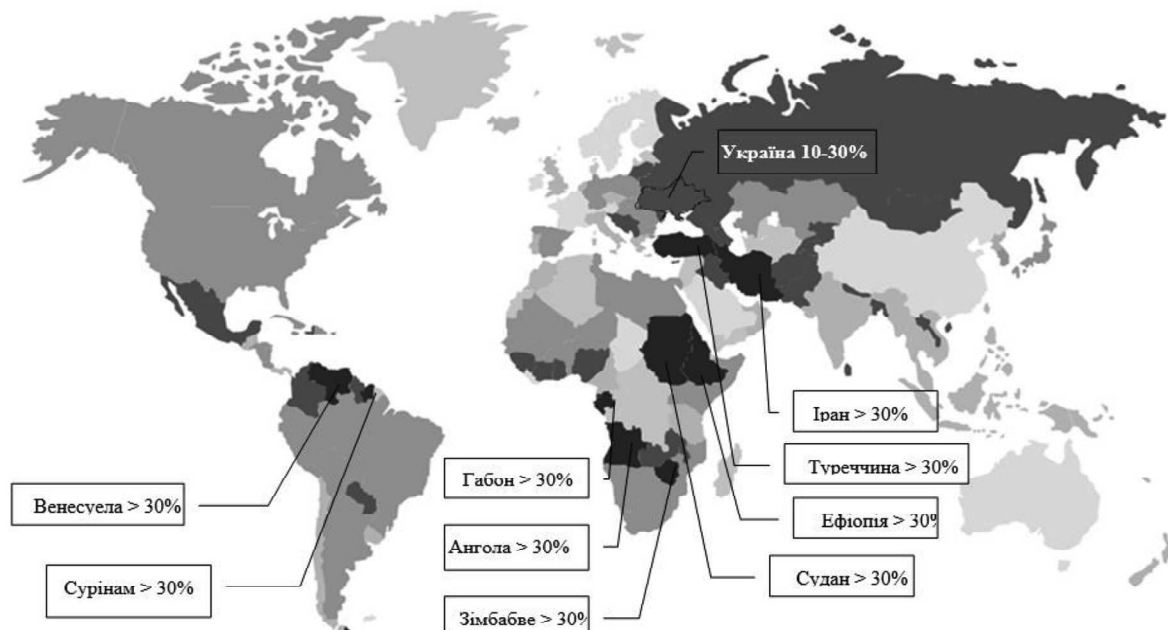

Рис. 2. Аналітична картограма світу у розрізі зростання цін на продукти харчування у 2022 році, зокрема через війну в Україні

Джерело: побудовано автором на основі [10].

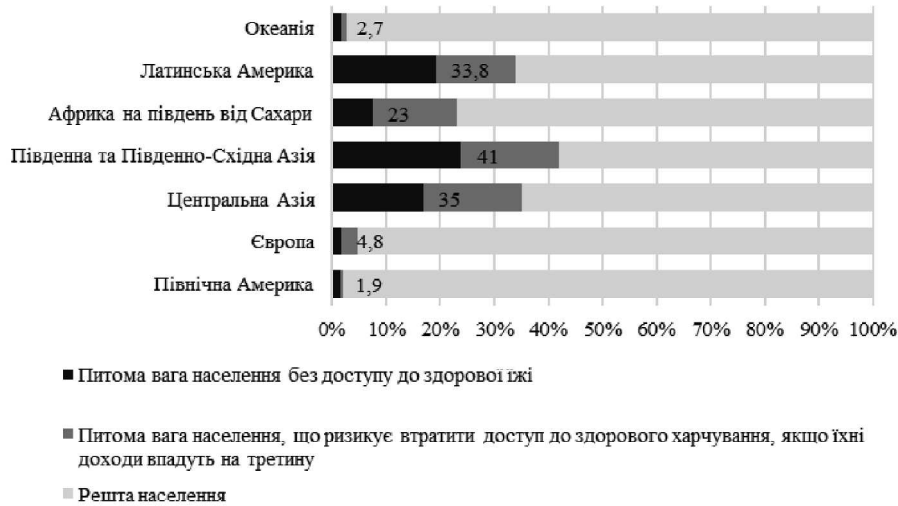

Рис. 3. Аналітична діаграма населення світу, яке найбільше постраждало від зростання цін на продукти харчування у 2022 році через війну в Україні

Джерело: розраховано автором на основі [10].

долання продовольчої кризи у воєнний та повоєнний період.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Наростаючі катастрофічні наслідки вторгнення російських військ в Україну набувають глобальних масштабів. Кількість втрачених посівних площ, знищених виробничих потужностей аграрного сектору, втраченої акумульованої прісної води, порушення екологічного балансу несуть серйозні загрози світовій продовольчій безпеці. Питома вага експорту продовольчих товарів України на світовому ринку свідчить про важливу роль України у формуванні продовольчої безпеки (Рис. 1).

Стратегія об'єднання світових зусиль у намірах стабілізації ситуації для забезпечення достатньою кількістю продовольства шляхом імпорту та експорту за інших рівних умов давала свої результати, проте наслідки війни в Україні, зокрема такі як зупинка експорту пшениці з України через закриття всіх українських портів на Чорному морі, на які припадає близько 90% українського експорту пшениці, прямо та опосередковано призвели до зростання цін на продовольчому світовому ринку (Рис. 2).

Поряд із розширенням масштабів продовольчої кризи варто відмітити, що її вплив для на найбідніші і найуразливіші верстви населення є руйнівним, оскільки залежність від імпорту продовольства та низький рівень доходів населення, де продовольство становить майже половину витрат домогосподарства, наносить непоправної шкоди. Обмеження виробництва власного продовольства зумовлене високими температурними режимами та екстремальними погодними умовами негативно впливають на місцеве сільське господарство, яке не встигає за зростанням населення. Доступна наразі їжа багата калоріями, але має дефіцит поживних речовин, що призводить до недоїдання, відставання в рості та ожиріння. Відтак від зростання цін на продукти харчування у 2022 році постраждала значна частка населення

Латинської та Північної Америки, Африки та Азії (Рис. 3).

Поряд із цим на світовому рівні поширюється проблема зростання харчових відходів. Значна частка виробленого у світі продовольства витрачається або втрачається через нераціональне використання, неправильне зберігання та необґрунтоване накопичення запасів. Як результат — США щорічно викидають продовольства на 48 мільярдів доларів, Китай втрачає 50 мільйонів зерна щороку, а Великобританія викидає понад 6 мільйонів тон їжі у такі ж проміжки часу [10]. Ця проблема зумовлена багатьма факторами, а її усунення сприятиме покращенню стану продовольчої безпеки.

Один із способів боротьби з недостатнім постачанням продовольства полягає в тому, щоб кожна країна змогла зосередити свої ресурси на підвищенні продуктивності сільського господарства та оптимізувала взаємовигідні умови для підтримки країн. На сьогодні перед Україною стоїть подвійне завдання: з одного боку це забезпечення продовольчої безпеки для власного населення в умовах війни, і з іншого — співпраця в об'єднанні світових зусиль проти глобальної продовольчої кризи.

Вирішення такого складного завдання потребує активізації економічного механізму державного управління продовольчою безпекою за конкретними напрямами. З метою застосування системного підходу до вирішення даного завдання розроблено матрицю напрямів активізації економічного механізму державного управління продовольчою безпекою в кризових умовах війни та післявоєнного періоду (Рис. 4).

Обґрунтування напрямів зосереджено у розрізі сфер впливу економічного механізму державного управління продовольчою безпекою та сфер відповідальності за активізацію економічного механізму державного управління продовольчою безпекою. Матриця налічує 74 базові елементи, які відповідають за активізацію та можуть бути виражені у грошових одиницях, що

Сфера впливу економічного механізму державного управління продовольчою безпекою				
Міністерство аграрної політики та продовольства України	Фізична доступність продовольчих продуктів	Економічна доступність продовольчих продуктів	Якість та безпека продовольчих продуктів	Природні ресурси та стійкість
		Удосконалення програм державної підтримки аграрного сектору для забезпечення достатності пропозиції продовольчих товарів на постраждалих територіях <i>a₁₁</i>	Державна підтримка розвитку сільськогосподарської інфраструктури при релокації виробничих потужностей підприємств <i>a₁₂</i>	Стимулювання забезпечення доступності мікроелементів та якості білка. Молекулярні маркери в селекції рослин. Геноміка у вирощуванні інсобідиких ознак у худобі. <i>a₁₃</i>
Міністерство фінансів України	Державна підтримка за кредитом, отриманим на відновлення виробничих потужностей, зруйнованих частково або повністю внаслідок проведення воєнних дій <i>a₂₁</i>	Оптимізація тарифів на імпорт сільськогосподарської продукції. Зниження ставки ЦДВ для аграрного сектору <i>a₂₂</i>	Державна підтримка програм безпеки харчових продуктів <i>a₂₃</i>	Пільгове оподаткування для виробників, що зосереджуються на технологіях з меншими викидами парникових газів <i>a₂₄</i>
Міністерство соціальної політики України	Покриття витрат на розселення та постраждалих працівників аграрного сектору, наладження логістики, створення нових робочих місць для розширення обсягів виробництва продовольчих товарів <i>a₃₁</i>	Фінансова підтримка постраждалого від наслідків війни населення, що знаходиться за глобальною межею бідності <i>a₃₂</i>	Індивідуальні біологічні тести, збір даних та аналіз для розробки персоналізованих дієт <i>a₃₃</i>	Програми державної підтримки подолання демографічного стресу в умовах війни <i>a₃₄</i>
Міністерство економіки України	Грантова підтримка релокації виробничих потужностей підприємств харчової промисловості, пошуку нових майданчиків для підприємств <i>a₄₁</i>	Оптимізація цінової політики щодо продовольчих товарів. Залучення міжнародної підтримки для зміцнення конкурентоспроможності українських виробників на зовнішніх ринках <i>a₄₂</i>	Оптимізація витрат на впровадження інноваційних підходів для підвищення продуктивності земної поверхні <i>a₄₃</i>	Дотації на впровадження технологій підвищення продуктивності агросистем <i>a₄₄</i>
Міністерство освіти і науки України	Покриття витрат на сільськогосподарські науково-дослідні та дослідно-конструкторські розробки спрямовані на забезпечення розвитку аграрного сектору в умовах війни <i>a₅₁</i>	Дотації на науково-дослідні та дослідно-конструкторські розробки у галузі ресурсоощадливих виробничих технологій <i>a₅₂</i>	Покриття витрат на науково-дослідні розробки спрямовані на забезпечення доступності мікроелементів та якості білка <i>a₅₃</i>	Дотація наукових досліджень спрямованих на забезпечення екологічного відновлення довкілля від наслідків війни <i>a₅₄</i>
Міністерство захисту довкілля та природних ресурсів України	Компенсація витрат на впровадження екологічно безпечних та ресурсоощадливих технологій у процесах виробництва <i>a₆₁</i>	Покриття витрат на впровадження інноваційних технологій у процесах переробки та утилізації харчових відходів <i>a₆₂</i>	Програми підвищення ефективності використання води сільськогосподарськими культурами та нові методи очищення води. <i>a₆₃</i>	Державна підтримка забезпечення екологічного відновлення річок та озер зсіль та їх розмунування <i>a₆₄</i>
Міністерство охорони здоров'я України	Дотації для стимулювання обуртованої дієтичної різноманітності при виробництві харчових продуктів <i>a₇₁</i>	Державна підтримка програм доступного та збалансованого харчування малозабезпечених верств населення <i>a₇₂</i>	Державна підтримка покращення норм харчування. Нутрігеноміка для налаштування дієти та профілактики захворювань <i>a₇₃</i>	Програми державної підтримки очищення та відновлення забрудненої прісної води <i>a₇₄</i>

Рис. 4. Матриця напрямів активізації економічного механізму державного управління продовольчою безпекою в кризових умовах війни та післявоєнного періоду

Джерело: розроблено автором на основі проведеного дослідження.

в сукупності складатиме загальну вартість потреби на реалізацію запропонованих заходів та може бути представлена формулою:

$$AEM = \begin{pmatrix} a_{11} & a_{12} & a_{13} & a_{14} \\ a_{21} & a_{22} & a_{23} & a_{24} \\ a_{31} & a_{32} & a_{33} & a_{34} \\ a_{41} & a_{42} & a_{43} & a_{44} \\ a_{51} & a_{52} & a_{53} & a_{54} \\ a_{61} & a_{62} & a_{63} & a_{64} \\ a_{71} & a_{72} & a_{73} & a_{74} \end{pmatrix} \quad (1)$$

де a_{ij} — елемент, що відображає суму витрат на реалізацію конкретного напрямку активізації економічного механізму державного управління продовольчою безпекою в межах відповідальності i -го міністерства, що матиме, як очікується, позитивний вплив на j -тий показник продовольчої безпеки, а AEM — загальна сума витрат на активізацію економічного механізму державного управління продовольчою безпекою за всіма напрямами.

З іншого боку кожному із елементів матриці варто присвоїти часові параметри для впровадження заходу та ступінь виконання, що дозволить здійснювати моніторинг активізації економічного механізму державного управління у розрізі сфер відповідальності та впливу. Перспективою подальших досліджень є розробка індикаторів моніторингу, що дозволять спостерігати за процесом активізації економічного механізму, контролювати та регулювати можливі відхилення та їх вплив на показники стану продовольчої безпеки у режимі реального часу.

ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ДАНОМУ НАПРЯМІ

Наростаючі катастрофічні наслідки вторгнення російських військ в Україну набувають глобальних масштабів. Кількість втрачених посівних площ, знищених виробничих потужностей аграрного сектору, втраченої акумульованої прісної води, порушення екологічного балансу несуть серйозні загрози світовій продовольчій безпеці. Порушення стійкості світового продовольчого ринку та екологічного балансу потребує оперативного реагування з боку держави та світу вже сьогодні, без очікування завершення війни на території України. Розв'язання значної частини проблем лежить у площині світової підтримки, а конкретні шляхи їх вирішення запропоновані науковцями можуть дати позитивні результати за умов повного припинення бойових дій в Україні. На сьогодні перед Україною стоїть подвійне завдання: з одного боку це забезпечення продовольчої безпеки для власного населення в умовах війни, і з іншого — співпраця в об'єднанні світових зусиль проти глобальної продовольчої кризи. Вирішення такого складного завдання потребує активізації економічного механізму державного управління продовольчою безпекою за конкретними напрямками. З метою застосування системного підходу до вирішення даного завдання розроблено матрицю напрямів активізації економічного механізму державного управління продовольчою безпекою в кризових умовах війни та післявоєнного періоду. Обґрунтування напрямів зосереджено у розрізі сфер впливу економічного механізму державного управління продовольчою безпекою та сфер відповідальності за активізацію економічного механізму державного управління продовольчою безпекою. Перспективою подальших досліджень є розробка індикаторів моніторингу, що дозволять спостерігати за процесом активізації економічного механізму, контролювати та регулювати можливі відхилення та їх вплив на показники стану продовольчої безпеки у режимі реального часу.

Література:

1. Муромцева Ю.І. Наслідки міграцій в Україні, зумовлених російською агресією 2022 року. Географія та туризм: матеріали VI Всеукр. наук.-практ. Інтернет-конф. Харків. нац. пед. ун-ту ім. Г. С. Сковороди, (Харків, 28 лют. — 1 берез. 2023). Харків, 2023. С. 308—316. URL: <https://dspace.hnpu.edu.ua/handle/123456789/10693> (дата звернення: 02.06.2023).

2. Сімахова А.О., Церковний І.О. Міграційні процеси в Україні в умовах війни: соціальний аспект. Економіка, управління та адміністрування. 2022. Вип. 4 (102). С. 61—64. URL: [https://doi.org/10.26642/ema-2022-4\(102\)-61-64](https://doi.org/10.26642/ema-2022-4(102)-61-64) (дата звернення: 02.06.2023).

3. Кириченко Д. Міграційні процеси в Україні у період війни. Південноукраїнські наукові студії: Програма та матеріали V Всеукраїнської науково-практичної конференції студентів та молодих вчених із міжнародною участю. (Одеса, 14—15 грудня, 2022 р.). Одеса, 2022. С. 202—204. URL: <http://dspace.pdpu.edu.ua/handle/123456789/16536> (дата звернення: 02.06.2023).

4. Пономаренко І. Екологічні наслідки війни в Україні та перспективи зеленої реконструкції за участі США. Розвиток економіки України в нових реаліях міжнародних відносин: зб. матеріалів студентської наук.-практ. Інтернет-конф., (7 грудня 2022 р., м. Київ). Київ, 2022. С. 95—96. URL: https://kneu.edu.ua/userfiles/Zbirnik_Conference_07.12.2022/22_5737_2022.pdf#page=95 (дата звернення: 04.06.2023).

5. Лахно С.В., Лахно С.Г. Екологічні наслідки війни в Україні. Секція і тенденції та пріоритети розвитку лісового господарства. Лісівнича освіта і наука: стан, проблеми та перспективи розвитку. Збірник матеріалів V Міжнародної науково-практичної конференції студентів, магістрів, аспірантів, молодих вчених і викладачів, (м. Малин, 21 березня 2023 року). Малин, 2023. С. 252—256. URL: https://www.researchgate.net/profile/Ivan-Kimeichuk/publication/370445966_zbirnik-original/links/6450eb8397449a0e1a70371b/zbirnik-original.pdf#page=252 (дата звернення: 04.06.2023).

6. Малько Л., Ніколаєнко Д. Економічна оцінка екологічних наслідків військової агресії Російської Федерації проти України (2014-2022). URL: https://www.researchgate.net/publication/361285296_Voenna_ekologiya_novini_2022_roku_ta_ocinka_ekologichnih_naslidkiv_agresii_Rosii_protiv_Ukraini (дата звернення: 04.06.2023).

7. Бойко В., Бойко Л. Продовольча безпека та ризики для аграрного виробництва під час війни в Україні. Економіка та суспільство, Вип. 41. 2022. URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-41-27> (дата звернення: 05.06.2023).

8. Родінова Н., Дергач А., Гудзь Г. Світова продовольча криза як наслідок російсько-української війни. Економіка та суспільство, Вип. 40. 2022. URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-40-25> (дата звернення: 05.06.2023).

9. Агакерімова Р. Вплив війни в Україні на національну та глобальну продовольчу безпеку. Економіка та суспільство, Вип. 50. 2023. URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-50-53> (дата звернення: 05.06.2023).

10. Global Food Security Q2 2022. Food Security Index. Based on data collected until the 1st of July 2022. URL: <https://www.dka.global/food-security-index-q2-2022> (дата звернення: 06.06.2023).

References:

1. Muromtseva, Yu.I. (2023), "Consequences of migrations in Ukraine caused by Russian aggression in 2022", *Geohrafiia ta turizm: materialy VI vseukr. nauk.-*

prakt. Internet-konf. [Geography and tourism: materials VI All-Ukrainian. science and practice Internet Conf.] Kharkiv. national ped. University named after H. S. Skovorody, Kharkiv, Ukraine, February 28. — March 1, pp. 308-316, available at: <https://dspace.hnpu.edu.ua/handle/123456789/1069> (Accessed: 02.06.2023).

2. Cimakhova, A. O., & Tserkovnyi, I. O. (2022), "Migration processes in Ukraine during the war: social aspect", *Ekonomika, upravlinnia ta administruvannia*, vol. 4 (102), pp. 61—64. [https://doi.org/10.26642/ema-2022-4\(102\)-61-64](https://doi.org/10.26642/ema-2022-4(102)-61-64).

3. Kyrychenko, D. (2022), "Migration processes in Ukraine during the war", *Pivdenoukrajinski naukovi studii: Prohrama ta materialy V Vseukrajinskoj naukovo-praktychnoi konferentsii studentiv ta molodykh vchenykh iz mizhnarodnoiu uchastiu*, [Southern Ukrainian scientific studies: Program and materials of the 5th All-Ukrainian scientific and practical conference of students and young scientists with international participation], Odesa, Ukraine, December 14—15, pp. 202—204, available at: <http://dspace.pdpu.edu.ua/handle/123456789/16536> (Accessed: 02.06.2023).

4. Ponomarenko, I. (2022), "Ecological consequences of the war in Ukraine and prospects for green reconstruction with the participation of the United States", *Rozvytok ekonomiky Ukrainy v novykh realiakh mizhnarodnykh vidnosyn: zb. materialiv studentskoj nauk.-prakt. Internet-konf.*, [Development of the economy of Ukraine in the new realities of international relations: coll. materials of student science and practice. Internet Conf.], KNEU, Kyiv, Ukraine, December 7, pp. 95-96, available at: https://kneu.edu.ua/userfiles/Zbirnik_Conference_07.12.2022/22_5737_2022.pdf#page=95 (Accessed: 04.06.2023).

5. Lakhno, S. V., & Lakhno, S. H. (2023), "Environmental consequences of the war in Ukraine", *Sektsiia i tendentsii ta priorytety rozvytku lisovoho hospodarstva. Lisivnycha osvita i nauka: stan, problemy ta perspektyvy rozvytku* [Section and trends and priorities of forestry development. Forestry education and science: state, problems and prospects of development], *Zbirnyk materialiv V Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii studentiv, mahistriv, aspirantiv, molodykh vchenykh i vykladachiv*, [Collection of materials of the V International scientific and practical conference of students, masters, postgraduates, young scientists and teachers], IFC Publishing House, Malyn, Ukraine, March 21, pp. 252—256, available at: https://www.researchgate.net/profile/Ivan-Kimeichuk/publication/370445966_zbirnik-original/links/6450eb8397449a0e-1a70371b/zbirnik-original.pdf#page=252 (Accessed: 04.06.2023).

6. Malko, L., & Nikolaienko, D. (2022), "Economic assessment of the environmental consequences of the military aggression of the Russian Federation against Ukraine (2014—2022)", available at: https://www.researchgate.net/publication/361285296_Voenna_ekologia_novini_2022_roku_ta_ocinka_ekologicnih_naslidkiv_agresii_Rosii_protiv_Ukraini (Accessed: 04.06.2023).

7. Boiko, V., & Boiko, L. (2022), "Food security and risks for agricultural production during the war in Ukraine", *Ekonomika ta suspilstvo*, vol. (41), available at: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-41-27> (Accessed: 05.06.2023).

doi.org/10.32782/2524-0072/2022-41-27 (Accessed: 05.06.2023).

8. Rodinova, N., Derhach, A., & Hudz, H. (2022), "The world food crisis as a consequence of the Russian-Ukrainian war", *Ekonomika ta suspilstvo*, vol. (40), available at: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-40-25> (Accessed: 05.06.2023).

9. Ahakerimova, R. (2023), "The impact of the war in Ukraine on national and global food security", *Ekonomika ta suspilstvo*, vol. (50), available at: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-50-53> (Accessed: 05.06.2023).

10. Deep Knowledge Analytics (2022), "Global Food Security Q2 2022. Food Security Index. Based on data collected until the 1st of July 2022", available at: <https://www.dka.global/food-security-index-q2-2022> (Accessed: 06.06.2023).

Стаття надійшла до редакції 11.06.2023 р.

АГРОСВІТ

<https://nauka.com.ua>

Передплатний індекс: 23847

АГРОСВІТ
Науково-практичний журнал

ISSN 2306-4792
P772306479201

Виходить 24 рази на рік

Журнал включено до переліку наукових фахових видань України з ЕКОНОМІЧНИХ НАУК (Категорія «Б»)

Спеціальності – 051, 071, 072, 073, 075, 076, 292

УДК 35.073.1

О. А. Котуков,
к. соц. н., доцент, доцент кафедри публічної політики,
Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-8697-7039>
Т. В. Котукова,
к. держ. упр., доцент, доцент кафедри публічної політики,
Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-8332-0330>

DOI: 10.32702/2306-6814.2023.12.149

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ТА РЕАЛІЗАЦІЇ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ ЩОДО ПРОТИДІЇ КОРУПЦІЇ В США

О. Kotukov,
PhD in Sociology, Associate Professor, Associate Professor of the Department
of Public Policy, V. N. Karazin Kharkiv National University
Т. Kotukova,
PhD in Public Administration, Associate Professor, Associate Professor of the Department
of Public Policy, V. N. Karazin Kharkiv National University

PECULIARITIES OF THE FORMATION AND IMPLEMENTATION OF STATE POLICY ON COMBATING CORRUPTION IN THE USA

У статті розкриваються питання, пов'язані з корупцією, яка є загрозою економічному та політичному розвитку кожної країни. Досліджується досвід боротьби з корупцією на прикладі США. Незважаючи на те, що уряд США давно визнав боротьбу з корупцією важливою метою зовнішньої політики, розуміння широкого впливу корупції в усіх її проявах та зростання взаємної економічної інтеграції серед країн, підкреслює важливість пошуку нових підходів. Автором проаналізовано Стратегію протидії корупції Сполучених Штатів, що ґрунтується на результатах комплексного підходу до прийняття антикорупційних заходів усередині країни та на міжнародному рівні. У статті досліджуються основні напрями з протидії корупції в Сполучених Штатах Америки, які базуються на п'яти окремих стратегічних засадах, що підсилюють одна одну. Аналізується архітектура протидії корупції та наводяться приклади LOE, які сприятимуть досягненню стратегічних цілей для ефективної боротьби з корупцією.

The article reveals issues related to corruption, which is a threat to the economic and political development of every country. In order for the government to be able to effectively confront modern corruption, it is advisable to study the experience of foreign countries on this issue, to recognize the transnational dimension of the challenge and to respond in a systemic way that is adapted to local needs. The experience of combating corruption on the example of the United States is studied in the article. Despite the fact that the US government has long recognized the fight against corruption as an important goal of foreign policy, understanding the wide influence of corruption in all its manifestations and the growth of mutual economic integration among countries emphasizes the importance of finding new approaches. The author analyzed the Anti-corruption Strategy of the United States, which is based on the results of an integrated approach to the adoption of anti-corruption measures within the country and at the international

level. The article examines the main directions of anti-corruption in the United States of America, which are based on five separate strategic principles that strengthen each other: the improvement, administration, and material support of the US government's anti-corruption efforts; prevention of illegal financing; bringing corrupt officials to justice; preserving and strengthening the multilateral anti-corruption architecture; strengthening diplomatic cooperation with other states and attracting their resources to fight corruption. In pursuing these strategic directions, the United States intends to lead in promoting the prosperity and security of the American people and people around the world. The anti-corruption architecture is analyzed and examples of LOEs are given that will contribute to the achievement of strategic goals for the effective fight against corruption. The results of the conducted research can be used in practice to solve the problem of identifying systemic characteristics of such a phenomenon as corruption and provide an objective interpretation of modern trends in combating its existence.

Ключові слова: корупція, антикорупційні заходи, реалізація, стратегія, формування, державна політика, бюрократія.

Key words: corruption, anti-corruption measures, implementation, strategy, formation, state policy, bureaucracy.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Важливість подолання корупції на всіх рівнях службової взаємодії зробила це на рівні держави одним зі своїх головних пріоритетів. Наявність державної корупції та величезні корупційні втрати від корупційного процесу, взаємодія корумпованої частини чиновників і підприємців з громадянами, є не тільки прямими соціальними втратами, а й викликають спотворення інституційних основ суспільства. Протидія корупції — непросте завдання. Зміна прийнятої культури протидії корупції потребує великої політичної волі, а досягнення стабільного прогресу може розтягнутися на десятки років. Для того, щоб уряд міг ефективно протистояти сучасній корупції, доцільно визнати транснаціональний вимір виклику та реагувати системним способом, який адаптований до місцевих потреб. Для цього необхідно: визначити потенційно слабкі місця в економічних системах та системі міжнародних економічних відносин; поширити визнані міжнародні практики, нормативні акти і зусилля із забезпечення їх виконання; визнати недостатність існуючої політичної волі та сприяти її посиленню; залучати іноземних консультантів; посилити юридичну відповідальність за хабарництво ті інші види антикорупційної діяльності. Це потребує перегляду існуючих стратегій економічного розвитку як основи відновлення країни та об'єднання всіх верств населення з метою нівелювання корупційних дій і зменшення загрозливого розшарування. Такий підхід вимагає більш ретельного та глибокого перегляду, а також переосмислення раніше прийнятих сентенцій, напрямів та фунда-

ментальних коригувань щодо корупції, використовуючи досвід зарубіжних держав. Тому ознайомлення з основними положеннями державної політики щодо протидії корупції в США стане в нагоді вітчизняним експертам для розробки антикорупційної політики в Україні.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Питанням щодо протидії корупції в Україні та світі присвячено багато робіт закордонних і вітчизняних дослідників, а саме: Ф. Даніньо, Р. Лейкен [1], Р. Клітгард [2], К. Еліот [3], А. Грінько, Д. Бакаляр [4], В. Довжанин [5], І. Яцків [6], М. Мельник [7], Є. Невмержицький [8] та багато інших. Проте, вивчення досвіду провідних держав світу та впровадження передових наробок у боротьбі з корупцією в Україні потребують подальших наукових та методологічних досліджень.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ (ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ)

Цілями статті є дослідження досвіду формування державної політики США щодо протидії корупції та розкриття її теоретико-методологічних підходів для використання в боротьбі з корупцією в Україні в умовах глобалізації соціально-економічних процесів.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Вивчення корупції як цілісного явища з найрізноманітнішими проявами зловживань з боку чиновників стало можливим лише наприкінці ХХ ст. Корупція дестабілізує всі сфери суспільного життя та відносин, трансформує правові уявлення та мораль, відображає нега-

тивні тенденції розвитку суспільства і заважає повноцінному прогресу. Незважаючи на це, економічні злочини та корупція зростають у всьому світі і Україна тут не виняток. Розслідувати ці злочини стає все важче, оскільки з глобалізацією соціально-економічних процесів корупція активно поширюється по всьому світу і постійно набуває нових форм. Так, " за результатами Всесвітнього дослідження економічних злочинів та шахрайства, 47% організацій у світі та 51% українських організацій постраждали від шахрайства за останні два роки. В Україні лідерами серед економічних злочинів, від яких постраждали організації, залишаються: незаконне привласнення майна, а також хабарництво і корупція (47%), друге місце розділили шахрайство з боку клієнтів, кіберзлочини та шахрайство у сфері закупівель (31%)" [9]. Для підвищення обізнаності про корупцію Організація Об'єднаних Націй заснувала Міжнародний день боротьби з корупцією (9 грудня), а в Україні у 2014 році був прийнятий Закон України "Про боротьбу з корупцією" [10]. Ми погоджуємось з думкою авторів, що корупцію доцільно розглядати "з позицій інституціонального підходу, оскільки корупція, як явище, об'єднує базові конституційні елементи: наявність як формальних правил і неформальних обмежень (загально-визначених норм поведінки, укладених угод, внутрішніх обмежень діяльності), так і певних ознак примушення до виконання різних дій" [4, с. 55].

Корупція привернула посилену увагу уряду США у 20—30х ХХ ст, у часи, так званої, "Великої депресії", коли організована злочинність збільшила обсяги своєї діяльності, не в останню чергу, в плані корупційних схем. У 1929 році було ініційовано "комісію Цікершема", яка займалася протидією організованій злочинності. З часом до боротьби з корупцією долучилися й інші органи, на кшталт "Національної ради по боротьбі з організованою злочинністю" у 1970 році та Міністерства Юстиції США, на базі якого було створено Федеральне бюро розслідувань (ФБР), що стало основним державним органом з боротьби з організованою злочинністю. До складу Міністерства Юстиції увійшли ще й 3 організації, що ведуть до протидії корупції:

1. Служба міграції та натуралізації, до обов'язків якої входить запобігання незаконному ввезенню наркотиків.

2. Служба судових приставів США. Захищає свідків та їхні родини під час розслідування справ, пов'язаних з організованою злочинністю.

3. Служба правової допомоги, досліджень та статистичних послуг. Здійснює координацію роботи Національного суду, координує дослідження проблем і причин злочинності, їх розвитку та протидії їм.

У 1990 році Джордж Буш підписав Указ, який встановлює загальні принципи етичної поведінки посадовців США. На практиці ці принципи є дуже специфічними правовими вимогами, у тому числі, адресованими як високопоставленим, так і рядовим державним службовцям.

На низький рівень корупції в Сполучених Штатах також впливає той факт, що Головним Контрольно-фінансовим управлінням США та Управлінням етики в уряді координується та контролюється кожен департамент, який є частиною системи виконавчої влади, з дот-

римання посадовими особами етичних стандартів. Отже, Управління етики здійснює керівництво персоналом департаментів, вирішує питання, що спричиняють порушення офіційними особами прийнятих стандартів поведінки, а в окремих випадках — кримінальної відповідальності. Правова база, яка передбачає виникнення "конфлікту інтересів", допомагає розрізнити прийнятну або неприйнятну поведінку державних службовців.

3 червня 2021 року президент Д. Байден оголосив боротьбу з корупцією основним національним завданням з інтересів безпеки Сполучених Штатів, про що було зазначено у Меморандумі про дослідження національної безпеки-1 (NSSM-1), "корупція загрожує національній безпеці Сполучених Штатів, економічному розвитку, глобальній боротьбі з бідністю та розвитку демократії. Завдяки ефективному попередженню та протидії корупції та демонстрації переваги прозорого та підзвітного управління, ми можемо забезпечити критичну перевагу для Сполучених Штатів та інших демократій" [5, с. 104]. Відповідно до NSSM-1, федеральні департаменти та агентства провели міжвідомчу перевірку, щоб оцінити існуючі антикорупційні зусилля уряду США, визначити та спробувати виправити виявлені прогалини у боротьбі з корупцією. Паралельно з цим департаменти та агентства почали збільшувати свої зусилля щодо запобігання та боротьби з корупцією в країні та за кордоном Такий підхід сприяв забезпеченню прозорості міжнародних фінансових систем та ускладненню прикриття корупціонерами своєї діяльності у Сполучених Штатах.

Отже, це стало першою Стратегією протидії корупції Сполучених Штатів, що ґрунтується на результатах огляду та представляє комплексний підхід до того, як Сполучені Штати працюватимуть усередині країни та на міжнародному рівні разом з урядовими та неурядовими партнерами для запобігання, обмеження та реагування на корупцію та суміжні злочини. Стратегія приділяє особливу увагу транснаціональним вимірам викликів, пов'язаних з корупцією, у тому числі, шляхом визнання способів, за допомогою яких корупціонери використовували фінансову систему США та інші системи, засновані на верховенстві права для відмивання своїх незаконно здобутих доходів.

Як показало проведене дослідження, для того, щоб приборкати корупцію та її пагубні наслідки, уряд США організує свої зусилля навколо п'яти взаємодоповнюючих напрямів роботи: удосконалення, адміністрування та матеріальне забезпечення зусиль уряду США для подолання корупції; стримування незаконного фінансування; притягнення корупціонерів до відповідальності; збереження та посилення багатосторонньої антикорупційної архітектури; зміцнення дипломатичної взаємодії з іншими державами та залучення їх ресурсів для боротьби з корупцією. Дотримуючись цих стратегічних напрямів, Сполучені Штати мають намір лідирувати у сприянні процвітанню та безпеці американського народу та людей в усьому світі. Для цього урядом Сполучених Штатів визначені наступні кроки:

1. Продовжити оцінку та впровадження заходів, необхідних для подальшого захисту власної фінансової системи у взаємозв'язку з партнерами-однодумцями та відповідними багатосторонніми угодами;

2. Зробити більш складним приховування фінансів, що здобуті шляхом використання корупційних схем у чисельних корпораціях. Зменшення кількості фігурантів, причетних до корупційних дій, а також збільшення активності в арештах та поверненні активів;

3. Впроваджувати інновації, адаптуватися, співпрацювати та вчитися, щоб максимізувати потенціал дипломатичних інструментів, включаючи іноземну допомогу та цілеспрямовані санкції, для припинення корупції та притягнення корупціонерів до відповідальності, одночасно розширюючи зусилля для забезпечення того, щоб іноземна допомога та її залучення не навмисно не сприяла корупції.

4. Зміцнювати та сприяти державно-приватному партнерству, щоб більш послідовно залучати приватний сектор як критично важливих гравців у боротьбі з корупцією, допомагати вирівнювати умови гри та покращувати міжнародний бізнес-клімат, а також лідувати міжнародних форумів.

Таким чином, позитивні зміни можуть бути реалізовані лише за умови дотримання цих кроків на впровадження підзвітності суспільству, прозорості та неупередженої судової системи, залучення у боротьбу з корупцією незалежних ЗМІ, активної допомоги громадянського суспільства тощо. Пам'ятаючи про ці реалії, Сполучені Штати постійно збільшують підтримку державних і недержавних партнерів, які віддані реформам, посилюють спроможність інших урядів боротися з корупцією та надають їм повноважень, зокрема, активістам, журналістам-пошуковцям і правоохоронним органам на викриття корупційних діянь.

Можемо констатувати, що Стратегія Сполучених Штатів Америки з протидії корупції базується на п'яти окремих стратегічних засадах, що підсилюють одна одну (LOE). У рамках реалізації цієї Стратегії адміністрація Байдена — Харріс розробляє показники для вимірювання прогресу за кожною складовою, про що інформується Президент у щорічному звіті.

Отже, архітектура напрямів протидії корупції базується на наступних засадах.

1. Удосконалення, адміністрування та матеріальне забезпечення зусиль уряду США для подолання корупції. Незважаючи на те, що Сполучені Штати історично були лідером у глобальній боротьбі з корупцією, подальше встановлення пріоритетів і посилення антикорупційних зусиль вимагатиме змін у тому, як Уряд США веде справи. Тому доцільно: адаптувати підходи до багатьох способів прояву корупції в умовах глобалізації економіки; розширити дослідження, збір даних і аналіз корупції, намагаючись ефективніше використовувати інформацію для розуміння та картографування корупційних мереж і пов'язаних доходів та їх динаміки; покращити обмін інформацією всередині країни та за кордоном, координацію зусиль між федеральними, державними та місцевими органами влади, а також з міжнародними союзниками та партнерами; посилити увагу до транснаціональних аспектів корупції в програмі зовнішньої допомоги, дипломатичній взаємодії та партнерстві як довгостроковий пріоритет.

Приклади LOE, які сприятимуть досягненню стратегічних цілей за цим напрямом, включають:

— Визначення пріоритетів під час збору та аналізу даних розвідки про корупцію, корумпованих осіб та їхні мережі;

— Ініціювання включення антикорупційної групи в Міністерстві торгівлі США, в Агентстві Сполучених Штатів з міжнародного розвитку та у Міністерстві фінансів, у Державному департаменті;

— Ухвалення нових заходів для покращення координації та розширення дипломатичного охоплення, багатосторонньої взаємодії та узгодження політики, дипломатії та зовнішньої допомоги;

— Іntenсифікація співпраці правоохоронних органів та розвідувальних спільнот різноманітних держав;

— Взаємодія з Конгресом для заохочення відповідного фінансування антикорупційного порядку денного через допомогу та операційні бюджети;

— Розробка планів дій з боротьби з корупцією для уряду США для використання в пріоритетних країнах, як частина існуючих або нових національних і регіональних стратегій;

— Посилення міжвідомчої спроможності реагування на нові можливості для подолання корупції, а також нові корупційні загрози.

2. Стримування незаконного фінансування. Занадто довго корупціонери та їхні фінансові посередники користувалися вразливими місцями в американській та міжнародній фінансових системах, щоб відмивати свої активи та приховувати доходи, отримані від злочинності. Подібним чином корупціонери накопичують незаконно здобуте багатство шляхом незаконного отримання інших ресурсів, зокрема корисних копалин і дикої природи. Уряд США намагається всередині країни та за її межами боротися з відмиванням грошей, незаконними економічними угодами та іншими видами протизаконної діяльності, які живлять корупцію та дозволяють злочинцям проводити свої "темні" справи в майбутньому.

Сполучені Штати несуть особливу відповідальність за усунення власних регуляторних недоліків, оскільки економіка США є найпотужнішою у світовій фінансовій системі. Тому усунення недоліків у боротьбі з відмивання грошей, можливе шляхом ефективного збору інформації про бенефіціарну власність тих, хто контролює анонімні підставні компанії, а також шляхом підвищення прозорості у сфері операцій з нерухомістю. Усвідомлюючи, наскільки швидко гроші та інші товари переміщуються через кордони, доцільно активізувати працю з союзниками та партнерами, щоб усунути слабкі сторони управління та інші недоліки, посилити глобальні режими, збільшити обмін інформацією та співпрацю правоохоронних органів.

Приклади LOE, які сприятимуть досягненню цих стратегічних цілей, включають:

— Доопрацювання ефективних норм бенефіціарного володіння та створення бази даних бенефіціарних власників певних компаній, щоб допомогти вітчизняним і міжнародним партнерам визначити зловмисників;

— Визначення нормативних актів, що спрямовані на тих, хто найбільше займається операціями з нерухомістю, для виявлення ситуацій, коли нерухомість використовується у ролі "відмивання" корупційних доходів;

— Встановлення стандартів звітності для різноманітних типів інвестиційних організацій;

— Посилення контролю ключових користувачів фінансової системи, включно з юристами, бухгалтерами та постачальниками послуг трастів і компаній;

— Застосування агресивних правоохоронних заходів, у тому числі, відповідних податкових заходів, проти осіб, які відмивають гроші, і тих, хто сприяє відмиванню грошей, якщо це доцільно, розглядаючи нове законодавство, яке розширює кримінальне матеріальне право, а також інструменти розслідування;

— Співпраця з країнами-партнерами через дипломатичну взаємодію, співпрацю правоохоронних органів та розбудову потенціалу для посилення їхніх режимів.

3. Притягнення корупціонерів до відповідальності. У рамках цих зусиль уряд США забезпечуватиме дотримання існуючих правил, використовуючи перевірені інструменти, а також співпрацюватиме з Конгресом над створенням нових повноважень, щоб подолати корупційний виклик у нинішньому вигляді.

Для цього доцільним є: оновлення доступних інструментів для притягнення корупціонерів до відповідальності вдома і за кордоном, зокрема, співпрацюючи з Конгресом щодо криміналізації попиту на хабарництво іноземними державними службовцями; створення взаємодоповнюючих режимів та активізація зусиль на координацію співпраці щодо податкового контролю, санкцій, візових обмежень та інших ефективних органів та інструментів; впровадження підзвітності справедливим і чесним способом, посилюючи підтримку міжнародного партнерства та транснаціональних ініціатив; поширення здатності громадянського суспільства, ЗМІ та приватного сектору запобігати корупції та сприяти підзвітності та спілкуванню з широким колом партнерів.

Приклади LOE, які сприятимуть досягненню цих стратегічних цілей, включають:

— Продовження рішучого примусового виконання справ щодо хабарництва іноземних держав через ФСРА, звинувачень у відмиванні грошей та конфіскації за сприяння корупційним схемам і відмивання корупційних доходів, якщо це доречно;

— Створення відповідних програм винагороди через Міністерство фінансів за повернення активів, що були отримані внаслідок реалізації корупційних схем амбасадорами клептократії;

— Підвищення спроможності виявляти, відстежувати та припиняти незаконні фінанси та іншу незаконну діяльність, клептократію та стратегічну корупцію в пріоритетних країнах за допомогою Глобальної програми підзвітності USAID та інших програм;

— Взаємодія з сектором приватної власності та торгівлі для покращення міжнародного економічного клімату через заохочення прийняття та дотримання антикорупційних програм американськими та міжнародними корпораціями;

4. Збереження та зміцнення багатосторонньої антикорупційної архітектури. США були і залишаються прихильниками зміцненню міжнародної ініціативи, в якій різноманітні партнери, угоди та стандарти посилюють і надають юридичної сили зусиллям з протидії корупції в усьому світі. Тільки таким чином ми зменшимо поширеність корупції та зменшимо вигідність корупційної поведінки. Керуючи існуючими інституціями та, консулюючись із партнерами, створюючи нові платформи, які

відповідають цілям, Сполучені Штати й надалі будуть реалізовувати підхід багатосторонньої системи до корупції як глобальної проблеми, використовуючи всі доступні форуми для вирішення спільних пріоритетів та ліквідації безпечних гаваней для корупціонерів та їхніх злочинних доходів. Для цього будуть зміцнюватися і змінюватися антикорупційні інститути та впровадження існуючих рамок, зокрема шляхом виконання існуючих угод, спонукання партнерів виконувати свої зобов'язання та притягнення до відповідальності тих, хто цього не виконує.

Приклади LOE, які сприятимуть досягненню цих стратегічних цілей, включають:

— Збереження та зміцнення міжнародних антикорупційних заходів в таких організаціях як Організація економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР) та ООН, у тому числі, шляхом більш активної реалізації програми Конвенції ООН проти корупції;

— Розширення кордонів реалізації Програми доброчесності НАТО для протидії корупції у сфері економіки, закупівель, кадрової політики;

— Мотивація урядів G20 та G7 до використання більш жорстких мір щодо прозорості та протидії корупції на всіх адміністративних державних посадах;

5. Зміцнення дипломатичної взаємодії з іншими державами та залучення їх ресурсів для боротьби з корупцією. Дипломатична взаємодія, іноземна допомога, включаючи підтримку сектору безпеки, та багатостороннє кредитування є основою підходу Америки до боротьби з корупцією. Ці заходи у сукупності можуть зміцнити волю та спроможність уряду-партнера сприяти більш етично-орієнтованій поведінці, посилити правові обмеження та забезпечити реалізацію антикорупційних заходів, а також адмініструвати більш швидке та результативне реагування на використання різних стратегій корупції. Однак за відсутності детального аналізу місцевої політичної, економічної та соціальної динаміки, адекватних заходів з управління ризиками та узгодження з іншими пріоритетами уряду США іноземна допомога може бути перенаправлена або може ненавмисно зміцнити корумповані структури влади. Тому, щоб захистити свої вкладені кошти на допомогу, уряд США має оцінити здатність потенційних партнерів освоювати кошти, раціоналізувати міжвідомчі інвестиції, здійснювати свої програми з максимальною прозорістю та забезпечити повну відповідність його зусиль допомоги ширшим політичним цілям. Для цього доцільно: підвищити та розширити масштаб дипломатичної взаємодії та іноземної допомоги, у тому числі, шляхом посилення спроможності урядів партнерів боротися з корупцією у співпраці з правоохоронними органами США; захистити суб'єкти боротьби з корупцією і свободу вираження думок антикорупційних активістів, викривачів та журналістів-пошуковців; використовувати інновації у боротьбі з корупцією, застосовуючи нові підходи та технологічні інструменти для сприяння прозорості та виявлення шахрайства та незаконного фінансування; покращити послідовність та аналіз ризиків у всій іноземній допомозі, забезпечуючи спільний аналіз для кращого розуміння корумпованих мереж, ймовірного впливу допомоги США на динаміку корупції та найкращі практики для зменшення ризиків у певних контекстах; покращити допомогу у сфері безпеки та інтег-

рації боротьби з корупцією у військовому плануванні, аналізі та розробці нових протоколів для оцінки корупційних ризиків.

Приклади LOE, які сприятимуть досягненню цих стратегічних цілей, включають:

— Визначення корупції як дипломатичного пріоритету відповідно до місцевих умов;

— Розробка стратегій двосторонньої та публічної дипломатії для посольств США для підтримки місцевих і фінансованих урядом США антикорупційних ініціатив, а також для захисту реформаторів;

— Додавання додаткової гнучкості в антикорупційні ініціативи та зусилля з надання допомоги для реагування на несподівані відкриття чи відступи;

— Збільшення частки журналістських розслідувань у співпраці з громадянським суспільством задля досягнення більших показників викриття корупції у різноманітних структурах.

ВИСНОВКИ

Корупція тягне за собою величезні втрати, незалежно від того, чи вимірюється вона в грошових коштах, ресурсах, засобах до існування чи вірі у підзвітне управління. Масштаби проблеми значні, тому й виникає глобальне зобов'язання щодо запобігання та боротьби з цим негативним явищем, яке об'єднує уряди, активістів на передовій, дослідників, журналістів-пошуковців, членів бізнес-спільноти та звичайних громадян. Уряд США вже почав впроваджувати дії Стратегії в рамках кожної зі стратегічних цілей, розглянутих в дослідженні. Сучасний стан корупції в Україні визначається історією виникнення цього явища. Корупційний процес має глибоке коріння і нерозривно пов'язаний з бюрократією та її чиновниками як інструмент вирішення дилеми між незадоволеними людськими потребами на ранній стадії розвитку та відсутністю реальних механізмів їх досягнення. У результаті аналізу витоків корупційних явищ в адміністративно-правових доктринах основні труднощі формування єдиної національної концепції протидії корупції доцільно подолати саме через вивчення досвіду передових держав з цього напрямку. Таким чином, результати проведеного дослідження можуть бути використані у практиці для вирішення проблематики виявлення системних характеристик такого явища, як корупція та надати об'єктивну інтерпретацію сучасним тенденціям щодо боротьби з її існуванням.

Література:

1. Dininio Phyllis, Kpundeh Sahr John, Leiken Robert. USAID Handbook for Fighting Corruption. Washington, DC: U.S. Agency for International Development, Center for Democracy and Governance. 1998. P. 26.

2. Klitgaard R. Controlling Corruption. University of California press, 1991. P. 99—100.

3. Elliot K.A. Corruption and Global Economy / K.A. Elliot Washington: Institute for International Economics, 1997. 91 p.

4. Грінко А. П., Бакаляр Д. Вплив девіантних форм розвитку підприємницького середовища на економічну безпеку підприємств України. International journal of innovative technologies in economy. 2020. 5(32). December. P. 50—55.

5. Довжанин В.М. Правове регулювання запобігання та протидії корупції за законодавством США. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія "Юриспруденція". 2015. № 13 (1). Том 1. С. 102—106.

6. Яцків І.І. Деякі питання застосування міжнародних механізмів протидії корупції в Україні. Право України. 2010. № 11. С. 259—265.

7. Мельник М. І. Корупція — корозія влади (соціальна сутність, тенденції та наслідки, заходи протидії): монографія. Київ: Юрид. думка, 2004. 400 с.

8. Невмержицький Є. В. Корупція в Україні: причини, наслідки, механізми протидії: монографія. Київ: КНТ, 2008. 363 с.

9. Економічні злочини та шахрайство: досвід українських організацій. URL: <https://www.epravda.com.ua/columns/2020/12/17/669308/>

10. Про запобігання корупції: Закон України. Відомості Верховної Ради України. 2014. № 49, з наступними змінами. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18#Text>.

References:

1. Dininio, P. Kpundeh, S. and Leiken, R. (1998), USAID Handbook for Fighting Corruption, Agency for International Development, Center for Democracy and Governance, Washington, U.S. A.

2. Klitgaard, R. (1991), Controlling Corruption, University of California press, U.S. A.

3. Elliot, K.A. (1997), Corruption and Global Economy, Institute for International Economics, Washington, U.S. A.

4. Grinko, A. and Bakalyar, D. (2020), "The impact of deviant forms of development of the entrepreneurial environment on the economic security of Ukrainian enterprises", International journal of innovative technologies in economy, vol. 5 (32), pp. 50—55.

5. Dovzhanyn, V.M. (2015), "Legal regulation of the prevention and counteraction of corruption under the laws of the United States", Scientific Bulletin of the International Humanitarian University, Series "Jurisprudence", vol. 13 (1), no. 1, pp. 102—106.

6. Yatskiv, I. I. (2010), "Some issues of application of international anti-corruption mechanisms in Ukraine", Law of Ukraine, vol. 11. pp. 259—265.

7. Melnyk, M. I. (2004), Koruptsiia — koroziiia vlady (sotsial'na sutnist', tendentsii ta naslidky, zakhody protydii) [Corruption — corrosion of power (social essence, trends and consequences, countermeasures)], Jurid. dumka, Kyiv, Ukraine.

8. Nevmerzhytskyi E. V. (2008), Koruptsiia v Ukraini: prychny, naslidky, mekhanizmy protydii [Corruption in Ukraine: causes, consequences, counteraction mechanisms], KNT dumka, Kyiv, Ukraine.

9. Tretiak, A. (2020), "Economic crimes and fraud: experience of Ukrainian organizations", available at: <https://www.epravda.com.ua/columns/2020/12/17/669308/> (Accessed 28 May 2023).

10. The Verkhovna Rada of Ukraine (2014), The Law of Ukraine "On prevention of corruption", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18#Text> (Accessed 25 May 2023).

Стаття надійшла до редакції 07.06.2023 р.

УДК 338.92(477)+004.738.5

Т. В. Голобородько,
к. е. н., доцент, доцент кафедри обліку, оподаткування, публічного управління
та адміністрування, Криворізький національний університет, Кривий Ріг, Україна
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-9289-8932>

В. С. Адамовська,
к. е. н., доцент, доцент кафедри обліку, оподаткування, публічного управління
та адміністрування, Криворізький національний університет, Кривий Ріг, Україна
ORCID ID: <https://0000-0001-8911-1388>

Д. О. Денисенко,
магістр, Криворізький національний університет, Кривий Ріг, Україна
ORCID ID: <https://0000-0002-0670-504X>

DOI: 10.32702/2306-6814.2023.12.155

ЦИФРОВА ТРАНСФОРМАЦІЯ ТА ІННОВАЦІЙНІСТЬ В УКРАЇНІ: ПОГЛЯД З ПОЗИЦІЙ МІЖНАРОДНИХ РЕЙТИНГІВ

T. Holoborodko,
PhD in Economics, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Accounting, Taxation, Public
Governance and Administration, Kryvyi Rih National University, Kryvyi Rih, Ukraine
V. Adamovska,
PhD in Economics, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Accounting, Taxation, Public
Governance and Administration, Kryvyi Rih National University, Kryvyi Rih, Ukraine
D. Denysenko,
Master student, Kryvyi Rih National University, Kryvyi Rih, Ukraine

DIGITAL TRANSFORMATION AND INNOVATION IN UKRAINE: PERSPECTIVES FROM INTERNATIONAL RANKINGS

Ця наукова стаття присвячена дослідженню цифрової трансформації та інноваційності в Україні з позицій міжнародних рейтингів. Щоб стати конкурентоспроможною та гарантувати стає економічне зростання, Україна як держава активно працює над розвитком цифрової економіки та стимулюванням розробки та впровадження інноваційних технологій. Для оцінки прогресу України в цифровій трансформації та інноваційності в статті розглядаються результати деяких міжнародних рейтингів, зокрема Рейтинг світової цифрової конкурентоспроможності (WDCR), Індекс розвитку електронного уряду (EGDI), Індекс мережевої готовності (NRI), Глобальний індекс інновацій (GII), Індекс електронної участі (EPI).

Проведене дослідження дозволило провести порівняння України з іншими країнами і визначити її рівень цифрової трансформації та інноваційності.

Україна має потенціал у сфері залучення кваліфікованої робочої сили, що створює базу для розвитку цифрової трансформації та інноваційного розвитку. Проте, рівень цифрової конкурентоспроможності країни залишається низьким, що вимагає додаткових зусиль.

Наявність достатнього рівня спроможності в правовому регулюванні та формуванні довіри до цифрових технологій є позитивним фактором.

Україна показала певне поліпшення у сфері мережевої готовності, але потребує подальшого розвитку та покращення цифрових технологій. Для досягнення прогресу необхідні додаткові заходи, такі як поліпшення якості та доступності технологій, збільшення довіри до цифрових послуг та активне використання технологій у повсякденному житті громадян та бізнесу.

Встановлено, що прослідковується недостатня розвиненість інфраструктури телекомунікацій, що обмежує доступ до швидкого та надійного інтернету. Важливим напрямком розвитку є покращення цифрової інфраструктури для забезпечення впровадження інновацій та інвестицій.

Реалізація стратегій та політик щодо цифрової трансформації в урядовому секторі потребує ефективного покращення, а співпраця між різними секторами повинна бути посиленою для успішного впровадження електронного уряду. Для підвищення рівня електронної участі необхідно подолати проблему нестабільної роботи інформаційних систем та забезпечити належне навчання та підтримку користувачів е-сервісів.

Україна досягла певних успіхів у сфері інноваційних продуктів, послуг та технологій, але потребує залучення більшого обсягу інвестицій для реалізації інноваційного потенціалу. Результати свідчать про ефективність і продуктивність інноваційних процесів.

Рекомендації для цифрової трансформації в Україні включають наступні задачі: створення чіткого плану дій з визначенням пріоритетів і конкретних кроків для розвитку цифрової індустрії, інноваційної екосистеми та підтримки стартапів; покращення якості та доступності онлайн-сервісів шляхом поліпшення телекомунікаційної інфраструктури та забезпечення високошвидкісного доступу до інтернету в усій країні; підтримка малого та середнього бізнесу в їх цифровій трансформації, надання їм фінансової підтримки та заохочення творчих ідей; стимулювання співпраці між державними, приватними та академічними спільнотами; розробка національної програми з відкритим доступом для дослідження та впровадження цифровізації економіки та суспільства, залучення широкої громадськості до процесу планування та впровадження; залучення зовнішніх партнерів та інвесторів, стимулювання обміну передовими технологіями та досвідом країн, які досягли успішної цифрової трансформації, а також участь у міжнародних ініціативах та співробітництво з ЄС для забезпечення фінансування та спеціалізованої підтримки.

This scientific article is dedicated to the research of digital transformation and innovation in Ukraine from the perspective of international rankings. In order to become competitive and ensure sustainable economic growth, Ukraine as a country actively works on the development of the digital economy and stimulates the development and implementation of innovative technologies. The article discusses the results of several international rankings, including the World Digital Competitiveness Ranking (WDCR), the E-Government Development Index (EGDI), the Network Readiness Index (NRI), the Global Innovation Index (GII), and the E-Participation Index (EPI), to assess Ukraine's progress in digital transformation and innovation.

The conducted research allowed for a comparison of Ukraine with other countries and determined its level of digital transformation and innovation. Ukraine has the potential to attract qualified workforce, which provides a basis for digital transformation and innovative development. However, the country's level of digital competitiveness remains low, requiring additional efforts.

The presence of a sufficient level of capacity in legal regulation and building trust in digital technologies is a positive factor. Ukraine has shown some improvement in network readiness, but further development and enhancement of digital technologies are needed. Additional measures, such as improving the quality and accessibility of technologies, increasing trust in digital services, and active utilization of technologies in the daily lives of citizens and businesses, are necessary to achieve progress.

It has been identified that the telecommunications infrastructure is insufficiently developed, limiting access to fast and reliable internet. Improving digital infrastructure to facilitate the implementation of innovations and investments is an important direction for development. The implementation of strategies and policies for digital transformation in the government sector requires effective improvement, and cooperation between different sectors should be strengthened for successful e-government implementation. Overcoming the problem of unstable operation of information systems and providing proper training and support to e-service users are necessary to increase the level of e-participation.

Ukraine has achieved some success in the field of innovative products, services, and technologies, but it requires more investment to realize its innovative potential. The results demonstrate the effectiveness and productivity of innovative processes.

Recommendations for digital transformation in Ukraine include the following tasks: creating a clear action plan with priorities and specific steps for the development of the digital industry, innovative ecosystem, and support for startups; improving the quality and accessibility of online services through the enhancement of telecommunications infrastructure and ensuring high-speed internet access throughout the country; supporting small and medium-sized businesses in their digital transformation, providing them with financial support and encouraging creative ideas; stimulating collaboration between governmental, private, and academic communities; developing a national program with open access for research and implementation of digitalization of the economy and society, involving the wider public in the planning and implementation process; engaging external partners and investors, stimulating the

exchange of cutting-edge technologies and experiences with countries that have successfully undergone digital transformation, as well as participating in international initiatives and cooperating with the EU to ensure funding and specialized support.

*Ключові слова: indexes, international ratings, digitization, digital transformation, innovation.
Key words: indices, ranking, digitization, digital transformation, innovations.*

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Сучасний світ отримує все більше простору для розвитку завдяки цифровим технологіям. Вони дозволяють покращити якість життя людей, а також підвищити ефективність бізнесу та уряду. Інновації та цифрова трансформація є ключовими чинниками соціально-економічного розвитку України. Державна політика має бути направлена на реалізацію заходів із надання доступу до цифрових технологій та навчання цифровим навичкам.

З розвитком сучасних технологій цифрова трансформація стала однією з провідних тем у всьому світі. Однак, не всі країни однаково розвиваються в цифровій сфері. Міжнародні рейтинги, які оцінюють розвиток інформаційних технологій у різних країнах світу, є одним із способів оцінити рівень цифровізації країни. Аналіз міжнародних рейтингів цифрової трансформації важливий для розкриття теми. Він може надати об'єктивну оцінку стану цифрового розвитку країн на основі різних критеріїв, таких як доступ до інтернету, електронних послуг та цифрової інфраструктури. Високі позиції в рейтингах свідчать про привабливість країни для іноземних інвесторів у сфері цифрової трансформації, а також слугують основою для політичних рішень. В цілому, такий аналіз допомагає оцінити прогрес країни в цифровій сфері, залучити інвестиції та прийняти стратегічні рішення.

Наукові та практичні завдання полягають у визначенні позицій України у міжнародних рейтингах цифровізації та інновацій, які допоможуть проаналізувати стан цифрових можливостей країни, ефективність політики цифровізації та розвитку інновацій.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ ТА ПУБЛІКАЦІЙ

Аналізуючи останні дослідження з проблематики цифрової трансформації та інноваційності в Україні, встановлено, що Україна зробила певні кроки в напрямку цифрової трансформації, проте залишається простір для подальшого розвитку, особливо в контексті покращення показників інноваційності, що можуть сприяти її конкурентоспроможності на міжнародній арені.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ (ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ)

Мета статті — дослідити стан цифрової трансформації та рівень інноваційності в Україні через аналіз міжнародних рейтингів, надати пропозиції щодо посилення цифрових інновацій та цифровізації в Україні з урахуванням найкращих практик та міжнародного досвіду.

ВИКЛАД ОСНОВНИХ РЕЗУЛЬТАТІВ ДОСЛІДЖЕННЯ

Міжнародні рейтинги цифрової трансформації та інноваційного розвитку є інструментом для оцінки та порівняння ступеня розвитку цифрових технологій та інновацій в різних країнах. Крім того, міжнародні рейтинги створюють конкурентне середовище, де країни змагаються за кращі результати та використовують кращі практики та інновації з інших успішних країн. Це сприяє обміну досвідом та співпраці між країнами у цифровій сфері та стимулює швидкий та ефективний розвиток цифрових технологій. Для наочного подання і подальшого аналізу досліджуваного матеріалу, була складена таблиця 1, в якій узагальнена інформація про міжнародні рейтинги [1; 2; 3; 4; 5].

World Digital Competitiveness Ranking (WDCR) — це рейтинг, що визначає рівень цифрової конкурентоспроможності країни. Оцінка здійснюється за результатами 50 показників, таких як інфраструктура, освіта, інновації та інші. У 2020 році Україна зайняла 59 місце серед 63 країн. Проте, у 2021 році Україна покращила свій результат та піднялася на 8 пунктів, досягнувши 51 місця. У дослідженні Міжнародного інституту менеджменту (MIM) виділяються два окремі рейтинги, що стосуються України. По першому — цифровому рейтингу — Україна займає 58-е місце, що свідчить про недостатній рівень розвитку цифрових технологій та інфраструктури. Разом з цим, за рейтингом кадрового потенціалу Україна показала покращення і піднялась до 42-го місця, що вказує на наявність потенціалу країни у сфері залучення кваліфікованої робочої сили [6].

Цей рейтинг у 2022 році показав, що Данія лідирує у рейтингу. Лідерство Данії значною мірою пояснюється її видатними показниками готовності до майбутнього. Країна має високі результати в бізнес-гнучкості та ІТ-інтеграції. Данія залишається однією з провідних економік світу за цифровими талантами, навчанням і освітою.

Через обмежену надійність зібраних даних Росія та Україна не включені до випуску Рейтингу у 2022 році [5].

Розглянемо профіль України щодо цифрової конкурентоспроможності (табл. 2).

Аналізуючи інформацію щодо Рейтингу цифрової конкурентоспроможності України протягом останніх п'яти років (від 2017 до 2021 року), встановлено, що загальний показник за рейтингом підвищився з 60 до 54. Це свідчить про загальне покращення цифрової конкурентоспроможності країни.

Україна також показує задовільні результати у сфері знань, де рейтинг покращився з 45 до 37 протягом останніх п'яти років. Це свідчить про покращення розвитку та використання цифрових знань в країні.

Таблиця 1. Характеристика міжнародних рейтингів цифрової трансформації та інноваційного розвитку

№ з/п	Індекс, рік	Розробник	Характеристика/мета	Субіндекси
1.	World Digital Competitiveness Ranking (WDCR), 1999 р.	Міжнародний інститут розвитку управління (IMD) у Лозанні, Швейцарія.	Надає комплексну оцінку цифрової конкурентоспроможності країн у порівнянні одна з одною та допомагає визначити сильні та слабкі сторони кожної країни в цифровій сфері.	Складається з 50 показників, які агрегуються в три субіндекси першого рівня, що характеризують: а) знання членів суспільства, їх таланти, рівень освіти, наукової підготовки тощо; б) рівень розвитку технологій; в) ступінь адаптації бізнесу, його гнучкість і рівень ІТ-інтеграції.
2.	e-Government Development Index (EGDI), 2001 Р.	Департамент економічного та соціального розвитку ООН (UNDESA)	Дозволяє порівнювати рівень розвитку електронного уряду між різними країнами та визначати їхні сильні та слабкі сторони в цій сфері	E-Government Online Service Index, Telecommunications Index, Human Capital Index
3.	E-Participation Index (EPI), 2008 р.	ООН	Оцінює рівень електронної участі громадян у процесах прийняття рішень урядом.	Electronic Information Subindex, Electronic Consultation Subindex, Electronic Decision-Making Subindex.
4.	Networked Readiness Index (NRI), 2002 р.	Всесвітній економічний форум, Світовий банк і Міжнародна школа бізнесу INSEAD	Оцінює готовність країн до використання інформаційно-комунікаційних технологій і їх вплив на суспільство та економіку.	Environment Subindex, Readiness Subindex, Usage Subindex, Impact Subindex.
5.	Global Innovation Index (GII), 2007 р.	Французька бізнес-школа INSEAD і Корнелльський університет (США) за підтримки Всесвітньої організації інтелектуальної власності (WIPO)	Оцінює інноваційний потенціал та продуктивність країн у різних сферах, включаючи цифрові технології.	Input Sub-Index, Output Sub-Index

Джерело: сформовано на основі [1; 2; 3; 4; 5].

У сфері технологій, рейтинг України покращився з 62 до 58, що також свідчить про наявність значного прогресу. Майбутня готовність України до цифрової трансформації також виявляється задовільною, оскільки рейтинг у цій категорії покращився з 61 до 58.

На підставі цих даних можна зробити наступні висновки та пропозиції. По-перше, Україні потрібно зосередитися на покращенні цифрових знань своїх громадян, забезпечуючи доступ до якісної освіти в галузі цифрових технологій. Далі, необхідно сприяти розвитку інноваційних технологій та створенню сприятливої екосистеми для цифрових стартапів та підприємств. Крім того, уряд повинен стимулювати дослідження та роз-

Таблиця 2. Рейтинг України щодо цифрової конкурентоспроможності у 2017–2021 рр.

Загальний та фактори	2017 рік	2018 рік	2019 рік	2020 рік	2021 рік
Загальна	60	58	60	58	54
Знання	45	39	40	38	37
Технології	62	61	61	59	58
Майбутня готовність	61	61	62	61	58

Джерело: [5].

робки в галузі цифрових технологій, надавати фінансову підтримку та заохочувати співпрацю між громадським сектором, приватними компаніями та академічною спільнотою. Важливо також забезпечити доступність та швидкість інтернету в усій країні.

Ці заходи сприятимуть підвищення цифрової конкурентоспроможності України, що в свою чергу сприятиме створенню інноваційного та конкурентоспроможного цифрового суспільства, що може забезпечити економічний розвиток та покращання якості життя українського населення.

NRI відображає інноваційний і технологічний потенціал країн світу, а також можливості їх розвитку у сфері високих технологій та цифрової економіки. Цей індекс, по-перше, надає інформацію про основні фактори, що впливають на розвиток мережевої економіки з метою їх обліку в державній політиці; по-друге, у довгостроковому плані така інформація сприяє залученню до мережевого простору досить великої кількості людей, організацій та спільнот з усього світу. Таким чином, NRI не лише оцінює готовність тієї чи іншої країни до участі в інформаційному світі, а й показує, що є основою відмінностей між країнами у цій сфері [8].

В цілому по індексу мережевої готовності Україна в 2021 році посіла 64 місце зі 134, поступаючись країнам ЄС. У 2022 році — 50 місце серед 131 країни світу. Індекс мережевої готовності складається з чотирьох окремих складових [6; 4], інформація про які представлено в табл. 3.

Аналізуючи наведену таблицю Індексу мережевої готовності України за 2021—2022 роки, можна зробити кілька висновків. За показником доступу до технологій та інтернет-інфраструктури, Україна показала покращення, зайнявши 62 місце у 2021 році та піднявшись до 45 місця у 2022 році. Це свідчить про покращення цифрових інфраструктур в країні щодо впровадження та інвестицій. Україна отримала достатньо високу оцінку за цим показником завдяки міжнародній пропускній здатності інтернету та передплаті на інтернет з волоконно-оптичним з'єднанням/будівельних підключень, що покращує здатність громадян бути онлайн [4].

У сфері використання технологій громадянами, бізнесом та державою, Україна також показала покращення, зайнявши 37 місце у 2022 році, що свідчить про використання циф-

рових технологій громадянами задля підвищення їх продуктивності.

З погляду регулювання та управління сферою технологій, Україна показала стабільність, займаючи 58 місце у 2021 році та 57 місце у 2022 році. Значення цього показника свідчить про достатній рівень спроможності України в правовому регулюванні та формуванні довіри до цифрових технологій.

Достатньо посилився вплив технологій на економіку та життя населення України. За цим показником країна посіла 79 місце у 2021 році та піднялася до 57 місця у 2022 році.

Загалом, можна зробити висновок, що Україна показала певне поліпшення у сфері мережевої готовності, але є простір для подальшого розвитку та покращення цифрових технологій у країні. Відтак, Україні потрібні додаткові зусилля для поліпшення якості та доступності технологій, для підвищення довіри до цих технологій, заходи для покращення використання технологій у повсякденному житті громадян та в бізнесі.

У порівнянні з попередніми роками, 10 найкращих країн за NRI-2022 змінили свої позиції щодо готовності мережі. Зокрема, Республіка Корея вперше увійшла до першої десятки. Крім того, Сполучені Штати піднялися на три місця, витіснивши Нідерланди з першої позиції, які раніше домінували в рейтингах NRI протягом багатьох років. Сінгапур також піднявся на п'ять місць і вперше з 2020 року вийшов у першу п'ятірку. Десять найкращих країн продемонстрували стійкі показники продуктивності у всіх аспектах NRI. Вони всі розташовуються серед 25 найкращих країн за кожним з чотирьох основних показників, що свідчить про комплексний підхід до забезпечення цифрової готовності. Десять найкращих країн демонструють тенденцію високодохідних економік, які інвестують у впровадження ІКТ урядами, бізнесом та громадянами. Україна є єдиною економікою з середнім рівнем доходу, яка з'являється у верхній половині рейтингу NRI, хоча країни з вищими доходами, як правило, показують кращі результати в галузі готовності мережі. Це може бути результатом попередніх інвестицій у технології та регуляторної політики, що сприяли розвитку цифрових технологій [4].

Розглянемо наступний рейтинг — Індекс розвитку електронного уряду (EGDI), який складається раз на два роки. Він відображає стан розвитку електронного уряду в країнах-членах ООН. Разом з оцінкою мо-

Таблиця 3. Індекс мережевої готовності України у 2021—2022 рр.

Показник	Що розглядається	Місце України в рейтингу (2021 рік)	Місце України в рейтингу (2022 рік)
Доступ до технологій та інтернет-інфраструктури.	Цей рівень відповідає за наявність цифрових інфраструктур, їх якість та орієнтованість на нові технології.	62	45
Використання технологій громадянами, бізнесом та державою.	Відображає використання цифрових технологій громадянами задля підвищення продуктивності, досягнення певних соціальних та комерційних цілей.	65	37
Регулювання та управління сферою технологій.	Рівень відповідає за оцінку державної спроможності правовому регулюванні та підвищенні довіри до цифрових технологій.	58	57
Вплив технологій на економіку та якість життя.	Цей рівень визначає, наскільки цифрові технології впливають на повсякденне життя громадян, їх якість життя, ведення бізнесу.	79	57

Джерело: сформовано на основі [6; 4].

делей розвитку веб-сайтів у країні, Індекс розвитку електронного уряду включає характеристики доступу, такі як інфраструктура та рівень освіти, щоб відобразити, як країна використовує інформаційні технології для сприяння доступу та залученню своїх людей. EGDІ є складеним показником трьох важливих вимірів електронного урядування, а саме: надання онлайн-послуг, телекомунікаційне підключення та кадровий потенціал [1].

Динаміка Індексу розвитку електронного уряду України та його субіндексів у 2020 році та у 2022 році представлено на рис. 1.

Варто зазначити, що Індекс розвитку електронного уряду та онлайн-послуг показали значне зростання протягом періоду з 2020 року по 2022 рік, що свідчить про покращення електронного урядування та доступності онлайн-послуг для громадян. Крім того, Індекс телекомунікацій також демонструє позитивну тенденцію, що вказує на розвиток телекомунікаційної інфраструктури та покращення якості послуг. Разом з цим, Індекс людсь-

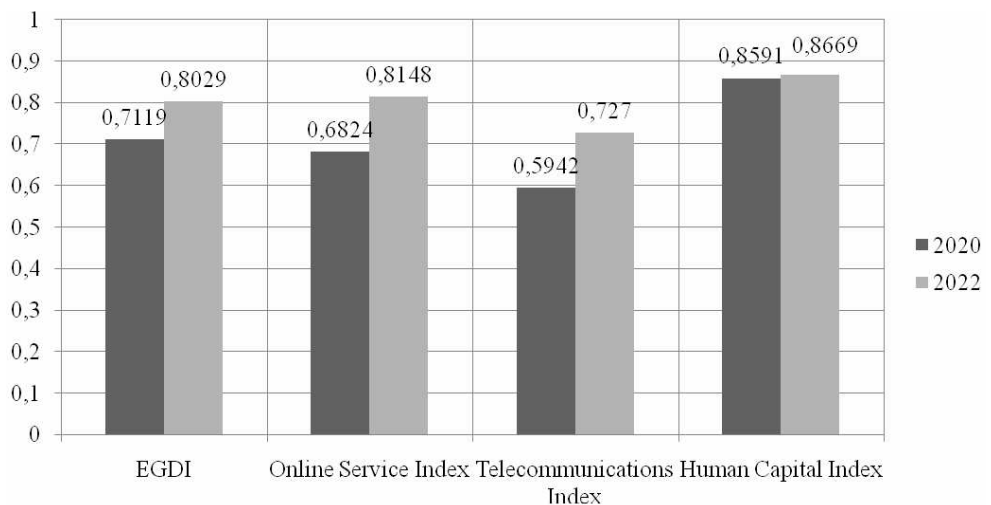

Рис. 1. Індекс розвитку електронного уряду України у 2020 році та у 2022 році

Джерело: згруповано за даними [1].

кого капіталу залишається високим і стабільним, що свідчить про продовження розвитку освіти та навичок населення в країні. Загалом, ці показники вказують на позитивний тренд у сфері електронного урядування, онлайн-послуг та телекомунікацій, а також підтверджують важливість інвестицій у розвиток людського капіталу для суцільної цифровізації країни.

Разом з цим, спостерігається недостатня розвиненість інфраструктури телекомунікацій в Україні, що обмежує доступ до швидкого та надійного інтернету для громадян та бізнесу. Крім того, неефективно реалізовані стратегії та політики щодо цифрової трансформації в урядовому секторі впливає на якість та доступність електронних послуг. Недостатня співпраця між різними секторами (урядом, бізнесом, громадянами) у впровадженні та розвитку електронного уряду ускладнює покращення Індексу телекомунікацій. Однак, існує потенціал для подальшого зростання усіх показників, особливо в телекомунікаційному секторі, для забезпечення ще більшого прогресу в цифровій сфері.

Данія є країною з найвищим значенням EGDI в світі вже третє опитування поспіль і вона є однією з восьми країн Європи і однією з шести країн Європейського Союзу, що належать до найвищого (VH) рейтингового класу. Дані опитування 2022 року показують, що всі 15 країн у рейтинговому класі VH мають національну стратегію розвитку, яка включає цілі сталого розвитку. Ці країни мають національну політику або стратегію, спрямовану на забезпечення цифрової інклюзії та відсутності цифрової нерівності. Уряди публікують інформацію про включення голосів громадян у процес прийняття політичних рішень, впроваджують специфічні заходи електронної участі для вразливих груп. Країни у найвищому рейтинговому класі посилюють своїх громадян шляхом інвестицій у підвищення цифрової грамотності та компетентності або спонукають активізацію інклюзивних практик, встановлюючи стандарти того, як уряд та партнери з громадського, приватного та волонтерського секторів повинні максимізувати доступність до цифрових послуг [1].

В дослідженні [1] визначається також EPI, який розширює межі досліджень, зосереджуючи увагу на використанні онлайн послуг, для полегшення надання громадянам інформації, взаємодію із зацікавленими сторонами та участь в процесі прийняття рішень. Інформація за цим рейтингом представлено рис. 2.

Можна зробити висновок, що загалом Індекс електронної участі знизився у 2022 році в порівнянні з 2020 на 0, 2927. При цьому, відбулося зниження показників електронної консультації та електронної інформації. А окрема інформація про прийняття електронних рішень в 2022 році відсутня. Однією з причин зниження Індексу електронної участі є нестабільна робота інформаційних систем. Також до причин можна віднести недостатньо високий рівень відповідного навчання та

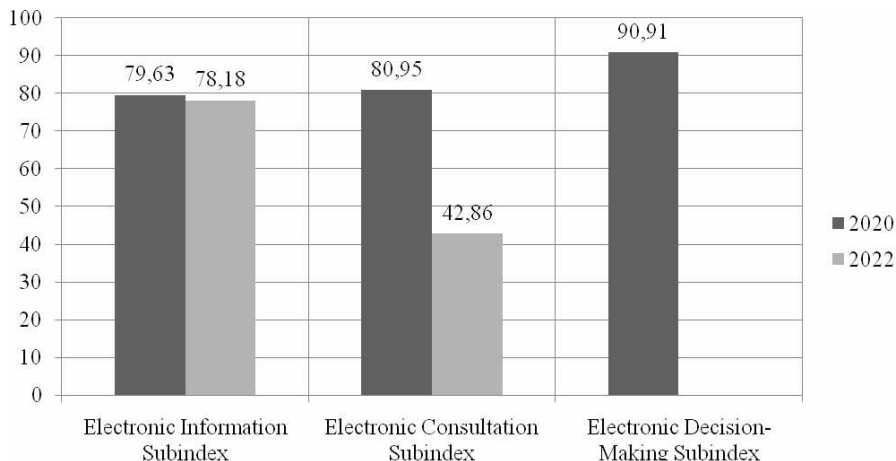

Рис. 2. Індекс електронної участі України у 2020 році та у 2022 році

Джерело: згруповано за даними [1].

підтримки користування відповідними е-сервісам населенням.

Враховуючи вищевказане, в Україні спостерігається поступове розширення державного регулювання в онлайн просторі з метою поліпшення доступу до електронних послуг. Додатковим доказом цього є підвищений інтерес громадян до електронних послуг, що відображається у розглянутому раніше Індексі розвитку електронного уряду. Незважаючи на складний соціально-політичний контекст останніх трьох років, який включає пандемію COVID-19, карантинні обмеження та війну, е-уряд продовжує свій розвиток.

Індекс глобальної інноваційності (GII) ранжує світові економіки залежно від їхнього потенціалу в інноваціях. Складаючись з близько 80 показників, розподілених на інвестування в інновації та їх впровадження, GII має на меті охопити багатомірні аспекти інновацій [3]. На рис. 3 представлено місце України в рейтингу за останні три роки.

В 2022 році Україна досягла кращих результатів в сфері інноваційних продуктів, послуг та технологій порівняно з показниками інноваційних інвестицій. Це вказує на те, що в країні наявна значна кількість інноваційних ідей та розробок, які вже приносять результати, хоча інвестиційний рівень залишається меншим. Це також свідчить про потенціал для подальшого розвитку та залучення більшого обсягу інвестицій з метою посилення інноваційної активності в країні. Результати вказують на ефективність та продуктивність інноваційних процесів в країні, де вдається досягати значних позитивних результатів від вкладених ресурсів та зусиль. За інноваційними ресурсами Україна у 2022 році посідає 75 місце, що вище ніж у 2021 році, але менше від результатів 2020 року. У порівнянні з попередніми роками місце України у Глобальному інноваційному індексі у 2022 році нижче на 9 позицій.

В аналізі інформації GII 2022 (Україна) [3] визначено сильні та слабкі сторони держави. Відтак, серед сильних сторін можна відзначити: високий ранг за індикатором "Працевлаштовані жінки з вищою освітою" (2 місце), що свідчить про успішність жінок з вищою освітою на ринку праці; лідерство за індикатором "Корисні моделі за походженням" (1 місце), що свідчить про знач-

ну кількість створених корисних моделей, сприяючих інноваціям і розвитку; добрі результати за індикаторами "Витрати на ПЗ" (9 місце) і "Експорт послуг ІКТ" (7 місце), вказують на високий рівень інвестицій у програмне забезпечення та успішність експорту послуг у сфері інформаційних технологій.

Проте, Україна також має свої слабкі сторони, серед яких: низький ранг за індикаторами "Політична та оперативна стабільність" (121 місце) і "Валове нагромадження" (125 місце), вказують на проблеми в сфері політичної стабільності та економічного розвитку; низькі показники за індикаторами "Позики мікрофінансових організацій" (53 місце) і "Ринкова капіталізація" (78 місце), що свідчать про обмежений доступ до фінансових ресурсів для малого бізнесу та потребу у покращенні ринкової капіталізації.

Загалом, хоча Україна має свої сильні сторони в інноваційній сфері, є необхідність в подальшому розвитку і покращенні політичної стабільності, економічного розвитку, доступу до фінансових ресурсів та ринкової капіталізації для стимулювання інноваційного потенціалу країни.

США все ще займають лідируючу позицію за кількістю індикаторів інноваційності GII, для яких вони мають найвищі показники у світі, посідаючи перше місце у 15 з 81 використаних індикаторів, що на два більше, ніж у 2021 році. Вони є лідером у світі за такими показниками, як: участь глобальних корпоративних інвесторів в дослідження та розробках, активність інвесторів венчурного капіталу, якість університетів, якість та вплив наукових публікацій (H-індекс), кількість патентів, витрати на комп'ютерне програмне забезпечення та значення інтенсивності корпоративних нематеріальних активів. Сінгапур йде за США на другому місці в світі і має перше місце за 11 індикаторами, що на один більше, ніж у 2021 році, включаючи лідерство у таких показниках, як ефективність уряду, доступ до ІКТ, інвестування венчурного капіталу, виробництво високотехнологічних товарів. Китай, Гонконг (Китай) та Ізраїль спільно посідають третю позицію, маючи найвищі показники торговельних марок, імпорту високотехнологічних товарів та витрат на дослідження та розробки відповідно [3].

Узагальнюючи проведене дослідження, встановлено, що провідні країни світу по впровадженню і використанню цифровізації та інноваційного розвитку є лідерами з декількох причин, основні з яких такі:

1. Потужна економіка — країни з розвинутою економікою можуть дозволити собі великі інвестиції у цифрову сферу і розвиток нових цифрових технологій; такі країни створюють власні розробки цифрових технологій, якими добре користуються у внутрішніх процесах і активно просувають для користування іншими країнами;

2. Інвестиції — уряди цих країн вкладають великі кошти в розвиток технологій, досліджень та інновацій;

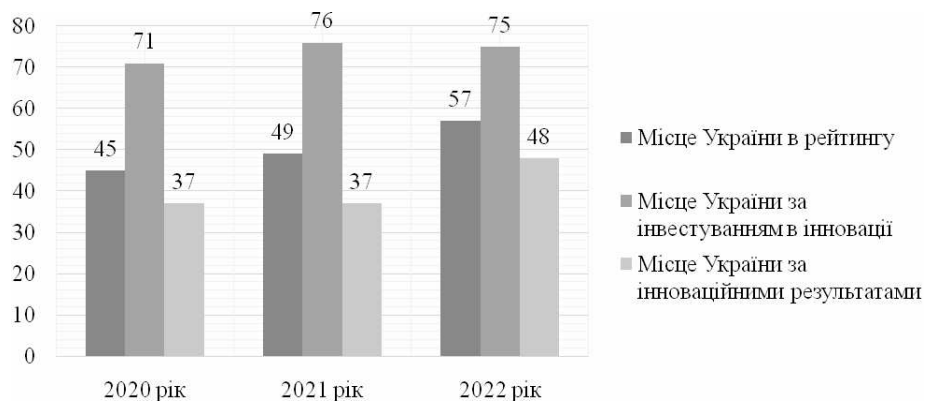

Рис. 3. Місце України в рейтингу Глобального інноваційного індексу

Джерело: згруповано за даними [3].

стимулюють попит на стартапи та підтримку з боку бізнесу і суспільства молодих компаній, що в своє чергу сприяє цифровізації;

3. Інфраструктура — мають високорозвинену інфраструктуру, яка дає можливість швидкого та стабільного інтернет-з'єднання, мережеві технології та обчислювальні системи;

4. Ефективність уряду — допомагає встановити регулятивну, контролюючу усі процеси цифровізації рамку та сприяє розвитку ІКТ. Такі країни використовують ІКТ для покращення ефективності своїх державних структур та надання послуг;

5. Кадри — у цих країнах працюють висококваліфіковані працівники, які мають потрібні навички для роботи з технологіями, а також значна кількість людей має легкий доступ до освіти та активно підтримують розвиток інновацій.

Для прискорення цифрової трансформації та інноваційного розвитку України, необхідно впровадити наступні заходи, враховуючи досвід країн, які є лідерами в цій сфері. По-перше, необхідно залучати великі інвестиції в цифрову сферу та розвиток нових технологій, сприяти створенню власних цифрових розробок і їх активному використанню. По-друге, важливо збільшити державні інвестиції в технологічний розвиток, дослідження та інновації, а також стимулювати розвиток стартапів та молодих компаній. По-третє, слід забезпечити високорозвинену інфраструктуру, зокрема швидкий та стабільний інтернет, що сприятиме ефективній роботі в мережі та розвитку мережевих технологій. По-четверте, необхідно створити ефективну нормативно-правову базу для цифровізації та контролювати строки реалізації планів та програм. Нарешті, важливо розвивати кадровий потенціал, забезпечуючи доступ до навчання цифровій грамотності, а також підтримувати активну участь громадян у процесі інноваційного розвитку.

ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ДАНОМУ НАПРЯМІ

Аналізуючи вище зазначені рейтинги і місце України в них, можемо дійти висновку, що в Україні створені достатні передумови для побудови інформаційного суспільства, беручи до уваги три останні не прості для сус-

пільства і уряду роки. Індикатори, які використовуються для вимірювання інновацій та цифрової трансформації, покращилися, що підтверджує це. Про зусилля України у сфері цифрової трансформації свідчать покращення її рейтингу за міжнародними оцінками.

Для розвитку цифрової індустрії, розвитку інноваційної екосистеми та допомоги стартапам необхідно створити чіткий план дій із визначенням пріоритетів і конкретних кроків.

Високе значення Індексу людського капіталу також свідчить про наявність кваліфікованої робочої сили, готової використовувати цифрові інновації та технології.

Для подальшої цифрової трансформації потрібно підвищити якість та доступність онлайн-сервісів, що потребує покращення телекомунікаційної інфраструктури. Одним із головних пріоритетів є отримання високошвидкісного доступу до інтернету в усій країні.

Важливо також забезпечити підтримку малого та середнього бізнесу в їх цифровій трансформації та заохочувати співпрацю між державними, приватними та академічними спільнотами. Усі рівні влади, промисловість і широка громадськість повинні працювати разом, щоб усунути перешкоди на шляху цифрової трансформації. Відповідні органи мають розробити національну програму з відкритим доступом для широкої громадськості для дослідження та впровадження цифровізації економіки та суспільства.

Крім того, зростає потреба в залученні іноземних партнерів та інвесторів, заохочення обміну передовими технологіями та дослідження досвіду країн, які досягли успішної цифрової трансформації. Залучення до міжнародного співробітництва та участь в ініціативах ЄС може допомогти отримати фінансування та спеціалізовану підтримку.

Однією з головних рекомендацій є проведення постійних ініціатив щодо покращення цифрової інфраструктури, забезпечення високошвидкісного доступу до інтернету та розвитку цифрових технологій у сільській місцевості. План підготовки кваліфікованого персоналу з цифровими навичками має також сприяти зміцненню співпраці між державним і приватним секторами, а також між навчальними закладами. Підвищення кваліфікації робочої сили та сприяння інноваціям залежить від інвестицій в освіту та навчання цифровій грамотності.

Україна має потенціал лідирувати в цифрових інноваціях і трансформації, але для цього потрібно продовжувати реформи, заохочувати інвестиції у цифрові технології та надалі здійснювати підготовку та підтримку населення до використання цифрових інструментів. Ці висновки, які ґрунтуються на аналізі міжнародних рейтингів, підтверджують необхідність подальшої цифровізації та інноваційного розвитку в Україні, щоб гарантувати довгострокове економічне зростання та покращення якості життя населення.

Подальше дослідження буде спрямоване на створення чіткого плану дій для розвитку цифрової індустрії та інноваційної екосистеми.

Література:

1. e-Government Development Index URL: <https://publicadministration.un.org/egovkb/en-us/About/Overview/-E-Government-Development-Index>

2. E-Participation Index URL: <https://www.givingwhatwecan.org/blog/pages/1>

3. Global Innovation Index: Analysis. URL: <https://www.globalinnovationindex.org/analysis-economy>

4. Network Readiness Index — Benchmarking the Future of the Network Economy. Network Readiness Index — Benchmarking the Future of the Network Economy. URL: <https://networkreadinessindex.org>

5. World Digital Competitiveness Ranking — IMD business school for management and leadership courses. URL: <https://www.imd.org/centers/wcc/world-competitiveness-center/rankings/world-digital-competitiveness-ranking/>

6. Україна у рейтингу інноваційного потенціалу країн світу. Кіровоградська ТПП. URL: <https://www.chamber.kr.ua/anonsy/100-ekonomichni-novini/2099-ukraina-u-reitynhu-innovatsiinoho-potentsialu-krain-svitu.html>

7. Укрінформ — актуальні новини України та світу. Укрінформ — актуальні новини України та світу. URL: <https://www.ukrinform.ua>

8. Манцуров І.Г., Храпунова Я.В., Омельченко В.П., Барвінок А.С. Методологія статистичного оцінювання стану і динаміки цифрової трансформації України. Економіка України. 2022. № 3. С. 39—56. URL: <https://doi.org/10.15407/economyukr.2022.03.039>

References:

1. UNeGovKB (2023), "e-Government Development Index", available at: <https://publicadministration.un.org/egovkb/en-us/About/Overview/-E-Government-Development-Index> (Accessed 15 May 2023).

2. Giving What We Can (2023), "E-Participation Index", available at: <https://www.givingwhatwecan.org/blog/pages/1> (Accessed 15 May 2023).

3. Global Innovation Index: Analysis (2023), available at: <https://www.globalinnovationindex.org/analysis-economy> (Accessed 15 May 2023).

4. Network Readiness Index (2023), "Benchmarking the Future of the Network Economy", available at: <https://networkreadinessindex.org> (Accessed 15 May 2023).

5. IMD business school for management and leadership courses (2023), "World Digital Competitiveness Ranking", available at: <https://www.imd.org/centers/wcc/world-competitiveness-center/rankings/world-digital-competitiveness-ranking/> (Accessed 15 May 2023).

6. Kirovohrad Regional Chamber of Commerce and Industry (2021), "Ukraine in the rating of innovative potential of the countries of the world", available at: <https://www.chamber.kr.ua/anonsy/100-ekonomichni-novini/2099-ukraina-u-reitynhu-innovatsiinoho-potentsialu-krain-svitu.html> (Accessed 15 May 2023).

7. Ukrinform (2023), available at: <https://www.ukrinform.ua> (Accessed 15 May 2023).

8. Mantsurov, I.H. Khrapunova, Ya.V. Omel'chenko, V.P. and Barvinok, A.S. (2022), "Methodology of statistical assessment of the digital transformation of Ukraine state and dynamics", available at: *Ekonomika Ukrainy*, vol. 3, pp. 39—56. <https://doi.org/10.15407/economyukr.2022.03.039>

Стаття надійшла до редакції 20.05.2023 р.

М. О. Притула,
аспірант кафедри управління охороною здоров'я та публічного адміністрування,
Національний університет охорони здоров'я України імені П.А. Шупика
ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0009-31312625>

DOI: 10.32702/2306-6814.2023.12.163

КОМПАРАТИВНИЙ АНАЛІЗ СВІТОВОГО ДОСВІДУ ФУНКЦІОНУВАННЯ СИСТЕМИ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я

М. Prytula,
Postgraduate student of the Department of Healthcare Management
and Public Administration, Shupyk National Healthcare University of Ukraine Kyiv, Ukraine

COMPARATIVE ANALYSIS OF THE WORLD EXPERIENCE OF THE FUNCTIONING OF THE HEALTH CARE SYSTEM

Система охорони здоров'я всіх без виключення країн протягом останніх років стикаються з безпрецедентними проблемами, включаючи хронічну нестачу персоналу та зростання незадоволених потреб у сфері охорони здоров'я. Пандемія корона вірусної інфекції COVID-19 загострила ці проблеми по всьому світу. Враховуючи той факт, що від того яким чином країна розбудовує свою систему охорони здоров'я напряду залежить її стійкість та здатність успішно функціонувати в умовах посиленого попиту (як очікуваного так і неочікуваного) виникає посилена необхідність визначення передумов, які зумовлюють її стійкість та ефективність. У статті розглянуто сутність системи охорони здоров'я. Встановлено проблеми та загрози, з якими вона стикнулася протягом останніх років. Визначено чотири моделі на основі яких відбувається фінансування медичної сфери: модель Бісмарка, Беверіджа, модель національного медичного страхування та система прямих платежів (модель "з власної кишені"). Проведено деталізацію їх особливостей і встановлено, що поширеною є практика використання принципів з декількох моделей одночасно. Для оцінки ефективності систем охорони здоров'я проведено аналіз рейтингу країн згідно з оцінкою Індексу охорони здоров'я та Експоненціальним індексом охорони здоров'я за 2021—2023 роки. Проаналізовано вплив пандемії COVID-19 на зміну рейтингових позицій країн. Графічно відображено розподіл країн за рівнем довіри до сфери охорони здоров'я у 2022 році. Досліджено тенденції зміни Індексу процвітання Legatum у розрізі медичної складової за 2020—2022 роки, визначено динаміку зміни рейтингу країн. Встановлено, що до країн з найкращою системою охорони здоров'я відносяться Таїланд, Тайвань, Південна Корея, Австралія, Японія, Швейцарія, Іспанія та Нідерланди. Деталізовано особливості функціонування систем охорони здоров'я Таїланду, Японії, Австралії, Тайваню, Франції та Іспанії крізь призму визначення вартості медичних послуг та ступеня охоплення країн медичною інфраструктурою. Визначено спільну рису досліджених систем, запропоновано принципи її впровадження у практику діяльності медичних систем у інших країнах.

The healthcare system of all countries, without exception, has been facing unprecedented challenges in recent years, including chronic staff shortages and growing unmet healthcare needs. The pandemic of the corona virus infection COVID-19 has exacerbated these problems around the world. Taking into account the fact that the way a country builds its health care system directly depends on its stability and ability to function successfully in conditions of increased demand (both expected and unexpected), there is an increased need to determine the prerequisites that determine its stability and effectiveness. The article examines the essence of the health care system. The problems and threats it has faced in recent years have been identified. Four models have been identified on the basis of which the medical sector is financed: the Bismarck, Beveridge model, the national health insurance model and the direct payment system ("out-of-pocket" model). Their features were detailed and it was established that the practice of using principles from several models at the same time is widespread. To assess the effectiveness of health care systems, an analysis of the rating of countries was conducted according to the Health Care Index and the Exponential Health Care Index for 2021–2023. The impact of the COVID-19 pandemic on the change in the rating positions of countries was analyzed. The distribution of countries by the level of trust in the field of health care in 2022 is graphically displayed. The trends of changes in the Legatum Prosperity Index in terms of the medical component for 2020–2022 have been studied, and the dynamics of changes in the ranking of countries have been determined. It has been established that the countries with the best health care system include Thailand, Taiwan, South Korea, Australia, Japan, Switzerland, Spain and the Netherlands. The peculiarities of the functioning of the health care systems of Thailand, Japan, Australia, Taiwan, France and Spain are detailed through the prism of determining the cost of medical services and the degree of coverage of the countries by medical infrastructure. A common feature of the investigated systems was determined, and the principles of its introduction into the practice of medical systems in other countries were proposed.

Ключові слова: система охорони здоров'я, рейтинг, Індекс охорони здоров'я, довіра пацієнтів, Індекс процвітання Legatum, медичне страхування

Key words: healthcare system, rating, Healthcare Index, patient trust, Legatum Prosperity Index, health insurance.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Охорона здоров'я є невід'ємною частиною добробуту країни. Більшість розвинутих країн з високим рівнем доходу забезпечують або вимагають загально-го охоплення медичним обслуговуванням для свого населення. Зазвичай це означає, що щонайменше 99 відсотків населення мають медичне страхування. Більше того, деякі країни надають його безкоштовно в якості обслуговування без доплати, як-от Національна служба охорони здоров'я у Великобританії. Однак, як правило, розподіл витрат є частиною покриття, для запобігання непотрібному лікуванню та надмірному використанню медичних послуг. Незважаючи на це, витрати на охорону здоров'я з власної кишені зазвичай обмежені, наприклад, 385 євро (429 доларів США) на рік у Нідерландах. Це набагато менше, ніж середня франшиза для спонсорованого роботодавцем єдиного плану покриття в США, яка становила 1670 доларів США станом на 2021 рік. Це те, що середньостатистична людина повинна витратити за рік, перш ніж почне діяти страхування, і це додатково до вискового внеску, який їх громадяни сплачують за своє медичне страхування [1]. Не дивно, що громадськість США вважає, що найбільшою проблемою, з якою стикається система охорони здоров'я в США, є вартість доступу до лікування.

У той же час, діючі системи охорони здоров'я при адекватній вартості обслуговування мають відповідати на конкуруючі виклики, з якими вони стикаються. Тиск глобалізації, старіння населення, зростаючі вимоги пацієнтів і зростання вартості досліджень і лікування змушують більш критично ставитись до того, яким чином функціонує система охорони здоров'я для того, щоб ефективно вносити зміни адекватно вимогам зовнішнього середовища. Події останніх років, пов'язані із поширенням корона вірусної інфекції COVID-19, показали наскільки важливим є забезпечення повноцінного функціонування сфери охорони здоров'я за будь-яких умов. Відтак, актуальності набуває необхідність порівняння діючих систем охорони здоров'я у світі для визначення найбільш ефективних та стабільних з них. Це у свою чергу дозволить використати принципи їх побудови для реформування галузі охорони здоров'я у країнах, де вона є менш ефективною.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ ТА ПУБЛІКАЦІЙ

Враховуючи значення галузі охорони здоров'я у забезпеченні добробуту у світі, питання оцінки її ефективності в розрізі окремих країн та їх співставлень проводилась багатьма науковцями. Зокрема, найбільш ваго-

мий вклад у розкриття зазначеної тематики здійснили: Подольський Є., Решота Н., Морозовська Н., Шлапко Т., Жолобай А., Козачук А., Гермаковська О., Поліщук В., Драганчук В., Костел А, Vinker S., Lahad A., Sondergaard J., Greener I. та багато інших. Проте, не применшуючи вклад зазначених авторів, вважаємо що останні події у сфері охорони здоров'я, які охопили весь світ, дозволили по новому оцінити ефективність різних систем охорони здоров'я.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

З урахуванням вищенаведеного, метою наукового дослідження виступає проведення порівняльного аналізу систем охорони здоров'я у різних країнах крізь призму оцінки їх ефективності.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Згідно із визначенням Всесвітньої організації охорони здоров'я (ВООЗ), система охорони здоров'я — це сукупність усіх організацій, людей та дій, основним завданням яких є сприяння, відновлення чи підтримка здоров'я. Загалом всі системи охорони здоров'я побудовані на основі однієї із чотирьох моделей фінансування: модель Беверідж, модель Бісмарка, модель національного медичного страхування та модель "з власної кишені" (система прямих платежів) [2]. Варто зазначити, що ці назви носять більш теоретичних характер, так як кожна країна розбудовує свою систему охорони здоров'я, яка є єдиною для всіх громадян і об'єднує характеристики різних моделей. Для розуміння загальних принципів побудови систем охорони здоров'я, розглянемо детальніше зазначені моделі.

Модель Беверіджа передбачає централізацію медичної системи через створення національної служби охорони здоров'я. Уряд є єдиним платником, який підтримує низький рівень цін [3]. Конкуренція на ринку практично повністю відсутня. Охорона здоров'я є безкоштовною, а фінансування отримується із сплаченого податку на прибуток. Найбільш яскравим прикладом застосування цієї системи є Велика Британія. Окрім того, по цьому принципу розбудована система охорони здоров'я України на чолі х Національною службою здоров'я.

Модель Бісмарка є моделлю соціального медичного страхування. За нею відбувається медичне страхування роботодавцями та службовцями. У рамках цієї моделі працевлаштовані мають доступ до лікарняних фондів, які утворюються на основі посвідчень про оплату праці. Існують також приватні страхові поліси, які охоплюють кожного працевлаштованого незалежно від попередніх умов. Медичні працівники працюють як правило у приватних закладах, хоча номінально фонди соціального медичного страхування вважаються державними. У деяких країнах поширена практика єдиного страховика (Франція, Корея), у інших — може існувати декілька конкуруючих страховиків (Німеччина, Чехія) або ж декілька страховиків, які не конкурують між собою (досвід Японії) [2]. Незалежно від кількості страховиків урядом посилено контролюється рівень цін, у той час як страховики практично не отримують прибутку. Зазначені заходи дозволяють уряду проводити та-

кий же контроль за ціною політикою на медичні послуги, який проводиться при використанні моделі Беверіджа.

Національна модель медичного страхування з одноплатником включає в себе як риси моделі Бісмарка, так і деякі елементи моделі Беверіджа. Як і в другій моделі (Беверідж) уряд є монопольним платником медичних процедур, і як і в моделі Бісмарка постачальники медичних послуг є приватними. Універсальне страхування не є прибутковим і передбачає надання допомоги всі громадянам, котрі мають скарги на здоров'я [3].

Протягом останнього часу відстежується тенденція по розмиванню чітких розбіжностей між вказаними моделями, так як багато країн починають застосовувати їх змішані характеристики. Це призводить до того, що політика в медичній галузі, зокрема в таких країнах як Німеччина та Угорщина перетворюється на змішану. У той же час баланс між державним та приватним страхуванням дозволяє медичним закладам зберігати незалежність, а також зменшувати рівень ускладнень під час укладення страхових полісів. Фінансові бар'єри для лікування зазвичай низькі, а самі пацієнти як правило можуть обирати для себе медичних працівників. Проте, існує вагомий недолік, характерний для цієї системи, який втілюється у довгі черги на очікування лікування. Така черга не обмежується лише плановими хірургічними операціями чи процедурами, які носять невідкладний характер. Черги навіть поширені у таких сферах як нейрохірургія.

Фінансування охорони здоров'я згідно моделі з прямими платежами характеризується більшою орієнтацією на ринок. Суть її полягає в тому, що у тих районах, де недостатньо ресурсів для створення масової медичної допомоги пацієнти змушені платити за медичні послуги самостійно. Відтак, без достатньої кількості фінансів найбільш вразливі прошарки населення не мають змогу отримати медичну допомогу. Найбільш поширеною ця модель є у сільських районах Індії, Китаю, Африки та Південної Америки [2]. Проте, по факту, така модель є поширеною у більшості країн світу, оскільки лише найбагатші країни можуть собі дозволити побудувати надійну систему охорони здоров'я.

Для відстеження тенденцій щодо змін, які відбуваються у системах охорони здоров'я у світі та оцінки зростання чи зменшення їх ефективності щороку різноманітні експертні компанії складають рейтинги. Зазвичай критеріями для оцінювання виступають: доступ до охорони здоров'я, процес лікування, адміністративна ефективність, справедливість, результати від лікування, якість медичних послуг, оснащеність медичних установ, тощо. Цікаво, що лідери рейтингів постійно змінюються. Відтак, пропонуємо дослідити рейтингові оцінки різних систем охорони здоров'я за останні роки та визначити причини їх зміни.

Пропонуємо розпочати із формування рейтингу країн згідно з оцінкою Індексу охорони здоров'я. Цей Індекс щорічно складається сервісом Numbeo. Проте, перш ніж перейти до показників вважаємо за необхідне роз'яснити, що Індекс охорони здоров'я (Health Care Index) це оцінка, яка розраховує загальну якість системи охорони здоров'я в країні крізь призму оцінки таких факторів як медичні працівники, обладнання, персонал,

Таблиця 1. Рейтинг країн за Індексом охорони здоров'я і Експоненціальним індексом охорони здоров'я за 2021–2023 роки

Назва країни	Health Care Index			Health Care Exp Index		
	2021	2022	2023	2021	2022	2023
Тайвань	86,4	86,4	85,9	158,9	159,0	157,8
Південна Корея	82,3	82,7	83,0	150,7	151,4	152,0
Японія	80,7	80,5	80,3	147,3	146,9	146,4
Данія	80,0	80,1	79,2	147,3	147,6	145,8
Франція	81,0	80,2	79,4	148,6	146,9	145,3
Іспанія	78,8	78,4	77,9	145,1	144,2	143,3
Таїланд	78,1	77,6	77,9	142,4	141,5	142,0
Австралія	77,7	78,1	77,2	141,6	142,5	140,7
Нідерланди	75,8	75,6	77,1	138,2	137,8	140,7
Фінляндія	76,4	76,3	77,1	139,2	139,0	140,6
Норвегія	75,5	76,8	76,7	137,9	140,6	140,3
Швейцарія	74,5	74,8	74,5	139,4	139,9	139,3
Чехія	75,4	75,3	75,5	138,4	138,4	138,6
Австрія	78,4	76,7	75,3	143,5	139,9	136,9
Бельгія	75,2	75,5	75,2	136,6	137,1	136,4

Джерело: розроблено авторами на основі [4].

лікарі та витрати. Окрім того він передбачає оцінку інфраструктури охорони здоров'я, послуг і ресурсів, доступних у певному місці. Нероздільно із Індексом охорони здоров'я розраховується і Health Care Exp Index, який призначений для відображення якості системи охорони здоров'я шляхом більшого підкреслення позитивних аспектів через експоненціальне збільшення. Кожній державі надається від 1 до 100 балів. При цьому чим вище підсумкова оцінка, тим краще система охорони здоров'я країни. Наочне відображення рейтингу отримуємо із таблиці 1.

Аналізуючи таблицю, можемо побачити, що протягом періоду дослідження практично для всіх країн Індекс охорони здоров'я мав тенденцію до зниження. У топ-10 країн із найкращою медициною входять Тайвань, Південна Корея, Японія, Данія, Франція, Іспанія, Нідерланди, Таїланд, Фінляндія та Австралія. Варто зазначити, що до 2021 року у п'ятнадцяту входила і Велика Британія, проте у 2022 році вона втратила свої позиції, поступившись Швейцарії. У 2021 році Франція займала 3

місце у рейтингу, проте вже у 2023 опустилась на 5. Перша трійка залишалась практично не змінною, лише у 2022 році Японія вийшла на 3 місце рейтингу, випередивши Францію. Значно втратила позиції в рейтингу Австрія, яка перемістилась із 7 сходинки на 14. По всіх інших країнах коливання відбувалось в межах однієї-двох позицій рейтингу. Таким чином, можемо побачити підтвердження вкрай негативного впливу пандемії корона вірусної інфекції COVID-19 на загальну ефективність системи охорони здоров'я у світі.

Наступним кроком пропонуємо оцінити розподіл країн за рівнем довіри до сфери охорони здоров'я. Аналіз проведемо на основі даних, опублікованих на аналітичному порталі Statista (рис. 1).

З наведеного рисунку можемо побачити, що лідери рейтингу країн за рівнем довіри населення до охорони здоров'я значно відрізняються від лідерів за рівнем Індeksu охорони здоров'я. Зокрема у топ-15 країн залишились лише Таїланд, Австралія, Нідерланди та Іспанія. Перші позиції рейтингу зайняв Китай та Об'єднані

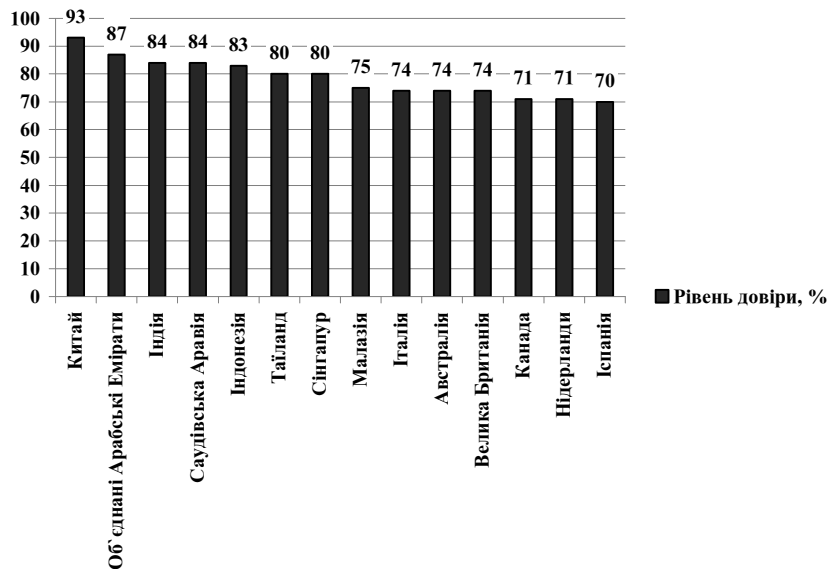

Рис. 1. Рейтинг країн за рівнем довіри до охорони здоров'я у 2022 році

Джерело: розроблено авторами на основі [5].

Таблиця 2. Рейтинг країн за рівнем Індексу процвітання Legatum (LPI)

Країна	2020	2021	2022	Зміна 2020/2022
Сінгапур	1	2	1	-
Японія	2	1	1	+1
Південна Корея	3	3	3	-
Тайвань	4	4	4	-
Китай	5	7	5	-
Ізраїль	9	5	6	+3
Норвегія	6	6	7	-1
Ісландія	7	9	8	-1
Швеція	10	11	9	+1
Швейцарія	8	13	10	-2
Нідерланди	12	8	11	-1
Люксембург	11	12	12	-1
Німеччина	17	16	13	+4
Гонконг	16	15	14	+2
Фінляндія	13	10	15	-2

Джерело: розроблено авторами на основі [6].

Арабські Емірати. Окрім того, досить високий рівень довіри до медицини в Індії та Саудівській Аравії — 84%, а також у Індонезії та Сінгапурі — 80%.

Окрім того для повноцінного визначення країн з найкращою системою охорони здоров'я, пропонуємо розглянути динаміку зміни Індексу процвітання Legatum (Legatum Prosperity Index (LPI)). Цей індекс виступає оцінкою світового багатства та благополуччя. Розрахунок проводиться аналітичним центром Legatum Institute починаючи з 2008 року. Рейтинг базується на основі складної методології обрахунку різних показників, ми ж для цієї дослідження розглянемо значенні LPI в розрізі сфери охорони здоров'я (табл. 2).

Лідуючі позиції рейтингу за LPI займає Сінгапур. Лише у 2021 році він поступився першістю Японії, проте вже у 2022 повернув собі першу позицію. Найбільше зміцнення позиції за рівнем LPI відстежуємо для Німеччини та Ізраїлю, які покращили свій рейтинг на 4 і 3 пункти відповідно. На 2 пункти погіршились позиції Фінляндії та Швейцарії. Норвегія, Ісландія та Люксембург опустились на одну позначку в рейтингу.

У той же час можемо побачити, що у 2021 році рейтинг таких країн як Китай, Ісландія, Швеція, Швейцарія, Люксембург, погіршувався, проте у 2022 році тенденції знову повернулись до зміцнення позицій.

Проводячи перехресний аналіз наведених статистичних даних, можемо сформулювати перелік країн з найкращою системою охорони здоров'я, а саме: Таїланд, Тайвань, Південна Корея, Австралія, Японія, Швейцарія, Іспанія та Нідерланди. Дослідимо практику функціонування системи охорони здоров'я у деяких із них.

Пропонуємо розпочати із Таїланду, який виступає центром медичного туризму в Азійському регіоні. Приватні клініки у цій країні забезпечені новітнім обладнанням, а більшість медичних працівників володіють англійською мовою. При необхідності існує широка мережа перекладачів, яких без проблем можна долучити до процесу спілкування, так як у державних установах охорони здоров'я з пацієнтами спілкуються виключно державною мовою. Практика виклику лікарів до дому не є поширеною, тому пацієнти самостійно звертаються за допомогою в медичний заклад, після чого при необхідності можуть бути госпіталізовані. У складі бригади швидкої до-

помоги працюють виключно фельдшери, адже основним завданням невідкладної допомоги є доставка хворого до приміщення лікарні, де він зможе отримати кваліфіковану допомогу [7]. При цьому виклик швидкої допомоги є платним, не залежно від резиденства пацієнта.

Досить цікавим є досвід функціонування медичних закладів Австралії, де встановлюється уніфікована тарифна плата на всі види медичних послуг. При цьому на безкоштовній основі в державних лікарнях Австралії можуть проходити лікування як громадяни, так і жителі, які мають вид на проживання. Всі витрати на лікування покриваються через державне медичне страхування під назвою Medicare. У обов'язковому порядку всі громадяни та податкові резиденти Австралії сплачують податкові платежі на медичне обслуговування в розмірі 2% оподаткованого доходу за місяць [8]. При цьому мало захищені верстви населення такі як пенсіонери, студенти, малозабезпечені від сплати податку звільняються. Всі без виключення заклади охорони здоров'я працюють за уніфікованими тарифами, встановленими урядом. За рахунок медичної страховки можна покрити всі витрати, окрім стоматологічного та фізіотерапевтичного лікування.

У країні Тайвань вважається одна з найкращих у світі систем охорони здоров'я. Технологічне обладнання як державних так і приватних лікарень не поступається рівнем європейській медицині. Переважна більшість закладів охорони здоров'я мають акредитацію згідно з стандартами JCI. В рамках цього стандарту раз на три роки відбувається оцінка рівня професійної підготовки медичних працівників, інфраструктури лікарні в розрізі технологічної та структурної складової. Після закінчення трьох річного терміну перевірку проводять повторно. Медичні працівники Тайваню проходять навчання у вищих навчальних закладах Китаю, Західної Європи та Сполучених Штатів. Окрім того, деякі медичні заклади надають послуги нестандартної медицини [9]. Всі резиденти володіють медичною страховкою, яка покриває практично всі витрати на лікування в державних установах охорони здоров'я. Рахунки за відвідування лікарів та за інші супутні послуги відправляють напряму в Управління охорони здоров'я.

Японія входить у трійку країн із найкращою системою охорони здоров'я. Завдяки ефективній медичній системі середня тривалість життя в країні становить близько 85 років. Більшість лікарень володіють надсучасним обладнанням. Згідно дослідження Організації економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР) Японія займає перше місце по кількості апаратів для магнітно-резонансної та комп'ютерної томографії на душу населення. Медичні послуги доступні для всіх громадян і більшість з них (90%) покриваються страховкою [9].

Медична система Франції представлена 1500 державними та приватними закладами охорони здоров'я. Для отримання кваліфікованої допомоги необхідно бути закріпленим за лікарем загальної практики. Він оглядає пацієнта, виписує рецепти на ліки, і при необхідності скеровує до спеціалістів вузького профілю. В середньому прийом лікаря загальної практики вартуватиме 23 євро, лікаря-окуліста — 28 євро. У медичній сфері поширена державна медична страховка, якою покривається 4/5 витрат на лікування [7]. Щоб забезпечити фінансування частини, яка не охоплюється державною страховкою громадян як правило купують додаткову.

Ключовою позитивною рисою іспанської системи охорони здоров'я є її доступність. Так, медичні заклади з сучасним оснащенням функціонують не лише у великих містах, а й у маленьких провінціях. 85 % медичних закладів Іспанії є державними. В усіх лікарнях функціонує відділення невідкладної медичної допомоги — "Ургенція". Бригада виїжджає на виклик лише за умови, що існує реальна загроза життю пацієнта. В інших випадках пацієнтам радять звертатись до відділень охорони здоров'я самостійно. Громадяни Іспанії та іноземці, котрі отримали посвідку на проживання володіють правом на безкоштовне медичне обслуговування. Виняток складають стоматологічні послуги, пластична та естетична медицина [7].

ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ДАНОМУ НАПРЯМІ

В кожній країні виникають проблеми при спробі побудови системи надання медичної допомоги. Жодні системи охорони здоров'я не є повністю однаковими й абсолютно безпроблемними. Метод, який працює для однієї країни, швидше за все, не може бути повністю використаний в іншій через різні проблеми зі здоров'ям, різні пріоритети, менталітет. Проте, проведений в ході дослідження аналіз практики функціонування найкращих системи охорони здоров'я Тайваню, Таїланду, Японії, Франції, Іспанії та Австралії дозволяє встановити ключову їх рису, яка є запорукою ефективності — наявність медичного страхування. Більше того, розгляд тенденцій по зміні рейтингів країн по Індексу охорони здоров'я, Індексу процвітання Legatum та показників довіри громадян до системи охорони здоров'я показує, що події останніх років у вигляді пандемії корона вірусної інфекції COVID-19 не змогли суттєво понизити позиції зазначених країн. Це також є підтвердженням їх високої ефективності. Відтак, особливості побудови медичних систем лідерів рейтингів повинні бути використані при реформуванні системи охорони здоров'я у інших країнах по принципу територіальної наближеності та ментальної спорідненості між країною яка є еталоном та країною, яка впроваджує у себе основні характеристики медичної системи.

Література:

- Peterson P. How does The U.S. healthcare system compare to other countries? Peter G. Peretson Foundation. 2022. URL: <https://www.pgpf.org/blog/2022/07/how-does-the-us-healthcare-system-compare-to-other-countries> (дата звернення 18.05.2023).
- Решота Н. Класифікація основних моделей медичних систем у світі та шлях України. In genius. 2022. URL: <https://ingeniusua.org/articles/klyasyfikatsiya-osnovnykh-modeley-medychnykh-system-u-sviti-ta-shlyakh-ukrayiny> (дата звернення 18.05.2023).
- Сміянов В. Сучасні системи охорони здоров'я у світі. Стратегія "Здоров'я 2000". Сумський державний університет. 2021. URL: <https://pubhealth.med.sumdu.edu.ua/wp-content/uploads/2021/02/Lecture-1-Healthcare-systems.pdf> (дата звернення 18.05.2023).
- Health Care Index by Country 2023. Numbeo. 2023. URL: https://www.numbeo.com/health-care/rankings_by_country.jsp?title=2023 (дата звернення 18.05.2023).
- Percentage of persons with trust in healthcare in 2022, by country. Statista. 2023. URL: <https://www.statista.com/statistics/1071027/trust-levels-towards-healthcare-in-select-countries/> (дата звернення 18.05.2023).
- The Legatum Prosperity Index. Legatum Institute Foundation. 2023. URL: <https://prosperity.com/rankings> (дата звернення 18.05.2023).
- Подольський Є. Складено рейтинг країн з найкращою медициною в світі. DIP. 2022. URL: <https://dip.org.ua/avstriya/skladeno-reytnyh-krain-z-naykraschoyu-medychynoyu-u-sviti/> (дата звернення 19.05.2023).
- Thomas L. Healthcare Systems Around the World. News Medical. Life Science. 2022. URL: <https://www.news-medical.net/health/Healthcare-Systems-Around-the-World.aspx> (дата звернення 19.05.2023).
- The best healthcare systems in the world. Foyer Group Global Health. 2023. URL: <https://www.foyer-globalhealth.com/blog/the-best-healthcare-systems-in-the-world/> (дата звернення 19.05.2023).

References:

- Peterson, P. (2022), "How does The U.S. healthcare system compare to other countries?", available at: <https://www.pgpf.org/blog/2022/07/how-does-the-us-healthcare-system-compare-to-other-countries> (Accessed 18.05.2023).
 - Reshota, N. (2022), "Classification of the main models of medical systems in the world and the path of Ukraine", available at: <https://ingeniusua.org/articles/klyasyfikatsiya-osnovnykh-modeley-medychnykh-system-u-sviti-ta-shlyakh-ukrayiny> (Accessed 18.05.2023).
 - Smiiianov, V. (2021), "Modern healthcare systems in the world. Strategy "Health 2000"", available at: <https://pubhealth.med.sumdu.edu.ua/wp-content/uploads/2021/02/Lecture-1-Healthcare-systems.pdf> (Accessed 18.05.2023).
 - Numbeo (2023), "Health Care Index by Country 2023", available at: https://www.numbeo.com/health-care/rankings_by_country.jsp?title=2023 (Accessed 18.05.2023).
 - Statista (2023), "Percentage of persons with trust in healthcare in 2022, by country", available at: <https://www.statista.com/statistics/1071027/trust-levels-towards-healthcare-in-select-countries/> (Accessed 18.05.2023).
 - Legatum Institute Foundation (2023), "The Legatum Prosperity Index", available at: <https://prosperity.com/rankings> (Accessed 18.05.2023).
 - Podol's'kyj, Ye. (2022), "A rating of countries with the best medicine in the world has been compiled", available at: <https://dip.org.ua/avstriya/skladeno-reytnyh-krain-z-naykraschoyu-medychynoyu-u-sviti/> (Accessed 19.05.2023).
 - Thomas, L. (2022), "Healthcare Systems Around the World", available at: <https://www.news-medical.net/health/Healthcare-Systems-Around-the-World.aspx> (Accessed 19.05.2023).
 - Foyer Group Global Health. (2023), "The best healthcare systems in the world", available at: <https://www.foyer-globalhealth.com/blog/the-best-healthcare-systems-in-the-world/> (Accessed 19.05.2023).
- Стаття надійшла до редакції 24.05.2023 р.*

УДК 35.08(477)

С. Салманов,
аспірант, Міжрегіональна Академія управління персоналом
ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0003-2415-7125>

DOI: 10.32702/2306-6814.2023.12.169

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ СУЧАСНОЇ КАДРОВОЇ ПОЛІТИКИ У СИСТЕМІ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ

S. Salmanov,
Postgraduate student, Interregional Academy of Personnel Management

THEORETICAL FOUNDATIONS OF MODERN PERSONNEL POLICY IN THE SYSTEM OF PUBLIC ADMINISTRATION

У статті проаналізовані теоретичні засади формування та реалізації кадрової політики у системі публічного управління, визначені пріоритети розвитку кадрової політики, обґрунтовані етапи удосконалення кадрової політики у системі публічного управління. З'ясовано, що поняття "кадрова політика" аналізується багатьма науковцями та її розглядають як загальну систему офіційно визнаних цілей та пріоритетів, принципів та завдань діяльності держави щодо регулювання кадрових процесів та відносин у системі публічного управління. На нашу думку, кадрова політика у сфері публічного управління — це система заходів, методів, механізмів, інструментів, які спрямовані на оновлення, розвиток, утримання та використання кадрового потенціалу публічного управління. Зазначено, що нова філософська тенденція кадрової політики у системі публічного управління вимагає визнання унікальності та працездатності кожного фахівця, виявлення реальної цінності та заслуг професіонала-фахівця. Потрібна модернізація кадрової політики, метою якої має стати робота з приведення її змісту у відповідність до фактичного стану суспільства, його кадровим складом та можливостями, а також з урахуванням глобалізаційних та інтеграційних змін та воєнного часу.

Обґрунтовано, що перспективними напрямками розвитку сучасної кадрової політики системи публічного управління з урахуванням глобалізаційних викликів та в умовах воєнного часу є: акцент на гнучкий графік роботи; сприяння безперервному навчанню та розвитку; акцент на "добробут" співробітників; запровадження гендерного балансу в системі публічного управління; запровадження національного кадрового резерву публічного управління; покращення кадрового забезпечення служб управління персоналом. Перспективи розвитку кадрової політики в системі публічного управління визначаються низкою широких тенденцій та змін у державно-мусекторі. Зважаючи на нові тенденції в галузі кадрової політики, такі як: гнучкий графік роботи, навчання та розвиток, цифрові технології, кадрова політика може сприяти тому, щоб публічна служба була добре оснащена з урахуванням потреб співробітників та держави.

The article analyzes the theoretical foundations of the formation and implementation of personnel policy in the public administration system, identifies priorities for the development of personnel policy, substantiates the stages of improvement of personnel policy in the public administration system. The author found out that the concept of "personnel policy" is analyzed by many scientists and it is considered as a general system of officially recognized goals and priorities, principles and tasks of the state regarding the regulation of personnel processes and relations in the public

administration system. In our opinion, personnel policy in the field of public administration is a system of measures, methods, mechanisms, tools aimed at updating, developing, maintaining and using the personnel potential of public administration. The author states that the new philosophical trend of personnel policy in the system of public administration requires the recognition of the uniqueness and efficiency of each specialist, the identification of the real value and merits of a professional specialist. Modernization of personnel policy is needed, the goal of which should be to bring its content into line with the actual state of society, its personnel composition and capabilities, as well as taking into account globalization and integration changes and wartime.

The article substantiates that the promising directions for the development of modern personnel policy of the public administration system, taking into account globalization challenges and in wartime conditions, are: emphasis on flexible work schedule; promoting continuous learning and development; emphasis on the "well-being" of employees; introduction of gender balance in the public administration system; introduction of the national personnel reserve of public administration; improvement of staffing of personnel management services. Prospects for the development of personnel policy in the public administration system are determined by a number of broad trends and changes in the public sector. Taking into account the new trends in HR policy, such as: flexible working hours, training and development, digital technologies, HR policy can contribute to the public service being well equipped to meet the needs of employees and the state.

Ключові слова: публічне управління, публічна служба, кадрова політика, кадрові технології, кадровий потенціал органів державної влади та місцевого самоврядування.

Key words: public administration, public service, personnel policy, personnel technologies, personnel potential of state authorities and local self-government.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

На сучасному етапі розвитку українського суспільства актуальним залишається ефективність та результативність публічного управління, що, у свою чергу залежить від професіоналізму, компетентності, чесності формування та реалізації державної кадрової політики. Питання професіоналізму та компетентності кадрів органів публічного управління є одним з важливих завдань, які стоять на шляху втілення та зміцнення кадрової політики у нашій державі.

На сьогодні у зв'язку з глобалізаційними та інтеграційними викликами, воєнними діями на території України, тимчасовою окупацією деяких регіонів України, виникла нагальна потреба у переосмисленні сучасних засад формування та реалізації кадрової політики у системі публічного управління та запровадження інноваційних методів управління персоналом з метою покращення ефективності та результативності системи публічного управління.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Проблеми формування та розвитку кадрової політики, у тому числі кадрової політики у системі державної служби, державного управління, місцевого самоврядування, основні складові елементи формування та розвитку кадрів в системі державного управління аналізують такі вчені: В. Авер'янов, О. Воронько, Н. Гончарук, І. Грицяк, О. Дороніна, С. Дуденко, Я. Жовнірчик, Ю. Ковбасюк, С. Озірська, Л. Пашко, М. Карпа, О. Куленкова, О. Пархоменко-Куцевіл, Ю. Полянський, С. Серьогін, І. Сурай та ін. Разом з тим, швидкоплинний час вимагає постійних системних досліджень проблем формування та реалізації кадрової політики у системі публічного управління відповідно до нових глобалізаційних та інтеграційних викликів та з урахуванням воєнного часу.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ (ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ)

Метою статті є аналіз наукових підходів до питання формування та реалізації сучасної кадрової політики у

системі публічного управління, виокремлення напрямів удосконалення кадрової політики у системі публічного управління.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Державна кадрова політика — це процес призначення, розвитку та звільнення кадрів в органах державної влади, збереження та збагачення кадрового потенціалу органів державної влади.

Кадрова політика як соціальне явище, маючи багаторівневу структуру, значно ширше за змістом, ніж державна кадрова політика, де суб'єктом виступає держава, яка не може виключно на себе брати розв'язання всіх кадрових проблем. Кадрова політика відображає закономірності розвитку об'єктивних кадрових процесів, зв'язки та відносини, що дають їм певну якісну характеристику, визначають основні риси та принципи кадрової роботи [1; 2].

Під кадровою політикою розуміється сукупність принципів, правил і процедур, що регулюють прийом на роботу та управління персоналом на державній та муніципальній службі. Кадрова політика, серед іншого, також охоплює такі галузі, як набір, відбір, навчання, мотивацію, адаптацію, кадровий резерв, кар'єрне зростання та ін. Мета кадрової політики полягає у формуванні основи, що забезпечує справедливе та рівноправне ставлення до працівників, та сприяє ефективності співробітника на робочому місці [3—4].

Водночас, управління персоналом відноситься до повсякденної діяльності та включає такі завдання, як планування, організація і контроль роботи співробітників. Управління персоналом має ще й досить важливе значення для мотивації співробітників та організації їх продуктивної роботи.

Для забезпечення ефективності кадрової політики та управління персоналом публічна служба повинна мати чітку організаційну структуру. У цій структурі має бути обов'язково спеціальний відділ або підрозділ з персоналу, який відповідає за адміністрування кадрової політики. Цей підрозділ має бути укомплектовано кваліфікованими та досвідченими фахівцями, які мають навички та знання, необхідні для ефективного управління персоналом. Водночас, такий структурний підрозділ повинен складатися з професійних кадрів, які володіють не лише сучасними методами роботи щодо формування та розвитку персоналу, а й постійно удосконалюються, запроваджують у свою діяльність інноваційні методи роботи.

Для публічної служби важливо постійно переглядати та оновлювати свою кадрову політику та практику управління персоналом. Це допомагає підвищити прозорість та підзвітність на робочому місці, що необхідно для зміцнення довіри між співробітниками публічної служби та суспільством, яке є одержувачем державних (адміністративних) послуг.

Оновлення кадрової політики у системі публічного управління пов'язана з тим, що на сьогодні змінюються вимоги до професійних знань та навичок службовців з урахуванням глобалізаційних викликів, інтеграційних змін та воєнного часу. До основних навичок фахівців в системі публічного управління слід віднести антикризо-

ве управління, вміння приймати швидко рішення з невизначеними умовами та їх реалізовувати, бути гнучкими та стресостійкими, бути відповідальними та дисциплінованими, коли діяльність службовців здійснюється в онлайн-режимі, володіти цифровими навичками тощо.

Кадрова політика розуміється не тільки як важлива складова будь-якої організації стратегія розвитку сукупного кадрового потенціалу, а й як один із напрямів реалізації удосконалення державної політики. Кадрова політика займає перше місце поряд з економічною, соціальною, військовою, культурною, освітньою, інформаційною, правовою, екологічною, молодіжною, безпековою, зовнішньою політикою.

Нині пріоритетне місце у державній кадровій політиці займає кадрове забезпечення системи публічного управління: наповнення структур виконавчої, законодавчої та судової влади спеціалістами вищої ланки з високою професійною підготовкою, відповідальними та надійними кадрами, які мають високоморальні якостями та почуттям громадянського обов'язку, патріотизму. Особливу увагу слід звернути на діяльність з формування адміністративного та елітного прошарку системи публічного управління.

Впровадження у життя кадрової політики у системі публічного управління вимагає грамотного вирішення низки наявних проблем, таких як:

- економічна нестабільність у країні, яка пов'язана з війною;

- нечіткість так званої цілеспрямованої стратегії орієнтації суспільства щодо формування кадрового потенціалу системи публічного управління;

- незавершеність реформування системи публічного управління та реформ у сфері забезпечення кадровим потенціалу цієї системи;

- численні проблеми та прогалини у законодавчій та нормативній базі щодо кадрових технологій прим формуванні кадрового потенціалу публічного управління;

- теоретична та практична значимість кадрової діяльності недостатньо повноцінна у сфері публічної служби в умовах формування громадянського суспільства [2].

Вищезазначені проблеми є потужною перешкодою для формування кадрового корпусу системи публічного управління, тому кадрова діяльність на існуючий період часу має спиратися на сформовану ситуацію і завдання розвитку суспільства. Для цього необхідно враховувати такі дії та неухильно їх виконувати. До них відносяться:

- стратегічні та прогресивні форми та методи підбору та відбору персоналу;

- використання та оцінки моніторингу кваліфікованих кадрів;

- поновлення резерву кадрів, формування єдиної бази резерву з метою можливості заміщення посад швидко та ефективно;

- організації професійного (спеціалізованого) навчання персоналу;

- заходи щодо мотивації працівників;

- умови соціально-правового захисту службовців.

Кадрова політика за своїм призначенням, змістом та роллю в системі публічного управління є найважли-

ішим соціально-політичним явищем у житті та діяльності будь-якої держави і суспільства. Для її успішного втілення в життя насамперед необхідне теоретичне обґрунтування державної кадрової політики [3—4].

У широкому значенні слова під державною кадровою політикою розуміється загальна система офіційно визнаних цілей та пріоритетів, принципів та завдань діяльності держави щодо регулювання всіх кадрових процесів та відносин у країні. У вузькому значенні державна кадрова політика — це вираження стратегії держави щодо формування та розвитку професійних якостей та раціонального використання кадрового потенціалу країни. Це наука та мистецтво регулювання кадрових процесів та відносин у країні [5].

Якщо розглядати принципи кадрової політики та кадрової діяльності на першому місці стоїть зв'язок з більш стійкими життєвими реаліями, те, що закріпилося в суспільстві, саме формується резерв виходячи з якихось дій. Це і діагностика з моніторингом, та планування ситуації із зайнятістю на перспективу.

Нова філософська тенденція державної кадрової політики вимагає визнання унікальності та працездатності кожного фахівця, виявлення реальної цінності та заслуг професіонала-фахівця. Потрібна модернізація кадрової політики, метою якої має стати робота з приведення її змісту у відповідність до фактичного стану суспільства, його кадровим складом та можливостями.

Таким чином, кадрова політика у системі публічного управління — це система теоретичних знань, ідей, поглядів, принципів, відносин та організаційно-практичних заходів органів державної влади та недержавних організацій, спрямованих на формулювання та встановлення цілей, завдань, характеру цієї політики, відповідно до стратегій розвитку, визначення форм і методів кадрової роботи, а також розробка стратегії формування, професійного розвитку та раціонального використання кадрового потенціалу у системі публічного управління.

Перспективи розвитку кадрової політики в системі публічного управління тісно пов'язані з тенденціями та змінами, що відбуваються в сучасному світовому суспільстві, а також з урахуванням глобалізаційних змін.

Виділимо такі ключові галузі, в яких кадрова політика у системі публічного управління, на нашу думку, розвиватиметься найближчими роками.

1) Акцент на гнучкий графік роботи: зростання попиту на гнучкий графік роботи (віддалена; без жорсткої прив'язки до тимчасового проміжку), ймовірно, призведе до змін у кадровій політиці на публічній службі. На нашу думку, цей напрямок розвитку допоможе вибудувати баланс між роботою та особистим життям співробітників, підвищить продуктивність, покращити ефективність роботи.

2) Сприяння безперервному навчанню та розвитку: в умовах ринку праці, що швидко змінюється та технічного прогресу кадрова політика в системі публічного управління, ймовірно, приділятиме більше уваги безперервному навчанню та розвитку. Це може допомогти гарантувати, що співробітники будуть мати навички та знання, необхідні для задоволення потреб сучасної робочої сили в використанні даних та аналітики: зростаю-

ча доступність даних та досягнення в галузі аналітичних технологій призведуть до прийняття рішень у кадровій політиці публічного управління. Це може допомогти підвищити ефективність та результативність кадрової практики, а також прийняти обґрунтовані рішення, пов'язані з винагородою, навчанням та розвитком співробітників.

3) Іншого боку — постійний розвиток кадрів дає можливість кар'єрного зростання службовців, отримання ними більшої заробітної плати, а також це дає можливість покращити якість діяльності службовців.

3) Акцент на "добробут" співробітників: у міру зростання поінформованості населення про проблеми психічного та фізичного здоров'я кадрова політика в системі публічного управління приділятиме більше уваги "добробуту" співробітників. Це може включати заходи щодо сприяння здоровому балансу між роботою, хобі та особистим життям, а також програми боротьби зі стресом та вигоранням на робочому місці.

4) Запровадження гендерного балансу в системі публічного управління. Це надасть можливість реалізувати свій кадровий потенціал як чоловікам та жінкам, покращити економічний добробут жінок. Сфера управління, особливо в частині керівництва великими колективами, характеризується явним домінуванням чоловіків та незначним представництвом жінок. Це призводить до ситуації вертикальної та іноді горизонтальної сегрегації у сфері публічного управління, а також породжує гендерний дисбаланс у найбільш впливових органах державної влади, пов'язаних з бюджетом, фінансуванням, сферою міжнародних відносин та ін. Водночас, жінки представлені у системі управління соціо-гуманітарною сферою, що не дозволяє отримати доступ до ключових політичних позицій для впливу на процес прийняття рішень.

5) Запровадження національного кадрового резерву публічного управління. Одним із заходів для вдосконалення найму співробітників є формування кадрового резерву. Пропонується в системі публічного запровадити такі етапи формування кадрового резерву:

розробити програму кадрового резерву;

впровадити індивідуальну програму розвитку кар'єри як одну із складових частин програми кадрового резерву;

розробити систему ротачії кадрів як складову індивідуальної програми розвитку персоналу;

удосконалювати мотивацію працевлаштування у претендентів;

створення позитивного іміджу органів державної влади та місцевого самоврядування як роботодавця.

6) Покращення кадрового забезпечення служб управління персоналом. Однією з умов забезпечення органів влади або організацій ефективними фахівцями в галузі управління персоналом є наявність моделі специфічних професійних компетенцій, у межах якої можна провести відбір кандидатів посаду, дати поточну щорічну оцінку професійному рівню фахівців для визначення пріоритетів їх професійного розвитку, розробити перелік програм професійного розвитку та визначити результати їх реалізації.

Перспективи розвитку кадрової політики в системі публічного управління визначаються низкою широких

тенденцій та змін у державному секторі. Зважаючи на нові тенденції в галузі кадрової політики, такі як: гнучкий графік роботи, навчання та розвиток, цифрові технології та ін., кадрова політика може сприяти тому, щоб публічна служба була добре оснащена з урахуванням потреб співробітників та держави.

ВИСНОВКИ

У статті проаналізовані теоретичні засади формування та реалізації кадрової політики у системі публічного управління. З'ясовано, що поняття "кадрова політика" аналізується багатьма науковцями та її розглядають як загальну систему офіційно визнаних цілей та пріоритетів, принципів та завдань діяльності держави щодо регулювання кадрових процесів та відносин у системі публічного управління. На нашу думку, кадрова політика у сфері публічного управління — це система заходів, методів, механізмів, інструментів, які спрямовані на оновлення, розвиток, утримання та використання кадрового потенціалу публічного управління. Обґрунтовано, що перспективними напрямками розвитку сучасної кадрової політики в системі публічного управління з урахуванням глобалізаційних викликів та в умовах воєнного часу є: акцент на гнучкий графік роботи; сприяння безперервному навчанню та розвитку; акцент на "добробут" співробітників; запровадження гендерного балансу в системі публічного управління; запровадження національного кадрового резерву публічного управління; покращення кадрового забезпечення служб управління персоналом.

Література:

1. Жовнірчик Я. Ф. Сучасна кадрова політика в органах державної влади та органах місцевого самоврядування. Інвестиції: практика та досвід. 2017. № 12. С. 102—107.
2. Пархоменко-Куцевіл О. І. Реформування публічної служби України відповідно до євроінтеграційного вектора: виклики та перспективи. Незалежність України: сучасна доктрина і практика публічного управління: матеріали міжнар. круглого столу до Дня Незалежності України (Київ, 22 серп. 2022 р.) / за заг. ред. Л. Г. Комахи. Київ: ННІ ПУДС КНУ, 2022. С. 46—48.
3. Костенко О., Грущинська Н. Формування та реалізація кадрової політики в органах публічної влади: вітчизняний та зарубіжний досвід. Економічний простір. 2020. № 158. С. 77—82.
4. Карпюк С. Актуальні проблеми формування кадрового потенціалу державної служби в умовах реформування систем державного управління. Актуальні проблеми державного управління. 2019. № 2 (78). С. 101—105.
5. Компанець О. І. Удосконалення управління персоналом органів виконавчої влади в Україні. Держава та регіони. Серія: Публічне управління і адміністрування. 2022. № 2 (76). С. 101—106.

References:

1. Zhovnirchuk, Ya. F. (2017), "Modern personnel policy in state authorities and local self-government bodies", *Investytsii: praktyka ta dosvid*, vol. 12, pp. 102—107.

2. Parkhomenko-Kutsevil, O. I. (2022), "Reforming the public service of Ukraine according to the European integration vector: challenges and prospects", *Reformuvannia publichnoi sluzhby ukrainy vidpovidno do yevrointegratsiynoho vektora: vyklyky ta perspektyvy. Nezalezhnist Ukrainy: suchasna doktryna i praktyka publichnoho upravlinnia* [Independence of Ukraine: modern doctrine and practice of public administration], NNI PUDS KNU, Kyiv, Ukraine, pp. 46—48.

3. Kostenko, O. & Hrushchynska, N. (2020), "Formation and implementation of personnel policy in public authorities: domestic and foreign experience", *Ekonomichniy prostir*, vol. 158, pp. 77—82.

4. Karpiuk, S. (2019), "Actual problems of the formation of personnel potential of the civil service in the conditions of reforming the state administration systems", *Aktualni problemy derzhavnoho upravlinnia*, vol. 2 (78), pp. 101—105.

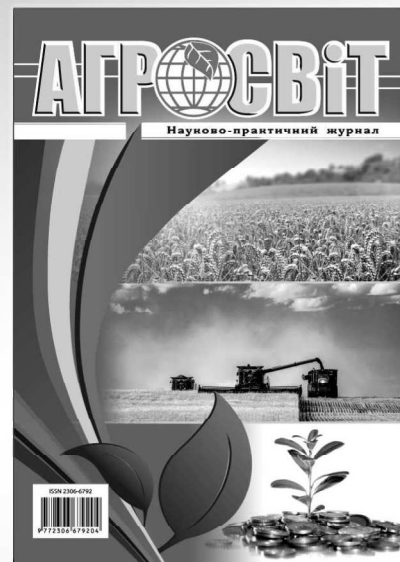
5. Kompanets, O. I. (2022), "Improvement of personnel management of executive authorities in Ukraine", *Derzhava ta rehiony. Seriya: Publichne upravlinnia i administruvannia*, vol. 2 (76), pp. 101—106.

Стаття надійшла до редакції 30.05.2023 р.

АГРОСВІТ

<https://nauka.com.ua>

Передплатний індекс: 23847

Виходить 24 рази на рік

Журнал включено до переліку наукових фахових видань України з ЕКОНОМІЧНИХ НАУК (Категорія «Б»)

Спеціальності – 051, 071, 072, 073, 075, 076, 292

І. І. Кошляк,
аспірант,

Харківський національний університет міського господарства імені О.М. Бекетова
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-9406-9735>

DOI: 10.32702/2306-6814.2023.12.174

ОСНОВНІ ПРОБЛЕМИ ІНСТИТУАЛІЗАЦІЇ ОРГАНІВ САМООРГАНІЗАЦІЇ НАСЕЛЕННЯ В ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАДАХ

I. Koshlyak,
Postgraduate student, Kharkiv National University of the city economy named after O.M. Beketova

MAIN PROBLEMS OF THE INSTITUTIONALIZATION OF POPULATION SELF-ORGANIZATION BODIES IN TERRITORIAL COMMUNITIES

У статті досліджуються проблеми інституалізації органів самоорганізації населення в територіальних громадах. Встановлено, що до основних проблем інституалізації ОСН в територіальних громадах належать: політичний тиск та залежність ОСН від місцевої влади та політичних партій; відсутність чіткої нормативно-правової та законодавчої бази стосовно механізмів контролю та регулювання діяльності ОСН; низький рівень свідомості та інформованості населення; недостатня чисельність активних учасників ОСН в територіальних громадах; недостатня участь громадських організацій та інших цивільних структур у процесі формування та розвитку ОСН; недостатня співпраця між ОСН та іншими громадськими організаціями; недостатній рівень підтримки та уваги з боку державних органів — ОСН в територіальних громадах; відсутність механізмів фінансування та фінансові обмеження ОСН в територіальних громадах; недостатня юридична підтримка ОСН в територіальних громадах; низький рівень розвитку цифрових технологій тощо. В результаті проведеного дослідження встановлено, що для забезпечення успішної інституалізації органів самоорганізації населення потрібно асекурувати їх захист від зловживань органів місцевої влади, унормувати на законодавчому рівні процедурні аспекти припинення, перереєстрацію діяльності ОСН, на законодавчому рівні закріпити чіткі права та обов'язки органів самоорганізації населення в частині їх підзвітності, підконтрольності та відповідальності перед відповідними радами та жителями відповідної територіальної громади, а також потрібно забезпечити відокремленість ОСН від органів місцевої влади та політичних партій та асекурувати прозорість у процесі імплементації рішень та взаємодії з місцевою владою і варто забезпечити фінансову підтримку розвитку цифрових технологій в діяльності ОСН в територіальних громадах. Встановлено, що необхідно забезпечити підвищення рівня обізнаності та компетенції місцевих активістів, а також надати підтримку громадським ініціативам з питань створення та розвитку ОСН, шляхом надання консультаційних послуг, інформаційної підтримки, фінансової допомоги тощо.

The paper studies the problems of institutionalization of bodies of self-organization of the population in territorial communities. It has been established that the main problems of the institutionalization of OSN in territorial communities include: political pressure and dependence of OSN on local authorities and political parties; the lack of a clear regulatory and legislative framework regarding the mechanisms of control and regulation of the activities of the National Security Agency; low level of awareness and awareness of the population; insufficient number of active participants of OSN in territorial communities; insufficient participation of public organizations and other civil structures in the process of formation and development of OSN; insufficient cooperation between OSN and other public organizations; insufficient level of support and attention from state bodies — OSN in territorial communities; lack of financing mechanisms and financial limitations of the OSN in territorial communities; insufficient legal support of OSN in territorial communities; low level of development of digital technologies, etc. As a result of the conducted research, it was established that in order to ensure the successful institutionalization of self-organization bodies of the population, it is necessary to ensure their protection against abuses by local authorities, to standardize at the legislative level the procedural aspects of termination, re-registration of the activities of OSN, at the legislative level to enshrine clear rights and obligations of self-organization bodies of the population in part of their accountability, controllability and responsibility to the relevant councils and residents of the relevant territorial community, and it is also necessary to ensure the separation of OSN from local authorities and political parties and to ensure transparency in the process of implementing decisions and interaction with local authorities, and it is necessary to ensure financial support for the development of digital technologies in activities of OSN in territorial communities. It was established that it is necessary to ensure an increase in the level of awareness and competence of local activists, as well as to provide support to public initiatives on the creation and development of OSN, by providing consulting services, informational support, financial assistance, etc.

*Ключові слова: інституалізація, органи самоорганізації населення, територіальні громади, Україна.
Key words: institutionalization, bodies of self-organization of the population, territorial communities, Ukraine.*

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Із-за сучасних кондицій самоорганізація населення є актуальною та значущою темою в контексті розвитку громадської участі та зміцнення громадянського суспільства. В умовах сьогодення інституалізація органів самоорганізації населення в територіальних громадах стикається з рядом проблем, які вимагають їх негайного вирішення, з метою забезпечення ефективного функціонування громадянського суспільства.

Проблемами інституалізації ОСН в Україні, які потребують негайного вирішення — відсутність належної нормативно-правової бази для функціонування та розвитку ОСН формує перешкоди для стабільної їх діяльності й обмежує повноваження ОСН стосовно здатності

здійснювати вплив на імплементацію рішень у справах, що стосуються територіальної громади; недостатня усвідомленість громадськості про можливості та переваги самоорганізації, що призводить до низького рівня громадської активності та обмежує можливості стосовно розвитку ОСН; нестабільність та брак фінансування ОСН може ускладнювати їхню діяльність, обмежувати можливості залучення кваліфікованих кадрів та реалізації проєктів в інтересах територіальної громади тощо. Дані проблеми інституалізації ОСН в територіальних громадах потребують детального аналізу та пошуку шляхів їх розв'язання, де вирішення останніх протегуватиме побудові ефективної системи самоорганізації, підтримці громадської активності та розвитку громадянського суспільства. Отже, актуальним являється дослідження проблем, які виникають при інституалізації органів самоорганізації населення в територіальних громадах.

Рис. 1. Основні проблеми інституалізації органів самоорганізації населення

Джерело: сформовано автором на основі [2].

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Тематику проблем, які виникають при інституалізації органів самоорганізації населення в територіальних громадах досліджує незначна кількість науковців. Проте, попри незначну кількість оригінальних та змістових праць як зарубіжних і вітчизняних вчених з досліджуваної проблематики, слід визначити, що практично відсутні дослідження, присвячені аналізу сучасних проблем інституалізації органів самоорганізації населення в територіальних громадах. Зокрема, в наукових працях А. М. Онупрієнко висвітлено основні проблеми взаємодії органів самоорганізації населення та органів місцевого самоврядування; С.О. Максименко проаналізувала проблеми формування та функціонування органів самоорганізації населення в Україні; О.Ю. Шкабара дослідив проблеми реалізації прав громадян на самоорганізацію в Україні.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ (ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ)

Метою статті є дослідження основних проблем, які виникають при інституалізації органів самоорганізації населення в територіальних громадах та пошуку можливих шляхів подолання даних проблем. Для досягнення мети визначено наступні завдання: визначити основні проблеми інституалізації органів самоорганізації населення в територіальних громадах; визначити заходи для розв'язання проблем інституалізації органів самоорганізації населення в територіальних громадах. При проведенні дослідження були використані загальнонаукові й спеціальні

методи дослідження, зокрема аналіз і синтез, порівняння, узагальнення, системно-структурний аналіз.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Попри деякі позитивні зміни, які відбулися в громадянському суспільстві України, можна зазначити, що потенціал співпраці між державними органами та органами самоорганізації населення лише частково застосовується в імплементації нагальних суспільних змін та результативного управління, в тому числі вирішення політичних, соціально-економічних та гуманітарних проблем. Незважаючи на те, що нормативно-правова база для участі громадськості у процесі державного управління, імплементації державно-управлінських рішень, поточна зацікавленість та готовність до результативної співпраці являється недостатньою і слабкою, як зі сторони державних органів влади, так і зі сторони органів самоорганізації населення в територіальних громадах. У зв'язку із наявністю штучних бар'єрів, які ускладнюють роботу та процес утворення органів самоорганізації населення, а також недосконалістю чинного законодавства, яке створює труднощі при розгляді і врахуванні пропозицій громадського сектору державними та місцевими органами влади [1].

У зв'язку з цим, вважаємо, за необхідне висвітлити основні проблеми інституалізації органів самоорганізації населення в територіальних громадах (див. рис. 1).

Охарактеризуємо детально проблеми інституалізації органів самоорганізації населення в територіальних громадах:

1) Проблема "Політичного тиску та залежності органів самоорганізації від місцевої влади та політичних партій" може з'явитись через те, що існує імовірність появи залежності в органів самоорганізації населення від місцевої влади та політичних партій, яка може проявитись через тиск на представників ОСН чи через призначення на керівні посади в даних органах представників місцевої влади та політичних партій, де дані дії, своєю чергою протегують зниження незалежності та об'єктивності ОСН стосовно імплементації диференційованих рішень [2].

2) Проблема "Відсутності чіткої нормативно-правової та законодавчої бази стосовно механізмів контролю та регулювання діяльності органів самоорганізації населення" полягає в тому, що значна чисельність країн має нормативно-правові та законодавчі акти, які визначають норми регулювання діяльності ОСН, однак дані нормативно-правові та законодавчі акти можуть бути неоднозначними чи не достатньо вичерпним, що своєю чергою спричиняє появу непорозумінь та конфліктних ситуацій у практичній діяльності ОСН в територіальних громадах [3; 4].

Термін одержання дозволу на створення та реєстрацію органу самоорганізації населення в територіальних громадах та процедура здобування ним статусу юридичної особи не чітко визначений чинним законодавством. Відповідно до статті 9 Закону України "Про органи самоорганізації населення" [5], дозвіл на його створення надається відповідною радою на її найближчому засіданні. Проте відповідно до статті 43 Закону України "Про місцеве самоврядування в Україні" [6] в якій визначено, що сесія ради може скликатися тільки в міру потреби, і не менше одного разу на квартал. Дані колізії в законодавстві формують проблеми стосовно імплементації рішення щодо надання дозволу на створення ОСН. Також, не встановлений чітко термін надання дозволу, де ч. 3 ст. 15 Закону України "Про доступ до публічної інформації", передбачено, що проєкт нормативно-правових актів та рішень органів місцевого самоврядування повинні бути оприлюднені не пізніше, ніж за 20 робочих днів до дати їх розгляду з метою імплементації [7]. Питання стосовно терміну повноважень органів самоорганізації населення є неоднозначним, у зв'язку з тим, що ст. 11 Закону України "Про органи самоорганізації населення" визначає, що термін повноважень обраного органу самоорганізації населення знаходиться в залежності від терміну повноважень відповідної ради, а ст. 25 даного Закону України встановлено, що рада має право припинити повноваження ОСН, однак не вказує, хто має розпочати процедуру припинення [5].

Зараз існує невирішене та не врегульоване питання стосовно статусу неприбутковості органів самоорганізації населення, оскільки в Законі України "Про органи самоорганізації населення" [5] та Податковому кодексі України [8] відсутня чітка норма, яка б однозначно відносила органи самоорганізації населення до організацій, які наділені правом на одержання пільгового режиму оподаткування та присвоєння ознаки неприбутковості у Реєстрі неприбуткових установ та організацій [9]. Кошти місцевого бюджету; добровільні внески фізичних і юридичних осіб; інші надходження, які не заборо-

нені чинним законодавством являються фінансовою основою діяльності органу самоорганізації населення відповідно до ст. 16 Закону України "Про органи самоорганізації населення" [5].

3) Проблема "Низького рівня свідомості та інформованості населення" полягає в тому, що однією з її основних причин являється відсутність достатньої інформації стосовно можливостей інституційного самоврядування та ролі органів самоорганізації населення в територіальних громадах [10].

4) Проблема "Недостатньої чисельності активних учасників органів самоорганізації населення в територіальних громадах" полягає в тому, що результативна діяльність органів самоорганізації населення залежить від чисельності активних учасників, які готові брати участь у розв'язанні проблем територіальної громади, проте недостатня чисельність активних учасників може призвести до низької ефективності та низького рівня розвитку ОСН в територіальних громадах. Форсування розвитку ОСН в територіальних громадах з-за умов нестабільності в державі та з огляду на недостатнє розуміння населенням місця та ролі даних органів являється абсолютно неприпустимим [2].

5) Проблема "Недостатньої участі громадських організацій та інших цивільних структур у процесі формування та розвитку органів самоорганізації населення" може спричинити те, що органи самоорганізації населення не будуть враховувати потреби та інтереси диференційованих груп населення, і як наслідок не зможуть результативно здійснювати покладені на них функції [11].

6) Проблема "Недостатньої співпраці між органами самоорганізації населення та іншими громадськими організаціями" може спричинити дублювання зусиль та недосягнення спільних цілей через відсутність взаємодії та координації між диференційованими громадськими організаціями та ОСН, які можуть здійснювати діяльність в диференційованих напрямках та не мати чіткого розподілу функцій та обов'язків.

7) Проблема "Недостатнього рівня підтримки та уваги з боку державних органів — органів самоорганізації населення в територіальних громадах" може спричинити до появи обмежень стосовно можливостей ОСН. Держава відіграє важливу роль у створенні сприятливих умов для розвитку громадських ініціатив та допомоги їм у реалізації проєктів. Без підтримки від державних органів ОСН можуть стикатися з фінансовими та організаційними проблемами, що ускладнює їхню роботу та розвиток [12; 13].

8) Проблема "Відсутності механізмів фінансування та фінансові обмеження органів самоорганізації населення в територіальних громадах" полягає в тому, що органи самоорганізації населення в територіальних громадах можуть зіштовхнутися із фінансовими обмеженнями, у зв'язку із відсутністю відповідних бюджетних асигнувань чи недостатніх джерел фінансування з інших джерел, які стають на заваді забезпечення їхньої результативної діяльності та розвитку.

Варто зазначити, що державне фінансування органів самоорганізації населення в територіальних громадах України залишається формальним й непрозорим,

Таблиця 1. Заходи для розв'язання проблем інституалізації органів самоорганізації населення в територіальних громадах

Проблема	Опис
№ 1	Для запобігання залежності органів самоорганізації населення в територіальних громадах необхідно забезпечити відокремленість даних органів від органів місцевої влади та політичних партій та асекувати прозорість у процесі імплементації рішень та взаємодії з місцевою владою.
№ 2	Для розв'язання даної проблеми потрібно сформувати чіткі правові норми та механізми контролю за діяльністю органів самоорганізації населення. Рекомендуємо розробити спеціальний закон про органи самоорганізації населення в територіальних громадах, який би визначав їхні повноваження, відповідальність та механізми контролю за їхньою діяльністю. Вважасмо також, що необхідно створити спеціальні органи контролю за діяльністю органів самоорганізації населення в територіальних громадах та визначити процедури звернення громадян та інших органів до даних органів контролю. Вважасмо, щоб нормативно-правова та законодавча база була достатньо прозорою та доступною для всіх громадян та органів самоорганізації населення в територіальних громадах, у зв'язку з цим необхідно сформувати чітку та деталізовану законодавчу базу для даних органів та відповідала б потребам територіальної громади та протегувала їхньому розвитку.
№ 3	Інформування населення стосовно діяльності органів самоорганізації населення може реалізуватися на основі застосування диференційованих методів, таких як видача інформаційних бюлетенів, проведення публічних зборів, дискусійних панелей, проведення інформаційних кампаній та навчальних заходів для громадських організацій та інших цивільних структур тощо. Також, необхідно забезпечити підвищення рівня обізнаності та компетенції місцевих активістів, забезпечити підготовку кадрів, через утворення в кожній територіальній громаді інформаційно-просвітницьких центрів, що призведе до покращення рівня кадрового потенціалу та соціально-економічного розвитку території загалом.
№ 4	Для розв'язання даної проблематики потрібно просувати свідомість та зацікавленість громадян у взаємодії з органами самоорганізації населення в територіальних громадах, протегувати залученню нових активних учасників та формувати для них відповідні умови для залучення до діяльності органів самоорганізації населення в територіальних громадах. Також, необхідно асекувати відповідну комунікацію між органами самоорганізації населення та громадянами, щоб збільшити рівень участі та довіру до діяльності даних органів в територіальних громадах.
№ 5	Провести інформаційну роботу серед громадських організацій та інших цивільних структур з метою підвищення свідомості про можливість участі у формуванні та розвитку органів самоорганізації населення. Залучити громадські організації та інші цивільні структури до процесу прийняття рішень щодо створення та розвитку органів самоорганізації населення, шляхом організації консультацій, відкритих дискусій, презентацій тощо. Сприяти активній участі громадських організацій та інших цивільних структур у роботі органів самоорганізації населення, зокрема, шляхом створення механізмів залучення до участі у засіданнях, робочих групах, проєктах тощо. Підтримка громадських ініціатив з питань створення та розвитку органів самоорганізації населення, зокрема, шляхом надання консультаційних послуг, інформаційної підтримки, фінансової допомоги тощо.
№ 6	Для розв'язання даної проблеми необхідно асекувати результативну співпрацю та координацію між диференційованими організаціями, а також сформувати механізми взаємодії та обміну інформацією між ними. Вважасмо за необхідне проводити спільні проєкти та заходи, які б своєю чергою сприяли підвищенню результативної діяльності диференційованих громадських організацій та протегували взаємному розвитку як громадських організацій, так і органів самоорганізації населення.
№ 7	Вважасмо за необхідне забезпечити процес залучення представників державних органів до діяльності з формування та розвитку органів самоорганізації населення в територіальних громадах, що своєю чергою надасть змогу забезпечити більшу увагу та підтримку зі сторони державних органів влади. Також, необхідно забезпечити визначення механізму співпраці між органами самоорганізації населення та державними органами влади, де дані заходи своєю чергою забезпечать більшу взаємодію для розв'язання проблем територіальних громад спільними зусиллями.
№ 8	Оскільки для результативної діяльності органів самоорганізації потрібні достатні фінансові ресурси, які можуть бути забезпечені коштом державного бюджету чи за допомогою додаткових джерел фінансування, наприклад, благодійних фондів, спонсорів, підприємств, громадських організацій тощо. Також, важливим заходом являється розробка ефективного бюджету та фінансову стратегію, яка б асекувала достатні фінансові ресурси для забезпечення функціонування та розвитку органів самоорганізації населення.
№ 8.1.	Для вирішення даної проблематики необхідно забезпечувати залучення волонтерів, які мають відповідні знання з правової сфери, або співпрацюють з громадськими організаціями, які надають безоплатну юридичну підтримку. Також можна проводити навчальні курси та семінари для учасників органів самоорганізації населення в територіальних громадах стосовно юридичних аспектів їхньої діяльності.
№ 8.2.	Першим кроком для розв'язання даної проблеми являється забезпечення фінансової підтримки розвитку цифрових технологій в діяльності органів самоорганізації населення в територіальних громадах. Другим кроком являється забезпечення залучення висококваліфікованих фахівців з цифрових технологій для розробки та імплементації цифрових інструментів. Асекурація доступу до відповідного обладнання та програмного забезпечення для застосування цифрових технологій. Необхідно проводити навчання із застосування цифрових технологій для членів органів самоорганізації населення в територіальних громадах. Також, необхідно розробити та імплементувати цифрові інструменти для збору та аналізу інформації, а також для спілкування з громадою.

Джерело: сформовано автором на основі [16—19].

відсутнє довгострокове державне фінансування, не врегульовано процедури надання державних грантів, а також на державному рівні залишається невирішеним питання стосовно створення Національного Фонду розвитку громадянського суспільства. Впровадження розроб-

лених органами самоорганізації населення в територіальних громадах програм (проєктів, заходів) ускладнюють надмірно короткі терміни, протягом яких надається державна фінансова підтримка їхньої діяльності та необґрунтовані обмеження на витрати [14].

8.1. Проблема "Недостатньої юридичної підтримки органів самоорганізації населення в територіальних громадах" полягає в тому, що ОСН можуть не мати змоги захистити свої права та інтереси в судових інстанціях, що своєю чергою створює труднощі для їхньої діяльності, що в результаті може призвести до порушень правових норм.

8.2. Проблема "Низького рівня розвитку цифрових технологій" полягає у тому, що у деяких територіальних громадах може бути обмежений доступ до цифрових технологій, що своєю чергою формує труднощі стосовно комунікації та взаємодії між ОСН та громадянами [13].

Вважаємо за необхідне відзначити, що під час воєнного стану існує ситуаційна обмеженість процесу продовження муніципальної реформи, однак війна не завадила місцевим органам самоврядування продовжувати свою роботу [15].

В таблиці 1. відображено основні заходи, які необхідно імплементувати для розв'язання проблем інституалізації органів самоорганізації населення в територіальних громадах.

Отже, для забезпечення успішної інституалізації органів самоорганізації населення потрібно асекурувати їх захист від зловживань органів місцевої влади, унормувати на законодавчому рівні процедурні аспекти припинення, перереєстрацію діяльності ОСН, а також на законодавчому рівні закріпити чіткі права та обов'язки органів самоорганізації населення в частині їх підзвітності, підконтрольності та відповідальності перед відповідними радами та жителями відповідної територіальної громади.

ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ДАНОМУ НАПРЯМІ

Таким чином, у результаті проведеного дослідження визначено, що у сучасних умовах існує ряд проблеми інституалізації органів самоорганізації населення в територіальних громадах. Однак, попри потенціал ОСН, інституалізація даних органів залишається незавершеною в багатьох територіальних громадах, де однією з головних причин даного процесу являється низький рівень громадянської активності населення, а також небажання місцевих влад забезпечувати підтримку органів самоорганізації населення та стимулювати громадянську участь. Оскільки проблеми інституалізації органів самоорганізації населення в територіальних громадах взаємопов'язані з недостатнім інформуванням населення про можливості самоорганізації та незадовільною регуляторною базою, тому вважаємо, що інституалізація органів самоорганізації населення повинна бути скерована на зміцнення ролі громадськості в процесі розв'язання проблемних питань стосовно розвитку територіальних громад.

Результати дослідження можуть стати основою для розробки нових або вдосконалення існуючих нормативно-правових актів, політик, програм, стратегій та рекомендацій, які спрямовані на покращення інституалізації та підтримку розвитку ОСН. Подальших розвідок потребує проведення аналізу досвіду різних країн стосовно діяльності ОСН з метою визначення ефективних практик,

які можуть бути впроваджені в українських реаліях. Перспективи подальших досліджень полягають у проведенні аналізу впливу різних факторів на процес інституалізації органів самоорганізації населення в територіальних громадах, на активну участь громадян у роботі ОСН та визначенню перепон, які перешкоджають їхньому залученню; дослідженні ролі сучасних інформаційних та інноваційних технологій у підтримці інституалізації ОСН.

Література:

1. Основні тенденції та проблеми реалізації "Національної стратегії сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні на 2016-2020 роки". НІДС. 2016. URL: https://niss.gov.ua/sites/default/files/2016-12/nac_strateg-36e4c.pdf (дата звернення: 27.05.2023).
2. Онупрієнко А. М. Проблеми взаємодії органів самоорганізації населення та органів місцевого самоврядування. Форум права. 2012. № 4. С. 706—710.
3. Гречаник О.В. Самоорганізація громадськості: еволюція концепту та проблеми впровадження в Україні. Вісник Національної академії державного управління. Серія: Проблеми державного управління. 2016. № 2. С. 96—102.
4. Максименко С.О. Основні проблеми формування та функціонування органів самоорганізації населення в Україні. Публічне управління: теорія та практика. 2018. Т. 1. № 1. С. 81—90.
5. Про органи самоорганізації населення: Закон України від 11 липня 2001 р. N 2625-III / Відомості ВРУ. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/2625-14> (дата звернення: 27.05.2023).
6. Про місцеве самоврядування в Україні: Закон України від 21 травня 1997 р. № 280/97 — ВР / Відомості ВРУ. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/280/97-%D0%B2%D1%80> (дата звернення: 27.05.2023).
7. Про доступ до публічної інформації: Закон України від 13 січня 2011 р. № 2939-VI / Відомості ВРУ. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/2939-17> (дата звернення: 27.05.2023).
8. Податковий кодекс України: Кодекс України від 02 грудня 2010 р. № 2755-VI / Відомості ВРУ. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/2755-17> (дата звернення: 27.05.2023).
9. Про затвердження плану заходів щодо оформлення і видачі паспорта громадянина України та реєстрації місця проживання/перебування фізичних осіб: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 09 жовтня 2013 р. № 1000-р. / Відомості ВРУ. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/246935737> (дата звернення: 27.05.2023).
10. Михайловська О. Держава і розвиток інститутів громадянського суспільства. Політичний менеджмент. 2005. № 3. С. 108—114.
11. ОГС України здатні взяти на себе вагому частину функцій із надання соціальних послуг. 2012. URL: <https://civil-rada.in.ua/ogs-ukra%D1%97ni-zdatni-vzyati-na-sebe-vagomu-chastinu-funkcij-iz-nadannya-socialnikh-poslug> (дата звернення: 27.05.2023).
12. Шкабара О.Ю. Проблеми реалізації прав громадян на самоорганізацію в Україні. Публічне управління: теорія та практика. 2017. Т. 1. № 2. С. 103—114.

13. Задорожна О.О. Органи самоорганізації населення як інституційний інструмент вирішення соціально-економічних проблем територіальних громад. Економіка. Фінанси. Право. 2017. № 8. С. 58—62.

14. Горемікіна Ю. В. Проблеми розвитку недержавних організацій у сфері надання соціальних послуг. Демографія та соціальна економіка. 2009. № 1 (11). С. 161—168.

15. Гедульянов В. Е. До питання уточнення номенклатури інститутів представницької демократії на місцевому рівні. Децентралізація публічної влади в Україні: здобутки, проблеми та перспективи: Збірник матеріалів Міжнародної науково-практичної конференції (17 червня 2022 р., м. Львів) / [за наук. ред. проф. О. В. Батанова, проф. Д. Вацінкевича, доц. Р. Б. Бедрія]. Львів: Львівський національний університет імені Івана Франка; Київ; Щецин, 2022. С. 294—298.

16. Скляренко Ю.О. Органи самоорганізації населення в системі підвищення рівня довіри громадян до владних структур. Публічне управління: теорія та практика. 2019. Т. 2. № 2. С. 37—45.

17. Ковальова М. В. Органи самоорганізації населення територіальних громад в системі місцевого самоврядування: дис.... канд. наук з держ. управління: 25.00.02. Київ, 2017.

18. Мартиненко І. О. Регулювання створення та діяльності органів самоорганізації населення в системі місцевого самоврядування: дис.... канд. наук з держ. управління: 25.00.02. Чернігів, 2018.

19. Кононенко О. С. Механізм забезпечення соціально-економічного розвитку малих територій на основі самоорганізації громадян: дис.... канд. екон. наук: 08.00.02. Київ, 2017.

References:

1. NIDS. (2016), "The main trends and problems of the implementation of the "National strategy for promoting the development of civil society in Ukraine for 2016—2020", Available at: https://niss.gov.ua/sites/default/files/2016-12/nac_strateg-36e4c.pdf. (Accessed 27 Mai 2023).

2. Onupriienko, A. M. (2012), "Problems of interaction between self-organization bodies of the population and local self-government bodies", Forum of law, vol. 4, pp. 706—710.

3. Hrechanyk, O.V. (2016), "Self-organization of the public: evolution of the concept and problems of implementation in Ukraine", Bulletin of the National Academy of Public Administration. Series: Problems of public administration, vol. 2, pp. 96—102.

4. Maksymenko, S.O. (2018), "The main problems of the formation and functioning of self-organization bodies of the population in Ukraine", Public administration: theory and practice, vol. 1 (1), pp. 81—90.

5. Verkhovna Rada of Ukraine (2001), The Law of Ukraine "On local self-government in Ukraine", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/go/2625-14> (Accessed 27 Mai 2023).

6. Verkhovna Rada of Ukraine (1997), The Law of Ukraine "About local self-government in Ukraine", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/go/280/97-%D0%B-2%D1%80> (Accessed 27 Mai 2023).

7. Verkhovna Rada of Ukraine (2011), The Law of Ukraine "On access to public information", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/go/2939-17> (Accessed 27 Mai 2023).

8. Verkhovna Rada of Ukraine (2010), "Tax Code of Ukraine", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/go/2755-17> (Accessed 27 Mai 2023).

9. Cabinet of Ministers of Ukraine (2013), "On the approval of the plan of measures regarding the registration and issuance of a passport of a citizen of Ukraine and registration of the place of residence/residence of natural persons", available at: <https://www.kmu.gov.ua/npas/246935737> (Accessed 27 Mai 2023).

10. Mykhailovska, O. (2005), "State and development of institutions of civil society", Political management, vol. 3, pp. 108—114.

11. Coordination Council on Civil Society Development (2012), "CSOs of Ukraine are able to take on a significant part of the functions of providing social service", available at: <https://civil-rada.in.ua/ogs-ukra%D1%97ni-zdatni-vzyati-na-sebe-vagomu-chastinu-funkcij-iz-nadannya-socialnikh-poslug> (Accessed 27 Mai 2023).

12. Shkabara, O. Yu. (2017), "Problems of implementing citizens' rights to self-organization in Ukraine", Public administration: theory and practice, vol. 1 (2), pp. 103—114.

13. Zadorozhna, O.O. (2017), "Bodies of self-organization of the population as an institutional tool for solving socio-economic problems of territorial communities", Economy. Finances. Law, vol. 8, pp. 58—62.

14. Horemykina, Yu.V. (2009), "Development problems of non-state organizations in the field of social services provision", Demography and social economy, vol. 1 (11), pp. 161—168.

15. Hedulianov, V. E. (2022), "To the issue of clarifying the nomenclature of institutions of representative democracy at the local level", Detsentralizatsiia publichnoi vlady v Ukraini: здобутки, problemy ta perspektyvy: Zbirnyk materialiv Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii [Decentralization of public power in Ukraine: achievements, problems and prospects: Proceedings of the International Scientific and Practical Conference], Lvivskiy natsionalnyi universytet imeni Ivana Franka, Lviv, Ukraine, 17 June, pp. 294—298.

16. Skliarenko, Yu.O. (2019), "Bodies of self-organization of the population in the system of increasing the level of trust of citizens in power structures", Public administration: theory and practice, vol. 2 (2), pp. 37—45.

17. Kovalova, M. V. (2017), "Bodies of self-organization of the population of territorial communities in the system of local self-government", Ph.D. Thesis, Public Administration, Kyiv, Ukraine.

18. Martynenko, I. O. (2018), "Regulation of creation and activity of self-organization bodies of the population in the system of local self-government", Ph.D. Thesis, Public Administration, Chernihiv, Ukraine.

19. Kononenko, O. S. (2017), "The mechanism of ensuring socio-economic development of small territories based on self-organization of citizens", Ph.D. Thesis, Economy, Kyiv, Ukraine.

Стаття надійшла до редакції 06.06.2023 р.